MUSTAFA ARMAĞAN

OSMANLI'NIN MAHREM TARİHİ

BİLİNMEYEN YÖNLERİYLE
OSMANLI PADİŞAHLARI

9. BASKI
26.500 ADET

TARİH

KTB

KETEBE

ISBN: 978-975-2482-23-4
© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A. Ş.

Ketebe Yayınları: 138 | **Tarih**

Editör
Sezai Saraç

Kapak
Harun Tan

Düzelti
Cihan Aldık

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

1. BASKI 2008

KETEBE'DE 1. BASKI
Nisan 2019
İstanbul

ketebe. com

Ketebe Yayınları
Sertifika No. 34989
Maltepe Mahallesi Fetih Caddesi No: 6 Dk: 2 Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212. 612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe. com

Baskı ve Cilt
Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti
Sertifaka No: 40421
Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Sefaköy Küçükçekmece / İstanbul Tel: 212 624 21 11

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ne aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Osmanlı'nın Mahrem Tarihi

Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Padişahları

MUSTAFA ARMAĞAN

KETEBE

Mustafa Armağan

Urfalı bir anne-babanın çocuğu olarak Cizre'de dünyaya geldi (1961). Üniversiteye kadarki eğitim hayatını ilk yazı denemelerine başladığı Bursa'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 1985 yılında mezun olduktan sonra İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yüksek lisansa başladıysa da, yayıncılığın cazibesine kapılarak uzun yıllar İlim, Risale, İnsan, İz, Ağaç ve Etkileşim Yayınları'nda editör, yayın danışmanı ve yayın yönetmenliği görevlerinde bulundu. *İzlenim* dergisini yönetti.

Bugüne kadar 50 kitaba imza atmış olan Armağan özellikle tarih yazıları ve kitaplarıyla geniş bir kitleye ulaşmayı başardı. Halen *Derin Tarih* dergisi genel yayın yönetmenliği, Ketebe Yayınları'nda yöneticilik ve Akit TV'de Yavuz Bahadıroğlu ile birlikte Kayıtdışı Tarih programcılığı yapmaktadır. Yaygın bir okur kitlesine ulaşan ve bir kısmı yayınevimizden çıkmış olan kitapları arasında şunlar sayılabilir:

Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı (3 cilt), Kızıl Elma Peşinde Bir Ömür: Fatih Sultan Mehmed, Küller Altında Yakın Tarih, Büyük Osmanlı Projesi, Osmanlı: İnsanlığın Son Adası, Tek Parti Devri, Satılık İmparatorluk, Yavuz Sultan Selim Han, Âsım'ın Nesli, Ayasofya Entrikaları, İnsan Yüzlü Şehirler, Korku Duvarını Yıkmak, Osmanlı'nın Kayıp Atlası, Kır Zincirlerini Osmanlı, Avrupa'nın 50 Büyük Yalanı, Bilinmeyen Yönleriyle İsmet İnönü Gerçeği, Kâzım Karabekir'in Gözüyle Yakın Tarihimiz-1: İstiklal Savaşı'nın İçyüzü, Kâzım Karabekir'in Gözüyle Yakın Tarihimiz-2: Kızıl Pençe.

İçindekiler

Önsöz 9
Söğüt'teki çığlık: Osman Gazi 15
O bir alperen: Orhan Gazi 22
Bir Mevlânâ hayranı: I. Murad-ı Hüdavendigâr 28
İlk şair: Yıldırım Bayezid 33
Güreşçi sultan: Çelebi Mehmed 38
Bilge padişah: II. Murad 43
Bir harita tutkunu: Fatih Sultan Mehmed 49
Okçuların patronu: II. Bayezid 58
Vahdet-i Vücud'un Osmanlıcası:Yavuz Sultan Selim 67
Şair ve kuyumcu: Kanuni Sultan Süleyman 78
Selimiye'nin eğittiği sultan: II. Selim 92
'Hayır' diyemeyen padişah: III. Murad 98
Kaşıkçı ve oymacı: III. Mehmed 106
"Ata senfoni": I. Ahmed 110
Bekâr sultan: I. Mustafa 117

Gençleştirilen hükümdar: II. Osman 120
Sokakta sert, sarayda hoşsohbet: IV. Murad 125
Samur devrinde 8 yıl: Sultan İbrahim 134
Yorulmak bilmeyen avcı: IV. Mehmed 137
Rekortmen veliaht: II. Süleyman 144
İstanbul'a adım atmayan sultan: II. Ahmed 147
Cihangirlikten Narsisizme: II. Mustafa 150
Kadın elislerine meraklı padişah: III. Ahmed 155
Osmanlı'da kütüphane aydınlığı: I. Mahmud 165
Yangınlar padişahı: III. Osman 171
Yıldızlardan medet uman gözler: III. Mustafa 176
Evliya Padişah: I. Abdülhamid 184
Hedef i 12'den vuran atıcı: III. Selim 190
Tarihin sildiği gizemli yüz: IV. Mustafa 197
Sedefkâr, hattat, sporcu: II. Mahmud 199
Dede Efendi ile Johann Straus'un ortak hamileri:
Sultan Abdülmecid 209
Avrupa'ya zemzem götüren Sultan: Abdülaziz 221
93 günlük çıldırma nöbeti: V. Murad 232
Ağacın dilini okuyan zekâ: II. Abdülhamid 235
Çanakkale'nin hem şairi, hem sultanı: V. Mehmed Reşad 253
"Bu bir felaket": VI. Mehmed Vahdettin 260
Resmin taçsız sultanı: Halife Abdülmecid 265
Kaynaklar 277

Allah bu devleti dünya durdukça payidar kılsın. Duamı kabul eyle ey her an tasarruf eden Allah'ım. Uğurlu gelsin de zaman onunla sona ersin diye Osmanlı Devleti'ni kitabımın son kısmında zikrettim.

Bil ki, bu devleti kuranlar, yeryüzünün en haşmetli ve en büyük hükümdarlarıdır.

Onlar, en kudretli saltanata, en geniş memlekete sahiptirler. Yüksek bir kudret ve akıl sahibidirler. Bahtları ve kısmetleri açıktır. Çok hayır yaparlar ve ihsanda bulunurlar. Onların saltanatları en şevketli, kılıçları en keskin, mızrakları en sivridir. Mal, at ve silah bakımından yeryüzünün zenginidirler. Görüşleri en doğru, yolları en güzeldir. Şiddetli bir kuvvet ve tesirleri vardır.

Doğu'nun ve Batı'nın, karaların ve denizlerin hükümdarı, Mekke ve Medine'nin koruyucusudurlar. Allah onları, Süleyman Peygamber'den sonra hiç kimseye nasip olmayan bir hükümdarlıkla şereflendirmiştir. Bu husus, hükümdarların ve sultanların hayatlarını tetkik edenlerin malumudur.

Müneccimbaşı Ahmed Dede

Önsöz

Osmanlılar gazilerdir ve galiplerdir, fisebilillah Hak yoluna durmuşlardır, gaza malını cem edüp Hakka harc edicilerdir ve Haktan yana gidicilerdir.

Din yoluna gayretlüdürler, dünyaya mağrur degüllerdir. Şeriat yolunu gözedicilerdir, ehl-i şirkten intikam alıcılardır.

Oruç Beğ

Osmanlı padişahları denilince genellikle gözümüzün önüne Arz Odası'nın önünde devlet ricaline karşı gürleyen veya savaş meydanlarında kılıcını çekip cengâverlik eyleyen siyasî-askerî liderlerin gelmesine fazlasıyla alışmış durumdayız. Sanki padişahların 'insan' tarafı bilinçli olarak elenmiştir tarih kitaplarımızdan.

Genellikle tarihlerimizdeki bu insan sıcaklığı eksikliğini bazı fıkra ve menkıbelerle telafi etmeyi seçmemizin gerçek sebebi, tarih galerisini hükümdarların donuk, sıkıcı ve biraz da sert görünümlü, asık suratlı portrelerinin işgal etmiş olmasıdır. Sanki onlar hiç ağlamaz, gülmez, üzülmez, sevinçlerinden haykırmaz, kahrolmazlar, canları sıkılmaz...

Velhasıl kitaplarımızdaki Osmanlı padişahları, adeta "Harem-i Hümayun" haricinde şahsî hayatları bulunmayan bir tür robota indirgenmiş gibidirler. Osmanlı tarihini okurken o bizi içine çekmesi gereken insan sıcaklığını yeterince hissedemeyişimizin altında bu soğuk gerçek yatar.

Oysa gayet tabiidir ki, onların da her insan gibi duygusal-estetik bir hayatları vardı: Başları ağrırdı, tırnakları uzardı, dişleri çürürdü, canları sıkılırdı, aşık olurlardı, Sultan I. Abdülhamid'in cariyesi Ruhşah'a yazdığı sevda mektuplarında görüldüğü üzere mahrem duygularını ateşli satırlara dökmeyi de pekala bilirlerdi.

Gönül sızılarını sadece seferler açarak veya devlet idaresine hayatlarını adayarak çözmezlerdi elbette. Kimisinin musikiye ve şiire, başkalarının hat sanatına, kuyumculuğa, avcılığa, giyim kuşama, biniciliğe, güreşçiliğe, marangozluğa, hatta nakış dikiş gibi kadın meşgalelerine sığındıkları bir sır değildir. Değildir ama tarih kitaplarımızda bunları arayın ki bulasınız.

Piyasada Osmanlı padişahlarının çok kıyıya köşeye saklanmış, gözlerden ısrarla gizlenmiş, tarih kitaplarının satır aralarında geçiştirilen ve genellikle öldükten sonra "talkın" verir gibi bazı özellikleri sayılıp dökülürken birkaç kuru madde halinde zikrediliveren insanî cevherlerinin derli toplu bir şekilde işlendiği veya hiç değilse bir araya getirildiği bağımsız bir kitap bulabilmek neredeyse imkânsızdır.

Elbette şairlikleri ve bestekârlıkları, bir miktar da hattatlıkları ve sporculukları üzerinde duran kimi araştırmalar bulunabilir, lakin bu kitaplarda verilen bilgiler de ya bir padişaha veya etkinliğe özel çalışmalardı (mesela Hattat Padişahlar veya Sultanî Besteler gibi) ya da haklarındaki malumat epeyce dağınık ve çoğunlukla da eksikti. Padişahların diğer yönleri üzerine bilgi bulmak ise büyük ölçüde tesadüflere bağlıdır. Belki en çok bilgi sahibi olunan "sultanî meşgale", II.

Abdülhamid'in marangozluğudur. Ancak ona bu merakın babası Abdülmecid'den geçtiği ise nedense zikre değer bulunmaz. Böylece bir aile geleneğinin mahrem ipuçlarının fark edilmeden üzerinden atlanır, geçilir.

Elinizdeki çalışmada yüzlerce kitap ve makaleden, ansiklopedi maddelerinden süzülmüş nadir ve ilginç bilgileri topluca sunmak, böylece Osmanlı tarihi imajının üzerine atılmış olan şallardan birini daha bir nebze olsun kaldırmak ve oralarda bir yerde gizlenmiş olan tarihin mahcup kalp atışlarını hissettirmek istedim siz sevgili okurlarıma.

Mümkün olduğu kadar özlü ve delilli *(müdellel)* bilgilere dayalı olarak telif edilen bu kitap, kuşkusuz kolaylıkla genişletilebilir ve tabiri caizse köpürtülebilirdi. Padişahların şiirlerinden veya bestelerinden alınan geniş örnekler, hoş fıkralar, ibretli anekdotlar vesaire ile metnin hacmi rahatlıkla mevcut halinin birkaç misline çıkartılabilirdi.

Lakin bunu yapmak istemedim. Mümkün olduğu kadar öz, somut, konsantre edilmiş bilgilere yer vermek, özellikle bilgileri aldığım yayınları (kaynakları) mutlaka belirtmek suretiyle bizden sonra gelecek araştırmacıların önüne bu renkli kapıyı açmak, dahası, Osmanlı hanedanının kültürel tarihi üzerine yapılmış araştırmaları derinleştirmek isteyenlere öncülük etmek ve nihayet tarihin bu gözlere nihan kalmış boyutunun onu sevmeye amade kardeşlerime nasıl zorlu bir engel oluşturduğunu göstermek istedim. Amacım, her zaman olduğu gibi tarihi sevdirmek ve anlamak.

Bahçesinde gül aşılayan bir Fatih, altını eriten ve dantel gibi işleyen bir Yavuz, hacılara asa imal ederek kutsal topraklara gidemeyişinin sızısını hafifletmek isteyen bir II. Selim, mektep kitaplarında sunulan mat portrelerinin haricinde bir de görünmeyen, 'mahrem', saklı yüzleri olduğunu fısıldamıyorlar mı kulaklarımıza?

İşte *Osmanlı'nın Mahrem Tarihi,* çoğu üç kıtaya hükmetmiş olan sultanların bu özel, *mahrem* dünyalarına davet ediyor sizleri. Aynı zamanda kitabım "mahrem" ve "özel" denilince akla illa ki, cinsellik ve Harem'in gelmemesi gerektiğini de hatırlatacaktır umudundayım.

Bu arada *Mahrem Tarih* başlığını taşıyan bir kitapta padişahların 'Harem' hayatından bahsedilmeyişini bir eksiklik olarak görecek olanlara hemen hatırlatmalıyım ki, Osmanlı kadını ve Harem hayatı üzerine hazırlayacağımız bir başka kitap yoldadır ve merak edenler bir süre sonra orada bu bilgilere rahatça ulaşabileceklerdir.

Son olarak birkaç not da kitabın ana konusu üzerine...

Geleneksel olarak hemen her erkek Osmanlı hanedan üyesi, el sanatları (zanaatlar) veya güzel sanatların bir ya da birkaç dalında ustalaşacak şekilde yetiştirilirdi. Osmanlı şehzadeleri çocukluklarından itibaren sarayda Ahilik veya Fütüvvet gelenekleri gereği mutlaka bir mesleğe yönlendirilirlerdi. Bu, her erkek çocuğunun, talihlerinin yaver gitmediği demlerde geçimlerini sağlayacakları bir sanata veya zanaata, bir "altın bilezik"e sahip olması gerektiği yolundaki eski Türk ve İslam geleneğinin yüzyıllarca hanedanın zihniyet ve pratiğinde yaşadığını ve ona yön verdiğini gösteren devamlılığıyla çarpıcı nitelikte bir gelenektir.

İsmail Hâmi Danişmend'e bakılırsa padişahlar yaptıkları sanatlardan para bile kazanırlarmış: "Padişahların nafakalarını temin için yaptıkları bu el işleri" diyor Danişmend, "ya devlet ve saray erkânına satılır veyahut çarşılarda pazarlarda satışa çıkarılarak büyük bir rağbetle kapışılırdı." Bu ilginç notun ayrıntılarını elinizdeki kitapta okuyacaksınız.

Geleceğin padişahları, Enderun'un bir parçasını oluşturan "Şehzadeler Okulu"nda (Şehzadegân Mektebi'nde) yetiştirilirken, kimi hobiler geliştirmeleri ve çeşitli meslek ve meraklara

(spor, moda, bahçıvanlık vb.) eğilim duymuş olmaları gayet tabiiydi.[1] Sınıfsız bir toplumun tek aristokrat ailesi, bu alanlarda da öncülük rolünü üstlenecekti doğal olarak. Başka türlüsü de düşünülemezdi zaten.

Kitapta, tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı padişahlarının icra ettikleri meslekler veya sanatlar/zanaatlar ile özel ilgilendikleri çeşitli konular, merakları, hobileri, sevdikleri şeyler ve davranışlar ile kişisel özellikleri, nihayet bazı 'enler ve ilkler' zaman sırasına göre ve özlü maddeler halinde verilmiştir.[2]

Büyük ölçüde gözlerden uzak kalmış bir galerinin kapısıdır birazdan açılacak olan. Tablolara bakarken mutlaka kendinize yakın hissettiğiniz bir veya birkaç portre belirecektir karşınızda. Mizaçlar mizaçları çağıracak ve tarih eşliğinde sessiz bir yolculuğa çıkacaksınız. Tarih de kendimizi tanıma yolunda yapılan bir yolculuktan başka nedir ki zaten.

Mustafa Armağan
Ümraniye, Ekim 2008

1 Bu okul hakkında genel bilgi için bkz. Ziya Erkins, "Topkapı Sarayında şehzadeler okulu", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 25, Şubat 1966, s. 2058-2059.

2 Burada adları ayrıca zikredilmemiş olan bazı padişahların da bıçakçılık ve ciltçilik gibi sanatlarla uğraştıkları genel bir bilgi olarak bazı kaynaklarda zikredilmektedir. Muhtemelen bu gibi kayda geçmemiş meşguliyetlerin çoğundan hiçbir zaman haberdar olamayacağız.

Söğüt'teki çığlık: Osman Gazi
(1299-1326)

> Osman, bir ahi şeyhi olması kuvvetle muhtemel olan Şeyh Edebali'nin irşadı ve beline gaza kılıcını bağlaması ile (bu tam bir ahi âdetidir) gazi olmuş, gazâ akınlarına başlamıştır.
>
> **Halil İnalcık**

Tarih neredeyse tamamen dikkat demektir. Mesela Osman Gazi'nin doğum tarihi 1258'dir. Bu tarih size neyi hatırlatıyor bilmem ama bana, İslam medeniyetinin kalbinin Moğollar tarafından söküldüğü o uğursuz yılı hatırlatıyor. 13 Şubat 1258'de bir yandan İslam aleminin yüzlerce yıldır binbir emekle oluşturduğu muhteşem medeniyet birikimi hoyratça yakılıp yıkılırken, öbür yandan Kuzeybatı Anadolu'ya yerleşmiş Ertuğrul Gazi adlı beyin bir oğlu dünyaya geliyordu. İşte o bebeğin torunları, temelleri yıkılmakta olan İslam aleminin çatısını 600 yıl daha dik tutmayı başaracak ve tarihe en uzun soluklu şahlanışlardan birini yaşatacaklardı.

Sadece bu ilginç eşdüşme olayı bile, Müneccimbaşı Ahmed Dede ve Hoca Sadeddin Efendi gibi içeriden şahitlere olduğu kadar, yüzyıllar sonra yaşayan bana da Osmanoğullarının tarih sahnesine tesadüfen çıkmadıklarını, adeta ilahi bir nefhayla *itildiklerini* göstermeye yetiyor. Eğer Osmanlı Devleti gibi İslamiyetin bayrağını yüceltici ve İslam alemini birleştirici bir güç, tam zamanında devreye girmemiş olsaydı, İslam alemi muhtemelen 1918'de yaşadığı parçalanmışlık ve zilleti daha 15-16. yüzyıllarda tadabilecekti.

Yüzyıllar sonrasında yazan saray tarihçisi Bostanzade Yahya'nın tasvirine göre uzun boylu, ak benizli ve kumral kaşlıymış tarihin en büyük devletlerinden birisinin kurucusu olan Osman Gazi.

Müneccimbaşı Tarihi'ne göre ise kara yağız, çatık kaşlı, yuvarlak yüzlüymüş. Omuzlarının arası açıkmış. Ayakta dururken, elleri dizlerini geçermiş.[1] Bu tariften Osman Gazi'nin ya bacaklarının kısa veya kollarının normalden uzun olduğunu öğreniyoruz ki, bu vücut tipi, Halife Abdülmecid'e kadar 600 küsur yıl boyunca yaşamış görünüyor.

Gayet sade, lüks, sefahat ve eğlenceden uzak bir hayat yaşadığını öğrendiğimiz Osman Gazi'nin arkadaşları arasındaki lakabı, "Kara Osman"dır. Ünlü seyyah İbn Battuta ise ona "Osmancık" denildiğini aktarır. 1324 tarihli bir Farsça vakfiyesinden öğrendiğimize göre Orhan Gazi kendisine "Şücaüddin", yani 'Dinin bahadırı' derken, babası için "Fahrüddin", yani 'Dinin iftiharı' lakabını kullanmaktadır.[2]

Geçimini kendi koyunlarından elde ettiği ürünlerle (süt, yoğurt, peynir vb.) sağlarmış. Hatta bir ara fethettikleri bir

1 Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi (Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayi-ül-A'sar)*, cilt 1, Çeviren: İsmail Erünsal, İstanbul tarihsiz, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 69.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi- 724 Rebiülevvel -1324 Mart", *Belleten*, cilt V, sayı 19, Ankara 1941, s. 281.

şehrin pazarına götürmüşler Osmancık'ı ve buradaki satıcılardan 'bac', yani vergi almanın beylik hakkı olduğunu anlayamamış bir türlü. Böylece bu yağlı geliri elinin tersiyle reddetmiş. Bu kıssa, onun hassasiyetini ve hakkı olmayan şeye elini sürmeyen biri olduğunu göstermesinin yanında, henüz göçebelikten gelen bazı değerlerin de kaybedilmediğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Zaten öldükten sonra terekesinden altın ve gümüş adına değerli herhangi bir şey çıkmaması da onun bu tok gözlülüğünü yeterince gösteriyor. Kaynaklardaki bilgiye göre terekesinden çıkanlar şunlardan ibarettir:

"Sırtak tekelesi" denilen yenice bir elbise, bir "yancığı" (atın yanına asılan heybe türü bir torba), bir tuzluk, bir tahta kaşıklığı[3], bir çift "sokman" çizmesi, birkaç iyice atları, misafirlerine ikram için beslediği birkaç (üç) sürü koyun,[4] Denizli bezinden yapılmış sarık, at için zırh takımı, Alaşehir dokumasından kırmızı renkli sancaklar, bir kılıç, bir tirkeş (okluk), bir mızrak vs.

Ancak davranışlarıyla tam bir "gazi" karakteri gösteren Osman Bey'in özel zevkleri konusunda herhangi bir somut bilgiye sahip değiliz. Yalnız Bursa'daki türbesinde bulunan ve kendisinin kullandığı söylenen iri taneli bir ağaç tespih ile bir davulun *(tabl)* 12. Hicri yüzyılın sonlarına kadar saklandığına ve ziyaret edildiğine dair bir kayda rastlanır kitaplarda. Bunlar vaktiyle Selçuklu Sultanı tarafından kendisine gönderilen he-

3 Eskiden kaşık, silah gibi insanların yanlarında taşıdıkları bir aletti. Beldeki kuşağa, yeniçerilerde olduğu gibi "ak börk" de denilen beyaz keçenin başa yakın olan bölümündeki bir yere veya meşin kemere sokulan kaşık, yemek zamanı çıkarılıp kullanıldıktan sonra yıkanıp tekrar yerine konulurdu. Hazırlayan: Oğuz Arıkanlı, *Tarihimizde İlk'ler,* İstanbul 1973, Milliyet Yayınları, s. 8-9.

4 Terekesinden buraya kadar sayılanlar Aşıkpaşazade'nin verdiği listeden alınmıştır. Bkz. *Âşıkpaşaoğlu Tarihi,* Hazırlayan: [Nihal] Atsız, İstanbul 1970, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, s. 40.

Osman Gazi'yi koltuğumsu bir yer minderinde elinde kılıçla otururken gösteren ilginç bir minyatür.

diyelerdendir.[5] Ne var ki, bu ağaç tespih ve yine kendisinden miras kaldığı rivayet olunan davul kasnağı gibi parçalar "Küçük Kıyamet" *(Kıyamet-i Suğra)* adı verilen 1855 tarihli Bursa depreminden sonra çıkan yangınlarda yanmış ve maalesef günümüze intikal edememiştir.[6]

"Osman Gazi nasıl giyinirdi acaba?" diye sorduğumuzda ilk başvuracağımız kaynak olan resimler bize onun hakkında anakronik bir izlenim vermekten öteye gidemezler. Yani klasik dönem Osmanlı padişahları nasıl giyinmişse, Osman Gazi'ye de aynı giysileri giydirir ressamlar. Mesela Konstantin Kapıdağlı'nın 18. yüzyıl sonlarında yaptığı padişah portreleri serisi onu Kanuni veya III. Murad'dan ayırt edemeyeceğimiz kadar klasik bir saray kıyafet içinde resmeder. Oysa 14. yüzyılın başlarında bu tür süslü saray kıyafetleri henüz Osmanlı'da değil, Anadolu'daki diğer yerleşik ve köklü beyliklerde dahi mevcut değildir.

5 Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi: Seçmeler,* Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1968, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 7-8.

6 Ziya Nur Aksun, *Gayr-ı Resmî Tarihimiz: Osmanlı Padişahları,* İstanbul 1997, Marifet Yayınları, s. 17.

Öte yandan bazı kayıtlara baktığımızda başına kırmızı çuhadan "Horasanî" denilen ("Çağatayî tarzda") uzun bir külah giydiği, üzerine "ak çalma"dan (beyaz) yuvarlak burmalı bir tülbent sardığı yazılıdır. Bu, Müslüman Uygur ulularının giydiklerine benzer bir tür sarıktı. Cübbesi uzun olup geniş kırmızı yakalı idi.

İlk bakışta şaşırtıcı görünen bir ayrıntı olarak şunu zikredelim:

Osman Gazi bir kere sırtına giydiği bir elbiseyi bir daha giymezmiş. Şaşırdınız, biliyorum. Öyle ya, hani gösterişten, israftan, lüksten uzak bir hayat sürüyordu? Ancak bunun sebebi, zannettiğiniz gibi müsrifliği değil, ihtiyaç sahibi birisini, yani bir garibanı sevindirmektir.[7] Birisi elbisesine dikkatlice baksa hemen çıkarıp ona bağışlardı. Eski bir metinde geçtiği gibi, 'yalıncakları', yani giyecek elbise ve ayakkabısı olmayanları giydirip donatırdı ve özellikle 'dul avratlara' sadaka verirdi.

Eski bir Türk kabile adeti vardır: Hıdırellez günü aşiret reisinin evi yağmaya açılırdı. Bey ile hanımı yanlarına bir iğne dahi almadan evlerinden dışarı çıkarlar ve arkalarından aşiret mensupları hücum edip evi yağmalarlardı. Buna "Bey evinin açılması" *(hân-ı yağma)* denilirdi. Osman Gazi de bu adete uyarak evini yılda bir gün yağmaya açardı. Nitekim Tevfik Fikret'in, kimi İttihatçıların devlet malını yağma edercesine iç ettiklerini hicvettiği "Han-ı Yağma" adlı şiiri, ilhamını bu olaydan almıştır.[8]

İlk Osmanlı padişahı kabul edilen ama "Sultan" değil de, "Bey" ve "Gazi" unvanlarını kullanan Osman Gazi'ye sonradan atfedilen bir şiir vardır elimizde ve baştan sona kahramanlık temasını işlemekte ve muhatabına bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu şiirin Osman Gazi'ye aidiyeti şüpheli olsa da, neden başka bir şiirin değil de bunun yakıştırıldığı yine de ilginç bir sıhhat testi olmaktadır.

7 Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* Sayı: 4, Ocak 1968, s. 65.

8 Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste ve Tevfik Fikret'in Bütün Diğer Eserleri,* Hazırlayan: Fahri Uzun, İstanbul 1973, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s. 36-37.

Elimizdeki manzumenin yaygın olarak bilinen metni şöyledir:

Gönül kerestesiyle bir yeni şehir ve pazar yap
Zulm eyleme rençberlere her ne istersen var yap
Eski Yenişehri barı, İnegöl'e dek hep varı
Kırup geçirdün küffarı Bursa'yı da yık tekrar yap
Kurd olup gel gir sürüye, aslan ol bakma girüye
Çar idüp haydi çeriye, dil geçidini hisar yap
İznik şehrine hor bakma, Sakarya suyu gibi akma
İznikmid'i de al bakma, her burcunda bir hisar yap
Osman, Ertuğrul oğlusun, Oğuz, Karahan neslisin
Hakkın bir kemter kulusun, İslambol'u aç, gülzar yap.

Osman Gazi, kaynakların ağız birliği etmişçesine söyledikleri gibi gayet kanaatkâr ve almayı değil, vermeyi seven bir insandı. Gerek şahsî gelirlerinden, gerekse ganimetten, yani "gaza malı"ndan eline ne geçerse ihtiyaç sahiplerine yedirmek adetiydi. Mesela her ikindi vakti, dairesinde ne kadar adamı varsa karınlarını doyururdu. Ancak ilginç bir müzikli yemektir bu. (Sonradan da göreceğimiz gibi Osmanlılar yemek sırasında değil ama yemekten önce müzik dinlemeyi tercih ederlerdi.) Sofra kurulmadan önce Selçuklu Sultanı Alaeddin'in gönderdiği beylik alametlerinin bir parçası olan mehterhaneyi çaldırır ve yemek servisi bu müzik ziyafetinden sonra başlardı.[9] Bu sofranın bir başka özelliği de, yoksul veya zengin, Müslüman veya Hıristiyan ayrımı yapılmadan, her kesimden insanın orada kendisine bir yer bulabilmesiydi.

Eh, Osman Gazi gibi bir bahadır er olur da güreş tutmadan olur mu? İşte bazı kaynaklar onun pehlivanlık da yaptığını ve gayet sağlam bir silahşor olduğunu yazmak suretiyle bu merakımızı bir parça gideriyorlar.

Osman Gazi yakınlarından kayınpederi Şeyh Edebali'nin vefatından 3-4 ay, Edebali'nin kızı olan hanımı Malhun Hatun'dan

9 Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri", s. 64.

ise 2 ay sonra vefat etmiştir. Her ikisini de kendi elleriyle Bilecik'teki türbelerine gömdüğünü biliyoruz. Kendisi öldüğünde naaşı önce Söğüt'e defnedilmiş olup daha sonra Orhan Gazi tarafından Bursa'ya götürülmüş ve ölmeden önce yaptığı şu vasiyetin gereğini yerine getirerek bugün Tophane semtindeki türbesine defnettirilmiştir: "Oğul! Ben öldüğüm vakit beni Bursa'da şu Gümüşlü Kubbe'nin altına koy." (Yalnız bugünkü türbe binası, Sultan Abdülaziz devrinden kalmadır. İlk bina 1855 depreminde tamamen yıkılmıştır.[10]) Söğüt'te Sultan II. Abdülhamid tarafından ilk gömüldüğü yere sembolik olarak bir mezar yaptırılmıştır.

Ölümü, muhtemelen felç veya nikris (damla veya tıbbî deyimle gut) hastalığından olmuştur.[11] Nikris, Osmanlı hanedanının (veya genel olarak kraliyet hanedanlarının) genetik hastalığıdır. Aşıkpaşazade, Osman Gazi'nin son zamanlarından bahsederken, "Hem de Osman'ın ayağında zahmet var idi. Zahmet çekerdi" der[12]. Bu ifade, aynı yazarın Fatih Sultan Mehmed'in ölümü için de kullandığı "Ölümüne sebep ayağında zahmeti var idi"[13] ifadesini andırdığına göre, Osman Gazi de torunu gibi nikris hastalığının komplikasyonlarından ölmüş olabilir.

Kişisel özellikleri hakkında pek bir bilgi yok diye yola çıktık ama Osmanlı Devleti'ni kuran yiğidin şahsiyetini alacalı bulacalı da olsa tanımış olduk böylece.

Ne diyelim: Darısı evlatlarının başına!

10 Osman Gazi türbesinin ilk halinin bir resmi için benim *Bursa Şehrengizi* (İstanbul 1998, İz Yayıncılık) adlı kitabıma bakılabilir (Yeni baskısı *Osmanlı'yı Kuran Şehir: Bursa'ya Şehrengiz* adıyla yapılmıştır: İstanbul 2006, Timaş Yayınları). Aynı şekilde yanındaki Orhan Gazi'nin türbesi de ilk haliyle bugüne gelememiş, depremde yıkılmış ve bugünkü binası Sultan Abdülaziz devrinde yeni baştan yapılmıştır.

11 Alderson, *age*, s. 173.

12 *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 35.

13 *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 234.

O bir alperen: Orhan Gazi

(1326-1361)

Bir buçuk asır bütün imparatorluk için model, Orhan'dı.

Ahmet Hamdi Tanpınar

Orhan Gazi, *Heşt Behişt* adlı Farsça Osmanlı tarihinin yazarı İdris-i Bitlisî'ye göre Osmanlı Devleti'nin hakiki kurucusudur. Osmanlı tarihçiliğinin göz kapakları olmayan piri Halil İnalcık'a göre "Sultan" unvanını alan ilk Osmanlı hükümdarı Orhan'dır. Son Osmanlı vakanüvisi Abdurrahman Şeref Bey'e göre ise babası Osman Gazi'nin kurmaya başladığı devlet binasını sağlam temeller üzerine oturtan, Anadolu sahralarında çadır kurarak gezen bir aşireti, adaletli yönetimiyle Avrupa ve Asya'daki topraklarında hüküm yürüten bir devlet kıvamına getirmeyi başarmış bir alperendir o.

Bütün bu büyük kuruculuk vasıflarının arkasında, Şehzade Alaaddin'in dedesi, dolayısıyla 'üvey dedesi' sayılan Şeyh Edebali'nin edeb tezgâhı, babası Osman'ın yalçın iradesi ve bükül-

mez dürüstlüğü, ağabeyi Alaaddin'in derviş meşrepliği ve alçakgönüllülüğü[1] ile devrin ulema ve şeyhlerinin kutlu duaları ve nazarları yatar.

Osmanlı padişahları içinde 36 yıl ile en uzun süre hükümdarlık yapan üçüncü sultan olan Orhan Gazi, kaynaklara bakılırsa pembe beyaz yuvarlak yüzlü, çatık kaşlı, top sakallı, uzun boylu, geniş omuzlu, koç burunlu, iri ela gözlü, yakışıklı, heybetli ve çok kuvvetli biriymiş. Rum tarihçisi Halkokondiles, Orhan Gazi hakkında "Gayet nazik, bilhassa gazilere, sanatkârlara ve fakirlere karşı cömertti" tespitinde bulunur. Tarihçi Neşrî ise onun ilim adamlarını ve hafızları sevdiğini ve onlara *ulufe* adı altında düzenli bir gelir temin ettiğini yazmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin sağlam temeller üzerine bina edilmesindeki katkıları inkâr edilemeyecek olan Orhan Gazi'nin Yarhisar Tekfuru'nun kızı Nilüfer Hatun'la evliliği, oğlu Murad'ın ondan dünyaya gelmesi, dolayısıyla Osmanlı soyunun Nilüfer Hatun'dan yürümüş olması biraz fazla öne çıkarılmıştır.[2]

Ancak salt kronoloji açısından baktığımızda şöyle garip bir durum çıkıyor karşımıza: Orhan Gazi, Nilüfer Hatun'la evlendiğinde 11-12 yaşlarında bulunuyordu. Dolayısıyla Nilüfer Hatun'un Orhan Gazi'den 5-6 yaş büyük olduğunu ve onunla evliliğinin en azından başlangıçta sembolik bir mahiyet taşıdığı söylenebilir. Bu yüzden Reşad Ekrem Koçu'nun zannetti-

1 Alaaddin (veya Alâeddin) Bey bazı kaynaklarda Orhan Gazi'nin baba bir, anne ayrı kardeşi olarak tavsif edilir. Ancak 'büyük bir ihtimalle' Orhan'ın ana baba bir küçük kardeşidir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Alâeddin Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* cilt 2, İstanbul 1989, s. 320. Osmanlı hanedanının geleceği açısından en kritik kararı vermiş ve büyük olduğu halde tahta geçmeyi reddederek Osmanlı sülalesinin kendisinden değil, Orhan oğullarından devam etmesine imkân tanımıştır. Bursa'da kendi adına yapılmış bir camisi vardır.

2 Bazı araştırmalar ise Bilecik'ten getirilen gelinin Nilüfer (Holofira) olmayıp Orhan'ın ilk eşlerinden birisi olduğunu, Nilüfer'in ise cariye olarak saraya girdiğini öne sürerler. Bkz. Leslie P. Peirce, *The Imperial Harem,* Oxford Univer- sity Press, 1993, s. 34.

Taşköprülüzade'deki bir minyatüre göre Orhan Gazi (solda) devrin ilim adamlarından Alâeddin el-Esved ile görüşüyor. Orhan Gazi elleri önünde bağlı, bütün edebiyle dinliyor hocasını.

ği gibi 11-12 yaşlarındaki bir "çocuk"un 16 yaşındaki bir genç kızı "âguş-i muhabbete çekmesi" herhalde pek makul bir vaziyet olmasa gerek.

İlginç olan hususlardan bir diğeri de, Orhan Gazi'nin Bizans İmparatoru Yoannes Kantakuzen'in kızı Teodora ile yaptığı siyasî evliliğidir (İ. H. Uzunçarşılı'ya göre bu evliliğin tarihi Mayıs 1346'dır[3]). Karşılığında Osmanlılar 5 bin asker verecekti

3 Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", s. 287.

Aslı St. Petersburg'da bulunan Ahmedî'nin *İskendernâme*'sine göre Orhan Gazi Selanik Piskoposu rahip Gregori Palamas ile görüşüyor. Kıyafetleri dikkat çekecek kadar farklı. Başlarda üsküf var; henüz sarık gelmemiş.

Bizans'ın hizmetine. Ve anlaşılan imparator olan kayınpederinin de bazı şartları vardı. Mesela bir kayıttan öğrendiğimiz kadarıyla Orhan Gazi eşiyle birlikte 1347 yılında İstanbul'a, Üsküdar civarına gelir, askerleri çimenlerin üzerine halılar serer (demek mevsim bahar veya yazdır) ve Bizans İmparatorunun askerleri bir kayıkla Kızkulesi civarına gelip Teodora'yı alır, babasının sarayına götürür, kız bir süre orada kalıp ailesiyle hasret giderdikten sonra tekrar getirip yine Kızkulesi civarında Orhan Bey'in askerlerine teslim ederlerdi.

Theodora'nın düğünü Silivri'de yapılmış olup Osmanlı gemileri gelini oradan alarak Mudanya yolundan Bursa'ya, Orhan Bey'in Hisar'daki Bey Sarayına getirmişlerdir.[4]

Güzel sanatlara ilgi duyup duymadığı hakkında kesin bir bilgimiz yoksa da, Louvre Müzesi'nde sergilenen bronz bir vazo onun ismini taşımaktadır. Bu, bir ipucu olarak değerlendirilmeli ve Orhan Gazi'nin sanat cephesi daha derinlemesine incelenmelidir.[5]

Kendisini bizzat görmek bahtiyarlığına erişen ünlü Faslı seyyah İbn Battuta, onu bize "Türkmen padişahlarının en ulusu" ve "toprak, asker ve varlık bakımından onların en üstünü" olarak tanıtır. İbn Battuta'ya göre, Orhan Bey'in bir özelliği de, yüz kadar kaleye hakim olması ve çoğu zamanını bunları dolaşmakla geçirmesidir. "Denildiğine göre" diye ekler seyyahımız, "hiçbir şehirde bir aydan fazla oturmaz, aralıksız olarak kâfirlerle savaşı sürdürür, onların kalelerini bir bir kuşatarak ellerinden alır"mış.

Orhan Gazi'nin en büyük zevklerinden birisi, "yaptırdığı camilerin kandillerini kendi elleriyle yakmak" ve "imaretlerinde pişirttiği ilk yemeği kendi eliyle fakirlere ve gariplere dağıtmak"tı.[6] Tanpınar ise Orhan Gazi'nin kurucu özelliğini şöyle vasfetmektedir:

> O bir başlangıç noktasını bir imparatorluk yapmakla kalmaz, ona rahm ve şefkatin derinliğini de katar.[7]

Bostanzade Yahya'nın *Duru Tarih*'ine bakılırsa Orhan Gazi, Salı ve Perşembe günleri oruç tutar, Mevlânâ hazretlerine

4 Bkz. Cemal Kozanoğlu, "Theodora ile Orhan Gazi'nin Silivri'de evlenmeleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 11, Kasım 1994, s. 27-29. Ayrıca bkz. Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İstanbul 2010, İSAM Yayınları, s. 54; Yahya Başkan, "Orhan Bey'in Bizans İmparatoru Kantakuzeneos'un kızı Theodora ile evliliği", Tarih Dergisi, Sayı 66 (2017 / 2), İstanbul 2017, s. 47-61.

5 Doğan Kuban, *Turkish Culture & Arts*, İstanbul 1986, Anadolu Bankası Yayınları, s. 119.

6 Bostanzade Yahya Efendi, *Duru Tarih (Tarih-i Sâf/Tuhfetu'l-Ahbab)*, Hazırlayan: Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1978, Milliyet Yayınları, s. 31.

7 Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 1988, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 114-115.

hürmeten başına umumiyetle sikke giyer ve üstüne de bir beyaz sarık sarardı.[8] Bazı kaynaklar ise ak börk giydiğini yazar.

1413'te Amasya'da vefat eden Şair Ahmedî'nin *Destân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân* adlı manzum eserinde Orhan Gazî'nin adaletinden söz etmiş ve onu bu yönüyle Hz. Ömer'le mukayese etmiş olması dikkate değer bir husustur. Ahmedî'nin ondan söz eden kıtası şöyledir:

Munsif idi Orhan u dâd-ger
Unutuldı anun ile adl-i Ömer
Kanda kim Osmâniler adli ola
Orada adl-i Ömer nişe anıla

Bugünkü dille ifade edersek, Orhan insaflı ve adildi, onun gelmesiyle Hz. Ömer'in adaleti unutuldu, nerede Osmanlıların adaleti olursa orada Ömer'in adaleti neden anılsın?

Edebiyatımızda "Osmanîler", yani Osmanlılar deyiminin ilk olarak kullanıldığı bu eserde Orhan'ın adaleti biraz abartılı bir şekilde vurgulanmış olmalı.[9]

Gelin Orhan Gazi'yi hakkıyla anlamaya çalışmış en nitelikli zekâlardan birisi olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın katkısını epigraftaki sözüyle sınırlamayalım ve sözün tamamını dinleyelim. Bakın bu cins sanatkârın delici bakışı, onu Yunus Emre'nin kanatlarında uçarken nasıl ustaca yakalıyor:

> Ben Orhan Gazi'yi ve onunla ikinci imparatorluğu kurmağa çalışanların hiçbirini Yûnus'tan ayırmadım. Ne zaman Orhan Gazi'nin çehresine eğilsem, orada *Yunus Divanı*'ndan aksetmiş çizgiler görürüm ve bütün o fütuhatların arkasında bu ruh kasırgası ile Türkçede doğan yapıcı değerler dünyasını selamlarım.

8 Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri ve ölümleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* Sayı: 5, Şubat 1968, s. 48.

9 Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti hakkında", *Cogito,* Osmanlılar Özel Sayısı, Sayı: 19, 1999, s. 86-87.

Bir Mevlânâ hayranı: I. Murad-ı Hüdavendigâr

(1361-1389)

> Bir gece rüyalarında nur yüzlü bir kimse "Edirne'de bir saray yaptırınız" dedi ve sarayın yerini gösterdi. Ertesi gün Gazi Hüdavendigâr, devlet ileri gelenleriyle o yeri buldular ve büyük bir saray bina ettirip şehri de saltanat merkezi yaptılar.
>
> **Müneccimbaşı Ahmed Dede**

Osmanlı padişahlarının bir kısmının, aynı zamanda asker olarak yetiştirildiklerini biliyoruz. Özellikle ilk on padişah ve sonrakiler içinde de "Genç" Osman, IV. Murad, II. Mustafa gibileri ordularının başında sefere bizzat çıkmışlar ve savaş meydanlarında veya kuşatmalarda çeşitli başarılar kazanmışlardır. Ancak IV. Murad hariç sonraki padişahlar içinde 'mareşal', yani büyük bir savaşı planlayan ve yöneten kurmay başkanı bulmak kolay değilken, ilk on padişahta mareşalliğin neredeyse genetik bir vasıf olarak karşımıza çıktığı görülür.

Bu, hanedanlar tarihinde kolay rastlanan bir durum değildir. Osmanlı hanedanından peş peşe bu kadar başarılı askerî liderin yetişmesi, adeta bir mucizedir.

İlk on padişah içinde sefer sırasında vefat eden üç ismi tanıyoruz. Bunlar I. Murad, Fatih ve Kanuni'dir. Ancak son ikisi, sefer sırasında ruhlarını teslim etmiş olsalar da, düşmanla sıcak temas halinde değillerdi. Fatih muhtemelen Memluk seferine gidiyordu, Gebze civarında uzun zamandır devam eden nikris hastalığının komplikasyonuyla hayatını kaybetti. (Zehirlendiği iddiaları muhtemelen doğru değildir.) Kanuni de Zigetvar seferindeydi fakat o da hastaydı, hastalığının ilerlemesiyle vefat etti. Bizzat savaş meydanında, uğradığı bir suikastla şehit edilen tek Osmanlı padişahı ise Sultan I. Murad oldu.

Kaynaklar onu orta boylu, uzun boyunlu, değirmi çehreli, büyük (koç) burunlu, iri parlak gözlü, çatık, gür, şahin bakışlı, büyük ve seyrek dişli, geniş göğüslü olarak anlatırlar. Sakalı ne uzun, ne de kısaydı. Parmakları uzun ve kalın, birbirinden ayrıydı. Pençeleri çok kuvvetliydi. (Güya Osmanlı tuğrası da onun pençesini kağıda basmasından doğmuş imiş.) Savaşlarda uzaklardan bile duyulabilen gür bir sesi vardı.

Osmanlı kaynaklarında hayırseverliği ve adaleti ısrarla vurgulanan I. Murad, bazı Batı kaynaklarında ise az konuşan ama konuştuğu zaman güzel sözler söyleyen "hayırhah bir hükümdar, yorulmak bilmeyen bir avcı ve kibar bir şövalye" olarak öne çıkartılır (Halkokondiles). Dimitri Kantemir'e göre "doğruluğun simgesi" olarak tanınır. Yenilmez bir ruh gücüne sahiptir, duasında ve namazındadır, bilginlerle tartışmayı çok sever ve "sof" denilen çok hafif ve ince dokunmuş bir yünlü kumaşı giyerdi ki, bu, dervişlerin ve din adamlarının giysisiydi.[1] "Halk tarafından koruyucu, mübarek bir baba gibi sevildiği de rivayet edilir ki, "Hüdâvendigâr" unvanını

1 Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi,* 1, Çeviren: Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1979, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 43.

Ahmedî'nin *İskendernâme*'sine göre I. Murad'ın Kosova'da şehit edilmesi olayı. 15. yüzyıla ait bu erken dönem minyatüründe padişah ve erkânın giysileri orijinaline daha sadık kalınarak resmedilmiş.

bundan dolayı almış olduğunu biliyoruz. Halil İnalcık ise "Gazi Hüdâvendigâr" unvanının onun gazâ erliği ile imparatorluk kurucusu kimliğini ifade ettiği kanaatindedir.[2]

2 Halil İnalcık, "Murad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 31, İstanbul 2006, s. 163.

I. Murad'ın pek çok Osmanlı padişahı gibi ava düşkün olduğu biliniyor. Tarihçi Neşrî, "Dahı avı gayet sever idi ve nice bin altun ve gümüş halkalu itleri var idi. Doğanları yine öyle idi" diyerek onun bu tarafını över.

Okuma ve yazma bilmediğine delil olarak Hammer'in zikrettiği, pençesini mürekkebe batırıp kağıda bastığı iddiası, babası Orhan Gazi'nin 1324 tarihli tuğrasının bulunmasıyla yanlışlanmıştır.[3] İlginç noktalardan biri de, I. Murad'ın özel bir kütüphanesi olduğunu bildiğimiz ilk padişah olmasıdır. Bunu nereden mi anlıyoruz? Kütüphanesi için istinsah (kopya) edilmiş olan bazı eserlerden.[4]

Bir de Mevlânâ'ya karşı aşırı bir sevgisi bulunuyordu. "Hünkâr" ve "Hüdavendigâr" unvanlarını almasında bu derin sevginin etkisini görenler vardır. Bu yüzden Mevlânâ'ya ait bir elbisenin parçalarına altın diktirip tac *(sikke)* edinmişti, üzerine de yuvarlak sarık sarardı.[5] Bu başlık, Bursa'daki türbesinde 17. yüzyıl başlarına kadar muhafaza ediliyordu. Hatta Osmanlı padişahları çıktıkları bazı seferlerde bu sikkeyi sultanlık tacı olarak başlarına koymuşlardır.

Genellikle kırmızı renkle süslenmiş beyaz elbiseler giymeyi tercih ederdi. Başına giydiği külah altın yaldızlıydı ve kenarları sarıktan bir parmak kadar dışarı taşardı.

Osman Gazi'den beri devam eden Ahiliğin onda yeni bir aşamaya ulaştığını görüyoruz. Tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı

3 J. Deny, "Tuğra", *İslam Ansiklopedisi,* Cüz 126, İstanbul 1975, Milli Eğitim Basımevi, s. 7.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* Cilt 1, 2. baskı, İstanbul 1988, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 497. Bilgi için Bkz. Süheyl Ünver, "Fatih'in hususî kütüphanesi", *Tarih Dünyası, Fatih Özel Sayısı,* Mayıs 1953, s. 9-10. Ünver'e göre I. Murad zannedildiği gibi (güya imza atamadığı için pençesini basmış, tuğra da buradan çıkmış imiş) cahil olmayıp Arapça en çetin bir eseri çözecek kadar alimdir ve bir kütüphaneye sahiptir.

5 Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri ve ölümleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* Sayı: 6, Mart 1968, s. 79.

bize I. Murad'ın bizzat Ahi reisi, yani başkanı olduğunu belirtmektedir.[6] Bu özelliğini, oğlu Şehzade Bayezid'i Germiyanoğlu Ali Bey'in kızıyla evlendirdiği düğünde şahsına gönderilen hediyelerin hiçbirini alıkoymayıp hepsini beylere, devlet ileri gelenlerine, ulemaya ve fakir fukaraya dağıttırmasında da görebiliyoruz. Nitekim bir vakfiyesinde "Ahilerden kuşandığım kuşağı Ahi Musa'ya kendi elimle kuşattım" demektedir.[7]

Rumeli (Balkan) fetihlerine öncelik veren ve Edirne'yi ikinci başkent olarak kurgulayan I. Murad'ın saltanatında Anadolu'da diğer beyliklere üstünlük sağlanmış ve böylece "Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk taslağı meydana çıkmıştır."[8]

Bursa'da, Tophane semtinde, Osman ve Orhan gazilerin türbelerinin az yukarısında Şehadet Camii derler bir mabed vardır. Rivayet odur ki, Murad-ı Hüdavendigâr 1389 yılında Kosova Meydan Savaşı'na gitmek için yola çıkmadan evvel son namazını yeni hizmete açtığı bu camide kılmıştır. Savaşta şehit olunca caminin ismi onun şehitliğinden mülhem Şehadet (Şehitlik) Camii adını almıştır.

6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, Ankara 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 147.

7 Bkz. Necdet Sakaoğlu, "Murad I (Hüdavendigâr)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 2008, Yapı Kredi Yayınları, s. 235.

8 İnalcık, agm, s. 163.

İlk şair: Yıldırım Bayezid
(1389-1402)

Sâm[1] gibi bir padişah idi.

Evliya Çelebi

Bursa'nın çekim merkezi olan Ulucami'nin bir Niğbolu adağı olduğunu bilir miydiniz? Rivayete göre Yıldırım Bayezid, Niğbolu seferini zaferle taçlandırırsa ganimet malından 20 tane ayrı cami yaptıracağı yolunda bir adakta bulunur. Derken zafer müyesser olur ve başlar adamlarıyla beraber camilerin yerlerini belirlemeye. Bir süre sonra bu camileri ayrı ayrı yaptırmanın çetinliğini gören Yıldırım Bayezid, bir çözüm bulmalarını ister etrafından. Onlar da adağında 20 kubbeden söz ettiğini, eğer 20 kubbeli bir cami yaptırırsa bu adağın yerine gelmiş sayılacağını söyleyerek ikna ederler onu ve Ulucami böylece ortaya çıkar.

1 İranlıların mitolojik kahramanı Zal'ın babası. Pehlivanlığı ve kahramanlığıyla meşhurdur.

Daha Kosova sahrasında Sırplarla savaşırken savaşın talihini değiştiren komutan olarak ünlenen Şehzade Bayezid'in, babası bir suikastla şehit edilince ileri gelenler tarafından tereddütsüz padişah 'seçilmiş' olması da gösteriyor ki, tahtı bileğinin gücüyle hak etmişti. Nitekim en büyük zaferlerinden biri olan Niğbolu'da bu başarısını cümle âleme kanıtlamıştı. Başında bulunduğu silahlı kuvvetleri Anadolu'dan Rumeli'ye, oradan da tekrar Anadolu'ya yıldırım süratinde sevk ettiği için almıştı "Yıldırım" unvanını. Evliya Çelebi, bu unvanın hikâyesini şöyle anlatır:

Yıldırım Bayezid bir senede Sinop'tan Eflak'a geçip, bir yılda yıldırım gibi yedi kere yetiştiği için Emir Sultan Bursa'da "Bayezid'im, sen Yıldırım oldun" demiş ve adı Yıldırım Bayezid Han olmuştur.

Nitekim Niğbolu kalesini kuşatan Haçlı ordusunun arasına tek başına bir sis gibi dalıp kale komutanı Doğan Bey'e bizzat haber ulaştıracak kadar cesur bir asker olan Yıldırım Bayezid'in şemaili kitaplarda şöyle anlatılır: Kızıl, tunç rengi (Müneccimbaşı'na göre kırmızı ve sarıya çalan beyaz) değirmi çehreli, yeşilimsi mavi gözlü, gür kaşlı, sarı sakallı, büyük burunlu, şehla[2] ve korkunç bakışlı, orta boylu ve kuvvetli bünyeli idi. Başka bir yerde ise sarışın, parlak sakallı, çatık kaşlı, kırmızı yüzlü, mavi gözlü, iri burunlu, bakışları korkutucu, uzun boylu ve topluca bir tip olarak tasvir edilir.

Ava ve avcılığa son derece meraklı olduğu bilinen Yıldırım Bayezid, eski Türk hanedan geleneklerine uyarak kalabalık av heyetleri kurmuş ve onlara devletin resmî teşkilatı içinde yer vermiştir.[3] Böylece Osmanlı Sarayında IV. Mehmed ile zirve-

2 *Şehlâ* terimi, klasik kaynaklarda koyu mavi ela göz için kullanıldığı gibi, gözlerdeki hafif ve tatlı şaşılık için de kullanılırdı. Mesela Selçuklu Sultanı Melikşah için kaynaklarda "Bir gözünde hafif şehlalık vardı" ifadesi geçmektedir. (Bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah,* Ankara 1973, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, s. 190.)

3 Vasfi Mahir Kocatürk, *Osmanlı Padişahları,* 6. baskı, Ankara 1968, Edebiyat Yayınevi, s. 61.

Hünernâme'deki bu minyatür, Yıldırım Bayezid'i Kosova'da yapılan cülus merasiminde gösteriyor.

sine ulaşacak av teşkilatının kurucusunun Yıldırım Bayezid olduğunu görüyoruz. Nitekim Niğbolu savaşında mağlup ve esir ettiği Avrupa'nın şöhretli şövalyelerini Bursa'da Bey Sarayına getirmiş ve bu muhteşem av heyetinin eşliğinde Uludağ'a avlanmaya götürmüştür.

Ava meraklı olur da, diğer sporlara uzak durduğu söylenebilir mi dördüncü padişahın? Tarihçiler pehlivan olduğunu, silah kullanmaktaki maharetini ve ata binmekteki ustalığını anlata anlata bitiremiyorlar. Kaynaklarda şiir yazdığı söylenen ama öyle böyle değil, ciddi bir edayla söylenen ilk padişah, Yıldırım Bayezid'dir. Bazı meclislerde "Yıldırım" mahlasıyla şiir söylediği rivayet edilir. Mahlasını bildiğimiz ilk padişah da odur. Uzmanların, 'sade bir dille söylenen bu manzumelerde halk deyimleri de kullanılmıştır' tespitinden yola çıkarsak Yıldırım Bayezid'in halk şiiri türünde yazdığı söylenebilir. Nitekim torunlarından IV. Murad'da da halk şiiri geleneğinin izdüşümünü göreceğiz. Ne var ki şiirlerinden herhangi bir örnek elimizde yoktur.

Yıldırım Bayezid'in bir özelliği de İstanbul'u ilk kuşatan Osmanlı padişahı olmasıdır. Hatta bir değil, birkaç defa kuşatmış, ikincisinde şehir neredeyse düşmek üzere iken Bizans İmparatoruyla İstanbul'da bir Müslüman mahallesi kurulması, bir cami yapılması, bu camiye imam ve hatip atanması ve Müslümanların hukukî işleri için bir kadı gönderilmesi şartıyla kuşatmayı kaldırmıştı. İstanbul'a yerleştirilen bu ilk Müslüman ahali, Göynük ve Taraklı Yenicesi'nden getirilerek iskân olunmuştur. Ancak Osmanlılar 1402'de Ankara'da Timur'un ordusuna yenilince İmparator, Müslümanları şehirden çıkarmış, camiyi de tahrip etmiştir.

Osmanlı hanedanı içinde ilk defa "serasere" giyenin, gümüş ve altın tabaktan yemek yiyenin Yıldırım Bayezid olduğu söylenir. *(Seraser,* ipekli ve altın, gümüş işlemeli kıymetli bir kumaşın adı olup daha çok kürklerin üzerine kaplanırdı.) Müneccimbaşı Ahmed Dede'ye bakılırsa Yıldırım Bayezid Bursa'nın çiçekli kadifesinden dikilmiş kaftanlar giyerdi. Yine Osmanlı hanedanında ilk defa "umerâ"ya ait "sırmalı kadife elbiseler" giyen ve içki içen padişahın Yıldırım Bayezid olduğu kanaati yaygındır.[4]

4 Midhat Sertoğlu, "Kanûnî devrinin perde arkası", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 1, Ocak 1976, s. 20.

Sarık sarma tarzı ise babaları ve dedelerininki gibiydi. Niğbolu'da esir aldığı Alman, Fransız, İngiliz şövalyelerine dönüşlerinde top top Bursa kumaşları hediye ettiği ve daha 14. yüzyılın başlarında Paris'te Osmanlı kumaşlarının moda olduğunu Rouillard'ın Fransızca doktora tezinden öğreniyoruz.

Bir de onun tarikat bağlantısından söz edelim. Damadı, Bursa'nın kutuplarından Emir Sultan'dır ve Emir Sultan Bayramiyye tarikatındandır. Fakat Yıldırım Bayezid'in damadının tarikatına değil, kendi devrinde etkili olan Zeyniyye tarikatına intisap ettiğine dair bir rivayet de vardır.[5]

Son olarak ilginç bir not aktaralım: Yıldırım Bayezid'in gümüşten büyük bir havuzu varmış ve gusül abdestini bu havuzdan alırmış.[6] Rivayet doğru mudur bilinmez ama Bursa Ulucamii'nin ortasında çağlayan havuz onun su sevgisini yeterince anlatmıyor mu zaten?

Timur'a esir düşen Bayezid'in yüzüğünün kaşındaki zehiri içerek intihar ettiği söylenirse de, haftalarca yanında esir kalan bir padişaha karşı bu tedbirsizliği göstereceğine inanmak zor görünüyor. Aslında Timur amacına ulaşmış ve rakibinin kahrından ölmesini sağlamıştır. Yıldırım Bayezid sağ kalsaydı bile yaşadığı zillet yüzünden siyaseten ve manen ölü sayılırdı.

Vefat edince ilkin Akşehir'de Seyyid Mahmud Hayrânî'nin türbesine geçici olarak gömülmüş, Timurlenk, Musa Çelebi'ye babasının cenazesini padişahlık törenlerine uygun olarak kaldırılmasını ve vasiyeti gereği Bursa'da yaptırmış olduğu cami ve medresenin (Yıldırım Külliyesi) yanına defnedilmesini söylemiştir. Bunun üzerine Bursa'ya getirilen cenazesi, denilen yere gömülmüştür.[7]

5 Bkz. Hasan Alakese, *Türk Tarihinde Mutasavvıf Hükümdarlar,* İstanbul 2004, Okul Yayınları, s. 82.

6 Bostanzade Yahya, *Duru Tarih*, s. 48.

7 Dündar Akünal, *Osmanlı Devlet Protokolü ve Törenler: İmparatorluk Seremonisi,* İstanbul 2004, Tarih Düşünce Kitapları, s. 159.

Güreşçi sultan: Çelebi Mehmed

(1413-1421)

> [Çelebi Mehmed'in] Hıdemâtı Yavuz Sultan Selim'in veya hem-nâmı olan Fatih Sultan Mehmed Han-ı sâninin icraât-ı cihângirâneleri yanında sönük görünüyorsa da, ahvâl-i umumiye nazar-ı itibare alındığı takdirde kadren daha gâlibdir.
>
> **Abdurrahman Şeref Bey**

Osmanlı Devleti'ni Timur fetretinden çıkaran, anarşi dönemine son veren ve bu yüzden ismi, devletin ikinci kurucusu (*bâni-i sâni*) olarak saygıyla yad edilen Çelebi Mehmed, orta boylu, koyu kumral sakallı, değirmi çehreli, geniş göğüslü idi. Bir başka kaynakta ise beyaz yüzlü, açık alınlı, kara gözlü, çatık kaşlı, sık sakallı, geniş omuzlu, çelimsiz biri olarak tasvir edilir.[1] Ancak çelimsiz birinin, aşağıda göreceğimiz gibi aynı zamanda pehlivan olması herhalde mümkün

1 Necdet Sakaoğlu, "Mehmed I (Çelebi)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 82.

değildir. Hammer ise onu Osmanlı padişahlarının en sevimlisi ilan eder: Vücudunun organlarının orantılı oluşuyla, makyajının zevk-i selime uygunluğuyla ve tavırlarının nezâketiyle seçilen biri idi. Şahin kadar keskin bakışlara, aslan kadar acı bir kuvvete sahipti.

Çocukluğunda yay kirişi yaptığı ve bu yüzden "Kirişçi"[2] veya "Kürüşçü" lakabıyla anıldığı söylenir. Ancak diğer bazı kaynaklarda bu ifade "Güreşçi" olarak geçmektedir. Bazı yerlerde "Güreşçi Çelebi" diye anıldığı yazılıysa da, o devirde güreşçi veya pehlivan tabirleri yerine "küştigir" (Farsça) denilirdi güreşçilere.[3] Çelebi Mehmed'in dört dörtlük bir pehlivan olduğuna inanan Avusturyalı tarihçi Hammer, 'Kirişçi' kelimesinin Batılı kaynaklara yanlış bir tercüme sonucunda geçtiğini, doğrusunun 'Güreşçi' olduğunu yazar ve şunu ekler: "Sırp tarihçileri Kirişçi kelimesinden *Kiricheld, Tzhirizla* kelimelerini yapmışlardır."[4]

Ayrıca el sanatı olarak urgancılıkla iştigal ettiği biliniyor.[5]

Osmanlı Devleti'ni Fetret Devri'nde içine düştüğü anarşiden çıkararak yeniden ayağa kaldıran bu olağanüstü derecede gayretli hükümdar, aynı zamanda 'kalın ip' anlamına gelen urganı imal eden maharetli bir ustadır yani.

Çelebi Mehmed babası gibi avcılığa meraklı biriydi. Nitekim Edirne'de bir av partisi sırasında yaban domuzu kovalarken attan düşüp belkemiğinin zedelendiğini ve ardından vücuduna inme inmek suretiyle vefat ettiğini biliyoruz. Pek çok

2 Münir Atalar, "Osmanlı padişahları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XXIV, 1981, s. 431.

3 Metin And, "XVI. yüzyılda spor, eğlence, oyun", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 2, Mart 1970, s. 6.

4 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 1, İstanbul 1989, Üçdal Neşriyat, s. 405 ve s. 584, Not 1.

5 Aydın Taneri, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilâtı*, Ankara 1978, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, s. 104.

muharebeye katılmış olup kayıtlarda tam 24 muharebede hazır bulunduğu ve kırka yakın yara aldığı yazılıdır. (İlk Osmanlı padişahları sık sık düşmanla sıcak çatışmaya girdikleri için yaralanma vukuatı az değildir. Mesela II. Murad'ın bir gözüne ok isabet ettiği için görmediği, Fatih'in Belgrad seferinde dizinden veya kalçasından yaralandığı iyi bilinmektedir.)

Çelebi Mehmed Osmanlı biniciliğinin piri sayılabilir. Bu işi sistemli ve adeta bir 'kulüp' mantığı çerçevesinde geliştirmek için daha önce valilik yaptığı Amasya ve Merzifon'dan topladığı usta binicilerle iki *cündî* bölüğü kurmuştu. Bunlar zaman zaman maç yaparlar ve saray çevresinde taraftarları olurdu. Zamanla bu bölükler birer spor kulübü özelliği kazandılar. Merzifonlular lahanayı, Amasyalılar ise bamyayı sembol olarak aldılar ve bu iki takım arasındaki rekabet 19. yüzyıla kadar sürdü.[6] Hatta bugün İstanbul Çengelköy'de Polis Müdürlüğü'nün önünde bulunan lahana başlıklı çeşme Çelebi Mehmed'in başlattığı ezelî rekabetin sessiz bir hatırasıdır. Mermer lahana başlığı çeşmeye, lahanacıların kazandığı bir maç sonrasında konulmuş olmalıdır.

Çelebi Mehmed'in de özel bir kütüphanesi olduğunu biliyoruz. Ünlü Arap tarihçisi İbn Arabşah, onun döneminde Edirne'ye gelerek sarayına girdi. Çelebi Mehmed'den ihsan ve iltifat gördü. Edirne yıllarında pek çok çeviriye imza attığını bildiğimiz İbn Arabşah, Divan-ı Hümayun toplantılarına bile katılıyordu. Padişah kâtibi olarak görev yaptı ve onun ölümü üzerine Kahire'ye döndü.[7] Hatta sarayında iken yaptığı bir tefsir çevirisini, *Tefsir-i Ebi'l-Leys es-Semerkandî*'yi Çelebi Mehmed'e hediye etmiştir.[8]

6 Metin And, "Eski Türk sporları", *Skylife,* 1/2004, s. 122-124.

7 Taneri, *age*, s. 167-168.

8 Hidayet Aydar, "Osmanlı dönemi Türkçe Kur'an tercüme ve tefsirleri", *Kur'ani Hayat,* Sayı: 13, Temmuz-Ağustos 2010, s. 47.

Tarihçi Hayrullah Efendi'ye bakılırsa Çelebi Mehmed şiir ve yazıda yetenekliymiş. Şiir söyleyerek eğlenir, hatta bilginlere riâyetleri ve şeyhlere hürmetleri pek fazlaymış.[9]

Sürre, kese veya çıkın demektir, *sürre-i hümâyun* ise padişah kesesi. Haremeyn'e, yani Mekke ve Medine'ye her yıl Sürre Alayı düzenlenerek hediyeler gönderilmesi uygulaması onun zamanında teamül haline getirilmiş ve mali açıdan en sıkıntılı devirlerde bile yaşayarak Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar devam etmiştir.[10] Ancak hediye olarak neler gönderdiğini bilmiyoruz. Bunu öğrenmek için II. Bayezid zamanına kadar beklememiz gerekecektir.

Çelebi Mehmed'in giyim kuşamıyla ilgili bir nota göre ince kızıl atlasla üstüne altın bezekli diba giyermiş. *(Diba,* kalın ipek, saten veya ipek kadife üzerine altın ve gümüş işlemeli ağır kumaşa denir.) Hammer'e bakılacak olursa onun ataların-dan farklı bir surette sarık *(dülbend)* sardığına hükmetmemiz gerekecek. Tülbenti başının etrafına kat kat sarar, bez çeşitli çıkıntılar teşkil ederek sırmalı külahının ucundan başka yerlerini göstermezmiş. Kendinden önceki padişahların kaftanlarına benzer şekilde biçilmiş olan kaftanına son zamanlarda astar yerine samur kaplanmış ve etrafına kürk devrilmişti.[11]

Şehzadeliğinde bir ara Hacca gitmeye niyetlendiğine dair bir rivayet, tarihçi Bostanzade Yahya Efendi'nin kitabında zikredilmektedir.[12] Osmanlı padişahlarından hiçbiri hacca gitmemiştir. Ancak Çelebi Mehmed, II. Bayezid, 'Genç' Osman ve Şehzade Korkut'un gitmeye niyetlendiklerini fakat çeşitli sebeplerle

9 Hayrullah Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi,* cilt 3, Hazırlayan: Zuhuri Danışman, İstanbul 1971, Son Havadis Yayınları, s. 193.

10 Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi,* Hazırlayan: Musa Duman, İstanbul 2005, Gökkubbe Yayınları, s. 99.

11 Hammer, *age,* cilt 1, s. 406. Kürk eskiden kaftanın dışına değil, sıcak tutması için içine konulur, ancak bir kısmı yaka kısmından dışarıya çıkarılırdı ki, buna 'kürk devirmek' denilirdi.

12 Bostanzade Yahya, *Duru Tarih,* s. 53.

gidemediklerini biliyoruz. Osmanlı hanedanı erkek üyelerinden, yani şehzadelerden tek hacca giden Cem Sultan olmuştur.

Bostanzade Yahya I. Mehmed'in hayırseverlik ve alçakgönüllülük yönünü de vurgulamayı ihmal etmiyor:

> Hayırda bulunmaya hevesli olduğundan, her Cuma gecesi, öz malından yemek pişirtip yoksullara kendi eliyle dağıtırmış. Hesapsız ihsanları ile kimsesizleri, kırık gönüllüleri sevindirmiştir.

Bilge padişah: II. Murad

(1421-1451)

II. Murad devrinde birçok eserin Arapça ve Farsçadan Türkçeye çevrilmesi, Osmanlı Türk kültürünün gelişmesi bakımından önemli olmuştur.

Halil İnalcık

Orta boylu, yuvarlak yüzlü, geniş göğüslü, ela gözlü, kızılımsı kumral sakallı olarak tarif edilen Sultan II. Murad'ın gözleri şehlaydı. Seyyah Bertrandon de la Broquiere 1432 yılında, yani Fatih'in doğduğu yılda II. Murad'ı Edirne'de görmüş ve aşağıdaki şekilde tasvir etmiştir:

> Zat-ı Şahane tıknaz vücutlu ve kısa boyludur. Yüzü ablak ve Tatarımsı, esmer benizli, biraz küçük gözlüdür. Elmacık kemikleri çıkık, sakalı yuvarlaktır... Şişmancaydı... Maiyetindekilerle konuştuğunu duyuyordum. Gür bir sesi vardı.

II. Murad ile birlikte biz artık klasik Osmanlı padişah tipinin de müjdesini alırız. Yüzyıllarca soyu yürüyecek olan bu tipin

II. Murad'ın mezarının üzerine kubbe yapılmamasını istediği vasiyetnamesi.

ayrılmaz özelikleri arasında musiki ve şiirden zevk almanın, sanatçıları, özellikle de musikişinas ve şairleri korumanın önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. İşte II. Murad'ın musikiye (çalgıya) meraklı bir padişah olduğuna dair kaynaklarda

çeşitli bilgilere rastlamamızın asıl sebebi, kendisiyle birlikte yükselişe geçen bu iki sanat dalına gösterdiği yakın ilgidir. Nitekim Edirne'deki sarayında saz şairlerinin bulunduğunu, 1433 yılında Burgonya Dükü Philippe'in danışmanı olarak Bertrandon de la Broquiere'nin tanıklığından öğreniyoruz. Kendisi saz şairlerinin okuduğu kahramanlık destanlarını dinlemişti.[1]

Onun tahtını oğluna bıraktığı iki kısa kesinti haricinde 30 yıl süren saltanatı zamanında Osmanlı sarayına her taraftan musikişinaslar ve çalgıcılar akın etmeye başlamıştı. Mesela Doğu'nun büyük musiki üstadı Abdülkadir Meragî'nin müzik teorisine dair Farsça bir eserinin *(Makâsıdu'l-Elhân)* II. Murad adına kaleme aldığı bir nüshası Topkapı Sarayı'nda Revan Odası kitapları arasında bulunmaktadır.

Osman Gazi'nin hastalığından dolayı oğlu Orhan'a yerini bırakması istisna edilirse bir padişahın kendi isteğiyle tahtını başkasına bıraktığı tek örneğin altındaki imza ona aittir. Tahtı, oğlu Mehmed'e iki defa bırakan II. Murad Han, bu bakımdan hanedan içinde benzersiz bir yere sahiptir. (Göreceğimiz gibi I. Mustafa da benzer bir durumdadır ama onun bir rahatsızlığı olduğunu gözden kaçırmayalım.)

Müneccimbaşı, "esvapları ecdâd-ı kiramlarının esvapları gibiydi" diyerek giyim kuşamı konusunda bir farklılık peşinde olmadığını hatırlatır. Nitekim sağlığında kendisini görmüş bulunan Fransız seyyah Bertrandon de la Broquiere, Sultan II. Murad'ın 'zerduva postu'ndan kürk, kırmızı kadifeden ceket ve kırmızı börk giydiğini yazar. Osmanlı padişahlarının börk giyme adeti, ancak Fatih'ten sonra bırakılacaktır.

II. Murad'ın özellikle Bursa'da kaldığı günlerde yaşadığı kaplıca safaları meşhurdur. Bu safalar sazendeler, hanendeler ve

1 Bülent Aksoy, "Bir üst-kültür olarak geleneksel Türk musikisinin alt-kültür musiki görenekleriyle ilişkisi üzerine", *Birikim*, Sayı: 71-72, Mart-Nisan 1995, s. 211.

rakkaslarla kuzu kebapları yenilerek ve nar şerbetleri içilerek gece sabahlara kadar devam edermiş.

Şiiri ciddi bir meşguliyet kabul ederek uğraşan ilk Osmanlı padişahının II. Murad olduğunu görürüz. Şiirlerinde kullandığı mahlası, "Murâdî"dir. *Latifî Tezkiresi*'ndeki bir ifadeye göre her ne kadar kendisi nadiren şiir "söylemiş" ise de, haftada iki gün şair ve bilginleri toplayıp okudukları manzumeleri dikkat ve iltifatla baştan sona dinler, her hafta bir konuyu tartıştırmak üzere müzakereciler tayin edermiş.[2]

Şairlere maaş bağlatma geleneği de onun zamanında başlamıştır ve Kanuni devrinde, Sadrazam Rüstem Paşa tarafından sakıncaları görülerek kaldırılıncaya kadar bu teşvik uygulaması yaklaşık yüz yıl devam etmiştir (1544).

Osmanlı şiiri alanındaki en büyük otoritelerinden Sehi Beğ meşhur tezkeresinde onun şiir yeteneği hakkında şu iddialı değerlendirmede bulunur:

> Âl-i Osman tarihlerinde bu Sultan Murad'a "Ebu'l-hayr" derler. Buna müyesser olan hayrat bir padişaha müyesser olmuş değildir. Gayet mertebede hoş tab' ve nazik-nihâd şiirler söylerdi, nazme kadir padişahtı.

Hatta sohbetlerinde duygularını çoğunlukla manzum olarak dile getirirmiş. Elimizde II. Murad'a izafe edilen bir gazel bulunmaktadır ki, aşağıya alıyoruz:

Uykuda dün gice cânum gibi cânân gördüm
Ten-i efsürdede kalkıp eser-i cân gördüm.
Leblerin haste iken, ağzıma aldım billâh
Ey tabib-i dil ü cân derdime dermân gördüm
Edrine gerçi güzeller yeridir ey hemdem
Bursa'da dahi nice dilber-i fettân gördüm

2 *Latifi Tezkiresi*, Hazırlayan: Mustafa İsen, Ankara 1999, Akçağ Yayınları, s. 68-69.

Nagehân ben bu gice kadre irüb Kabluca'da
Bir gümüşden yapılu serv-i hırâmân gördüm
Ey Murâdî, şeh-i âfâk iken elhâl seni,
Zülfine kılmış esir ol şeh-i hûbân gördüm.

Son beyitte geçen "şeh-i âfâk", yani 'ufukların sultanı' tabirine dikkat. Bu tabiri ben de Fatih Sultan Mehmed için yazdığım bir kitapta onun engin vizyonunu belirtmek üzere severek kullanmıştım.

Tahtını iki defa oğlu Mehmed'e bırakmasında görüldüğü gibi olgunluk ve bilgelik dolu davranışları yüzünden bazı kaynaklarda II. Murad'ın *Padişah-ı hakîm* (Bilge Padişah) diye anıldığı yazılıdır.

Osmanlı kültür hayatının, özellikle siyaset felsefesinin en büyük adımlarının atılması, II. Murad'ın saltanat yıllarına denk gelir. Bu bir tesadüf değil, bilinçli bir harekettir. Nitekim yukarıda ismini andığımız devrin büyük alimlerinden İbn Arabşah'dan dersler almış ve iyi bir tahsil görmüştür.

Aynı zamanda dünyadaki en büyük kitap medeniyetlerinden birinin doğuşuna tanıklık etmiştir onun devr-i saltanatı. Bazı kayıtlardan özel bir kütüphaneye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Pek çok değerli eserin yazılmasında büyük bir hisse sahibidir. Bunun "bilinçli" bir tavır olması daha da önemlidir. Özellikle millî ve dinî eski halk destanlarının tespiti ve bu çeşitten yeni eserlerin yazılması işini, bunların sosyal ve siyasî rollerini kavrayarak hızlandırmış görünmektedir.[3]

Şark kültürünün önde gelen klasiklerinden olan siyasetnamelere merak duyması, imparatorluk bilincinin hanedan içinde uyanmaya başladığını gösterir. Yine devrin aydınlarından Mercimek Ahmed'e sipariş ettiği *Kâbusnâme* çevirisi,

3 Bkz. Kocatürk, *age*, s. 99. Destanların toplatılması işini, torunu Cem Sultan devam ettirmiş, Sarı Saltuk'un menkıbelerini devrin edebiyatçılarından Ebu'l- Hayr-ı Rûmî'ye derlettirmiştir. Eser *Saltuk-nâme* adıyla bilinir.

II. Murad'ın kültüre verdiği önemin gerçek bir göstergesidir. Bu eseri, okuduğu bir çevirinin "rûşen", yani anlaşılır olmaması sebebiyle yeniden çevirtmiş ve Mercimek Ahmed'den kitabı özellikle "açık ibare ile" Türkçeye tercüme etmesini istemiştir. Ayrıca kendisine sunulan Bedr-i Dilşâd'ın *Murad-nâme* adlı eseri, *Kelile ve Dimne'nin* serbest bir çevirisi olmanın yanında Osmanlı toplumuna uyarlanmış çeşitli tavsiyeleri de içerir.[4]

Tarikatlarla ilgisine gelince... Zeyniyye tarikatı yanında Mevleviliğin de Osmanlılar arasında yayıldığı devir onun iktidar senelerine rastlar. Özellikle Hacı Bayram-ı Veli'ye yakın alakası, Bayrami dervişlerine tanıdığı vergi muafiyeti Bayramiliğin Anadolu'da gelişmesine yardımcı olmuştur. 1435-1458 yıllarında Osmanlıların elinde esir kalmış olan Fr. Georgius de Hungaria, II. Murad'ın dervişlerle sıkı bir ilişki içinde olduğuna temas etmektedir.[5]

Ölümünden 5 yıl önce vasiyetnamesini yazdırarak devrin alimlerine tescil ettiren Sultan II. Murad, defin masrafının devlet hazinesinden karşılanmasını istememiş, bıraktığı "delikli kırmızı yakuttan bir miskal ağırlığındaki yüzüğü" ile "elmas taşlı yüzüğü"nün satılarak, satılmazsa rehin konularak cenaze masraflarının karşılanmasını ve özellikle mezarının üstünün kubbeyle örtülmeyip açık bırakılmasını istemiştir: "Üstüme büyük sultanlara yapıldığı gibi türbe yaptırmayınız. Kabrimin dört tarafına yalnız bir duvar çektiriniz. Üstünü örtmeyiniz ki, Allah'ın rahmeti olan yağmur üstüme yağsın."[6] Vasiyeti gereği Bursa'da, Muradiye Külliyesi'nde yaptırılan türbesinin üstü açık bırakılmıştır.

4 Bkz. Âdem Ceyhan, *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâmesi*, 2 cilt, İstanbul 1997, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

5 Halil İnalcık, "Murad II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 31, İstanbul 2006, s. 171.

6 İbrahim Hakkı Konyalı, "Sultan İkinci Murad'ın vasiyeti", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 36, Ocak 1967, s. 2967.

Bir harita tutkunu: Fatih Sultan Mehmed

(1443-1444 ve 1451-1481)

> Şemailinin en ziyade şayan-ı dikkat olan cihetleri, alnının genişlik ve saflığı, şahane gözlerinin parlaklığı ve daimi surette hareketi ile gayet küçük ve kırmızı fakat kenarları yukarıya doğru olan ağzının üzerinde burnunun üstü şahin gagası şeklinde meyilli oluşuydu. Bu alâmetler ile sanki mizacındaki zekâ çokluğuyla, nazarının keskinliğiyle, merhametinin büyüklüğüyle yoğrulmuş olan bir üstün ahlâk ve idare etme zevki ve harp kabiliyeti gibi büyük hasletlerin açık delilleri simasına nakşolunmuştu.[1]
>
> **Namık Kemal**

Bir ara kendi çapımda yaptığım bir anket vesilesiyle de tespit ettiğim gibi halk nezdinde Fatih Sultan Mehmed'in benzersiz bir yeri vardır. Diğer padişahlardan Yavuz, Kanuni, Abdülhamid gibi sevilenler vardır ama Fatih, açık ara öndedir. Bunun

1 Namık Kemal, *Evrâk-ı Perişan,* Hazırlayanlar: Raif Karadağ-Ömer Faruk Harman, İstanbul tarihsiz, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, s. 111-112.

en büyük sebebini ise onun İstanbul'u fethedip Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) müjdesine nail olmasında aramak gerekir. Diğer sebepleri ise kendisine "Ebu'l-Feth" lakabı takılmasıdır, yani fetihlerin babası. Balkanlar, Akdeniz, Karadeniz ve Anadolu'da yaptığı fütuhatla Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı Devleti'nin yüzölçümünü iki kattan fazla genişletmiş ve seri düzenlemelerle onu gerçek bir "imparatorluk" kalıbına oturtmuştur.

Kaynaklara bakılırsa Fatih Sultan Mehmed orta boylu, iri kemikli, çok geniş omuzlu bir tiptir. Tıpkı Osman Gazi gibi vücudunun belden yukarısı aşağısına nispetle uzunca, yüzü beyaz kızıl renkli, kaşları eğri, saçı sakalı siyah ve kıvırcık, boynu geniş ve kısaca, burnu ince, uzun ve ucu aşağı doğru kıvrık, kartal gagası gibiymiş.

Yalnız bu tasvirin Fatih'in epeyce ileri yaşlarına ait olması gerekir. Zira İstanbul'un fethi sırasında 21 yaşında olan Fatih'in o yaşlardaki resmi bugüne kadar yapılabilmiş değildir. Muhakkak ki o tarihte Fatih'in sakalı bile çıkmamıştı veya henüz çıkıyordu. Yani ressamlar 'genç Fatih'i resmedebilmiş değillerdir. Nitekim Gentile Bellini'nin yaptığı ünlü tablo ömrünün son yıllarına (muhtemelen 1480 yılına) ve kendisini iyice zayıflatan hastalık dönemine aittir. Daha önce bu denli zayıf birisi olmadığını diğer resimlerinden, mesela Şiblioğlu veya Nakkaş Osman'ın minyatürlerinden anlıyoruz.

Devrinin Temcidoğlu, Çelebizade Mehmed, Molla İyas, Kasapzade İbrahim ve Molla Gürani gibi alim ve tecrübeli bürokratlarından eğitim görerek yetişen Fatih, ulemaya daima saygı gösterir ve ilmin üstünlüğüne inanırdı. Hatta alimlere saygısından dolayı padişah kıyafetlerinde reform yapmış ve ataları gibi börk giymek yerine ulema sarığı sarmıştır. Kendisini bizzat görmüş olan Venedikli Zorzi Dolfin adlı şahit, onun az gülen, zeki, çalışkan, cömert, amacına ulaşmakta inatçı, her gün mutlaka kitap okuyan, Roma tarihini, Papaların hayatını, Herodot'un tarihini ve daha pek çok tarih kitabı-

Seyyid Lokman'ın *Kıyafetü'l insaniyye Fi Şema'ili'l-Osmaniyye* eserinde yer alan gül koklayan Fatih minyatürü.

Astronom ve matematikçi Ali Kuşçu'yu Fatih'in elini öperken gösteren bir minyatür. Elinde kendisine takdim edilen "*Muhammediye*" adlı kitapla gördüğümüz Fatih'in arkasındaki şahıs, Silahşor Ağa'dır.

nı okutup dinleyen, araştırmalar, incelemeler yapan eşsiz bir insan olarak tanıtır.[2]

Fatih kızıl renkli atlas üzerine altın bezekli diba giyermiş. Bellini'nin yaptığı tabloda kolsuz bir kürk giydiği görülür. Kışın

2 Necdet Sakaoğlu, "Mehmed II (Fatih)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 86.

yapıldığı anlaşılan resimde kürkün altında gerçekten de kızıl renginde bir kaftan dikkat çeker.

Tutku derecesine varan bir diğer hobisi ise haritacılıktı. Devrinde Venedik matbaacıları ona harita beğendirmek için birbirleriyle adeta yarışırlardı. Batlamyus'un ünlü *Geographica* adlı coğrafya eserini Arapçaya tercüme ettirdiği gibi, Trabzonlu Amirutzes ile Müslüman olup Mehmed ismini almış olan oğluna bir dünya haritasını sipariş etmiştir. Ayrıca elimizde II. Selim zamanında Avrupa'da basılmış olan fakat Fatih dönemi İstanbul'unu resmeden kıymetli bir İstanbul haritası vardır ki, bu haritanın Fatih zamanında bizzat onun emriyle hazırlanmış olduğunu biliyoruz. Resmin önünde at üstünde görünen şahıs da Fatih'ten başkası değildir.[3]

Topkapı Sarayı Müzesi'nde kendi adına yazılmış iki musiki kitabının varlığı, Fatih'in musikiye de ilgi duyduğunun delilleridir. "İlm-i edvâr"da, yani musiki ilminde sivrilmiş olan Mevlânâ Abdülkadir ile yakınlığı, Sadrazam Mahmud Paşa'nın kıskançlığını çekecek derecede ileri gitmiştir. Aynı şekilde İran'da "ilm-i beyan"da ve özellikle musikide üstad olan Mevlânâ Şemseddin Nahifî, günün birinde yanlış bir harekette bulunana kadar sarayında yanından ayırmadığı musahiplerinden olmuştur.[4] Şunu hemen hatırlatalım ki, Şemseddin Nahifî, Meragalı efsanevî bestekâr Abdülkadir Meragî'nin talebelerindendir.

Ancak Fatih'in asıl sanat hüneri, şiir vadisinde uygun bir mecra bulmuştur. Her biri şehzadeliklerinde "fenn-i şiir"de yetişen, şiirleri divanları dolduran Osmanlı padişahları, aynı zamanda çevrelerinde yazılan iyi şiiri gerçek bir heyecanla teşhis ve takdir edebilen yetenekli patronlardı. Yalnız şiir söylenen meclislere katılıp şairlerin hikmetli mısralarını dinlemekle

3 Geniş bilgi için bkz. A. Süheyl Ünver, "Fatih Sultan Mehmed'in coğrafya merakı", *Coğrafya Dünyası,* Sayı: 1, 15 Ekim 1950, s. 46-49.

4 Halil İnalcık, "Osmanlı medeniyeti' ve saray patronajı", Editörler: Halil İnalcık ve Günsel Renda, *Osmanlı Uygarlığı,* cilt 1, İstanbul 2003, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 23.

kalmamış, elden ele dolaşan şiirleri okuyarak şairlerine cömert ihsan ve hediyeler de sunmuşlardı.[5]

Şairliğiyle temayüz etmiş ilk Osmanlı padişahı Fatih'tir ve divanı olmasa bile divançesi, yani küçük divanı elimizdedir. Bu eser ilk defa 1904 yılında Berlin'de Prof. G. Jacob tarafından bastırılmıştır.

Şiirlerinde kullandığı takma ismi, yani mahlası "Avnî"dir. Fatih Sultan Mehmed yalnız şiir yazmakla yetinmez, aynı zamanda şairlerle oturup kalkmaya, sohbet etmeye ve onları kanatları altına almaya özel bir önem verirdi. Hatta bu sanat himayeciliğini kendi hakim olduğu toprakların dışında yaşayan şairlere kadar genişlettiğini de biliyoruz. Afganistan'daki Herat şehrinden Şark şiirinin sultanı Molla Câmi'ye para gönderdiği ve İstanbul'a davet ettiği, Orta Asya Türk şiirinin zirvelerinden kabul edilen vezir Ali Şir Nevâî'nin Çağatay lisanında yazdığı bazı şiirleri Fatih'e gönderdiği de bilinenler arasındadır. *Latifi Tezkire*'sinde Hindistan'da Hâce-i Cihân adlı şaire de her yıl bin flori gönderdiği yazılıdır. Şairlerden de 30 kişi onun maaş ve ulûfesiyle geçinirmiş.

Fatih'in yazdığı ve meşhur olan bir beyti aşağıya alıyoruz:

Sâkiyâ, mey sun ki, bir gün lâlezâr elden gider
İrişür fasl-ı hazan, bağ u bahar elden gider

Karamanoğlu'yla düşmanlığını anlatan matlâ'da onun eserleri arasındadır.

Bizimle saltanat lâfın edermiş ol Karamanî
Hûda fırsat verirse ger kara yere karam anı.

İşin ilginç olan tarafı, güzel sanatlara bu denli düşkün olan Fatih'in elinden aynı zamanda ok için parmağa takılan yüzükler, kemer tokaları ve kılıç kınları imalatı gibi zanaat işlerinin

5 İnalcık, agy, s. 22.

de gelmesiydi. Bir de değerli taşlar uzmanı olduğuna ilişkin ilginç bir rivayet mevcuttur.[6] Bu, daha sonra torunları Yavuz ve Kanuni'de ortaya çıkacak olan mücevher tutkusunun da başlangıcı olmalıdır.

Fatih merak güneşinin oklarını dört bir yöne göndermiş görünüyor. Baksanıza, onu sarayın bahçesinde bahçıvan olarak görüyoruz. Üstelik mesleğinde epeyce iddialıydı ve bu yüzden boş vakitlerinin çoğunu bahçesine ayırır, bundan da büyük bir haz duyardı. Ağaç, sebze ve çiçek yetiştirmeye meraklıydı. Bu merak, göreceğimiz gibi asırlarca sarayda yaşayanların geliştirdiği nice güzelliğin temelini atmış, dünya bahçe sanatının son büyülü çiçeklenmelerinden birini başlatmıştır.

İşte bir Fatih merakı daha: Birkaç dil biliyordu, birkaçına da vakıftı. Arapça ve Farsçanın yanında Yunanca ve Latinceyi, anlayacak kadar da olsa bildiği söylenir.

Ya yemek faslı? Yemeklerini yalnız başına yiyen ve bu adeti saraya getiren kişi olan Fatih, ne tür yemekleri sevdiğini bildiğimiz nadir padişahlardan biridir. Beğenerek yediği yiyecekler çorba, kızartılmış tavuk, yumurta, balık, peynirli pide, börek, mantı, işkembe, ıspanak, bal, helva, baklava, kaymak, muhallebi, zerde ve sütlü kadayıftır. Menüsüne baktığımızda Fatih'in su ürünlerine meraklı olduğu ve kırmızı etten pek fazla hoşlanmadığı anlaşılıyor. İstiridye ve karides yediğine dair de bir rivayet vardır.[7] İçecek olarak naneli üzüm şerbeti, pekmez, boza ve ayranı severdi. Meyvelerden ise armut ve narı tercih ettiği biliniyor.[8]

6 Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Devletinde pâdişah 3: Padişah bütün hükümdarlardan üstündü", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 3, Mart 1976, s. 15.

7 Mithat Sertoğlu, "Osmanlı Sarayı'nda ne yenilip ne içilirdi?", *Tarihten Sohbetler,* Ankara 1994, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 134.

8 Ziya Erkins, "Fatih ve Avcı Sultan Mehmed'in sevdikleri yemekler", *Yeni Tarih Dergisi,* Sayı: 4, 29 Ekim 1953, s. 171. Ayrıca bkz. Ahmet Refik [Altınay], "Fatih hazretleri ne yerdi?", *Aylık Ansiklopedi,* Sayı 5, Kasım 1949, s. 70-71.

Spor da İstanbul'u fetheden bu enerjik padişahın gündemindedir. Fatih'in Aksaray'dan Unkapanı köprüsüne inerken sağ kolda, Şebsefa Hatun Camii'nin arkasında bir Pehlivanlar Tekkesi (Kulübü) yaptırdığı ve vakfettiği biliniyor.[9] Burası I. Abdülhamid tarafından 18. yüzyıl sonlarında yenilenmiş olup Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde bu tekkeye bizzat devam ettiğini anlatmıştır. Ayrıca vakit bulduğu zaman ava çıkardı.[10]

İstanbul'da tıpkı güreşçiler için olduğu gibi, okçuluğu ciddi kurallara bağlayarak yarışma esası içine alan ve okçular için tesis kuran hükümdar da Fatih Sultan Mehmed'dir. Dolayısıyla her ne kadar Fatih'ten önceki bazı hükümdarların zamanlarında çeşitli okçuluk yarışmaları yapılmış ise de, okçulara mahsus saha ve tesislerin kurulması Fatih Sultan Mehmed'in emri ile başlamış oluyor. İstanbul'un fethinden hemen sonra, Kasımpaşa semtinde kurulan ve bugüne maalesef pek az bir bölümü gelebilmiş olan Ok Meydanı, Fatih'in bu spora verdiği büyük önemin bir göstergesidir. Fatih'ten sonraki hükümdarların hemen tümü bu sahayı genişletip ilave tesisler yapmışlar, hatta yalnız İstanbul'da değil, diğer şehirlerde de çeşitli okçuluk tesisleri kurmuşlardır.[11]

Son olarak usta bir satranç oyuncusu olduğunu kaydedelim.[12]

9 İbrahim Hakkı Konyalı, "Vakfiyeler ve Pehlivanlar Tekkesi", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 34, Kasım 1966, s. 2849-2854.

10 Ali Himmet Berki, *Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatihi Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*, İstanbul 1953, s. 16.

11 Uğur Erdener, "Geleneksel bir Türk sporu: Okçuluk", *Skylife*, Mayıs 1999.

12 Sedat Kumbaracılar, "Türkiye'de eski oyunlar 2", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 1, Şubat 1972.

Osmanlı 'imparatorluk' mudur yoksa 'devlet' midir?

Zaman zaman Osmanlı Devleti için "imparatorluk" terimini kullandığım için yadırganıyorum. "İmparatorluk" *(empire)* kelimesinin "emperyalizm" *(imperialism)* kelimesiyle bağlantısı dolayısıyla ortak hafızamızda olumsuz çağrışımlar taşıdığı doğru olmakla birlikte yine de Osmanlı Devleti için 'imparatorluk' terimini kullanmayı tercih ediyorum. Neden?

Çok basit ve pratik bir sebebi var bunun: Osmanlı Devleti tabiri doğrusu olmakla birlikte Arapçadaki 'devlet' (ed-devlet) kelimesi özellikle son yüzyıl içerisinde klasik İslam kültüründe haiz olduğu çok geniş anlam alanını kaybetmiş ve neredeyse tamamen ulus-devlet *(nation-state)* ile özdeşleşmiştir. Bu durumda devlet teriminde Osmanlı Devleti'nin beşerî bünyesini meydana getiren ulus-dışı oluşumlar ifade edilemez olmaktadır. Çok kavimli, çok dilli, çok dinli, hatta çok hukuklu bir yapının mevcut ulus-devlet algısı içine sığamayacağı açıktır. Ulus-devlet bir aslî millete dayanır ve diğerlerini azınlık kabul eder. Oysa imparatorluk teriminde hiç olmazsa bu çok milletli ve çok dinli vs. farklılıklara hoşgörüyle yaklaşan bir devlet imajı muhafaza edilmektedir.

Bu bakımdan sakıncalarını bilsem de, Osmanlı için devlet yerine imparatorluk demeyi genellikle tercih ediyorum. Keşke devlet kelimesi asli anlamını muhafaza edebilseydi de biz yabancı bir kelimeyle onu karşılamak zorunda kalmış olmasaydık.

Okçuların patronu: II. Bayezid
(1481-1512)

Uygur yazısını okumayı öğrendiği ve çok az İtalyanca bildiği yolunda da kayıtlar vardır.[1]

Şerafettin Turan

Fatih Sultan Mehmed Osmanlı İmparatorluğu'nu Asya ve Avrupa'da kanatlandırırken, oğlu II. Bayezid'in onu ayakları yere basar hale getirdiğini görürüz. Belki Fatih zamanındaki gibi geniş toprak fetihleri görülmez onun devrinde ama dikkatleri dış fethe değil, iç fethe yöneltmiş olması, devletin dayanacağı temelleri tahkim etme, ideolojiyi sağlamlaştırma gayreti içerisine girmesi, bunun için ilim adamları, sanatkârlar ve tarikat şeyhlerini yeni başkente çağırması, vakıfları kurup geliştirmesi, II. Bayezid'in büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Bazılarının "Sofu" lakabını yobazlık manasında alarak onu gerici olarak göstermeye çalışmaları fevkalade yanlış bir

1 Şerafettin Turan, "Bayezid II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 5, İstanbul 1992, s. 237.

tavırdır. II. Bayezid'i bir tür devlet 'restoratörü' olarak görmek daha uygun olacaktır. Latifî onun için "velâyet sahibi bir padişah ve Bâyezid-i Bistamî anlayışlı biri idi" demektedir.[2]

II. Bayezid hakkı en fazla yenmiş padişahlardan biridir. Ona atılan iftiraların en haksız olanı herhalde babası gibi cihangir bir padişah olmadığıdır. Ancak bunun da sebebi, kardeşi Cem Sultan'ın sırasıyla Rodos Şövalyeleri, Papa ve Fransa Kralı'nın elinde rehine bulunmasıdır. Nitekim Cem Sultan'ın ölümünden (1495) sonra açtırdığı Venedik seferleri meşhurdur. Öbür iftira ise güya babası Fatih'in yaptırdığı bazı resimleri tahrip ettirip yurt dışına sattırmasıdır ki, tam tersine bu tabloların çok sonraki devirlerde saraydan çıktığı artık anlaşılmış bulunmaktadır.

Tarihçi Gelibolulu Mustafa Âli, Sultan II. Bayezid'i uzun boylu, küşade (açık) yüzlü, çatma kara kaşlı, ela gözlü, buğday benizli, arslan burunlu ve geniş göğüslü bir tip olarak resmeder. II. Bayezid'le tanışmış bulunan Venedik elçisi Andre Gritti'ye göre boyu ortadan yüksek olup teni zeytin rengine çalar. Andre Gritti'ye göre, "Çehresi zihnen ciddi ve ağır şeylerle meşgul bulunduğunu gösteriyor; fıtraten mağmum [gamlı] ve mahzundur." Müneccimbaşı Ahmed Dede ise onun şeklini şemailini şöyle verir: "Uzun boylu, beyaz tenli, siyah saçlı, çatık kaşlıydı. Uzun boyunlu, geniş omuzluydu. Güzel huylu, salih, âbid, müteşerri[3] bir padişahtılar."

II. Bayezid'in hat sanatına daha şehzadelik yıllarından başlayarak özel bir ilgi duyduğu *Gülzâr-ı Savâb* adlı eserde kaydedilmiştir. Amasya'daki şehzadelik günlerinde tanıdığı ilk büyük Osmanlı hattatı Şeyh Hamdullah'tan (ki hattat olduğu kadar sporcu, ok imalatçısı ve menzil sahibi kemankeş, yani rekortmen bir okçu idi) ders görerek icazet almıştır. Padişah

2 *Latifî Tezkiresi*, s. 71.

3 "Müteşerri': Şeriatla tevaggul eden, fıkıh ve şeriatta yed-i tûlâ sahibi." Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul 1978, Çağrı Yayınları, s. 1278.

olduktan sonra hat hocasını Amasya'da bırakmaya gönlü razı olmamış, İstanbul'a davet etmiş ve onu sarayda muallimlik ve kâtipliğe getirmiştir. Ara sıra Şeyh Hamdullah'ın dairesine uğrar, halini hatırını sorar, hatta yazı yazarken divitinden tutuvererek ona olan saygısını gösterir, böyle bir hattata malik bulunduğu için dünyanın en bahtiyar hükümdarı olduğunu alenen söylermiş.[4]

II. Bayezid'in teşvikleri sayesinde hat sanatı Osmanlıların elinde kendine mahsus bir yörüngeye girmiştir. Hocasını teşvik ederek yazıda yeni bir 'şive' bulmasına da imkân sağlamıştır.[5] Şeyh Hamdullah'a verdiği yevmiyenin (günlük maaşın) haricinde ona Üsküdar Sarıgazi'de iki köyü timar olarak tahsis ettiğini biliyoruz.[6]

Elvâh-ı Nakşiye Koleksiyonu adı verilen eski bir kütüphane defterinde Bâyezid-i Sânî'nin tezhip sanatıyla uğraştığına dair bir kayıt bulunmaktadır. Ayrıca Osmanlı sanatının hat, tezhip ve ciltçilik gibi birbirini tamamlayan 'kitap sanatları'ndaki ilk parlak devrinin II. Bayezid'in saltanat yıllarında yaşandığını belirtmemiz gerekir.[7]

Bir diğer önemli tarafı ise bestekârlığıdır. Kaynaklarda beste yaptığından bahsedilen ilk padişah II. Bayezid'dir. Dolayısıyla kendisinin olmasa bile oğlu Şehzade Korkut'un zamanımıza kadar gelmiş olan eserlerinden yola çıkarak Osmanlı hanedanı içindeki musiki merakı ve zevkinin gelişmesini de ona bağlayabiliriz. *Evrâd-ı Esâtîz* adlı yazma eserde onun musikişinas yönünden şu cümlelerle bahsedilmektedir:

4 Kemal Çığ, "Osmanlı-Türk hattatları", *Tarih Dergisi*, Sayı: 4, 1 Haziran 1950, s. 169 ve 174.

5 Ali Rıza Özcan, "Hattat padişahlar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 5, İstanbul 1993, Ağaç Yayıncılık, s. 98.

6 Özsayıner, agy, s. 80.

7 Mustafa Bektaşoğlu, "Osmanlılarda hat sanatı", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 35, Sayı: 1, Ocak-Mart 1999, s. 291.

II. Bayezid çok sevdiği av partilerinden birinde. Geyiğin üzerindeki şahıs babası Fatih'tir. Ölmüş olan babası Fatih, Bayezid'in gözüne bir geyiğin sırtında görünerek ona bu sevdadan vazgeçmesi uyarısında bulunuyor. Bu sır dolu olay Bayezid'e ders olmuş ve o günden sonra bir daha ava çıkmamıştır.

Âsâr-ı mûsikiyelerinden [musiki eserlerinden] zamanımıza vâsıl olabilen beş parçadan ibaret saz eserleridir ki, zîrde muharrerdir [aşağıda yazılıdır]. Bundan başka âsârına destres olunamamıştır [ulaşılamamıştır]: Devr-i kebir usulünde "Arazbarzemzeme" namıyle meşhur Arazbar Peşrevi

ve Saz Semaisi; Devr-i kebir usulünde Rahatülervâh Peşrevi; Devr-i kebir usulünde Evc Peşrevi ve Saz Semaisi.[8]

Ayrıca Horasan Hükümdarı ve musikişinas Hüseyin Baykara'nın fasıl şefi olan üstad Zeynelabidin, İran'dan gelip II. Bayezid'in hizmetine girmiş, böylece Osmanlı musikisinin önemli kurucu ayaklarından birini oluşturmuştur.[9]

Bir insanın babası şair olur da oğlunun başına ondan ışık demetleri düşmez mi miras olarak? İşte II. Bayezid'in de "Adnî" (veya Adlî[10]) mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazdığını ve matbu divançesi olduğunu biliyoruz. Bu küçük divan, Osmanlı padişahları tarafından tertip edilen ilk müretteb, yani tamamlanmış divan kabul edilir. (Zira *Fatih'in Divanı* diye bilinen eserin, bir divan sayılamayacak kadar eksikleri vardır.) Tarzı sufiyanedir. Bostanzade Yahya'nın deyişine göre gazel söyleyişte babasından üstün tutulur. Şiirleri Prof. Fuat Köprülü tarafından toplanarak yayınlanmıştır.

Tezkirelerdeki kayıtlara göre güzel konuşma ve nazım dizme yeteneği kusursuzmuş. Acem (İran) edebiyatını çok sever, İranlı şair ve alimlere fazla teveccüh gösterirdi. Ayrıca güzel şiir yazanları sarayında istihdam ederdi. Mesela Sehi Beğ'in tezkiresinde geçen bir anekdota bakılırsa II. Bayezid, şair Sa'yî'nin nasılsa eline geçen bir gazelini okuyup beğenmiş ve adamlarına hemen bu şiiri yazan kişiyi bulmalarını emretmiş, bulununca kendisine sarayda divitdarlık (bir tür kâtiplik) görevini vermiştir. Latifi 30'dan fazla usta şaire caize, ihsan, maaş ve aylık öder, babası gibi Molla Câmî'ye her yıl bin flori gönderirdi diye yazmaktadır.

Kusursuz gazeller yazdığı ifade olunan Sultan II. Bayezid'in bir kıtasını örnek olarak aşağıya alıyoruz:

8 Aktaran: Etem Ruhi Üngör, "Sultan II. Bâyezid bestekârdır", *Musiki Mecmuası.*

9 Cinuçen Tanrıkorur, "Osmanlı mûsikîsi", Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi,* cilt 2, İstanbul 1999, Zaman, s. 506.

10 *Latifi Tezkiresi,* s. 71.

Senin zincir-i zülfünden dil-i divâne bend ister
Usandı hecr ile candan, asılmağa kemend ister.
Lebin dârüşşifâsından umar dil derdine dermân
Tabib-i hasta dilersin, devâsın derdimend ister.

Babası gibi şair ve alimlere saygı gösterir, korur ve fikir meclislerinde bulunmaktan zevk duyardı. Tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın deyişiyle II. Bayezid "İstanbul'u İslâm aleminin ilim merkezi haline sokmuştur."[11] Daha Amasya'da sancak beyi iken tefsir ve hadis alimi Amasyalı Hatib Kasım'dan ders almış, itinalı bir tahsil ve terbiye görmüştür. Padişahlığında çok kere Ayasofya Camii'ne gelerek özellikle ünlü tefsir bilgini Niksari'nin vaazlarında bulunurdu.

II. Bayezid'e tarihçiliğimizin kurucusu denilebilir. Bugün Osmanlı tarihinin ilk 1,5 yüzyılı hakkındaki bildiklerimizin hemen tamamı, onun devrinde yazdırılmış tarih kitaplarına dayanır. Bu, gerçekten de "olağanüstü bir faaliyet"tir ki, etkileri günümüze kadar sürmüştür.[12]

II. Bayezid'in bir diğer özelliği de iyi bir kitap okuru olmasıdır. Kendisine takdim edilen kitapları dikkatle okurdu. Aynı şekilde oğullarının eğitimlerine büyük önem vermiş, Şehzade Korkut'u tam bir bilim adamı gibi yetiştirmişti. Öbür oğlu Şehzade Ahmed'in ise Arapça bir siyasetname yazacak kadar siyaset ve Arapça bilgisine sahip olduğu görülüyor.

II. Bayezid'in Osmanlı padişahlarının en dindarlarından biri olduğu konusunda ittifak vardır. Kaynaklarda sık sık ibadetlerini hiç aksatmayan ve bol bol sadaka dağıtan biri olduğu belirtilirken, yaptırdığı Beyazıt Camii'ni açarken, 'Caminin açılışını ömründe ikindi ve namazlarının sünnetini hiç terk etmemiş kim varsa o yapsın' ve 'ilk Cuma namazında imam

11 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt II, Ankara 1985, s. 246.

12 Halil İnalcık, "The rise of Ottoman historiography", Editörler: Bernard Lewis ve P. M. Holt, *Historians of Middle East*, London 1962, Oxford University.

olsun' diye ilan ettirmiş, kimse ortaya çıkmayınca kendisinin çocukluğundan beri bu sünneti terk etmediğini söyleyerek anahtarı çevirmiştir. II. Bayezid'e "Sofu" lakabının takılmasında, aynı zamanda tarikatlara, âsitanelerini, yani merkez tekkelerini İstanbul'a taşımaları konusunda verdiği teşvikler rol oynamış olsa gerektir.

Nitekim doğumunu babasına Konya Mevlevi Çelebisi Cemaleddin Çelebi (ö. 1509) müjdelemiş, bu yüzden babası padişahlığı sırasında ona ve Mevlânâ'ya büyük saygı göstermiş ve Mevlânâ Türbesi'ndeki sandukaları yenileyerek üzerlerine örtülmek üzere değerli kumaşlar göndermiştir.[13]

II. Bayezid'in sporla da ilgilendiğini biliyoruz. Ona okçuluk merakı, çok hürmet ettiği ve sevdiği hattat Şeyh Hamdullah'tan geçmiştir.[14] II. Bayezid çok iyi bir kemankeş, yani okçu ve yay imalatçısıydı. Okçuluğa merakı zaaf düzeyindeydi. Öyle ki, ülkedeki ok ve yay imal eden ustaları İstanbul'da toplamış ve onlara özel bir çarşı bile yaptırmıştı. Bugün İstanbul Beyazıt Camii'nin önündeki Okçularbaşı Caddesi, ismini şimdi ortadan kalkmış bulunan bu çarşıdan almaktadır.

Zamanında kırılması güç bir rekora imza atan kemankeşlerden Tozkoparan İskender'in okunun düştüğü yere bir nişan taşının dikilmesi için Şeyh Hamdullah'tan ricada bulunduğuna ilişkin bir kayıt onun okçuluk merakının ulaştığı noktayı göstermesi bakımından ilginçtir.[15] Bugün yetenekli bir sporcu için federasyon başkanına Cumhurbaşkanının ricası neyse II. Bayezid'in ricası da odur. Ayrıca Şeyh Hamdul-

13 İrfan Gündüz, "Osmanlılarda devlet-tekke münasebetleri", *Osmanlı,* cilt 4, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 474.

14 Erdem Yücel, "Hattat padişahlar", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 25-33.

15 Özbay Güven, "Osmanlı spor geleneğinde spor ahlâkı ve sporda kural ihlallerine karşı alınan yasal önlemler", *Türk Yurdu,* Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 367-368.

lah'ın mezar taşında "Reisü'l- hattatîn" (hattatların başkanı) ve "Şeyhu'r-râmiyân" (Okçuların başı) yazması da ilginçtir.[16]

Venedik Elçisi Andre Gritti bir yerde II. Bayezid'in ata binmekten zevk duyduğunu, bacaklarındaki nikris (gut) illetinin verdiği rahatsızlık olmasa en sevdiği şeyin av eğlenceleri ve at talimleri olduğunu yazar. (Bu hanedan hastalığı, babası Fatih'te ve torunu Kanuni'de de kendisini göstermiştir.) Gritti ayrıca II. Bayezid'in "mekanik sanatlara tutkun" olup iyi yontulmuş kızıl akik, işlenmiş gümüş ve "tornadan geçmiş şeyler"-den pek hoşlandığını yazar. Ayrıca din ilimlerine ve astrolojiye meraklı bir padişahtır onun gözünde.[17]

Tarihlerimizin bize silik, renksiz ve pasif bir kişilik olarak resmetmeye çalıştığı II. Bayezid'in özellikleri saymakla bitecek gibi değil. Biz en iyisi onun giyim kuşamıyla ilgili bir notla bitirelim bu renkli bölümü.

II. Bayezid'in resmî elbiseleri babası Fatih'inki gibiydi. Yalnız kaldığında ise 'salih kimseler gibi' giyinirdi. Zira fakirleri ve salih kimseleri çok severdi.[18] Bu ifadeden II. Bayezid'in sade giyinmekten hoşlandığı sonucunu çıkarabiliriz ki, oğlu Yavuz'dan bahsederken bu özelliğin ondan torununa geçtiğini göreceğiz.

16 Uğur Derman, "Ölümünün 30. yıldönümünde Reîsü'l-hattatîn Kâmil Akdik", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 7, Ağustos 1971, s. 38.

17 Aktaran Nicolas Vatin, "Osmanlıların yükselişi", Hazırlayan: Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* I, Çeviren: Server Tanilli, İstanbul 1995, Cem Yayınları, s. 131.

18 Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi,* Cilt 2, Hazırlayan: İsmail Erünsal, İstanbul tarihsiz, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, s. 369.

"Çün rûz-i ezel kısmet olunmuş bize devlet"

1482 yılının 17 Haziran'ında bahtsız kardeşi Sultan Cem, gurbet ellerinden II. Bayezid'e duygularını şiirin kınına sokarak gönderiyordu:

Sen pister-i gülde yatasın şevk ile handân
Ben kül döşenem külhân-ı mihnette sebep ne ?

II. Bayezid ise kardeşine yine şiir silahıyla şöyle cevap veriyordu:

Çün rûz-i ezel kısmet olunmuş bize devlet
Takdire rızâ vermiyesün böyle sebep ne?
Haccü'l-Haremeynüm diyüben da'vi kılursun
Bu saltanât-ı dünyevîye bunca talep ne?

Bu, iki hanedan üyesinin sadece kılıca değil, aynı zamanda kaleme de hakim olduklarını gösteren çarpıcı bir atışması olarak hatırlanacaktır.

Yeri gelmişken padişahlığa erememiş olan Cem Sultan'ın da pek çok ilginç merakları bulunduğunu belirtelim. Şairliği en çok bilinen yönlerindendir. Ancak ölümünden sonra ağabeyi II. Bayezid'e teslim edilen mirası arasında atları, mücevherleri, bir papağanı ve maymunu bulunduğunu öğrenmek, onun dünyasının çapı hakkında ipucu sunmaktadır. Bkz. Mehmed Zeki Pakalın, "Cem, Sultan", *Aylık Ansiklopedi,* Sayı: 21, Ocak 1946, s. 645-649.

Vahdet-i Vücud'un Osmanlıcası: Yavuz Sultan Selim

(1512-1520)

Sultan Selîm-i Evvel'i râmetmeyüp ecel
Fethetmeliydi âlemi şân-ı Muhammedî

Yahya Kemal

Çağımızın büyük tarihçisi Fernand Braudel'in isabetle teşhis ettiği gibi, Osmanlı ekonomisini asırlarca ayakta tutan, hatta İstanbul'un fethinden de büyük olan hamle, Yavuz'un 1516-1517 yıllarındaki Suriye-Mısır seferidir. Yavuz Sultan Selim'in Safevi ve Memluk devletlerine karşı düzenlediği seferler Osmanlı fetih stratejisinin bir anda Avrupa'dan Asya ve Afrika'ya doğru bir değişim geçirdiğini gösterdiği gibi kadim Doğu kültür ve ilim birikiminden yararlanmayı da beraberinde getirecek ve Osmanlı klasik kültürünün son büyük dönemeçlerinden birisi olacaktır.

Kaynaklara göre Yavuz Sultan Selim uzunca boylu, kalın kemikli, çok geniş omuzlu, sert ve keskin bakışlı, yuvarlak kırmızı yüzlü, çatma kara kaşlı, iri kemikli, büyük başlı, esmer

tenli, koç burunlu, iri bıyıklı, sakalsız, belinden yukarısı aşağısına oranla daha kısa (artık bu vücut tipine alıştık sayılır), dolgun vücutluydu. *Solakzade Tarihi'ne* bakılırsa orta boylu, oldukça şişman, inci gibi parlak ve beyaz dişli, hışımlı bakışlı, mukavves (kavisli) kaşlı, kuvvetli pazılı ve pak yüzlüdür.[1]

Kendisini Kahire'ye girerken gören Arap tarihçisi İbn İyas'a bakılırsa sakalsız, kumral tenli, uzunca ve genişçe burunlu, iri gözlü, kısa boylu, sırtı hafifçe eğik biridir. Ayrıca çok çeviktir. Kahire'ye girerken başında küçük bir sarık ve sırtında ipekli bir kaftan vardır.[2]

Yine kaynaklara göre bakışları etkiliydi. Konuşurken bazı kelimeleri "fart-ı zekâ ve asabiyetinden", yani aşırı zeki oluşundan ve sinirliliğinden dolayı birkaç kez tekrarlardı.

Ancak Topkapı Sarayı'nda bulunan ve sol kulağında incili bir küpe görünen resim genellikle Yavuz'a atfedilirse de ona ait değildir. Kulağında küpe, hele bu resimdeki gibi incili bir küpe taşıdığı söylenemezse de, bazı yerlerde "mengûş", yani bakır bir halka taktığı rivayeti geçmektedir.[3] Bu resmin sarığının üzerindeki 12 dilimli tacdan dolayı Şah İsmail'e ait olduğu ileri sürülürse de, Şark'ta bu şekilde mücevherli taclar 18. yüzyıldan önce mevcut değildi. Tac daha çok sarığın üzerine takılan bir ya da birkaç sorguçla temsil edilirdi.

Yavuz ihtişam ve gösterişe önem vermez, babası gibi sadeliği pek severdi. Kendisi için fazla para harcanarak köşk ve saray gibi lüks binaların yapılmasını istemezdi. Bütün isteği, devlet hazinesini dolu bırakmaktı.

1 *Solak-zâde Tarihi,* cilt 2, Hazırlayan: Vahid Çabuk, Ankara 1989, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 1.

2 Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim,* İstanbul 2010, Yitik Hazine Yayınları, s. 352.

3 "[S]akalsız ve burma bıyıklı olarak betimlenen Selim'in sade giyimden hoşlandığı, sarığını "Selimî" denilen tarzda sardığı, kulağına "mengûş" taktığı da rivayet edilir." Bkz. Necdet Sakaoğlu, "Selim I", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 6, İstanbul 1994, s. 500.

Bir gün Hazine Defterdarı Abdüsselam Bey'e Sirkeci ile Sarayburnu arasında kıyıya yakın bir yere basit bir köşk yapılmasını emretmiş, o da Yalıköşkü'nü yaptırmıştı. Yavuz köşkü gezerken onun çok lüks yapıldığını görünce canı fena halde sıkılmış, "Ben sana bu kadar para sarfına izin vermemiştim, mütevazi bir gölgelik yapasın diye emretmiştim" diye Defterdar'ını paylamıştı. Hazine Defterdarı bu söz üzerine güç durumdan kurtulmak için "Köşkü kendi paramla yaptırıp size hediye etmek için izin istiyorum, kabulünü istirham ediyorum" deyince, ancak bu sözler üzerine Yavuz'un sinirleri yatışmıştı.[4]

O zamanların ilim ve sanat muhiti Amasya'da yetişmiş olan Yavuz'un hobisi kuyumculuktu. Dil olarak Farsça, Arapça ve Tatarcayı öğrenmişti. Latifî "Farsça konuşmaya fazlaca arzulu olmuşlardı" der. Ayrıca "Farsça ile temiz yaradılışında dostluk ve yakınlık vardı." Ayrıca satranç oyununda iddialı bir usta olduğunu biliyoruz.

Yavuz'un da baba ve dedesi gibi şiire özel bir merakı vardı. Nitekim yaklaşık 300 gazel ihtiva eden Farsça bir divanı vardır ve bu divan 1890 yılında İstanbul'da bastırıldığı gibi, 1904 yılında Kayzer II. Wilhelm'in finansörlüğünde Sultan II. Abdülhamid'e bir cemile olmak üzere Berlin'de Prof. Horn tarafından nefis bir surette büyük boy, tezhipli olarak 500 adet bastırılmış ve bir nüshası da Abdülhamid'in kendisine gönderilmiştir. Divanının Türkçe çevirisi de basılmıştır.[5]

Osmanlı hanedanında Farsça tam divan sahibi olan tek sultan Yavuz'dur. Latifî gibi şiir üstadlarının ve Solakzâde gibi tarihçilerin de belirttiği üzere Yavuz hiç Türkçe şiir yazmamıştır.[6] Dolayısıyla Muş'ta bir çeşme üzerinde bulunduğu söylenen

4 Yücel ve Sevim, *age*, s. 144.

5 *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Çeviren: Ali Nihad Tarlan, İstanbul 1946, Ahmet Halit Kitabevi. Tarlan çevirisine Abdülhamid'e hediye edilen Berlin baskısını esas almıştır.

6 *Latifî Tezkiresi*, s. 79.

"Kürde fırsat verme yarab!" diye başlayan kıtanın Yavuz'a ait olması sırf bu nedenle dahi mümkün değildir. Latifî şöyle der:

Merhumun -toprağı temiz olsun- adına okunan Türkçe şiirlerin çoğu halkın uydurması, yakıştırmasıdır.

Yavuz Sultan Selim şiirlerinde "Selimî" mahlasını kullanırdı. Bu mahlasın, başka bir şaire ait olduğu ve onun şiirlerinden bazılarının karıştırılarak Yavuz'a isnad edildiği de iddia edilmektedir. Nitekim piyasada onun yazdığı söylenen ve,

Merdüm-i dideme bilmem ne füsûn etti felek
Giryemi kıldı füzûn, eşkimi hûn etti felek
Şirler pençe-i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhuya zebûn etti felek

kıtası Yavuz Sultan Selim'e ait değildir. Yine ona atfedilen aşağıdaki beyti içeren gazelin de Nesrî adlı bir şaire ait olduğunu bizzat şuara tezkiresi sahibi Latifî bildirmektedir[7]:

Her gice altun benekli âsumânîler giyüp
İşbu dehr-i pîrezen olmuştur oynaşım benüm.

Beytin anlamı şöyledir: Her gece üzerinde altın benekler bulunan mavi giysiler giyip bu kocakarı dünyayı oynaş edinmişimdir. Lakin kendisine ait olmamakla birlikte Yavuz'a yakışan bir beyittir.

Ayrıca Osmanlı padişahları içerisinde çok okumaktan dolayı gözlerinin bozulduğunu ve bu yüzden mercek kullandığını bildiğimiz ilk padişah Yavuz'dur. Geceleri 3-4 saat uykuyla yetinir, diğer zamanlarını okuyup yazmakla geçirirdi.[8]

Bu arada Şeyh Mekkî Efendi'ye İbn Arabi'nin Vahdet-i Vücud öğretisini savunan bir eser yazmasını emrettiğini biliyoruz ki, *El-Cânibü'l-Garbî...* adını taşıyan kitap bu istek üzerine

7 Aktaran: Kocatürk, *age*, s. 153.

8 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 526.

Hünernâme'ye göre Yavuz Çaldıran seferinden dönerken (1514).

kaleme alınmıştır.[9] Mısır seferinden İstanbul'a dönünceye kadar Şeyhülislam İbn Kemal'e alim İbn Tağriberdî'nin *En-Nücûmu'z- Zâhire* adlı eserini tercüme ettirerek konak yerlerinde parça parça kendisine sunulmasını istemiş ve okumuştur.

Şeyhülislâm İbn Kemal'in Vahdet-i Vücud'u bir devlet doktrini haline getirme tasarısı ile Yavuz'un, İbn Arabi'nin Şam'daki

9 Bu eserin kendisi ve hakkında yapılmış bir tahlil için bkz. Şeyh Mekki Efendi ve Ahmed Neyli Efendi, *İbn Arabi Müdafaası,* Hazırlayan: Halil Baltacı, İstanbul 2004, Gelenek Yayıncılık. Kitapta geçen orijinal ifade şöyledir: "şehr-i yâr-i asri Sultan Selim ibn Sultan Bayezid Han (aleyhime'r-rahmetü ve'l-gufrân)ın emr-i vâcibi'l-ittibâı ile ecvibe-i mezbureyi semt-i tahrire keşide kıldıkta,..." (s. 98).

Yavuz devrin şairleriyle yakından ilgilenirdi. işte bir örnek: Tahtında bir ayağını altına almış, şair Halimi Çelebi'yi heyecan içinde dinliyor (*Meşâirü'ş-Şuarâ*'dan).

mezarı üzerinde türbe yaptırması arasındaki bağ incelemeye değer merak uyandırıcı bir konudur.[10]

Ayrıca Mısır'ı fethettikten sonra Hint ve Çin ülkelerinin haritalarını yaptırdığına dair bir rivayet vardır.[11] Yavuz bu haritaları niye yaptırmıştır? Yoksa Mısır'dan sonraki hedefi Hindistan ve Çin diyarları mıydı?

10 Keza 17. yüzyılda yaşamış olan Abdülgani Nablûsi de gençlik dönemi eserlerinden birinde benzer bir fikre kapılmıştır. Bkz. Bekri Alaaddin, *Bir Çağın Öncüsü: Abdulgânî Nablûsî: Hayatı ve Fikirleri,* Çeviren: Veysel Uysal, İstanbul 1995, İnsan Yayınları, s. 211.

11 Yaşar Yücel ve Ali Sevim, *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Padişahı: Fatih, Yavuz, Kanuni,* Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 142-143.

Mısırlı tarihçi İbn İyas'ın bildirdiğine göre Kahire'den dönüşte, İstanbul'da bıraktığı oğlu Süleyman'ın eğlenip hoşça vakit geçirmesi için yanına bir "gölge oyunu" takımı alarak İstanbul'a dönmüştür. Böylece Osmanlı kültürünün önceki ögelerinden birisi olan gölge oyunu Yavuz'un eseri olmaktadır. [12]

Kardeşi Şehzade Korkut kadar olmasa bile musikiye de eğilimi vardı Yavuz'un. Hatta İran seferinden dönüşte Tebriz'den bazı Azeri sanatkârları alıp İstanbul'a getirtmiş olması, bu şehirdeki musiki şehrayininin başlangıcına onu oturtmamızı gerektirir. Nitekim IV. Murad'ın da Tebriz'den Şark musikisi üstadlarını getirttiğini göreceğiz.

Tarih, Yavuz'un özel ilgi alanıydı. Moğolların Doğu'daki seferlerini anlatan *Vassâf Tarihi*' ni seferlerde dahi yanında götürür ve okurdu. Hatta Mısır seferinde bir ara bu kitap bedeviler tarafından düzenlenen bir baskında gasbedilmiş, padişah buna çok üzülmüştü. Mısır'ın fethinden sonra Kahire'de hızlı yazmasıyla ünlü bir hattat bulundu ve kendisinden *Vassâf Tarihi*'ni yazmasını istedi. Adamı bir eve kapattırdı ve kitabı yazdırdı.[13] Kardeşi Korkut'un Manisa'da bulunan kütüphanesini Topkapı Sarayı'na naklettirmesi de kitaba olan merakını göstermesi bakımından enteresandır.

Sohbet meclislerinde ilim adamları ve şairlerle bulunmaktan hoşlanırdı. Zembilli Ali Efendi, Kemalpaşazade, İdris-i Bitlisî, hocası Halimî Efendi, Tacizade Cafer Çelebi gibi ilim ve fikir adamları ile Ahî ve Revanî gibi şairler bu meclislerde bulunmuşlardı.[14]

Yavuz lüks ve sefahatten nefret eder, sadelikten, alim ve sanatkârlarla konuşup tartışmaktan hoşlanırdı. Giyim-kuşamına

12 Aktaran: Philip K. Hittli, *Siyâsi ve Kültürel İslam Tarihi*, cilt 4, Çeviren: Salih Tuğ, İstanbul 1981, Boğaziçi Yayınları, s. 1966.

13 Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih;* İbrahim Hakkı Konyalı, "Yavuz Sultan Selim'in kazandırdığı eserler", *Tarih Dünyası*, Sayı: 5, 15 Haziran 1950, s. 204-206.

14 Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 362.

fazla dikkat etmez, elbisesi eskidiği halde özellikle yeniletmezmiş.[15] Çağdaşı Paola Giovio, Habsburg İmparatoru Şarlken'e onu tasvir ederken "yemek ve eğlencelerde mutedildir" demiştir.[16]

İyi yay yapmayı, ok atmayı çocuk denecek yaşlarda öğrenmişti. Ayrıca çok mahir bir avcı olduğu biliniyor. Birkaç ay süren avlara çıkmış, oğlu Süleyman'a da bu merakını miras bırakmıştır. Kılıç kullanmadaki maharetini Nil nehri kıyısında bir timsahı tek vuruşta ikiye bölmesinden anlayabiliriz. (Bkz. *Hünernâme*'de yer alan minyatür.[17])

Yavuz aynı zamanda bir koleksiyonerdi. Suriye ve Mısır'dan getirttiği kutsal emanetler ve diğer değerli eşya, Osmanlı Sarayının en değerli parçaları olarak muhafaza edilegelmiştir. Ayrıca Topkapı Sarayı'ndaki çini koleksiyonunun çok önemli bir kısmı, onun Kahire'de Memlûk hazinesinden ve çarşılardan toplattığı değerli parçalardan oluşur.[18]

Mukaddes beldeleri Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil ederek gayrimüslimlerin, özellikle de Portekizlilerin tasallutundan kurtaran Yavuz Sultan Selim, kendisine verilmek istenen "İki Şerefli Şehrin (yani Mekke ve Medine'nin) Hakimi" *(Hâkimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn)* unvanını kabul etmemiş, kendisine "Hâkim" yerine "Hâdim", yani "Hizmetkâr" denilmesini istemiştir. Bu sırada gözyaşlarına boğulduğu rivayet edilir.

Kâbe örtüsünün işlenmesi görevi ilk defa onun zamanında Memlûklardan Osmanlılara intikal etmiş ve bu örtünün imal edilmesi için Mısır civarında çeşitli köyler vakfetmiştir.

15 Bununla ilgili bir anekdot için bkz. Mithat Sertoğlu, "Osmanlı hükümdarlarının kıyafetleri", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 34, Ekim 1952, s. 1778.

16 Şinasi Altundağ, "Selim, Yavuz Sultan", *Aylık Ansiklopedi,* No. 31, Kasım 1946, s. 945.

17 "Yavuz'un Nil'de timsah kesişi...", *Tarih Dünyası,* Sayı: 3, 15 Mayıs 1950, s. 103-104.

18 Ziya Erkins, "Topkapı Sarayı Müzesindeki çini koleksiyonu ve değeri", *Tarih Dünyası,* Sayı: 25, 15 Eylül 1951, s. 1045.

O tarihten Birinci Dünya Savaşı'nda kutsal topraklar elimizden çıkıncaya kadar Kâbe örtüsü imal geleneği Osmanlı'da devam etmiştir. İlginç olan bir başka nokta ise Mekke'deki Harem-i Şerif için özel mumlar yaptırıp göndermesidir ki, bunların içinde kâfurdan yapılan beyaz mum *(şem'-i kâfurî)* ile balina yağından yapılan "ispermeçet" mumu özellikle dikkat çekmektedir.[19] Bazı kaynaklarda Mevlevi olduğu yazılıdır. Nitekim Suriye seferine giderken Konya'da Mevlânâ türbesini ziyaret etmiştir.

Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında cüzam hastaları için Karacaahmet Mezarlığı yakınında bir yurt (leprozeri) yaptırmıştı. Burası Miskinler Tekkesi olarak tanındı ve 1938 yılında yıktırılıncaya kadar cüzzam hastalarına hizmet vermişti.

Yavuz Sultan Selim'i en iyi ifade eden beyit, Şeyhülislam Kemalpaşazade'ye aittir:

Asr-ı şems idi, asrda şemsin
Zilli memdûd olur, zamanı kasîr.

Yani onun zamanı güneşin ikindi vaktindeki parlaklığına benzerdi. Ancak bu zamanın güneşinin gölgesi uzun olmakla birlikte zamanı kısadır, hemen akşam bastırır.

Böylece onun zamanındaki parlaklığın neden 8 yıl gibi kısa bir süreye sıkıştığı anlatılmak istenmiştir.

19 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Padişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, Hazırlayan: İbrahim Coşkun, İstanbul 2008, Çamlıca Basım Yayın, s. 41-43.

Kılıcımın ağzı kestikçe

Rivayete göre Yavuz Sultan Selim kıyafetine pek dikkat etmez, elbisesi eskidiği halde yeniletmezmiş. Bu yüzden devlet ricali gerek saygı dolayısiyle, gerekse kendisinden çekindikleri için huzuruna yeni ve süslü elbiselerle çıkmaya çekinirlermiş.

Padişahın elbisesi gitgide fersudeleşir, lakin kimse bunu kendisine hatırlatmaya cesaret edemez. Bir ara padişah ve vezirleri adamakıllı kılıksızlaşırlar. O sırada bir kafir elçisinin geleceği haber alınır. Bunu fırsat bilen sadrazam, binbir korku ile hükümdara:

-Efendimiz, der, bu kafir makulesi, akl-i kasirleri muktezasınca zahirbin olup alayişe ziyade nazar ederler. Layıktır ki, siz padişahımız dahi...

Yavuz onun maksadını anlar ve sözünü keser:

-Ha... Evet! Öyle yaparız. Hem siz dahi bir hoş ziynetlu libas tedarik eylen!

Vezirler sevinir ve süslü elbiseler diktirip hazırlanırlar. Padişah ayrıca, elçiyi kabul edeceği zaman tahtın ayakucuna bir yalın kılıç konmasını emreder.

Her şey hazırdır. Vezirler, başta sadrazam bulunduğu halde muhteşem elbiseleriyle tahtın etrafında yer alıp padişahı beklemektedirler. Birdenbire Yavuz gelir, lakin eski kıyafetiyle!...

Vezirlerin korkudan dudakları patlayıp ak sakallı çeneleri gelincik çiçeğine döner. Aynı zamanda elçi de huzura kabul olunur. Devrinde dünyayı titreten Yavuz'un önünde korkudan iki büklüm bir halde durur. Mutad merasim ve konuşmadan sonra ise huzurdan çıkar.

O zaman Yavuz vezirlere:

- İmdi varın, elçi beye sorun. Padişahımızın libasını nasıl buldunuz deyin!

Vezirler koşarlar ve bu suali elçiye tekrar ederler. Aldıkları cevap ise şudur:

Ben şevketli hünkarı görmedim bile. Tahtının ayakucundaki yalın kılıç gözümü aldı; sadece onu gördüm!

Bu cevap padişaha naklolunduğu zaman parmağı ile hala tahtın ayakucunda duran kılıcı göstererek şöyle demiş:

- Hod bunun ağzı kestikçe küffarın gözü anda olup bizi görmezler ve libasımızı fark etmezler. Allah anın keskin olmadığı günü göstermeye ki libas ve alayiş o güne mahsustur. Çünkü kafir gözü o zaman yerden kalkıp Âl-i Osman padişahlarına dikilir!

Mithat Sertoğlu, "Osmanlı hükümdarlarının kıyafetleri", s. 1778.

Şair ve kuyumcu: Kanuni Sultan Süleyman

(1520-1566)

Ve sen dahi fâni olan nesneye gönül bağlamayasın.

Kanuni Sultan Süleyman

Kanuni Sultan Süleyman, gadre uğramış büyüklerimizden. Tarihçilerin bu "muhteşem" yüzü ortaya çıkarabilmeleri için muhtemelen daha on yıllar gerekiyor. Çünkü hangi boyuttan yaklaşırsanız yaklaşın etkileyici bir kişilik Kanuni. Yalnız fetih ve seferlerini anlatmak bile bir milletin başını döndürmeye yetebilir. Öbür yandan Divan edebiyatının en fazla gazel yazan şairi unvanını açık farkla elinde bulunduruyor. Süleymaniye'sinden Mağlova Kemeri'ne kadar yüzlerce mimari eseri coğrafyamıza gülümsüyor. Çağının en şık giyinenlerinden, yani Osmanlı modasının başını çekenlerden biri. Mücevherlere merakı had safhada. Ama aynı zamanda yetiştirip yeryüzüne saldığı müthiş takımın, Bâkî'nin deyişiyle "demir kuşaklı cihan pehlivanlarının arkasındaki teknik direktör olarak da takdire şayan.

Hünernâme'deki bu minyatür Kanuni'yi Filibe'deki saray civarında avlanırken gösteriyor.

Şimdi onun kişiliğindeki cemreli kareleri birer birer görmeye başlayalım.

Kanuni Sultan Süleyman kaynaklarda orta boylu, sarışın, kumral sakallı, mavi (veya ela, bir başka kaynakta "gök ela") gözlü, geniş omuzlu, güçlü kuvvetli bir insan olarak tasvir

edilir.[1] Sakalını kısa keser, uzun ve gür bıyıkları bunun üzerine inermiş. Yalnız rengi biraz solgunmuş. Bu sebeple sağlıklı görünebilmek için yüzüne törenlerde pudra sürermiş. Bacağında tedavi kabul etmeyen ve kendisini sürekli rahatsız eden bir kangren bulunuyormuş.

Kanuni'nin adı, Kur'an-ı Kerim'den tefe'ül edilmek, yani rastgele bir sayfa açıp parmağın bir kelimenin üzerine konulması suretiyle *Süleyman* konulmuştur.

Çocukluğunun hatırı sayılır bir bölümü dedesi II. Bayezid'in sarayında geçtiği için iyi bir öğrenim görmüştü. Birçok değerli alimden ders aldı, bu arada özellikle Kastamonulu Hayreddin Efendi'nin dizi dibinde yetişti.

Babası ve dedesinin aksine şık, süslü ve haşmetli giyinmeyi severdi. Serasere ve diba giyer, üstünde çok fazla zenginlik ve ziynet eşyası bulunurdu. Değişik değişik "çakşırlar" giydiği için Yavuz onu sarayda "Çakşırlı" diye çağırırdı. Hatta bir seferinde yine ihtişamlı elbiseler içinde görünce oğluna takılmış ve "Anana giyecek bir şey bırakmamışsın" diye alay etmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman, babası Yavuz gibi kuyumculuğa meraklıydı; ustalığı o derecedeydi ki, İtalyan kuyumculuk sanatının örneklerini tanıyacak ve uygulayacak kadar mükemmeldi.[2]

1 Ancak onun eşkâli hakkında çok farklı rivayetler de bulunmaktadır. Mesela: Uzun boylu, kara kaşlı, ela gözlü, esmer tenli, kartal burunlu, seyrek dişli, uzunca yüzlüydü. Bkz. Kocatürk, *age*, s. 167; yuvarlak yüzlü, elâ gözlü, kaşlarının arası biraz açık, doğan burunlu, uzunca boy ve boyunlu ve seyrek sakallı idi. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt II, s. 419; aynı tasvir için bkz. Yücel ve Sevim, *age*, s. 213; "Müdevver ve uzun yüzlü, siyah kirpikli, ela gözlü, doğan burunlu, merd ve merdane sözlü, yassı yağrınlı (sırtlı), arslan heybetli, uzun boylu, dürr-i yekta gibi seyrek dişli, vekar ve aheste yürüyüşlü... vekar sahibi padişah idi." *Solak-zâde Tarihi*, cilt 2, s. 111.

2 Ustasının adı Konstantin idi ve Rum'du. Evliya Çelebi'nin babası da sarayda kuyumcubaşı idi. Konyalı buna göre her 20 yılda bir kuyumcuların Kâğıthane'de kamp kurup eğlendiklerini, bunun Kanuni'nin emri olduğunu yazar. Bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, "Kanunî Sultan Süleyman", *Türk Yurdu*, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 19.

Ayrıca Fatih gibi değerli taşlara tutkundu. Venedikli gezgin Sanudo'nun belirttiğine göre, kendinden önceki padişahların hiçbiri mücevheri onun kadar sevmemiştir. Ayrıca Venedikli bir kuyumcunun Kanuni için 4 yakut, 4 elmas, sayısız inci, çok iri bir zümrüt ve bir turkuazla bezenmiş bir tür altın taç yaptığı bilinir. Ancak tac giyme adeti Osmanlılarda olmadığına göre bunun bir tür teşhir ve prestij nesnesi olduğunu düşünmek doğru olur. Nitekim bir elçiyi kabulünde tacın başında değil, yanı başındaki bir koltuğun üzerinde durduğu görülür.[3]

Uzmanlar arasında ortak olarak kabul gören hususlardan birisi, Kanuni'nin şiir alanında, komutanlığı ve yöneticiliği kadar iddialı bir padişah olduğudur. *Muhibbî* veya vezin gereği nadiren de olsa *Muhib, Sultan Süleyman, Meftûnî, Âcizî* mahlaslarını kullandığı hacimli Divanında tam 2.779 adet gazel bulunmaktadır ki, Divan şairleri arasında en fazla gazel yazmış olan Zâtî'nin bile ulaştığı gazel sayısı ancak 1.825 adette kalmaktadır. Kanuni böylece Divan edebiyatının gazel rekorunu kırmış bulunuyor.[4] Hatta bütün Türk dünyasının en fazla eser veren (velud) şairi olan Ali Şir Nevâî bile 2.616 gazelde kalmıştır ki, Kanuni'nin rekorundan 166 gazel geridedir.[5]

Kimi araştırmacıların hoşuna gitmese de[6], Farsça şiirleri de bir divan teşkil edecek kadar çoktur ve yayınlanmıştır[7]. *Muhibbî Divanı*'nın bir özelliği de, 875 gazellik bir kısmının II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan tarafından 1899 yılında "ced-

3 Andre Clot, *Muhteşem Süleyman,* Çeviren: Turhan Ilgaz, İstanbul 1994, Milliyet Yayınları, s. 109.

4 Bkz. Vildan Serdaroğlu, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı,* İstanbul 2006, ISAM Yayınları, s. 49; Mustafa İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", s. 86; Ali Fuat Bilkan, "Osmanlı hanedanının sanat tarihçesi", s. 337.

5 Doktor Rıza Nur, *Siyasî Risaleler,* Hazırlayan: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2005, Şehir Yayınları, s. 224.

6 Mesela: İsmail Hami Danişmend, "Kanunî kimdir?", *Türk Yurdu,* Cilt: 5, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 12.

7 Coşkun Ak, *Muhibbî'nin Farsça Divanı,* Bursa 1995.

dine hürmeten" bastırılmış olmasıdır.[8] Merhum edebiyat tarihçimiz Âmil Çelebioğlu'na göre Kanuni, padişah olmasaydı bile şair olarak edebiyat tarihimiz içinde yer alması gereken isimlerden biri olurdu. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi'nde kendi el yazısıyla, Divan'ında yer almayan bir şiiri bulunmuştur.[9]

Aynı zamanda ulema ve şairlere çok değer verir ve onları sarayına davet eder, sohbetlerinden büyük haz duyardı. Her gittiği yerde bilginleri yanına çağırır, onları memnun ederdi. Bağdat'a girdiğinde Fuzuli'yi iltifatlarına mazhar ettiğini biliyoruz.[10] Ancak bu büyük şaire iltifatının devam etmeyişinin sebebi olarak Fuzulî'nin vaktiyle *Beng ü Bâde* adlı mesnevisinde "Şarap gibi canlı, hayat dolu olan Şah İsmail'i afyona benzetilen II. Bayezid ile karşılaştırmış ve sonuçta Şah İsmail'i üstün bulup övmüş olması gösterilmektedir.[11] Bâkî'nin şiirdeki kudretini anlayarak onun elinden tutmuş ve yetişmesine himmet etmiştir. Bâkî de onun ölümüne ölümsüz bir mersiye yazarak nimetşinaslığını göstermiştir.[12]

Sözleri halk içinde tutulmuş olan bir gazelini örnek olsun diye aşağıya alıyoruz:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi
Mefharet dedikleri ancak cihan kavgasıdır
Olmaya baht ü saadet dünyada vahdet gibi
Ko bu iyş ü işreti çün kim fenâdır akıbet
Yâr-i bâkî ister isen olmaya taât gibi
Olsa umlar sağışınca ömrüne hadd ü aded

8 *Âşık ve Şair Padişahlar (Tarih Dünyası Özel Sayı)*, İstanbul 1950, s. 14.

9 Nigâr Anafarta, "Kanunî Süleyman'ın bilinmeyen bir gazeli", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 4, Mayıs 1968, s. 11-12.

10 Samih Nafiz Tansu, "Süleyman, Kanuni", *Aylık Ansiklopedi*, No. 17, Eylül 1945, s. 544.

11 Müjgân Cumbur, "Fuzûlî: Hayatı ve Eserleri", *Tarih ve Coğrafya Dünyası*, Sayı: 3, 1 Haziran 1959, s. 168; Kocatürk, *age*, s. 169.

12 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt II, s. 420.

Kanuni'nin cenazesi gömülmek üzere mezarına götürülüyor. Tabutunun önünde baş üstünde taşınan sandık merak uyandırıyor. Ebussuud Efendi'nin fetvaları mı var içinde?

Gelmiye bu şişe-i çarh içre bir saat gibi
Ger huzur etmek dilersen ey Muhibbî fârîğ ol
Olmaya vahdet makamı kûşe-i uzlet gibi.

Latifî onun şairliği hakkında şu değerlendirmelerde bulunur:

> Saltanat işleri sırasında gönül istridyelerinden çıkan beliğ sözler ve inci gerdanlığı andıran şiirleri sıraya göre düzenlenip kültürlü insanlar arasında ve bütün dünyanın dilinde büyük bir ün ve itibar bulmuştu. Nazik edalar ve renkli sözlerle Farsça, Türkçe güzel gazelleri ve nazik şiirleri vardır.[13]

Kanuni'nin hat sanatında da usta olduğu ve güzel talik yazı yazdığı bazı yerlerde ifade edilir.[14] Hatt-ı hümayunlarını bu yazı ile yazdığı görülmektedir.[15]

Elimizde Kanuni'nin musikişinaslığı ile ilgili pek fazla bilgi yoksa da, henüz Manisa'daki şehzadeliği sırasında, bir kadının kölesinin keman çaldığını görünce onunla ilgilenmiş, çalışını beğenmiş ve satın alıp hizmetine dahil etmiştir. Bu köle, sonradan imzalarını "Serasker Sultan" diye atacak kadar yükselecek olan Makbul (Maktul)İbrahim Paşa'dır.[16]

Ayrıca Kanuni'nin, Fransa Kralı I. François tarafından yardımlarına şükran ifadesi olarak gönderilen küçük saray orkestrasını dinlediğini ve çaldıkları parçaları hiç beğenmediğini biliyoruz.

Ancak çalınan parçalardan birinin ritminden usûl yapılmasını *(Frenkçîn)* emrettiğine bakılırsa onun kaliteli bir müzik kulağına sahip olduğuna hükmedilebilir.[17]

İlim ve sanat erbabını daima korumuş olan Kanuni, Alaeddin Ali Çelebi'ye, Hint edebiyatının en önemli eserlerinden *Kelile ve Dimne'yi* tercüme ettirmiş, *Hümâyunname* adıyla kendisi-

13 *Latifî Tezkiresi*, s. 81.

14 İsa Kayaalp, *Sultan AhmedDivanı'nın Tahlili,* İstanbul 1999, Kitabevi Yayınları, s. 61; Bektaşoğlu, agy, s. 291.

15 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* cilt III/2, Ankara 1998, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 560, dipnot 1. Örnek için bkz. *age,* Resim 7. Burada yer alan "Cümlesine verilsin" yazısı bizzat Kanuni'ye aittir.

16 Sertoğlu, "Kanûnî devrinin perde arkası", s. 20.

17 Cinuçen Tanrıkorur, "Osmanlı mûsikîsi", s. 506-507.

ne takdim edilen çeviriyi bir gecede okuyarak mütercimini takdiren normal yoldan 7 yılda gelebileceği Bursa Kadılığı'na doğrudan tayin etmiştir.[18]

Babası Yavuz Sultan Selim Arapça ve Farsça haricinde Tatarca biliyordu, Kanuni ise bu iki klasik dil haricinde Çağatayca öğrenmişti.[19]

Zaifî adlı bir şaire Farsçadan Türkçeye çevirmesini *(Rumi libas giydirmesini)* emrettiği siyasetname örneği, daha ziyade mektuplarından ve şiirlerinden haberdar olduğumuz devlet felsefesini oluşturma çabasının bir parçası olarak okunmalıdır.[20] Ayrıca Murad Bey adlı bir dil oğlanının Romalı filozof ve hatip Çiçero'nun kitabını çevirip Kanuni'ye sunduğunu biliyoruz. Latince adı *De Senectute* olan eser, *Kitâb der Medh-i Pirî* adıyla çevrilmiştir, yani "İhtiyarlığa Övgü Kitabı."[21]

Aynı zamanda seramik meraklısıydı, bu yüzden Çin'den mavibeyaz adı verilen pek çok zarif porselen kap kacak, onun zamanında bir Hind elçisinin hediyesi olarak saraya girmiş ve bugün dahi hayranlık uyandıran Topkapı Sarayı'nın en değerli çini koleksiyonunun esasını oluşturmuştur.

En başta padişahların birer mesleği olduğundan söz etmiştik. Nitekim kaynaklarımızda Kanuni'nin kavaf (*haffâf*), yani kundura imalatçısı olduğuna dair de bir kayıt mevcuttur.

Büyük bir Mareşal olduğunu bildiğimiz Kanuni'nin askerlik oyunlarına ve av eğlencelerine merakı olduğunu söylemeye gerek yok. Tabii binicilik ve kılıç kullanmakta maharet sahi-

18 M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1967, cilt IX, s. 152.

19 Amil Çelebioğlu, *Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı,* İstanbul 1994, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 36.

20 Za'îfî, *Gülşen-i Mülûk,* Hazırlayan: Abdulhakim Koçin, Ankara 2005, Akçağ Yayınları, s. 72-73.

21 Editör: Frederic Hitzel, *Enfants de langue et Dragomens/Dil Oğlanları ve Tercümanlar,* İstanbul 1995, Yapı Kredi Yayınları, s. 17.

bi olduğunu söylemeye de. Nitekim 31 yaşındayken katıldığı Mohaç Meydan Savaşı'nda (1526) üç Macar şövalyesinin kendi üzerine doğru gelmekte olduğunu görünce kılıcını çekip üçünü birden haklaması meşhurdur.[22]

Ve spor... Spora merakını, Süleymaniye Camii'ni yaptırırken kıble tarafına, Beyazıt'taki Eski Saray ile cami arasına bir güreş sahası tesis ettirmesinden anlayabiliriz.[23] Bugün bu saha İstanbul Üniversitesi Merkez Binası içinde kalmış ve üzerine bazı binalar yaptırılmıştır.

Hemen bütün kaynaklar Sultan Süleyman'ın nikris (gut veya damla) ve artrit hastalıklarından mustarip olduğunu yazmaktadır. Ölümüne de nikris hastalığının komplikasyonlarının sebep olduğu bilinmektedir.[24] Hekimbaşısı Mehmed Bedreddin Kaysunî, Sultan Süleyman'ın ayaklarındaki nikrisi tedavi etmiştir.[25]

Kaynaklar ihtiyarlığında Allah'tan şehit olarak ölmeyi temenni ettiğini yazıyor. Zigetvar'da işte bu duasının kabul olunduğu söylenir[26]. 71 yaşında üstelik hasta hasta yola çıkmasının bir sebebi de, yatakta değil, cihadda ölmek istemesi olamaz mı?

Mekke ve Medine'ye yaptığı hizmetler bakımından ancak babası Yavuz ve torunlarından I. Ahmed, IV. Murad ve II. Abdülhamid ile kıyaslanabilecek olan Kanuni, gerek Harem-i

22 Hilmi Aydın, "Topkapı Sarayı'ndaki padişah kılıçları", *El Sanatları,* Sayı: 4, 2007, s. 36. Mithat Sertoğlu ise bir düşman süvarisini hakladığını, diğerlerini yetişen yeniçerilerin bertaraf ettiklerini yazmaktadır. Bkz. "Mohaç Meydan Muharebesi", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2858-2859.

23 İbrahim Hakkı Konyalı, "Vakfiyeler ve Pehlivanlar Tekkesi", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 34, Kasım 1966, s. 2853.

24 Bkz. Metin Kunt, "Sultan Süleyman ve nikris", Hazırlayan: Özlem Kumrular, *Muhteşem Süleyman,* İstanbul 2007, Kitap Yayınevi, s. 93-99.

25 Rusçuklu Hakkı Üzel, *Türk Tib Tarihi Arşivi,* No. 15, 1940'tan aktaran: A. Süheyl Ünver, "Türkiye'de kahvenin 40'üncü yıldönümü", *Tarih Dünyası,* Sayı: 10, 1 Eylül 1950, s. 420.

26 Danişmend, "Kanunî kimdir?", s. 12.

Şerif'e, gerekse Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) türbesi etrafında yaptırılan camiye (Ravza-i Mutahhara'ya) mermerden birer sanat eseri olan minberler göndermiş, Harem-i Şerif'e iki yeni minare ilave ettirmiş, Peygamber Efendimiz'in doğduğu Hz. Âmine'nin evini yeni baştan inşa ettirmiş, Ayn-ı Zübeyde suyunu Mekke'ye akıtmış ve bu iş için kendi cebinden tam 100 bin altın sarf etmiştir. Ayrıca Mekke'de bir medrese yaptırdığını, eşi Hürrem Sultan'ın da aynı şehirde bir imaret inşa ettirdiğini biliyoruz.[27] Oğlu Selim'e Cidde'ye hacıların sıkıntı çekmemeleri için su getirmesini söylediği vasiyetnamesi onun derûnî tarafını bir ayna gibi aksettiriyor.

Tasavvufa ve şeyhlere özel bir alaka gösterdiğini bildiğimiz Kanuni, Mevleviliğe intisap etmiş, Nakşilikten el, Halvetilikten ise zikir almıştır. İç dünyasının şiirlerine yansımış zenginliği, besbelli ki, tasavvufun mana gülşeninden beslenmiştir.[28]

27 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 45-48.

28 Reşat Öngören, "Osmanlı padişahları ve tasavvuf", *Osmanlı*, cilt 4, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 486-494.

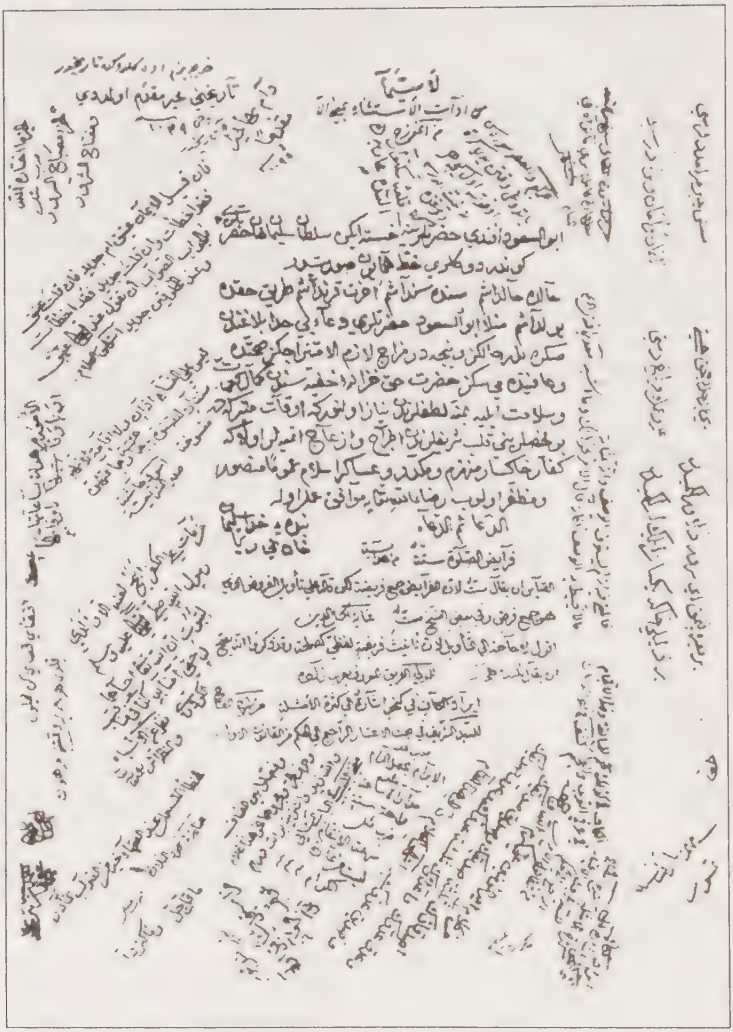

Kanuni'nin yanda okuduğunuz Zigetvar'dan Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye yazdığı mektubun Laleli Kütüphanesi K. 2688 numaradaki yazmada yer alan sureti.

Kanuni Zigetvar'dan dua istiyor

Kanuni, vefatından kısa bir süre önce Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye Zigetvar'dan yazdığı bir mektupta ahiret kardeşi olarak nitelediği ve hürmet gösterdiği bir alimden dualarında kendisini unutmamasını isteyecek kadar da derin bir dünyaya sahiptir. Mektubun metni şöyle:

Halde haldaşım, sinde sindaşım, ahiret karındaşım, tarik-i Hakta yoldaşım Molla Ebussuud Hazretleri dua-i bi-hadd iblağından sonra: Nedir haliniz? Ve nicedir mizac-ı lâzımü'l-imtizâcınız? Sıhhatte ve afiyette misiniz? Hazret-i Hakk hizane-i hafiyesinden kemal-i kuvvet ve selamet eyliye. Bimennihi lütuflarından niyaz olunur ki, evkat-ı müteberrikede bu muhlislerini kalb-i şeriflerinden ihrac ve iz'ac etmiyeler. Ola ki küffâr-ı hakisar münhezim ve mükedder ve asakir-i İslam umumen mansur ve muzaffer olup rızaullahu tealaya muvafık-ı amel ola.

Eddua sümme dua

Bende-i Hüda

Süleyman Han-ı bî-riyâ

Aktaran: A. Süheyl Ünver, "400 sene önce Szigetvar'da hastalığı esnasında Sultan Süleyman'ın Ebussuud Efendi'ye gönderdiği mektup", *Türk Yurdu*, Cilt. 5, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 26.

"Cidde'ye su getüresin"

Kanuni, son seferi olan Zigetvar'a doğru yola çıkmadan önce oğlu veliaht Selim'e anlamlı bir mektup bıraktı. Sanki öleceğini sezmiş gibi -ki sefere çıkacağı sırada ağır hastaydı- eline kalemi almış, oğluna şu vasiyeti yazıyordu:

Benim candan sevgili iki gözüm nuru Selim Han'ım. Bu iki bazubendi ve bir cevherî al sanduğu vakf eylemişimdir, iki cihan fahri Muhammed Mustafa'nın ruhuna sana vasiyet ederim: Bunları satub Cidde-i mamureye su getiresin, oğulluk edip bu vasiyeti yerine getiresiz. Cümle ağalar kim saraydadır ve cümle oda oğlanları şahiddir, sen benim yazım bilirsin, bu esbâb fahr-i âlemindir, benim değildir. Göreyim nice yerine korsız. Dünya kimseye payidar değildir. Ümmiddir ki, bahasıyla satasız. Hak Teala bu seferi mübarek idüb gönül hoşluğuyla gelmek müyesser ede. Habibi hürmetine aleyhisselam.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No: E.5888. Nigâr Anafarta, "Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi ve bir vasiyetnamesi", *Türk Yurdu*, Cilt. 5, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 33.

"Köylü milletin efendisidir" sözü aslında Kanuni'ye aittir

Genellikle hatalı bir şekilde Atatürk'e ait olduğu zannedilen "Köylü milletin efendisidir" vecizesi aslında Kanuni Sultan Süleyman'a aittir. Bir gün mahremleriyle görüşürken onlara "Velinimet-i âlem [dünyanın efendisi] kimdir?" diye sormuş. Onlar tereddütsüz "Padişah efendimizdir" diye cevap verince Kanuni, "Hayır, dünyanın efendisi reâya, yani köylüdür ki, ziraat ve haraset emrinde huzur ve rahatı terk ile iktisab ettikleri nimetle bizleri it'âm ederler" demiştir. Yani tarım ve çiftçilik işlerinde huzur ve rahatlarını bırakıp elde ettikleri ürünlerle bizi doyururlar.

***

Kanuni ve Nuh'un gemisi

Elimizde Kanuni Sultan Süleyman'ın Nuh'un gemisinin kalıntılarını merak ettiğine ilişkin ilginç bir ipucu vardır. Bunu, geniş bir şekilde araştırılması için aşağıya alıyorum:

...Ve bu yakadan Sultan Süleyman menzil be menzil yürüyüp, varup Menteşe sancağında Rodos mukabelesinde iskele urup, Rumeli ve Anadolu leşkerinin küllîsin geçirüp, anın akabince kendisi dahi kapu halkı ile geçti. Şahın bir perende (uçar) kadırgası vardı ki, Nuh'un tahtasından idi esası.

Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-iÂl-i Osman,* Ankara 2001, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 248. Ayrıca bazı yanlışlarla birlikte *Lütfi Tarihi'nden* aktaran: İbrahim Hakkı Konyalı, "Nuh'un gemisi Cudî dağına mı, Ağrı dağına mı inmişti?", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 16, Mayıs 1965, s. 1311.

Selimiye'nin eğittiği sultan: II. Selim

(1566-1574)

Ismarlayup vezirine tanzîm-i âlemi
Bir saltanat-serây-ı huzûz etti arzû

Yahya Kemal

Osmanlı İmparatorluğu'nun "duraklama" devrini Kanuni'nin ölümüyle başlatmak tarihçiliğimizin uzunca sürmüş bir alışkanlığı, daha doğrusu yanılgısıdır. Her ne kadar Kanuni çapında uzun ve muhteşem bir başarı öyküsü kendisinden sonra yinelenmeyecek ise de, askeri ve siyasi vaziyete bakıldığında Osmanlı büyümesi Kanuni'nin ölümünden sonra en az yüz yıl daha devam etmiş görünür. Nitekim Kıbrıs'ın fethi (1571) gibi Osmanlı'nın Akdeniz hakimiyetinde dönüm noktası teşkil eden kritik bir başarı, Kanuni'nin oğlu II. Selim dönemine aittir. Girit adasının zorlu fethi (1669) ise Kanuni'nin vefatından yüz yıl sonraya ait görmezden gelinemeyecek bir başarıdır ve Sultan IV. Mehmed'in uzun saltanat yıllarına rastlar.

Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'nın, halası Hatice Sultan'ı gelin aldığı düğün sırasında doğarak hayata sevinçli bir başlangıç yapan II. Selim, kaynaklarda orta veya uzunca boylu, tıknaz, bacak kısmı uzunca, kumrala yakın sarışın, geniş açık alınlı, gök mavisi gözlü, ince kaşlı, kumral sakallı olarak tasvir edilmektedir. Solakzade onu orta boylu, yassı burunlu, kumral sakallı, sarışın, alınlı, gök ela gözlü olarak tasvir eder.[1] Lakabı "Sarı"dır. Sureti, annesi Hürrem Sultan'a benzemekteydi. Osmanlı padişahlarının genellikle belden aşağısı üstüne oranla kısa iken II. Selim Han'da tersi bir durum söz konusudur, yani yarı belinden aşağısı daha uzundu ve şeklen heybetli (*mehîb*) idi.[2]

Osmanlı tahtına oturan ilk Selim, Yavuz Sultan Selim'di ve 8 yıl padişahlık yapmıştı (1512-1520). İlginçtir, tahttaki ikinci Selim'in de iktidarı 8 yıl sürmüştür (1566-1574). 18. yüzyıl sonlarında tahta oturacak olan Selim'lerin üçüncüsü ise bir 10 yıl ilavesiyle 18 yıl hükümran olacaktır. Daha ilginç bir rastlantı, ilk iki Selim'in de aynı yaşta, yani 42 yaşlarında tahta geçmiş olmalarıdır.

Gözden kaçmış şaşırtıcı merakların adamıdır Sarı Selim. Hacı adaylarının Hac yolunda destek alacakları asalara hilâller kondurur ve adamları vasıtasıyla onlara hediye ettirmekten mutlu olur, böylece kendi gidemese de, elleriyle imal ettiği bir nesnenin o mukaddes topraklara temas etmesiyle teselli bulurdu.

II. Selim'in dede ve baba mesleği olan kuyumculukla da yakından ilgilendiğini biliyoruz. Ayrıca eskiden kitap okurken satırları takip etmeyi kolaylaştırmak için kullanılan altın hilaller yaptığı ve bunların kuyruk kısımlarına kendi tasarımı olan formlarda değerli taşlar yerleştirdiği, böylece dede mesleği olan kuyumculuğu sürdürdüğü bilinmektedir.

1 *Solak-zâde Tarihi,* cilt 2, Hazırlayan: Vahid Çabuk, Ankara 1989, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 321.

2 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* cilt III, s. 40.

II. Selim'i Kâbe'yi ziyaret ederken gösteren bu minyatür acaba bir gerçeği mi, yoksa bir özlemi mi yansıtıyordu?

Bir minyatüründe gördüğümüz gibi avcılıkta usta olup yay çekmede ve ok atmada pek mahirdi. Bu yüzden sık sık Edirne'ye avlanmaya giderdi ve Edirne'yi biraz da bunun için severdi. Nitekim Mimar Sinan'a yaptırdığı Selimiye Camii ile bu şehre Osmanlı'nın silinmez mührünü basmayı bilmiştir.

Rivayete göre zamanında ondan daha kuvvetli yay çeken yoktu.[3] Hatta Topkapı Sarayı Müzesi'nde kurmaya başlayıp da bitiremediği bir yay sergilenmektedir.[4] Ve kitaplarda anlatılan 'miskin padişah' portresinin aksine gayet kuvvetliydi.

Babasının da sevip çok takdir ettiği şair Baki ile pek yakın arkadaş olan II. Selim, musikiyi seven, şiirden anlayan ve ara sıra da şiir yazan bir padişahtı. Ancak mürettep bir divanı yoktur. Şiirleri bazı mecmualarda kalmıştır. Mahlası "Selimî"-dir (ancak bazı yerlerde mahlası nedense "Talibî" olarak zikredilmektedir[5]). En güzel eserlerinden olan,

Biz bülbül-i muhrik-dem-igülzâr-ı firâkız
Âteş kesilür geçse sabâ gülşenimizden

beyti, bütün bir divan değerinde kabul edilmektedir.[6] Ayrıca kendi karakterini gayet başarıyla özetlediği aşağıdaki beyti güzel kalem eserlerindendir:

Tab'-ı lâtifimiz bizim ey dil selîmdir
Yok kimseye adâvetimiz Hakk alîmdir.[7]

Değerli bir bestekâr olarak da tanınan II. Selim'in "Sûzidilârâ" faslında iki bestesi ile iki semaisi, Pesendide'de ise bir beste ve

3 Uzunçarşılı, *age,* cilt III, s. 40.

4 Tülây İşbil, "Türklerin millî sporu ok ve okçuluk", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası,* Sayı: 3, Mart 1981, s. 82.

5 Atalar, agy, s. 436.

6 Açıklaması: Biz ayrılık gül bahçesinin ateş ötüşlü bülbülüyüz. Serinletici sabâ rüzgarı bizim bahçemizden geçecek olsa ateş kesilirdi.

7 Açıklaması: "Ey gönül! Bizim lâtif yaratılışımız selimdir (yumuşaktır) / Allah biliyor ya, kimseye düşmanlığımız yoktur."

semaisi, mahur, şehnaz, muhayyer sümbüle, buselik, hüzzam, şevk-i tarab ve şevkefza fasıllarında üstadane şarkıları olduğu biliniyor.[8] Daha şehzadeliğinde 20'den fazla alim, şair, ressam, musikişinas ve hanende onun meclisine dahil bulunuyordu. Böylece II. Bayezid'le başladığını tespit ettiğimiz bestekâr sultanlar serisinin ikinci önemli ismiyle karşılaşıyoruz.

II. Selim'in diğer iki özelliği de ilk defa İstanbul'da doğan ve İstanbul'da ölen ve ilk kez ordusunun başında sefere çıkmayan Osmanlı padişahı oluşudur.

Dilinde "lükent" (pelteklik) denilen bir tutukluk bulunmasına rağmen nüktedan bir şahsiyet olduğu ve sohbetlerinin tatlılığı, Bostanzade Yahya tarafından aktarılır.

Sultan II. Selim, babasının başlattığı Harem-i Şerif inşaatını sürdürdü. Mekke'nin bozulmuş olan su yollarını tamir ettirmiş, Mescid-i Haram'a mermer kubbeler eklettirmiştir ve bu işler için Hazine-i Hassa'dan 210 bin halis ayarlı altın harcamıştır. Bu tamir sırasında Harem-i Şerif'e ilave edilen direkler özel olarak Mısır'dan getirilmişti. El-Mekkî'nin ifadesiyle söylersek, "Haremeyn-i Şerif mescidlerinin her bir taşı, Osmanlı halifelerinin fazilet ve kudsiyetlerine şehadet edip duruyor."[9]

Selimiye Camii'nin inşası, Sultan II. Selim'in hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu caminin her ayrıntısıyla ayrı ayrı ilgilenmiş ve açılışını sabırsızlıkla beklemiş, mükemmel olması için hiçbir masraftan kaçınmamıştır. Ancak açılış yaklaştıkça bir yandan heyecanlanırken, öbür yandan da vicdanında bir hesaplaşma yaşadığını, şahsının ortaya çıkmaktan olan muazzem esere layık olup olmadığını derinden düşündüğünü, kısacası, Selimiye Camii'nin Selim'in yaşantısını derinden et-

8 Reşat Ekrem Koçu, *Osman Gazi'den Atatürk'e: 600 Yılın Tarih Panoraması, Cumhuriyet* gazetesinin özel eki (1950'ler).

9 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişâhlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 52.

kilediğini[10] günün birinde Gedizli Şeyh Süleyman Efendi'yi sarayına çağırmasından anlıyoruz. Süleyman Efendi'nin huzurunda gözyaşları içinde günahlarından tövbe istiğfar etmiştir.

Bazı kendini bilmez yazarlar Kıbrıs'ı kaliteli üzümleri olduğu için fethettiğini, ölümünün hamamda işret yaparken ayağının kayıp düşmesi suretiyle olduğunu yazmışlardır. Bunlar ayıp şeylerdir. Sanki ticaret yoluyla Kıbrıs'tan üzüm getirilmesi mümkün değilmiş gibi garip bir mantık yürütülüyor. Ayağının kayması veya bir mermere takılması hadisesinin hamamda geçtiği doğrudur ama o kadar; bu sırada kesinlikle içki içmiyordu. Ahmed Vefik Paşa'nın *Fezleke-i Târih-i Osmânî* adlı eserinde "Sarı Selim saraydaki yangında yanıp yeniden yapılan daireleri ve hamamı gezerken, ayağı kayıp mermerler üzerine düştü. Bu kaza ölümüne sebep oldu" diye yazmaktadır.[11] Bir süreden beri zaten hastaydı ve eski Hekimbaşı Mustafa Çelebi'ye ömrünün son günlerini yaşadığını söylemişti.[12] Gördüğünüz gibi bir hakikat bu kadar ters yüz edilebilirdi ancak.

Yahya Kemal II. Selim'e özel bir gazel yazmıştır ("Selîm-i Sânî'ye gazel"). Burada yukarıda zikrettiğimiz ilk 'beyti' ile Selimiye'yi kastederek,

> *Bir beyti bir de câmi-i ma'mûru var Kemâl*
> *Yağsun türâb-ı kabrinegufrân-ı müşk-bû*[13]

demiştir. Sözü bu manidar beytin açıklaması ile bağlayalım mı?

"Ey Kemal, II. Selim'in yazdığı bir beyit ile mamur bir camisi vardır/ Allah'ın mis kokulu affı onun kabrinin toprağına yağsın."

10 Bu ince noktaya dikkatimi çeken Prof. Semavi Eyice'ye teşekkür ederim. (7 Ekim 2008 günü yapılan özel görüşme.)

11 Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Târih-i Osmânî*, İstanbul 1288 (1871).

12 Selâniki, I, s. 98'den aktaran: Zeynep Tarım Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 132.

13 Yahyâ Kemâl, *Eski Şiirin Rüzgârıyle*, 2. baskı, İstanbul 1974, Yahya Kemal Enstitüsü Yayımları, s. 94.

‘Hayır’ diyemeyen padişah: III. Murad

(1574-1595)

Aç gözün bu nevm-i gafletten uyan
Uyan uykusu çok gözlerim uyan
Azrail’in kasdı cânadır inan
Uyan uykusu çok gözlerim uyan

Murâdî (III. Murad)

Tarihlerimizde daha çok tahta çıkar çıkmaz kardeşlerini öldürtmesi vesilesiyle ve kalabalık bir harem kurmasıyla hatırlanan III. Murad’ın Osmanlı sanat ve kültürünün klasik formunu almasında tartışılmaz bir yere sahip olduğunu bilmemizde yarar vardır. Diyebiliriz ki, 20. yüzyıl başına kadar devam edecek olan bu zengin kültürün temelleri onun zamanında ve onun katkılarıyla atılmış ve ana çizgileri belirlenmiştir. Renkli kişiliğini tanıdıkça bu kanaatimizin pekişeceğine inanıyorum.

Solakzade Tarihi’ne bakılırsa orta boylu, gözleri ve ebruları (kaşları) müdevver (yuvarlak), saçları kumral imiş Murad-ı

İspanyol bir ressama ait olan bu III. Murad tablosu, onu gayet şık giysileri içinde gösterir (17. yüzyıl).

Sâlis'in. Başka yerlerde ise yuvarlak yüzlü, kartal burunlu, iri badem gözlü, küçük ağızlı, açık tenli, kırmızı yanaklı, orta boylu, kumral saçlı ve seyrek sakallı olarak tanıtılır.

III. Murad şehzadeliğinde Şeyhülislam-tarihçi Hoca Sadeddin Efendi'den -ki Yavuz'un Nedim-i Hassı olan Hasan Can'ın oğludur- ders almış, eğitim görmüştü.

İlginç özelliklerinden birisi, ağzından 'hayır' sözünün nadiren çıkmasıdır ki, onun karakterini yansıtan önemli bir ipucudur bu.

Aynı zamanda iyi silah kullanan ve iyi ata binen (Bostanzade Yahya'nın deyişiyle "fevkalâde biniciydi"[1]) ve ava meraklı olan III. Murad'ın boş zamanlarında ok başı imal ettiğini biliyoruz.

Artık ilk önemli hattat padişahla tanışma vakti geldi. Müstakimzade, *Tuhfe-i Hattâtîn* adlı hattatları tanıttığı eserinde III. Murad'ın sülüs, nesih ve talik yazılarda yetişmiş iyi bir hattat olduğunu (Halvetî şeyhi Kastamonulu Şeyh Şüca'dan nesih ve talik dersleri aldığı yazılıdır kaynaklarda), Ayasofya Camii'nde, mihrabının iki yanına asılı "kelime-i şehadet" levhasıyla bir ayet levhasının bulunduğunu belirtir. Bu eserler bugün maalesef kayıplara karışmış durumdadır. Allah'tan ki, elimizde Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde sergilenen celi talik bir levhası mevcuttur. Yine İstanbul Üniversitesi Kitaplığı'nda bulunan *Divân-ı Münirî*'yi kendi hattıyla yazmıştır. Son olarak belirtelim ki, Gelibolulu Mustafa Âli hattat ve sanatkârlardan bahseden *Menâkıb-ı Hünerverân* adlı kitabını Sultan III. Murad'a ithaf etmiştir.[2] Bu da onun hat sanatıyla ve sanatkârlarıyla ne kadar yakından ilgilendiğini gösteren kanıtlardan biridir. Ayrıca tezhib sanatında da ileri derecede zevk sahibi olduğu biliniyor.[3]

1 Bostanzade Yahya Efendi, *Duru Tarih (Tarih-i Sâf/Tuhfetu'l-Ahbab)*, Hazırlayan: Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1978, Milliyet Yayınları, s. 106.

2 Ali Rıza Özcan, agy, s. 98; Özsayıner, agy, s. 80.

3 İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul 2006, Timaş Yayınları, s. 112.

Sultan III. Murad'ın sanat ve edebiyata ilgisi dikkat çekecek düzeydedir. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere 4 ayrı divan (bunun ne muazzam bir başarı olduğunu bir anlayabilseydik!) ve *Fütuhât-ı Siyâm* adlı önemli bir tasavvufî risale kaleme almıştı (ancak bu eser kayıptır). Ayrıca zamanın şeyhlerinden Şemseddin Sivâsî tarafından şerh edilen *Esrâr-nâme* adlı bir eser kaleme aldığını biliyoruz.

"Murâdî" mahlasını kullanarak kaleme aldığı Türkçe divanı klasik şiirimizin en hacimli divanlarından biridir. Tam 1,566 adet gazel içermektedir ki, gazel sayısı bakımından dedesi Kanuni'ye yetişemese bile, divan edebiyatının gazel rekortmenlerinden Zâtî'ye epeyce yaklaştığı kesindir.

III. Murad'ın bazı şiirleri devrin edebiyatçıları tarafından şerh edilmiştir. Şiir zevkini, Sadrazamların gönderdikleri telhislere, yani raporlara manzum olarak cevap verecek kadar ilerletmişti. İşte size bir örnek:

Bu arzı bir dahi tedkike himmet
Edersen elbet eylersin isâbet
Bu tensibin mukârindir Murâd'e
Anınçün eyledim icrâ irâde
Sebât eyler Murâdî akde, ahde
Muvaffâk eylesin Hakk hall ü akde.

Gazellerinden birinde ise sevgilisini arayan hicranlı bir aşığın yanık feryadı duyulur:

Bâd-ı sabâ, cânımı gördün mü hiç
Söyle o cânânımı gördün mü hiç
Âleş-i hicr ile yakan bağrımı
Yûsuf-i Ken'ân'ımı gördün mü hiç
Bâğ ile hânemden ayırma haber
Mûnis ü yârânımı gördün mü hiç
Dolaşuben âlemi ta şark ü garb
Külbe-i ahzânımı gördün mü hiç

Söyle Murâdî bana doğru haber
Derdime dermânımı gördün mü hiç.

Topkapı Sarayı'ndaki kıyafet salonunda sergilenen kaftanlarından anlıyoruz ki, III. Murad'ın gayet ince bir kumaş zevki vardı. Gösterişli elbiseler giymeye meraklıydı. Mücevhere, takılara aşırı derecede düşkündü. Törenlerde sarığına paha biçilmez sorguçlar takardı.

Bahçecilik alanındaki zevk-i selimini ise Anadolu Hisarı sırtlarına sadece mavi servilerden oluşan bir koru oluşturma emrinden anlayabiliyoruz. Ayrıca Boğaziçi'nin zümrüt kıyılarını gerçek anlamda imara açan, bir başka deyişle Osmanlıların Boğaziçi'ni fetihlerini başlatan da III. Murad olmuştur.

Kilk-i kadri hümâ-veş sâye-endâz oldu bâş
Tarikat-i Kâdirînin gül nişanı olduğundandır
Nedendir çöl kenarında şeref bulduğu Bağdad'ın
Cenâb-ı Hazret-i Şeyhin mekânı olduğundandır.

Murâdî (III. Murad)

Musiki ve raksı sevdiği, etrafına musikişinaslar, rakkaslar, maskaralar ve cüceler topladığı biliniyor. (Geçerken belirtelim: Cüceler sarayların ayrılmaz parçalarıydı.)

Murâd-ı Sâlis'in kitap sevgisi ise çarpıcı boyutlara ulaşmıştır. Kitap okumaktan hoşlandığı, dünya tarihine, özellikle dönemin hükümdarlarının yaptığı savaşlara ilgi duyduğu, her şeyi öğrenmek istediği dünya tarihiyle ilgili olarak yaptırdığı çevirilerden anlaşılmaktadır. Bu eserler arasında Amerika kıtasının İspanyollar tarafından keşfine dair Mehmed Suûdî'nin sonradan Müteferrika Matbaası'nda bastırılacak olan *Târih-i Hind-i Garbî*'si (ki Amerika'nın keşfinden söz eden ilk Osmanlıca-Türkçe eserdir[4]), Feridun Ahmed Bey'in hazırlattığı "Fransa Kralları Tarihi" (*Tevârih-i Pâdişahân-ı Françe)* ve Seyfi Çelebi'nin Asya Hanlıklarıyla ilgili eserleri önemlidir.

Kanuni'nin bu ilginç torununun bundan başka astroloji (ilm-i nücûm) ve astronomiye ilgi duyduğunu, Takiyüddin Efendi'nin Galata sırtlarında bir rasathane yapımına izin, hatta kendi cebinden 9 bin altın para verdiğini, alimlerle bir arada olmaktan da zevk aldığını biliyoruz. 7 yıl kadar faaliyette kalan Rasathanenin 1580'de yıktırılmasının, bazılarının iddia ettikleri gibi[5] Osmanlı'da bağnazlığın yükselmesiyle bir alakası yoktur.

Zamanın Şeyhülislamı Kadızade Ahmed Şemseddin Efendi'nin rasathanenin yıkılmasını istemesinin sebebi, orada bilimsel gözlemler yapılması değil, tam tersine hurafe ve batıl inançlara fazla prim verilmiş olmasıdır. Zira o dönemde rasathanelerin aynı zamanda uğurlu saatleri bulma, yıldızların konumlarından dünyevi olaylar hakkında sonuçlar çıkarma,

4 Amerika kıtasının Kolomb tarafından keşfinden yaklaşık 90 yıl sonra Osmanlı dünyasına bu kıtayı tanıtmayı amaçlayan bir eserin çevrilmiş olması ve bunun Piri Reis haritalarıyla alakasının kurulması üzerinde yeterince durulmamıştır. Bir istisna, Thomas D. Goodrich'in *The Ottoman Turks and The New World* (Wiesbaden 1990, Otto Harrasowitz) adlı eseridir.

5 Dimitri Kitsikis, *L'Empire ottoman*, PUF, Paris, 1985, s. 88.

kehanet vs. gibi bugün bizlere de bilim dışı görünen etkinlikleri ciddiye aldıklarını bilmemiz gerekir (Rasathanenin tam yıktırılış tarihi 4 Zilhicce 987 / 22 Ocak 1580'dir[6]).

Kaynaklarda verilen bilgilerden, saatlere özel merakı olduğunu bildiğimiz III. Murad döneminde yaşamış saatçiler ve saatçibaşılar arasında ünlü astronom Takiyüddin Efendi'den başka Hasan Usta, Pervâne Hüseyin ve Rüstem Ağa'nın isimleri geçmektedir.[7]

Bazı yayınlarda kadınlara aşırı derecede düşkün olduğu yazılmaktaysa da, 102 çocuğu olduğu ve haremde aynı anda 50 beşik sallandığı gibi bilgiler kesinlikle hayalîdir. Toplam 49 çocuğunun doğduğu ve hepsinin de yaşamadığını biliyoruz. Öldüğünde ise 7 cariyesinin hamile bulunduğu rivayeti daha akla yatkın gelmektedir.[8]

Sarayda bilinen ilk ikiz doğum vakası da onun harеminde gerçekleşmiş, Cihangir ve Süleyman adlarını taşıyan şehzadelerden ikisi de henüz yaşlarını doldurmadan ölmüşlerdir.

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ında Osmanlı sarayına ilk rüşvetin onun zamanında girdiği iddiası, Âli'nin rüşveti verdiğini ileri sürdüğü Vezir Şemsi Paşa'ya olan kişisel düşmanlığından kaynaklanmıştır. Bu yüzden güya Şemsi Paşa tarafından Padişah'a 40 bin altın rüşvet kabul ettirildiği iddiası kesinlikle ciddiye alınmamalıdır.[9]

6 Ekmeleddin İhsanoğlu, "İslam bilim geleneği zirveye çıktı", *Gösteri,* Sayı: 212, Temmuz-Ağustos 1999, s. 34-37. Ancak yazıda 4 Zilhicce 987 gününün 22 Ocak 1573'e denk geldiği söyleniyor. Gün ve ay olarak doğru ama bu Hicri tarih yıl itibariyle 1573'e değil, 1580'e tekabül eder. Aradaki 7 yıl fark da takdir edersiniz ki, ihmal edilemeyecek kadar büyük ve önemlidir.

7 Uğur Göktaş, "Eski İstanbul'da saatçilik", *İlgi,* Sayı: 103, Kış 2002, s. 5.

8 Vahid Çabuk, *Osmanlı Tarihi,* Cilt 5, s. 91.

9 Geniş bilgi için bkz. Mustafa Armağan, *Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler,* İstanbul 2005, Timaş Yayınları.

Dedik ya, klasik Osmanlı kültürü III. Murad devrinde kurulmuştur diye. Bugün kutlamaya devam ettiğimiz kandiller ve kutsal geceleri şevkle ihya geleneği de onun hayır eseri sayılmalıdır. Yılın yedi mübarek gecesi olan Regaib, Mevlid, Miraç, Kadir, Ramazan ve Kurban bayramları ile Berat gecelerinde camilerde kandil yakılması uygulaması, onun emriyle başlamıştır.[10] Ayrıca Mekke'de su yollarının temizlenmesi, Medine'de bir medrese, büyük bir imaret, mektep ve zaviye yaptırılması, Beşiktaş'ta Şeyh Yahya Efendi'ye türbe inşaatı da hayırlı faaliyetleri cümlesindendir.

Elbette oruç üzerine tasavvufî bir risale kaleme almış bir padişahtan da bunlar beklenirdi.

10 H. Ahmet Kırkkılıç, *Sultan III. Murad*, İstanbul 1988, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 15.

Kaşıkçı ve oymacı: III. Mehmed
(1595-1603)

Celali isyanları ve İran vaziyeti sebebiyle teessüründen
çok defa yemek ve içmekten kesilirmiş.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı

9 yıl kadar tahtta oturan ve 38 yaşında vefat eden III. Mehmed orta boylu, saçı sakalı kumral, yüz hatları düzgün, sevimli bir insan olarak anlatılır kaynaklarda. Genellikle annesi Safiye Sultan'ın etkisinde kaldığı için eleştirilir.

Doğum haberi bir seferi sırasında büyük dedesi Kanuni'ye bildirilmiş, o da II. Murad-Fatih Sultan Mehmed bağlantısını ima ederek "Ecdadımız Murad'dan doğan oğlanlara Mehmed ismini verirlerdi, adı Mehmed olsun" demiş, bunun üzerine ismi Mehmed konulmuştur.

Sultan III. Mehmed bir kaşık ustasıydı; bazı kaşıkların saplarını inci, mercan, yakut, zümrüt vs. taşlarla süslüyordu; bu

Polonya'daki Varşova Milli Müzesi'nde bulunan bu III. Mehmed tablosunun ressamı bilinmiyor.

yüzden "hakkâk" (oymacı) esnafı arasında eserlerinin takdirle anıldığı biliniyor.[1]

Ayrıca boş zamanlarında okçuların ok atarken başparmaklarına taktıkları fildişi yüzükler de imal edermiş. Bu sanatı sayesinde Yüzükçüler Loncası'na üye olmuştu; bir padişahın el

1 İskender Pala, "Sözün sultanları", *Antik & Dekor,* Sayı: 50, Ocak 1999, s. 68.

sanatındaki mahareti sebebiyle bir loncaya üye olması, ahilik geleneğinin padişahları hâlâ kucakladığını gösteren önemli bir ipucu sunar.

III. Mehmed babası gibi bestekâr değildi ama musikiyi bir dinleyici olarak sever ve teşvik ederdi. En sevdiği makamın *segâh* olduğunu biliyoruz.

İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkiler geliştirebilmek ve tüccarlarına yeni ekmek kapıları açabilmek amacıyla Sultan III. Mehmed'e hediye olarak bir 'org' gönderdiğini biliyoruz. Dallam adlı bir ustaya sipariş verilen bu devasa orgun İstanbul'a getirildiğini, saraya yapımcısı tarafından kurulduğunu ve bir süre sarayda kaldığını ve kullanıldığını biliyoruz. Mustafa Sâfi Efendi'nin *Zübdetü't-Tevârih* adlı eserinden I. Ahmed döneminde bu orgun "üzerindeki tasvir ve suretler nedeniyle" parçalatılmış ve ahşap aksamının yakılmış olduğunu da öğreniyoruz.

Ancak bu olay size şaşırtıcı gelmesin, çünkü bu org üzerine bir kitap kaleme almış bulunan Stanley Mayes'ın verdiği bilgilere bakılırsa aynı tarihlerde İngiltere'de de Püritenler tarafından orglara resmen savaş açılmış olup kiliselerden orgların kaldırılması için yasal girişimlerde dahi bulunulmuştur. Hatta 1563'te Kilise Temsilcileri Alt Meclisi'nde bütün kiliselerden orgların kaldırılması teklifi ancak bir oy farkıyla reddedilebilmiştir. Sonraki birkaç yıl içinde 100'den fazla org kiliselerden sökülerek boruları kurşun-kalay alaşımı kullanan tabak imalatçılarına satılmıştır.[2]

Yine Kraliçe I. Elizabeth ile III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan hem mektuplaşırlar, hem de birbirlerinin gardıroplarını

2 Stanley Mayes, *Sultan'ın Orgu*, Çeviren: M. Halim Spatar, İstanbul 2000, İletişim Yayınları. Mayes'ın kitabından bir parçanın çevirisi daha önceki yıllarda yayınlanmıştır. Bkz. "Kraliçe I. Elizabeth tarafından III. Mehmed'e hediye edilen org", Çeviren: Bedriye Şanda, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 10, Temmuz 1969, s. 72-76. Kitabın özet değerlendirmesi için bkz. Mustafa Armağan, *Osmanlı: İnsanlığın Son Adası*, İstanbul 2006, Ufuk Kitapları, s. 256-258.

zenginleştirmek için hediyeleşirlerdi. Hatta bu mektuplardan birinden Osmanlı sarayında kadınların kullandığı kozmetik malzemelerin methini işiten ve örnek isteyen Kraliçe'ye yüz temizleme suları ve besleyici kremler gönderildiğini anlıyoruz.[3]

Bazı kitaplar, tıpkı II. Bayezid gibi "Adlî" (veya "Adnî") mahlasıyla ama vasat düzeyde şiirler kaleme almış olan III. Mehmed'in tasavvufa meyli olduğunu yazmaktadır. Allah'a yalvardığı bir gazelinden alınan şu iki beyit manidardır:

Zülfünün zincirine kul eyledin cânâ beni
Kulluğundan kılmasun âzâd Allahım beni
Cevr-i dilber ta'n-i düşmen sûz-i firkatza'f-ı dil
Dürlü dürlü derd içün yaratmış Allahım beni.

Dindarlığına gelince... Beş vakit namazını cemaatle kılmaya özen göstermiş olan Sultan III. Mehmed inançlı ve Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) gayet saygılı olup Efendimiz'in ismi her zikredildiğinde ayağa kalkmayı adet edinmişti.[4] Son vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey onun hakkında "âbid, zâhid ve iyi huylu bir kimse idi" der.

3 I. Elizabeth ile Safiye Sultan'ın mektuplaşmaları ve Kraliçe'nin İstanbul'dan kozmetik malzeme istekleri hakkında bkz. Gerald MacLean, "Introduction: Re-Orienting the Renaissance", Editör: Gerald MacLean, *Re-Orienting the Renaissance: Cultural Exchanges with the East*, New York 2005, Palgrave-McMillan, s. 16-17.

4 Uzunçarşılı, *age*, cilt III, s. 115.

"Ata senfoni": I. Ahmed

(1603-1617)

> Çok sade bir kıyafeti bulunduğu, sofu ipeğe tercih ettiği, dervişâne bir ahlâka sahip olduğu mervidir.
>
> **Ziya Nur Aksun**

Osmanlı Devleti, adeta kanatlandığı 14. yüzyıla Osman Gazi ile girmişti. 15. yüzyıl girişini yapan sultan Yıldırım Bayezid oldu.

16. yüzyıla ise bir başka Bayezid ile adım atan Osmanlı Devleti'ni yüzyılın şafağına taşıyan hükümdar ise III. Mehmed olacaktı. Ancak bu yüzyıl dönümünde 17. yüzyılın henüz ikinci senesinde vefat eden III. Mehmed'den çok, o tarihe kadar en genç yaşta tahta geçen hükümdar kimliğiyle I. Ahmed'in imzasını okuyoruz. Onun rekorunu, 7 yaşında tahta çıkan torunu IV. Mehmed kıracaktır. (Devam edecek olursak, Osmanlı Devleti 18. yüzyıla II. Mustafa, 19. yüzyıla III. Selim, en kısa yüzyılı olan 20. yüzyıla ise II. Abdülhamid ile adım atacaktır.)

Sultan I. Ahmed'in talihi neredeyse 14 rakamı etrafında düğümlenmiş görünüyor. 14 yaşında tahta çıkmıştı, 14. Osmanlı padişahıydı ve 14 yıl padişahlık yapmıştı. Öldüğünde ise 14 x 2 = 28 yaşındaydı. Ayrıca Hicrî 1014 yılında tahta oturmuş, 14 gün hasta yattıktan sonra 14 Kasım 1617 Çarşamba günü vefat etmiştir. Alderson'a göre tifüsten, Şehsuvaroğlu'na göre ise "müzmin ve korkunç bir mide ve bağırsak hastalığından" ölmüştür.[1] Tahta çıktıktan sonra sünnet olan ilk Osmanlı padişahı da odur.[1 2]

Osmanlı tarihlerinde geçen ismiyle "Ahmed-i evvel" cirit oyununa meraklıydı. Ara sıra Bursa ve Edirne'de, ayrıca İstanbul civarında ava çıktığı bilinmektedir. Ne var ki, avlanmaktan çok av eğlencelerine düşkündü. Bazen de Edirne'deki Tunca nehrinde şehzadeleriyle kayık gezintisine çıkmayı severdi.

I. Ahmed gerek İstanbul'da, gerekse Edirne'de sık sık sürek avları düzenletirdi. *Naima Tarihi*'nde yazıldığına göre Edirne'deki avların birinde saraydan av sahasına kadar nehir yoluyla gitmek istemesi üzerine İstanbul'dan özel bir kayık getirilerek bu arzusu tatmin edilmişti. Ayrıca 80 nolu Mühimme Defteri'ndeki kayda bakılırsa I. Ahmed avlandığı alanlara yabancıların girmesinden hoşlanmazmış. Zira bu "hariçten gazel okuyanlar", hem padişahın prestijine gölge düşürmekte, hem de av hayvanlarının sayısını azaltmaktadırlar. Nitekim çıkarılan bir emirname ile Venedik, İngiliz, Fransız ve Felemenk (Hollanda) elçilerinin Kâğıthane, Kemerler gibi yerlerde avlanmaları yasaklanmıştı.[3]

1 Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının âkibetleri ve ölüm sebepleri hakkında tıp tarihi açısından bir inceleme", *V. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 12-17 Nisan 1956), Kongreye Sunulan Tebliğler,* Ankara 1960, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 399.

2 Nazmi Sevgen, "Tahta çıktıktan sonra sünnet olan hükümdar: Birinci Ahmed", *Tarih Dünyası,* Sayı: 14, Kasım 1950, s. 600-601.

3 Rusuhi Baykara, "Birinci Sultan Ahmed zamanında ecnebilere ev yasağı", *Tarih Dünyası,* Sayı: 7, 15 Haziran 1965, s. 267.

Bir Batılı ressama göre I. Ahmed.

Atlara had safhada meraklı olan Sultan I. Ahmed, bu konuda çeşitli eserler okumak istemiş ve Arapçadan at hakkındaki bir kitabın Türkçeye çevrilmesini arzu etmiştir. Topkapı Müzesi Kitaplığında bulunan bu yazma eserde 164 Osmanlı minyatürü yer almakta olup eser baytarlık, at bakımı ve eğitimi ile av ve avcılık bölümlerine ayrılmıştır.[4] At merakının oğulları II. Osman ve IV. Murad'daki derin yankılarını aşağıda okuyacağız.

4 Şeyh Kadızâde Mehemmed, *Kitab-ı Makbul: Atalarımızın Gözüyle At*, Hazırlayan: Tahir Galip Ser'atlı, İstanbul tarihsiz, 52. sayfa; Metin And, "Eski Türklerde at", *Skylife*, 10/2003, s. 120 (paralel İngilizce metin).

Güçlü, kuvvetliydi. İyi silah kullanırdı. Bir keresinde Edirne'de bir şeşperi (altı dilimli demir topuzu) 30 metre yüksekliğindeki bir burçtan aşırıp 500 metre uzağa atmış ve şeşperin düştüğü yere bu olayı anlatan bir sütun dikilmişti.

Davut Paşa Sarayı'nın önündeki alanda okçuluk talimi yaptığı, adının yazılı olduğu Hicri 1015 (Miladi 1606-1607) tarihli menzil taşından öğrenilmektedir.[5] Bir başka özelliği ise okçular için imal ettiği fildişi yüzükler sebebiyle Kemankeşler Loncası'na mensubiyetidir. Böylece bir loncaya mensup ikinci padişahla karşılaşmış oluyoruz. Okçuluktaki maharetine, bir ok yarışmasında İstanbul surlarının üzerinden attığı okun fersahlarca ileriye düşmesi delil olarak gösterilmiştir.[6]

Bu genç yaşa ne kadar çok karpuz sığdırmış demeyecekseniz bir özelliğinden daha bahsetmek isterim I. Ahmed'in. O da babası III. Mehmed gibi bir kaşık ustasıydı.

Bu arada "Çerkes kamçıları" işlemekte maharet sahibi olup bunları, teveccühüne mazhar olmuş devlet adamlarına hediye ettiğini unutmayalım.

Bu genç Sultan şiir yazar, hem de iyi yazardı. Şiirlerinde çoğunlukla "Bahtî" mahlasını kullanmış olup kendi adıyla şiirleri de bulunan küçük bir divana sahiptir.[7] ("Bahtî" aynı zamanda ebced hesabıyla 1012 tarihini verir ki, Hicrî hesapla I. Ahmed'in tahta çıkış tarihidir.) Ancak "Hükümdarlığı zamanında birçok iç ve dış gaile ile uğraşmış [olan] Sultan Ahmed'in şiirle fazla meşgul olamayacağı, bir heveskâr olarak ilgileneceği tabiîdir."[8]

5 Kayaalp, *age*, s. 73.

6 Necdet Sakaoğlu, "Ahmed I", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 108.

7 Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1989, s. 32.

8 "Bahtî, I. Ahmed", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, cilt I, İstanbul 1977, Dergâh Yayınları, s. 298.

14 yaşında tahta çıkan ilk çocuk padişah I. Ahmed'i henüz bıyıkları terlememiş halde gösteren bu minyatür, oldukça gerçekçi bir Sultan Ahmed resmi kabul edilebilir. Bir de Fatih'in sakalsız ve bıyıksız resmini bulabilseydik!

Dil hanesi pür-nûr ola,
Envâr-ı zikrullah ile
Iklîm-i dil ma'mûr olur
Mi'mâr-ı zikrullah ile

kıtasıyla başlayan ilahisi gibi bazı şiirleri bestelenmiştir. (Bu eserin Neyzen Osman Efendi tarafından Düyek usulünde bestelendiğini Sadettin Nüzhet Ergun belirtir.) Divanı, tahliliyle birlikte Latin harfleriyle yayınlanmıştır.[9] Şiirleri arasında aşağıdaki gibi kahramanlık temasını işleyenler de bulunmaktadır:

Ey uranlar kılıcı heybet ile küffâre
Can ü dilden sizi ısmarlamışım Settar'e
Eyledim size dua ile selamım irsal
Siz selâmetde olun düşmen ola biçâre
Cenkde nâm-ı Hüdâ'yı komanız hiç dilden

9 Kayaalp, *age.*

Avn-i Hakkı dileyüb yalvarınız Gaffâr'e
Umarım hazret-i Hakkdan ki kırâl-ı bed-hâl
Hep vire şehr ü hisârını gülüb yalvare
Ahmedâ hayr dua eyle guzâte her dem
Diler isen ki mu'in ola Hüdâ anlare.[10]

Dinî konulara hassasiyeti bakımından en önde gelen padişahlardan biri sayılır. Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın Mısır'daki türbesinden söktürüp getirttiği Peygamber Efendimiz'in (sav) "kademi nakş"ını, yani ayak izini, gördüğü bir rüyadaki uyarı üzerine iade etmiştir ama daha önce başına taktığı murassa sorgucun altına bu ayak izinin bir resmini yaptırmış ve ortasına mavi mine üzerine altın ile o meşhur kıtasını yazdırıp çok sevip saydığı şeyhi Aziz Mahmud Hüdai'ye göndermişti. Bu meşhur kıta şöyledir:

N'ola tacım gibi başımda götürsem dâim,
Kademi nakşını ol Hazret-i şâh-ı rüsûlün
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidir
Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün.[11]

İşte bu Sultan I. Ahmed, Cuma ve Bayram günleri gibi mübarek günlerdeki merasimlere bu sorgucu "teberrüken" sarığına takarak çıkardı. Bir de yetim malları için ayrı bir hazine teşkil ettiği ve yardımları bu hazineden yaptırdığı kayıtlıdır.

Haremeyn hizmetleri ise başlı başına bir bahis açmaya değer. 1610 yılında değerli taşlarla süslü 3 kandilden ikisini Kâbe-i

10 Açıklaması: "Ey kılıcı heybetle kâfirlere vuranlar/ Sizi can ve gönülden Settâr (Örtücü) olan Allah'a ısmarlamışım/ Size dua ve selamımı gönderdim/ Size bir şey olmasın da düşman çaresiz kalsın karşınızda/ Savaşta sakın Allah'ın adını gönlünüzden çıkarmayın/ Haktan yardım isteyip yalvarın Gaffar (Bağışlayıcı) olan Allah'a/ Allah'tan umarım ki, kötü halli kral ayağınıza gelip şehir ve hisarını yalvara yakara size teslim etsin/ Ey Ahmed gazilere her an hayr dua eyle/ İstiyorsan Hüda'nın onlara yardımcı olmasını."

11 Açıklaması: "Nolurdu o peygamberlerin padişahının ayak izini daima tacım gibi başımda taşısaydım. O izin sahibi peygamberlik gül bahçesinin gülüdür. Ey Ahmed, durma, o gülün ayağına yüzünü sür."

Muazzama'nın içine, diğerini ise Medine'de Ravza-i Mutahhara'ya asılmak üzere Haremeyn'e göndermiştir. Yine Ravza-i Mutahhara'ya 80 bin altın değerinde 2 adet elmas hediye etmiş olup bu elmaslar Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) kabrinin karşısında parlayan "kevkeb-i dürrî" elmasının üzerine konulmuştur. Nihayet Peygamber Efendimiz'in sandukasının etrafına konulmak üzere altın yaldızlı gümüş bir şebeke göndermiş ve eski şebekeleri ise teberrüken (uğur olsun diye) kendi türbesine koydurmuştur.[12]

Muhteşem Sultanahmet Camii'ni yaptırarak İstanbul'un ruhuna ölümsüz bir nefes üfleyen I. Ahmed, Şeyh Aziz Mahmud Hüdai'ye bağlıydı, yani sonuçta bir dervişti. Gayet sade giyinmesiyle tanınmasının sebebi buydu. Hatta Şeyhinin abdest alması için ibriğini tuttuğu ve arkasından yürüdüğü şeklindeki rivayetler onun derin saygısının tezahürleridir. Mevleviliğe de sempati duyduğunu,

Bahtiyâ bendesi ol dergeh-i Mevlânâ'nın
Taht-ı ma'nide odur pâdişâhı dünyânın

beytiyle biten gazelinden anlıyoruz.[13] Anlamı şöyledir:

Ey Bahtî! Mevlâna dergâhının kulu ol
Zirâ manevî tahtta dünyanın padişahı odur.

12 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Padişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 54.

13 Aktaran: Hasan Alakese, *Mutasavvıf Hükümdarlar*, İstanbul 2004, Okul Yayınları, s. 159.

Bekâr sultan: I. Mustafa

(1617-1618 ve 1622-1623)

> Sultan Mustafa Han Allah'ın cezbesine tutulmuş derviş-meşrep bir padişah olup dünya işlerinde şuursuzluğu yüzünden... devlet yıldızı sönmeye yüz tuttu.
>
> **Şeyhülislam Yahya Efendi**

Adaşım olan dört Osmanlı padişahının dördü de birbirinden ilginç hayatlar yaşamışlar. İşte henüz üzerindeki sır kapağı kaldırılmamış olan I. Mustafa, Cumhuriyet dönemi Osmanlı tarihlerinde 'Deli' olarak yaftalanmış olsa da, eski kitaplarda 'Mecnun' olarak zikredilir ve gizemli kişiliği biraz daha titizlikle araştırılırdı.

Kaynaklara göre güzel yüzlü, seyrek sakallı, iri siyah gözlü ve ölgün bakışlı olan Sultan I. Mustafa, zayıf, ufak tefek, solgun ve gamlı bir padişahtı. Hatları çok düzgün olan güzel bir yüzü vardı. Küçük bir çocuk gibi temiz, masum bir bakışa sahipti.

Bazı kaynaklar onun aklen malûl, yani cinnet halinde bulunduğunu söylerken, diğerleri 'cezbe sahibi' olduğunu belirtirler. Mesela devrin tarihçisi Naima, onu padişah iken tacını tahtını bırakıp dervişliğe soyunan İbrahim Edhem'e benzetir ("pâdişâh-ı Edhem-meşreb"). Bunun sebebi, pek kısa süren her iki saltanatında da, birincisinde yeğeni III. Osman'a, ikincisinde ise öbür yeğeni IV. Murad'a tahtı herhangi bir sorun çıkarmadan terk etmiş bulunmasıdır.[1]

I. Mustafa'nın bir başka özelliği ise halk arasında "veli" olarak şöhret bulmuş olmasıdır. Enver Behnan Şapolyo onun Celvetiyye tarikatına müntesip bulunduğunu yazar.

Ayrıca iki defa tahta çıktığı halde annesinin adı bilinmeyen tek Osmanlı padişahı da I. Mustafa'dır. Ancak bunun sebebi tam olarak anlaşılamamıştır. Oysa Valide Sultanlar Osmanlı saray hiyerarşisinin zirvesinde yer alırlardı. Ancak son zamanlarda yayınlanan bir makalede annesinin adının Halime Sultan olabileceği ihtimali, bir yazma esere dayanılarak ortaya konulmuş bulunmaktadır.[2]

Ama sanırım I. Mustafa'nın en fazla zikredilen özelliği, kadınları asla yanına yaklaştırmamasıdır. Bu yüzden haremdeki onca cariye arasında bekâr yaşamış ve bekâr olarak ölmüştür. Bir başka deyişle hiçbir kadına el sürmemiş ve bu yüzden evladı da olmamıştır. Bu bile onu ilginç kılmaya yetecek gizemli bir yanıdır. (Aşağıda göreceğimiz gibi kadınları sevmeme konusunda III. Osman da ona çekecektir.)

Saraydaki havuzda bulunan balıklara altın atmak, lüzumsuz yere para saçmak gibi özelliklerinden bahsedenler de vardır.

1 Aksun, *age*, s. 105-106.

2 Günhan Börekçi, "İnkırâzın eşiğinde bir hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. yüzyıl Osmanlı siyasî krizi", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 26, 2009/1, s. 58 ve dipnot 28. Yazarın bu malumatı bulduğu kaynak Milli Kütüphane'de MS 06 Hk 11/3 numarada kayıtlı yazma bir silsilenamedir.

Ancak bu tür harem dedikodularının üzerine hemen atlamamak lazımdır. Kimileri de haremdeki açık havuzun sütle doldurulduğunu ve cariyelerin burada süt banyosu yaptıklarını yazmışlardır. Ancak bu kadar geniş bir havuzun dolması için kaç ton süt gerektiğini hesaplamamış ve süt banyosunun o zamanlar ancak çok seçkin bazı insanların bir ayrıcalığı olduğunu unutmuş görünmektedirler.[3]

3 Bkz. Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat.*

Gençleştirilen hükümdar: II. Osman

(1618-1622)

Fevkalade binici, silah ve harp aletleri kullanmakta mahir, şecaat ve binicilikte akranı pek az, sevimli yüzlü, şirin çehreli, güzel tavırlı idi.

Naima

Genellikle "Genç Osman" diye adlandırılan Sultan II. Osman'ın 1908 Meşrutiyetinden sonra gençleştirildiğini, Jön Türkler, yani Genç Türkler tarafından kendilerine tarihten bir ata olarak icad edildiğini bilmek gerekir.

Osmanlı tarihlerinde ismi "Sultan Osman-ı Sâni" şeklinde geçer. Çok genç yaşta tahta çıkmış olması ve yaklaşık 4 yıllık bir iktidar döneminden sonra yine çok genç denilebilecek bir yaşta talihsiz bir şekilde öldürülmüş bulunması, onun ismi etrafında mitolojik bir aura oluşturmuştur. Çok şeyler yapmak

isteyip de yapmasına imkân verilmeyen reformcu (hatta devrimci?) bir padişah imajı yakıştırılmıştır kendisine.

Bu imaj kısmen haklılık payı içermekle birlikte mesela Anadolu'ya geçip 'Türkler'den yeni bir ordu kurmak ve İstanbul'u yeniden fethedip yeniçeri-devşirme egemenliğini kırmak istediği şeklindeki 'Türkçü' yorum, ne yazık ki, kendi zamanına ait bilgi ve belgelere uygun düşmemektedir. Niyeti Türkmenler, Araplar ve Kürtlerden yeni bir ordu teşkil etmektir ki, bu niyetindeki "Araplar ve Kürtler" kısmı milliyetçi tarih yazımı tarafından hâlâ bilinçli olarak sansüre tabi tutulmaktadır.

Özellikle askerlerin giyim-kuşamında bazı yenilikler yapmak istediği, böylece uzun ve bol giysiler yerine daha rahat hareket edebileceklerini düşündüğü giysiler giyilmesini istediği yolundaki bilgiler ise doğrudur. Ancak bu kararın bir dış etkiyle mi şekillendiği yoksa içeriden bir ihtiyaç sonucunda mı doğduğu konusu belirsizliğini korumaktadır.

II. Osman'ın bir özelliği, Fatih zamanında başlayan cariyelerle evlenme geleneğini delerek Şeyhülislam Esad Efendi'nin kızı Ukayla'yı nikâhlamasıdır ki, bu hakikaten o zaman harem için devrim niteliğinde bir karar demektir. Bu karara kayınpederinin dahi karşı çıktığını biliyoruz ki, muhtemelen köle kızların, cariyelerin barındığı hareme hür bir kadının girmesini istemedikleri şeklinde yorumlanmalıdır.

Kaynaklara bakılırsa II. Osman güzel yüzlü ve endamlı idi. Sarayda Arapça, Farsça, İtalyanca, Yunanca, tarih ve coğrafya dersleri alarak yetiştiği biliniyor.

Sultan II. Osman çocukluğundan itibaren saraçlığa ilgi duymuş ve bindiği atların eyerlerini genellikle kendisi imal etmiştir. Öldürülmek üzere yeniçerilerin eline geçtikten sonraki son yolculuğunda eyersiz bir ata bindirilmiş olması ise tarihin en acı alaylarından biri olsa gerektir.[1] Bir padişahın canına

1 Pala, agy, s. 68.

-hele bu denli feci bir şekilde- kıyılmış olması hiçbir şekilde tecviz edilemez. Ancak efsaneleşen talihsiz ölümüne biraz da kendi gençliğinin ve siyaset bilmezliğinin sebep olduğunu, en azından darbe için fırsat arayanlara zemin hazırladığını da unutmamak gerekir.

Kaynaklarda "doğuştan hırçın, icraatında sert ve aceleci" olduğunun altı özellikle çizilir.[2] Eyer imal etmesinden anlıyoruz ki, II. Osman ata meraklıdır. Atlara olan tutkusu bakımından Osmanlı hanedanında ancak küçük kardeşi IV. Murad kendisiyle yarışabilir.

At binmeyi Mirahor *(Emir-iÂhur)* Cündî Habil'den öğrenmiştir. Çok sevdiği "Sisli Kır" adlı atı için Mimar Sinan yapısı olup 19. yüzyılda son kalıntıları temizlenen Kavak Sarayı bahçesinde özel bir mezar yaptırdığı biliniyor. Ölümüne fevkalade üzüldüğü söylenen bu atın başına, yüksekliği 96, genişliği 62 cm olan bir mezar taşı kitabesi dahi koydurmuştur. 1619 tarihini taşıyan bu mezar taşını en son olarak rahmetli İbrahim Hakkı Konyalı görmüş olup bazı yerleri silik olan bu kitabenin bir fotoğrafı *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'nda basılmıştır.[3] Metni şöyledir:

Zıll-i Hakk Hazret-i Osmân Han'ın
Sisli Kır nâm atı öğülmüştür
Emr-i Yezdân ile mat erişicek
Bu makâm içre o gömülmüştür.

---

2 Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati,* İstanbul 1986, Enderun Kitabevi, s. 256.

3 Bugün kayıp olan bu kitabenin fotoğrafı, *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası'nın* 1 Mayıs 1341 tarihli nüshasında basılmıştır. Metni için bkz. İsmail Hâmi Danişmend, *Tarihî Hakikatler,* cilt I, İstanbul 1979, Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, s. 50-51. Ayrıca bkz. Nejla Paşaoğlu, "At sevgisi Sultan Genç Osman'a saray içinde mezar yaptırmıştı", *Kültür,* Sayı: 7, Yaz 2007, s. 123-124. Keza Karacaahmet Mezarlığı'nda altı adet mermer sütuna dayanan etrafı açık kubbeli bir Atlar Mezarlığı'ndan bahsedilmektedir. Buraya sarayın değerli atları gömülürmüş.

Hava hafif bulutlu. "Genç" sultan çifte sorgucu, ihtişamlı kaftanı ve değerli koşum takımları giydirilmiş sevgili kır atıyla yürüyüşte.

Anlamı: Allah'ın gölgesi olan Osman Han'ın Sisli Kır adındaki atı övülmüştür. Allah'ın emriyle ölüm erişince o bu makamın içine gömülmüştür (Danişmend ismini "Sesli Kır" olarak okumuştur).

Şiirlerinde dahi at merakını ortaya koyan "Fâris" veya "Farisî" ('Süvari') mahlaslarını kullanmıştır. Türkçe olan divanının tek

nüshası, Topkapı Sarayı Revan Odası kitapları arasında 741 numarada kayıtlı bulunmaktadır.[4] Aşkı arayan birinin yaşadıklarını anlatan bir gazelini örnek olarak aşağıya alıyoruz:

Gördüğüm gibi seni oldu gönül avâre
Nice arzeyleyeyim aşkımı sen hünkâre
Yola doğru giderken nideyim ol fettân
Sineme urdu anın kirpiği mühlik yâre
Yüzü gül, gonce dehen, bir taze nihâl
Nice kul olmayayım ol şehe ben biçâre
Fârsî değme güzel sevmez iken neyliyeyim
Âşık etti beni bu devr-i köhen ol yâre.

II. Osman ayrıca güreş, binicilik, av, cirit, ok ve hışt atma sporlarındaki, dahası silah kullanmadaki maharetiyle de tanınırdı.

Kaynaklar onun bir padişaha pek yakıştıramadıkları garip bir özelliğinden söz ederler: "Cimriliğiyle tanınmıştır."

Hattat olduğundan söz edilirse de hakkında pek fazla bilgi yoktur.[5]

Günlük hayatında halk tabakasına mensup zengin bir şahıs gibi giyinip kuşanmış olan Sultan II. Osman'a bundan dolayı halk arasında "Osman Çelebi" lakabının takıldığını biliyoruz.[6]

4 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III, s. 586.

5 Esra Keskinkılıç, *Sultan II. Osman*, İstanbul 1999, Şule Yayınları, s. 53-54.

6 *Âşık Şair ve Padişahlar*, s. 21.

Sokakta sert, sarayda hoşsohbet: IV. Murad

(1623-1640)

Makyevel'in 'Hükümdar' adlı eserini hür bir mühtediye tercüme ettirip okumuştur.

Sagredo

Sultan IV. Murad denilince ortak hafızamıza damlayıveren değişmez görüntü, aslı yanmış olan o ünlü tablosunda yaklaşık 40 yaşlarında görünen heybetli şahsiyettir. Oysa IV. Murad, babası I. Ahmed ile başlayan ve ağabeyi II. Osman ile devam eden çocuk padişahlar zümresinde yer alır. Düşünün ki, öldüğünde sadece 28 yaşındadır. Ve yine düşünün ki, Revan seferinde 24, efsanevî Bağdat seferinde ise 27 yaşında bulunuyordu.

Orta boylu, diğer bir rivayete göre ise uzun boylu olan IV. Murad, geniş omuzlu, kalın kemikli, şişmanca fakat çevik, koyu

kumral saçlı, iri kara gözlü, çatık kaşlı, beyaz tenli, yakışıklı, beyzî yüzlü, büyükçe gaga burunlu, kendisini simaca mehabetli gösteren kara sakallı idi.[1] Hammer ten rengini zeytunî, yani zeytin rengi olarak veriyor ama bundan ne anlamamız gerektiğini belirtmiyor. Ne var ki, eskiden soluk yüzlü bazı insan tiplerinin ten renginin zeytin renginde diye nitelendirildiğini Oscar Wilde'ın *Dorian Gray'in Portresi* adlı romanından biliyoruz.[2]

Genel olarak silahlara meraklı olduğunu bildiğimiz Sultan IV. Murad meslek olarak yay kirişi imal ederdi. Topçuluğa da ilgi duyduğuna, hatta bazı kereler bizzat top attığına dair rivayetler bulunmaktadır.[3]

Ağabeyi II. Osman gibi iyi güreşirdi, yine onun gibi cirit ve "hışt" atmakta maharet sahibiydi. Kimsenin çekemediği yaylarla isabetli ok fırlatması meşhurdu. Mesela Topkapı Sarayı'ndaki demir (gümüş) kapıyı, Bağdat seferi sırasında Musul'da Babürlü hükümdarı Şah Cihan'ın gönderdiği hediyeler arasında bulunan gergedan derisinden mamul, ok ve kurşun geçirmediği söylenen kalkanı harbe ve okla deldiği söylenir. Halep kalesinden attığı bir ok şehrin Saraçhane semti civarına düşmüştür. Bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının bahçesinden attığı ciridi Beyazıt Camii'nin minaresi altına düşürdüğü, ok çekmedeki (kemankeşlikteki) maharetini de çeşitli vesilelerle ispatladığı bilinmektedir.

IV. Murad aynı zamanda devrin ünlü matrakbazlarından biriydi *(matrak,* eski bir spor oyunudur). Kaynaklarda 200

1 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* cilt III, s. 586. Ayrıca bkz. Münir Sirer, "IV. Sultan Murad ve Avrupa devletleri", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 12, Aralık 1975, s. 33.

2 "Yaşantı dolu zeytin rengindeki yüzü, yorgun görünüşü, ilgilendiriyordu onu." Oscar Wilde, *Dorian Gray'in Portresi,* Çeviren: Selâhattin Hilâv, İstanbul 1968, Varlık Yayınları, s. 25.

3 "Kendisi de metrise girer, topla nişan alır ve düşmana isabet kaydederdi." *Peçevi Tarihi,* cilt 2, sayfa 442'den aktaran: Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Devleti'nde pâdişah 4: Türklerde ve Avrupa'da pâdişahlık telâkkisi", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 4, Nisan 1976, s. 11.

okkalık gürz kullandığı, kılıç, pala, ok, harbe gibi silahları kullanmakta maharet sahibi olduğu belirtilir. Ok atmayı devrin üstadlarından Hüsamzade Abdurrahman Efendi ile Hacı Süleyman ve Sarı Solak'tan öğrenmiştir.[4]

Biniciliğiyle de meşhurdu ama atlara düşkünlüğü apayrı bir bahis açmayı gerektirir. Şair Nef'î'nin, tam bir at tutkunu olan IV. Murad'ın atlarından bahseden "Rahşiyye"sinden onlara *Tayyar, Saçlı Doru, Celalî, Şam Alacası, Dağlar Delisi, Mercan, Bad-ı Saba* gibi orijinal isimler verdiğini öğreniyoruz.[5]

Koşu halindeki attan başka bir ata atlayabilirdi. (Bu bir saray eğitimi olmalıdır, zira ileride göreceğimiz gibi Halife Abdülmecid de şehzadeliğinde bunu yaptığını anlatmıştır.) Saray ahırında 300-400 adet seçme binek, 40-50 adet yarış atı bulunurdu. Ayrıca sadece şahsına mahsus 9 adet cins atı mevcuttu. Vefatında eski bir Türk geleneği olarak Has Ahur'dan çıkarılan sevgili atları cenazenin önünde eyerleri ters bağlanmış olarak yürütülmüştür.[6]

Arapça ve Farsça bilen IV. Murad, "Murâdî" mahlasıyla hem Divan, hem de Aşık tarzı şiirler yazmıştır. (Aşık tarzı şiirler yazması bir yana, devrinde halk şiirinin yayılması ve büyük ustaların yetişmesinde de etkisi olduğunu bilmekte fayda vardır.) Manzumelerine şairler tarafından nazireler yazıldığını biliyoruz.

Ancak divanının başına anlaşılmaz bir kaza gelmiş ve her nasılsa ortadan kaybolmuştur. Sultan, 200 sayfa tutan divanını, eksiklerini tamamlaması için Vehbi Osman Çelebi'ye emanet etmiş, onun ölümüyle birlikte eser ortadan kaybolmuştur. (Fatih'in kardeş katli maddesini de içeren Kanunnamesinin aslının da IV. Murad'ın emriyle yaktırıldığı söylenir.)

4 Vahid Çabuk, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi,* Cilt 5, İstanbul 1999, Emre Yayınları, s. 369.

5 Reşad Ekrem Koçu, "Dördüncü Sultan Murad", *Tarih Dünyası,* Sayı: 7, 15 Temmuz 1950, s. 269.

6 İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında, Hayat,* İstanbul 2008, Yitik Hazine Yayınları, s. 60.

Hafız Ahmed Paşa'nın Bağdat'ın imdadına koşulmasını isteyen şiirine aynı vezinle verdiği manzum cevabı meşhurdur. Dikkat buyurulsun: Bu şiiri yazdığı zamanlarda henüz 16-17 yaşlarında bulunuyordu:

Hâfıza, Bağdad'a imdâd etmeğe er yok mudur?
Bizden istimdâd edersin sende asker yok mudur?
Düşmeni nat (mat) etmeğe ferzâneyim ben der idin
Hasma karşu şimdi at oynatmaya yer yok mudur?
Gerçi laf urmakda yoktur sana hempâ bilürüm
Lîk senden şimdi at oynatmaya yer yok mudur?

Düzenlediği iki büyük Şark seferinin anısına Topkapı Sarayı'nın en seçkin eserlerinden Revan (1636) ve Bağdat (1639) köşklerini yaptırmıştır. Bunlardan özellikle Bağdat Köşkü, "çeşitli Türk sanat şubelerini bir araya getiren 17. yüzyıldaki en yüksek sanat eserlerindendir."[7]

Gerek Revan (Erivan), gerekse Bağdat seferlerine giderken ve dönerken yol üstünde bulunan yerlere çeşitli eserler yaptırmış olup Fırat'ın Elazığ'ın kuzeyinde kalan kısmı, onun ismiyle, yani "Murat nehri" olarak anılır olmuştur (Moltke mektuplarında bunu özellikle belirtir). Adana'ya geldiği zaman kendisini karşılayanlardan 8 kişi gösteri yapmak veya valinin zulmüne dikkat çekmek amacıyla şehrin meşhur taş köprüsünden Seyhan nehrine atlamışlardır.[8] Padişah bunun üzerine Vali Cafer Bey'i azletmiştir.

IV. Murad'ın bu genç yaşına neleri sığdırdığına insan şaşmadan edemiyor doğrusu. Mesela Osmanlı musikisinin gelişimine katkısı, ayrı bir bahis açmayı hak edecek kadar zengindir.

7 Ziya Yılmazer, "Murad IV", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* cilt 31, İstanbul 2006, s. 182-183.

8 Kasım Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış,* 4. baskı, İstanbul 1960, Baksoy Matbaası, s. 237-238; Vahid Çabuk, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi,* s. 355.

16. yüzyıl sonlarında duraklama dönemine giren Osmanlı musikisi onun döneminde canlanarak yaygınlaşmış ve müthiş bir atılım göstermiştir. Tebriz'i fethedince burada bulunan 12 musikişinası (ki en meşhurları Şeştârî Mustafa Ağa'dır) İstanbul'a getirerek Enderun'a kazandırmıştır. Mehter musikisinin önde gelen bestekârları arasında sayılan IV. Murad'ın sözlü eserler yanında saz eserleri bestelediği de kaydedilir. Bazı eserlerde "Şah Murad" adıyla bestelerine rastlanmaktadır.

Yılmaz Öztuna 15 eserinin listesini vermektedir. Bunlar arasında sözleri de kendisine ait olan " *Uyan ey gözlerim gafletten uyan*" mısrasıyla başlayan Eviç ilahisi günümüzde de en beğenilen tasavvufî eserler arasında yer almaktadır. (Bu ilâhinin III. Murat'a ait olduğu da söylenmektedir.) Bestekârı Santuri Ali Ufki Bey'dir. Segâh makamını özellikle severmiş. 17. yüzyılın en önemli musikişinaslarından, aynı zamanda bir hanende olan Derviş Ömer Vahdeti, IV. Murad segâh makamını sevdiğinden nakış ve bestelerinin çoğunu o makamdan bestelemiştir.[9] Hatta Derviş Ömer'in, segâhta ne kadar kâr, nakış, savt, zikir, zecel, tasnifat, kaviller, şarkiyat ve ersâfiyat varsa hepsini okuduğunu bildiren kaynağımız o devirde yaşamış olan Evliya Çelebi'dir. Ayrıca iyi bir kulağa sahip olduğu, Ayasofya Camii'nde sesini işittiği Evliya Çelebi'yi fark etmesinden bellidir.

IV. Murad'ın hanende ve musahipleri arasında bulunan Evliya Çelebi, onun huzurunda yapılan edebiyat ve musiki cemiyetlerinden genişçe söz eder. Cuma geceleri huzurunda ulema, meşayih ve hafızların katıldığı toplantıların yapıldığını, Cumartesi geceleri ise ilahihan, hanende ve sazendelerin iştirakiyle dinî eserlerin geçildiğini belirtir.

IV. Murad her şeyi bilmek ve her şeyden haberdar olmak isterdi. Tarihe meraklı olduğu, devrinde tarih alanında verilen eserlerin çokluğundan bellidir.

9 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* cilt III/2, Ankara 1998, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 565.

"Murâd-ı Râbi"nin satranç ve dama oyunlarına meraklı olmanın yanında yenilmesi güç hakiki bir şampiyon olduğu bazı kitaplarda yazılıdır.

Talik hattını güzel yazardı. Hat hocası, Derviş Abdi talebelerinden Tulumcuzade Abdurrahman Efendi idi. (Bu zat sonradan Şeyhülislam da olmuştur).[10] Güzel yazılmış eserlere rağbet etmesi, özellikle hattatlara Kur'an-ı Kerim'ler sipariş etmesi devrinde hat sanatına olan ilgiyi artırmıştır. Mehmed el-İmam adlı devrin ünlü bir hattatına bin altın karşılığında bir Kur'an-ı Kerim sipariş ettiği, eseri inceledikten sonra yazısı üzerine bazı tenkitlerde bulunduğu, buna karşılık hattatın nükteli cevabını beğendiği için bin altın daha ödediği biliniyor.[11]

Evliya Çelebi gibi tatlı dilli birini yakınları arasına katan IV. Murad'ın, fıkraları ve hoş sohbetiyle ünlü İncili Çavuş'u da kendisine musahip olarak ataması, güzel ve esprili konuşan insanları sevdiğini gösterir.[12]

Gayet zevkli giyinen IV. Murad'ın kıyafeti kendisinden önceki padişahlardan farklı olarak "levendâne" idi. Revan seferinden dönüşte, zırhlı üstlük ile tolga başlık üzerine beyaz tülbend sarıp siyah mücevherli bir sorguçla İstanbul'a girmiştir. Keza Bağdad seferine giderken de başındaki miğfer üzerine sorguç takıp kırmızı şaldan amâme sarınmış ve amâmenin ucunu taylasanvarî omzuna indirmişti.[13] Aynı sefere çıkarken, ilginç bir şekilde Sivaslı Abdülmecid Şeyhi Efendi'nin elinden Hz. Ömer'in kılıcını kuşanmıştı.[14] Bağdat seferinden dönüşte ise üzerindeki kıyafet aynıydı ama onun üstüne ilaveten bir

10 Uzunçarşılı, *age*, s. 561.

11 Kemal Çığ, "Sultan IV üncü Murad'ın bir Kur'anı Kerimine ve bir sözüne 1000'er altun verdiği hattât", *Tarih Dünyası*, Sayı: 23, 15 Nisan 1951, s. 982.

12 Cemal Kutay, "İstanbul'un gördüğü en kanlı yasak nasıl tatbik edildi?", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 18, Temmuz 1965, s. 1476.

13 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III, s. 587.

14 Ahmet Şimşirgil, "Ordu-yu hûmayûn Bağdat önlerinde...: Ölmek bu gün içindir!", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 48, Mart 1998, s. 25.

pars postu giymişti.[15] Bir ara Abaza Mehmed Paşa'nın (ölümü 1634) yaygınlaştırdığı "Abaza modası"na da ayak uydurmuş, veziriyle aynı aba'dan cepken giyip aynı şekilde sarık sardıkları görülmüştü.[16]

III. Mehmed'in nedimi olan Kör Hasan'ın oğlu Mehmed Çelebi'nin haftada iki gece IV. Murad'ın huzurunda hayal oyunu gösterdiği kitaplarda kayıtlıdır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre ona gösteri yapanlar arasında Samurkaş kolu, Çelebi kolu gibi ekipler de vardır.

Ve nihayet Kâbe'nin tarihindeki en büyük tamirlerin onbirincisi IV. Murad tarafından yaptırılmıştır (1629-1630).[17]

15 Vahid Çabuk, *age*, s. 370.

16 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt I, İstanbul 1946, MEB, s. 5; Kâmil Kepeci, *Tarih Lûgati*, İstanbul 1952.

17 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Padişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 55-56.

Kâhin ve Sultan

IV. Murad acımasızlığı ve uyguladığı tütün, içki ve afyon gibi yasaklara karşı gelenleri öldürtmesiyle tanınır. Ancak onun büyücülere, falcılara ve remilcilere açtığı savaştan pek bahsedilmez. IV. Murad bu meslekleri icra edenlerin amansız bir takipçisiydi. Bu yönüyle ilgili bir rivayet şöyledir:

Bir yaz günü yanına bir saray adamını da alarak tebdil-i kıyafet dışarı çıkarlar. Başlarında sikkeleri, omuzlarında haydarîleri ile tam birer Mevlevi görünümündedirler. Üsküdar'a geçmek üzere Sirkeci'den dolmuş kayıklarından birine binerler. Denizin ortasına geldiklerinde padişahın işareti üzerine yanındaki derviş kılığındaki adamı çubuğunu çıkarıp tütün kesesinden tütünleri çubuğuna basmaya başlar. Dolmuş kayığında bulunan diğer müşteriler hemen feryada başlarlar.

Meğer kayıkta remil atmada, büyü yapmada şöhreti İstanbul'u tutmuş olan Mağripli (Kuzey Afrikalı) biri varmış. Demiş ki: "Nice telaş edersiz, padişah şimdi haremde uykudadır." Bu söz üzerine herkes rahatlamış. IV. Murad, "Bunu nice bilirsin?" diye sorunca Mağripli büyücü "Hoş, sizin bu haliniz dervişliğe benzemez" diyerek hemen koynundan bir kâğıt çıkarıp üzerine remil atmaya başlamış. Gelin görün ki, az sonra saçları, sakalı diken gibi olmuş ve "Aman bre medet, padişah derya üzeredir. Bize de pek yakındır" diye kıvranmaya başlamış. Tabii bu söz üzerine herkesi bir korku, bir titremedir almış. Bunun üzerine IV. Murad da "Behey nadan! Şimdi kafacığını nasıl kurtaracaksın?" diye güler ve kayıkçılara da "Tez çevirin İstanbul'a!" diye emreder.

Kayıktakiler can kaygusuna düşerken IV. Murad büyücüye dönmüş ve demiş ki: "Doğrusu senin remilde bu kadar isabetli kondurmana şaştım. Hayatını bir şartla bağışlarım. Bil bakalım, şimdi ben İstanbul'a vardığımda şehrin hangi kapısından gireceğim?"

Mağribi titreyerek "Ferman Sultanımındır" deyip, remilini bir kâğıda döker, hangi kapıdan gireceğini yazar ve kâğıdı katlayıp Padişah'a verir. Sultan Murad da kâğıdın katını açmayarak kuşağına sokar. İstanbul surlarının önüne gelir, Haliç'ten ta Yedikule'ye kadar olan kapıların hiçbirisine yanaşmayıp bugünkü Sandıkburnu denilen tarafa gelir. O taraflardaki surlarda hiçbir kapı bulunmadığından kayıktan ayağa kalkıp dehşetli bir sada ile sur muhafızlarına seslenir. Koşuşup gelen muhafızlara kendisini tanıtarak derhal lâzım gelen alât ve edevat ile şurada hemen bir insan geçecek kadar ufak bir kapı açılmasını ferman eyler. Üşüşülüp hemen surun bedeninde çarçabuk bir kapı açılır. Padişah da bu yeni açılan kapıdan şehre girer. Böylece IV. Murad her ihtimale karşı şehrin bilinen hiçbir kapısından girmemiş oluyordu.

Fakat kapıdan geçip, kuşağına el atıp da kâğıda bakınca bu sefer kendisi donakalır. Çünkü kâğıtta,

- Padişahım, açtırdığınız yeni kapı hayırlı olsun,

cümlesi yazılı değil miymiş? Bunun üzerine IV. Murad, arkada akıbetini beklemekte olan Mağribi'ye dönüp,

- Hayatını bu sefer bu yaman bilgine bağışladım, der.

işte bugünkü Yenikapı semti ismini bu menkıbeden almıştır.

Tarih Dünyası, Sayı: 19, 15 Ocak 1951, s. 805 ve 834.

Samur devrinde 8 yıl: Sultan İbrahim

(1640-1648)

Saltanatı sekiz sene dokuz ay olup ölümünde otuzbeş yaşında bulunuyordu; vücut ve sima itibariyle biraderi Dördüncü Murad'a benzemekte imiş.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı

Tarihlerimizde genellikle "Deli" diye anılan Sultan İbrahim bu lakabını, can düşmanı olan Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin *Ravzatü'l-Ebrâr* adlı tarihinden mülhem olarak[1] II. Meşrutiyet devrinde yaşamış bazı tarihçilerin, özellikle Mizancı Murad'ın işgüzarlıklarına borçludur. Rahmetli M. Çağatay Uluçay'ın "Sultan İbrahim deli mi yoksa hasta mıydı?" başlığı altında uzun süre değişik dergilerde yayınladığı geniş kapsamlı incelemesinden de anlıyoruz ki, ruhî bir rahatsızlığı vardı ama kesinlikle "Deli" değildi.

1 Bkz. Ziya Nuri, "Sultan İbrahim muamması", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 57, Ekim 1968, s. 3937.

Devrinde Girit'in kuşatılması gibi ciddi siyasî kararlara imza atan Sultan İbrahim'in Topkapı Sarayı Arşivi'nde 250 adet civarında mektubu bulunmuştur; bu sayı, padişah el yazıları içinde bir rekor sayılmaktadır. Bu mektuplarda hekimlerin uyguladığı tedavi ve ilaçlardan şikâyet edenler olduğu kadar "Eğer başın sana lazımsa bu işi şöyle yap" türünden devlet adamlarına yönelik ciddi uyarılarda bulunmakta ve ona 'Deli' diyenleri utandıracak zeki kavrayış örnekleri barındırmaktadır.[2] Mektupları sade Türkçeyle kaleme alınmış ve günlük konuşma dili kullanılmıştır.

Sultan İbrahim uzun boylu, uzunca yüzlü, saçı sakalı siyaha yakın kumral idi. *Solakzade Tarihi'ne* bakılırsa münevver (aydınlık) yüzlü, iri siyah gözlü, orta boylu, yassı burunlu bir "devletlû" idi.[3] Tez canlıydı ve gayet süratli konuşurdu.

Sureti ağabeyi IV. Murad'a benzerdi. Her şey de acele eder, çabuk çabuk konuşur, işittiği şeylerin derhal olmasını beklerdi. İhtiyat nedir bilmezdi. Fakat çok cömertti.[4]

Sultan İbrahim'in özellikle şehzadeliği sırasında kafes arkasında yaşadığı odada kuş beslediğini biliyoruz.

Sultan İbrahim, atası II. Selim gibi hacıların asalarına takılmak üzere hilaller imal eder ve onları hacı adaylarına dağıttırırdı. Aynı zamanda "bağa" işçiliği de yaptığı biliniyor. *(Bağa,* kaplumbağa cinsinden bazı deniz hayvanlarının kabuğuna denir; sedefe benzer. Ancak siyahımsı ve daha yumuşak olur. Bağa'dan tarak, kutu gibi eşyalar yapılırdı.)

Tuvaletine, lükse, özellikle samurlu esvaplara fevkalade düşkündü. Bu yüzden devrinde samur kürk giymek yaygınlaşmış, hatta tarihçi Ahmed Refik onun devrine "Samur Devri" adını

2 Bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, "Sultan İbrahim ve İftariye Köşkü", *Tarih Dünyası,* Sayı: 4, 1 Haziran 1950, s. 141.

3 *Solak-zâde Tarihi,* cilt 2, s. 553.

4 Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati,* s. 258.

vermiştir. Bu devirde samur kürkün yaygınlaşmasının sebebi, havaların alışılmışın ötesinde soğuk seyretmesidir. Bu döneme iklim tarihçilerince "Küçük Buz Çağı" adı verilmektedir.

Sultan İbrahim "Akide kolu" adı verilen bir ekibin oyunlarını beğenir, zevkle izlerdi. Bu ekibin başı, Pehlivan Eyüb adlı bir oyuncu olup şair, yazar, arif ve zarif, hanende, gezici bir kişiydi.[5]

At tutkusu babasından geçmedir. Rivayete göre Rodos şövalyeleri en değerli atlarını taşıyan bir gemisini zaptetmişler ve Girit'e sığınmışlar. Girit seferinin bir sebebinin de bu olduğu söylenir. (Elbette gerçek sebep değildir bu.)

5 Ahmed Rasim, *age*, s. 66.

Yorulmak bilmeyen avcı: IV. Mehmed

(1648-1687)

Ve ol mahalde Şeyhülislam Efendi, "Lütfedip Padişahım, birkaç gün şikârdan [avdan] el çekip ya Yeni Saray'a veya yalıların birine teşrif buyurun. Şu dedikodu basılsın, yine zevkinizde olun" dedi.

Silahdâr Mehmed Ağa

39 yıllık saltanat süresiyle Kanuni'den sonra en uzun süre tahtta oturan padişah unvanını elinde tutan IV. Mehmed, henüz şimdiki ölçüyle ilkokula başlama çağında, yani 7 yaşında cihan devletinin başına geçmişti. Başlangıçta ocak ağaları ve ninesi Valide Kösem Mahpeyker Sultan'ın gölgesinde padişahlık yapan IV. Mehmed, daha sonra dizginleri ele almış ve idareyi Köprülü ailesine bırakmıştı.

Orta boylu, tıknaz, beyaz tenli fakat güneşten yanık çehreli, kumral yuvarlak yüzlü, seyrek sakallı, ela gözlü, geniş göğüslü idi.

Avcı Mehmed tahtında otururken korumaları
ellerinde silah tetikte bekliyorlar.

IV. Mehmed'in en meşhur hobisi avcılıktı ve bu iptilası yüzünden "Avcı" lakabıyla anılmıştır. Daha 9-10 yaşlarındayken terbiyesiyle meşgul olan saray adamları tarafından özel av eğlenceleri düzenlenerek avcılığa özendirilmişti. Sevdiği av köpekleri için köşkler yaptırmış olduğu tarihlerde kayıtlıdır. Zaten tahttan indirilmesine de bu önüne geçilmez av tutkusu sebep olmuştur.

Seferlerine, sevdiği hasekisi Rabia Gülnûş Sultan'ı da götürmüş -ki bu bir istisnadır-, genellikle gümüş bir araba içinde, bazen de altın bir tahtırevan ile peşi sıra dolaştırmıştır. Bir seferinde gümüş araba çamura saplanınca Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa, altındaki değerli binek atını arabaya koşturarak çektirmişti. Ancak saltanatının son yıllarında kamuoyunda dedikodulara sebebiyet verdiğinden bu çok sevdiği iptilasından vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Bugün Ukrayna sınırları içinde bulunan Kamaniçe seferine bizzat katılmıştı. (Padişahların Kanuni'den sonra ordunun başında sefere çıkmadıkları bilgisi, gördüğümüz gibi doğru değildir.

1703'te tahttan indirilen II. Mustafa zorunlu olarak terk edene kadar padişahlar genellikle ordunun başında olmayı yeğlemişlerdir.) İşte Antoine Galland, Kamaniçe seferine çıkarken ve dönerken ordunun muhteşem geçit törenini ayrıntılı olarak aktarmakta ve IV. Mehmed'in bu sefere, avlanmaya beraberinde götürdüğü kaplanlarla birlikte çıktığını yazmaktadır.[1]

Cesaretini Serez ile Selanik arasında Venedik korsanlarının top atışına maruz kalmasına ve birkaç güllenin başının üstünden geçip gitmesine rağmen hiç istifini bozmayışından, usta bir binici olduğunu da 2,918 metre yüksekliğinde olan Teselya'daki Olimpos Dağı'na tırmanırken atının uçuruma düşme-

1 Antonie Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, Hazırlayan: Charles Scheffer, cilt 1, Çeviren: Nahid Sırrı Örik, 2. baskı, Ankara 1987, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 124.

Sultan IV. Mehmed çocukluğunda annesi Hatice Turhan Valide Sultan ile birlikte (Ressam: Antoine-Laurent Castellan).

si sırasında yere atlayarak kendisini kurtarması sırasındaki çevikliğinden anlayabiliriz. Atı uçurumdan aşağı düştükten sonra da vazgeçmeyip dağa yaya olarak tırmanmaya devam etmiş ve zirveye kadar çıkmıştır. Yalnız ata fazla binmekten boyu biraz öne doğru eğri imiş.[2]

2 M. Cavid Baysun, "Mehmed IV", *İslam Ansiklopedisi*, cilt VII, s. 556; Aksun, *age*, s. 124.

Bedenî sağlamlığı meşhurdu. Bir av sırasında 20 saat devamlı at üstünde kaldığı ve yorulmadığı, etrafındakilerin ise sapır sapır döküldüğü kayda geçmiştir.[3]

Kaynaklar IV. Mehmed'in mesleği olarak *döğmeci* veya *düğmeci* şeklinde bir kayıt düşmektedirler. Bunun dövmecilik şeklinde anlaşılması akla daha yakın gelmektedir.

Şiirlerinde "Vefaî" mahlasını kullanan IV. Mehmed, sanatına saygı duyulan güçlü bir şairdi. Onun askerî marşların, yani mehter marşlarının güftelerini yazdığını biliyoruz. Şiirine örnek vermek gerekirse,

Gönül ne Göksù'ya mâil, ne Sarıyâr'e gider
Sipâh-ı gamdan emin olmağa Hisar'a gider

beyti ona aittir.

Bir kayda göre Edirne Sarayı'nda kendisine Bobovi adlı bir esir müzik hocalığı yapmıştır.[4]

Topkapı Sarayı'nın ilk yabancı tasvirlerinden birini borçlu olduğumuz Alberti Bobovi, Polonyalı bir musikişinastır ve esir düştükten sonra getirildiği sarayda nereden bulduysa içki içip sarhoş olarak yakalanınca görevine son verilmiştir.[5]

IV. Mehmed'in en sevdiği yemek, "güvercin kebabı"ydı. Bu kebaptan sofraya 12 tane getirilir, diğer yemekler bundan sonra takdim olunurdu. Avcı Mehmed'in sevdiği bir diğer yiyecek ise "Milano peyniri"ydi ki, Venedik Elçisi (Balyosu) tarafından özel olarak temin edilip saraya yollanırdı.[6]

3 Aksun, *age*, s. 126.

4 Banu Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul 2005, Kabalcı Yayınevi, s. 20.

5 Alan W. Fisher ve Carol Garett Fisher, "A note on the location of the royal Ot- toman painting ateliers", *Muqarnas*, Vol. 3, 1985, s. 118.

6 Ziya Erkins, "Fatih ve Avcı Sultan Mehmed'in sevdikleri yemekler", *Yeni Tarih Dergisi*, Sayı: 4, 29 Ekim 1953, s. 172.

7 yaşındayken tahta çıkınca musiki alanındaki ilk meşk dersini padişahken almış ve sonra devam ettirmiştir.[7]

Resme meraklıydı. Onun devrinde Osmanlı Sarayında Fajiyo adında ecnebi bir ressamın bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.[8] Musikiye düşkündü, bunun için sarayda muhtelif musikiye vâkıf cariyeler vardı. Osmanlı musikisinin üstadları Hafız Post ve Buhurizade Itrî Efendiler onun pek çok ihsanlarına nail olmuşlardır.

Eğrikapı Çöplüğünde bulunan Kaşıkçı Elmasını bir hatt-ı hümayunla saraya getirtip İç Hazine'ye koyduran odur.

Son olarak avcılığından da gayet güzel anlaşılacağı gibi IV. Mehmed keskin bir nişancı idi.

---

7 Çağatay Uluçay, *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İçyüzü,* İstanbul 1959, İnkılâp Kitabevi, s. 36.

8 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* cilt III/2, s. 570.

Karı da, koca da şair olunca

IV. Mehmed ailesi arasında en çok Afife Kadınefendi'yi severmiş. Aynı zamanda şair de olan bu hanım ile karşılıklı şiirler *(müşaareler)* söylemişlerdir. Mesela IV. Mehmed'in,

Beyazlar geydiğince bir dür-i yektâya benzersin
Siyahlar geydiğince sen hemen leylâya benzersin
Yeşiller geydiğince tûti-i gûyâya benzersin
Benim hoş-bû Afifem, sen gül-i rânâya benzersin

yollu iltifatına Afife Kadınefendi şu hoş manzume ile mukabele etmiştir:

Beyazlar geydiğince Padişahım aya benzersin
Siyahlar geydiğince Kâbe-i ulyâya benzersin
Kızıllar geydiğince cevher-i hamrâya benzersin
Benim heybetli hünkârım, hemen deryâya benzersin.

Rekortmen veliaht: II. Süleyman

(1687-1691)

Öldürülmemiz emrolunduysa söyle,
İki rekât namaz kılayım, ondan sonra emri yerine getir...
Her gün ölmekten ise bir gün evvel ölmek yeğdir.
Bir can için ne bu çektiğimiz korku?

II. Süleyman

Ağabeyi IV. Mehmed'in Viyana bozgunu (1683) sonucunda tahttan indirilmesi üzerine yerine geçen II. Süleyman, bu sırada 46 yaşında bulunuyordu. Kötü gidişi durdurmak ümidiyle tahta oturmuş, savaşlarla geçen kısa iktidar döneminin sonunda ayağa kalkamayacak bir vaziyette ordusuyla birlikte sefere çıkmış, sedye ile Edirne'ye geldiğinde bütün vücudu şişmiş, yatağından kalkamayarak orada vefat etmiş ve cenazesi buzlar içinde İstanbul'a nakledilerek adaşı ve atası olan Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Camii'nin yanındaki türbesine defnedilmiştir. Osmanlı hanedanından Süleyman adını taşıyan iki padişahın çıkmış olması, ikisinin de sefer sırasında ölmüş bulunmaları ve aynı türbeye gömülmüş olmaları tarihin cilvelerindendir.

Asıl adı *Nusretnâme* olan *Silahdar Tarihi'nde* Sultan II. Süleyman şu özellikleriyle tanıtılmaktadır: Orta boylu, yassı bağırlı, şekli ve görüntüsü güzel, beyaz ve değirmi çehreli, kara gözlü, doğan burunlu, siyah, kaba, kır sakallı, şişman ve iri yarı; yüzü vakur ve heybetlidir.

Tahta çıkarken üzerinde salt kırmızı bir atlas entari, ayağında da "tomak" vardı.[1] (Tomak, Osmanlı'da bir oyun adı olmakla birlikte çizme içine giyilen bir tür ayakkabıya da denilirdi.[2]) Yine *Silahdar Tarihi'nde* "Libâs ve imâmesi yakışıklı" denilmektedir ki, bu ibareden onun güzel ve zevkli giyinmeyi sevdiği sonucu çıkarılabilir.

Tatlı dilli, güzel ahlak sahibi, herkese iyi muamele eden, cömert, ikramı seven, halim, selim, doğru konuşan, adil olmaya gayret eden, sırât-ı müstakim (doğru yol) üzere bulunan, beş vakit namazını ve sünnetlerini kaçırmayan, ömründe namazı terk etmemiş, yanında Allah'ın ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) adları her zikredildiğinde ve önünden Hırka-i Saadet geçtiğinde edeben ayağa kalkan, kendisinden maddi değeri olan bir şey istendiğinde "olmaz, yoktur" sözleri ağzından çıkmayan, "dervişâne" yaşayan, veli derecesinde alicenab bir "pâdişâh-ı zîşân" idi.[3] Şahsen temkinli ve yüksek terbiyeliydi.[4] Yalnız etrafının etkisinde kalırdı.

Halvetiyye tarikatına intisap ettiğine dair bir bilgi vardır elimizde. Şeyhi de Atpazarlı Osman Fazli Efendi olmalıdır.

Her bakımdan Osmanlı Devleti'nin bu çağdaki 'süperstarı' olan Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'yı sadarete getirmesi ve

1 Ahmed Refik Altınay, "Osmanlı imparatorluğunu idare edenler", *Yedigün,* Sayı: 106, 20 Mart 1935, s. 4-5.

2 Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati,* s. 260.

3 Silâhdar Mehmet Ağa, *Silâhdar Tarih: On Yedinci Asır Saray Hayatı,* Hazırlayan: Mustafa Nihat Özön, İstanbul 1947, Akba Kitabevi, s. 153. Ayrıca bkz. Aksun, *age,* s. 128-129.

4 Mehmet Zeki Pakalın, "Tomak", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* cilt III, s. 510.

devlet işlerini bu değerli, alim ve enerjik vezirin mahir ellerine teslim etmiş bulunması, takdir edilecek özelliklerindendir. Avusturya üzerine sevk ettiği ordunun mağlup olması ve neticesinde toprak kaybı haberi getirildiğinde "buka-i şedid" ile ağlamış, ağlamaktan gözlerinde beyaz bir leke belirmiştir.

Sultan II. Süleyman aynı zamanda bir hanedan rekoruna da imza atmış, ağabeyi IV. Mehmed'in uzun saltanat döneminde tam 39 yıl veliaht ("veliahd-ı saltanat") kalarak sabır sınırlarını epeyce zorlamıştır.

Hiç evladı olmayan padişahlardan biri de II. Süleyman'dır.

Maharetli bir hattat olup yazısının gayet güzel olduğu biliniyor. Tokatlı Ahmed Efendi'den sülüs ve nesih dersi almıştır. Ne kadar doğrudur bilinmez ama Müstakimzade Süleyman, "Hattının güzelliğine diyecek yoktu" diye yazmaktadır.[5]

Fermanlardaki tuğrasının yanına çiçek motifi koyduran ilk padişah da II. Süleyman'dır ki, bu motifler sonradan tuğralarda moda olacaktır. Nitekim I. Abdülhamid daha ileri giderek 1783 tarihli bir tuğranın sağına bir gül, soluna ise sümbül koyduracaktır.[6]

5 Bektaşoğlu, agy, s. 292.

6 J. Deny, "Tuğra", *İslam Ansiklopedisi,* Cüz 126, s. 9.

İstanbul'a adım atmayan sultan: II. Ahmed

(1691-1695)

Sultan II. Ahmed çok çabuk sinirlenirdi. Şiir ve musikiye meraklı, hattat ve hassas yaratılışlı bir kişi idi.

Vahid Çabuk

Babası Sultan İbrahim'in Hatice Muazzez Kadın'dan dünyaya gelen oğludur. Ağabeyi II. Süleyman'ın Edirne'de vefatı üzerine vezirlerin ittifakıyla, yani bir tür seçimle tahta çıkarılan Sultan II. Ahmed bu sırada 49 yaşında bulunuyordu.

II. Ahmed Edirne'de Eski Cami'de kılıç kuşanmıştır. Kılıç kuşanma töreninde başına küçük bir destar giymiş ve üzerine bir sorguç takmış, sırtına vaşak kapaniçe kürk giymiş, alayla camiye gidip Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin elinden kılıcını kuşanarak tahta çıkmıştır.[1]

1 Halûk Y. Şehsuvaroğlu "Bir kararsız ve âciz padişah: İkinci Sultan Ahmet", *Yeni Tarih Dergisi,* Sayı: 3, Mart 1957, s. 70-75.

Kısa süren saltanatı elemlerle dolu geçmiş, bu yüzden ağabeyi gibi tarihlerimizde neredeyse hiç yer bulamamamıştır. Nitekim kişisel özellikleri hakkındaki bilgilerimiz kırıntı kabilindendir.

Sadrazam Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa onu bize iyi yönleriyle anlatan tanıklardan biridir. *Silahdar Tarihi'ndeki* kayda göre Fazıl Mustafa Paşa, Sultan II. Ahmed'i 'zühd ve takva sahibi, çeşitli sanatlarda maharetli bir kâmil insan' olarak tanıtmıştır:

Hüsn-i hâl ve zühd ü takvâ ile mevsûf, her fünûnda mahir, âlicenâb bir kâmil-vücûd.

Sağlıksız bir bünyeye, hassas ve hiddetli bir mizaca sahip olan II. Ahmed şiir ve musikiye meraklı, aynı zamanda hattat bir padişahtı.[2] Kendi eliyle çok güzel Kur'an-ı Kerimler yazmıştır. Hatta Şeyh Vefa Hazretleri'nin yazdığı *Mülheme-i Şeyh Vefâ* adlı eserini 1680 yılında istinsah, yani kopya etmiştir.[3] Halvetiliğe intisap etmiştir.

Sultan II. Ahmed ayrıca Farsça ve Arapçaya vakıf, araştırmayı ve okumayı seven bir padişah idi.[4]

Kaynaklara göre tebdil-i kıyafet ile saraydan dışarıya çıkar, halkın dertlerini ve şikayetlerini dinler ve bunların giderilmesi için ilgililere emirler verirdi.

Büyük ağabeyi IV. Mehmed derecesinde olmasa bile avlanmaya merakı vardı.

Baş İkbali Rebia Kadın'dan doğan ikizleri İbrahim ve Selim'den birincisi 8 aylıkken, ikincisi ise 23 yaşında vefat etmiştir

2 Mücteba Ilgürel, "Ahmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 2, İstanbul 1989, s. 34; İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", s. 87.

3 Necdet Sakaoğlu, "Ahmed II", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1993, s. 110.

4 Aksun, *age*, s. 132.

(doğumları: 1104/1692). İkizlerin doğumu üzerine şenlikler düzenlenmiş, kasideler yazılmış, tarihler düşürülmüştür. En makbul tarihi Zeki Efendi şu beytiyle düşürmüştür:

Tev'emât-ı Sultan Ahmed sa'd olsun müjde kim
İkiz oldu geldiler Şehzade İbrahim, Selim.

Merhum Ziya Nur Aksun'un aktardığı ilginç yönlerinden birisi de, şehzadeliği sırasında tuttuğu söylenen bir hatıra defteridir. Aksun'a göre bu defter incelendiğinde Sultan II. Ahmed'in ne kadar yüksek sorumluluk duygusuna sahip bir padişah olduğu apaçık anlaşılacaktır.

Son bir özelliğinden söz ederek bu bahsi noktalayalım:

4 yıl süren saltanatı sırasında daima Edirne'de oturan II. Ahmed, padişah olarak İstanbul'a hiç ayak basmamıştır. Zaten padişahların 17. yüzyılın damarlarına yayılan bu Edirne merakı, yeğeni olan II. Mustafa'nın başına olmadık gaileler açacak, İstanbulluların baskısıyla tahtından indirilerek yerine bir başka Ahmed geçirilecek ve böylece Lale Devri'ne girilecektir.

Ancak daha önce incelememiz gereken bir başka "ikinci" padişah vardır: Sultan Mustafâ-yı Sâni.

Cihangirlikten narsisizme: II. Mustafa

(1695-1703)

> Ecdadı gibi üç defa savaş meydanlarında bizzat bulunarak gazi olmuş, hoş sözlü, zeki, şefkatli, adil ve alimleri seven bir padişah idi.
>
> **Abdurrahman Şeref Bey**

31 yaşında tahta çıkan Sultan II. Mustafa, cülus töreninin hemen ardından yayınladığı hatt-ı hümayunda "zevk ü sefayı ve rahatı" kendisine haram ettiğini, atası Kanuni gibi bizzat ordunun başında sefere çıkmak istediğini, "din ü devlet ve hizmet-i ibadullah" için çalışacağını ilan ediyordu. Hatta sefere ordusunun başında çıkmak istemiş, istişare sırasında bunun çok büyük masraflara yol açacağı söylenince şu çarpıcı sözleri sarf etmiştir:

Bana ağırlık ve hazine lâzım değil; gerekirse kuru ekmek yerim; vücûdumu din uğruna harcarım; her ne denlü güçlük

çıkarsa sabır ve tahammül ederim; Allah'ın kullarına hizmet bitinceye kadar seferden dönmem; elbette kendim giderim.

Kaynaklarda orta boylu, kısa boyunlu, kızıl sakallı ve heybetli bir görünüşe sahip olarak tasvir edilen II. Mustafa'nın ressam Levnî tarafından yapılan minyatüründe fizikî özellikleri açıkça görülebilmektedir. Belkemiği ("amûd-i fikârisi") fazla ata binmekten dolayı eğrice olduğundan vücudu hafifçe öne meyyal görünürdü.

Şehzadeliğinde eğitimine özel önem verildi. Babasıyla birlikte Mora Yenişehir'indeyken "bed-i besmele" töreniyle tahsiline başladı.[1] İlk dersini devrin ünlü din alimi Vânî Mehmed Efendi verdi ve kendisine "Rabbi yessir" duasını okuttu.

1670 yılında hayatını etkileyecek bir gelişme yaşandı ve sonradan Şeyhülislamı olacak Feyzullah Efendi kendisine hoca tayin edildi. Feyzullah Efendi aynı zamanda Vâni Mehmed Efendi'nin damadıdır. Ve II. Mustafa'yı etkisi altına almayı başarmış, halktan koparmıştır. Ancak 1703'te çıkan ayaklanmada Feyzullah Efendi öldürülecek, II. Mustafa ise tahttan indirilecektir. Onun zamanın ilimlerine vakıf bir padişah olduğu nakledilir.

II. Mustafa'nın önce "Meftûnî", sonraları ise "İkbâlî" mahlaslarıyla şiirler ve ilahiler yazdığı, bunların bir kısmının bestelendiği bilinmektedir. Ata Bey'in *Enderun Tarihi*'nde bir münâcât ve bir de Peygamber Efendimiz'e yazılmış na't-ı şerifi görülmektedir.[2] Nazireleri vardır. Mesela atası Sultan II. Bayezid'in,

Dâm-ı zülfünle başa dâim belâ eksik değil,
Hışm-ı çeşminle dile her dem cefâ eksik değil[3]

1 Bu, bütün şehzadeler için okumaya başlama töreniydi. Nitekim Fatih (Mehmed Çelebi) derse başlarken kendisine ilk cüz kesesini hediye eden kişi, sonradan idam ettireceği Çandarlı Halil Paşa'ydı.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt IV, Ankara 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 45-46.

3 Açıklaması: Zülfünün tuzağı yüzünden başımızdan bela hiç eksik olmaz/ Hışımlı bakışın yüzünden cefasız anımız geçmez.

beytiyle başlayan gazeline, Kanuni ve onun oğullarından Şehzade Bayezid ve Şehzade Mehmed birer nazire yazmışlar, II. Mustafa da bu geleneği devam ettirmiştir. Onun naziresinin ilk beyti şöyledir:

Başımızdan hiç havâ-yı zülf-i yâr eksik değil
Mürtefi yerdir ânınçün rûzigâr eksik değil.[4]

Mektep ilahilerinden olan "*Yessir lenâ hayre'l-umûf*" nakaratlı Evic ilahinin güftesi ona aittir. Bu ilahinin güftesini aşağıya alıyoruz:

Allah-ı Rabb-i la-yezâl, ya vâhid üya zü'l-celâl
Ey Pâdişâh-ı bî-zevâl, yessir lena hayre'l-umûr
Vakt-i seherde dâdımız, arşa çıkar feryâdımız
Cürm ü hatâ mu'tâdımız, yessir lena hayre'l-umûr
Senden erişmezseamân, olur kamu işler yaman
Ya sâhib-i kevn ü mekân, yessir lena hayre'l-umûr
Yâ Hâlık-ı hayre'l-enâm, olsun Habibine selâm
Budur hulûs üzere kelâm, yessir lenâ hayre'l-umûr
İkbâlî âsidir garîb, lûtfundan etme bî-nasîb
Ya Bâki ü Hayy ü Mucîb, yessir lena hayre'l-umûr.

Müstakimzade Süleyman Sa'deddin'in *Devhatü'l-Meşâyih* adlı eserine göre II. Mustafa hat sanatıyla da uğraşmış, Hocazade Mehmed Enverî ve Hafız Osman'dan (1694'ten itibaren) ders almış, özellikle talik, sülüs, nesih ve celî yazılarda başarılı örnekler vermiştir. En büyük hattatlarımızdan Hafız Osman'ın talebesi olup yazılarına "Derviş Mustafa Âl-i Osman" imzasını atardı. Yazacağı yazının taslağını ve istifini Hafız Osman'a çizdirdikten sonra onu taklit ederek yazardı. Hatta II. Bayezid'in Şeyh Hamdullah'a yaptığı gibi hocası yazı yazarken hokkasını tuttuğu rivayet edilir.

4 Açıklaması: Sevgilinin zülfünün havası başımızdan hiç eksik olmaz/ Yüksek yerde oturduğumuz için rüzgârsız bir ânımız bile geçmez.

Kendi hattıyla bir Besmele ve "Vemâ erselnâke illâ rahmeten lilâlemîn" (Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik) ayet-i kerimesini havi yazısını gümüş bir mahfaza içerisine koydurup hediye olarak İran Şahı'na gönderdiği biliniyor.[5] Anlamlı bir hediye... Ayasofya Camii'nde bulunan bir besmeleyi tek kalemde yazdığı rivayet edilir.[6] Hocalarından Yedikuleli Abdullah Efendi'den mürekkep istediği hokkasını iade ederken içini mücevherle doldurması hadisesi hattatlar arasında meşhurdur.[7]

İlk tuğralı altın para onun zamanında, 1969 yılında bastırılmış ve "Cedid Eşrefi" adı verilmiştir. Ondan sonra basılan altın paraların üzerinde devrin padişahının tuğrasını bulundurmak bir gelenek halini almıştır.[8]

Özellikle ok atmada ve cirit oyununda usta olan ve babası IV. Mehmed gibi ava meraklı olduğu bilinen II. Mustafa, her türlü silahı kullanmakta maharet sahibiydi. Ordusunun başında çıktığı ilk seferinde bizzat kılıcını çekip ön saflara atılacak ve askerlerini teşvik edecek kadar cesurdu. Olaş savaşında ise düşman cephesinden atılan 9 tane gülle başının üzerinden geçip toprağa saplandığı halde kılını dahi kıpırdatmaması bu cesaretinin korkusuzluk boyutuna ulaştığını gösterir.

Babası IV. Mehmed kadar meşhur olmasa da, özellikle Karlofça Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra gevşeyip avlara ve eğlenceye yöneldi. Haftalarca süren, bazen bir ayı geçen av seferleri tertiplerdi.[9]

5 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III/2, s. 559.

6 Bektaşoğlu, agy, s. 293; Ali Rıza Özcan, agy, s. 98.

7 Ali Alparslan, "Ahmed III (Hattatlığı)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 99.

8 İbrahim Artuk, "Cedid Eşrefi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 7, İstanbul 1993, s. 210-211.

9 Kocatürk, *age*, s. 263.

II. Mustafa'nın Hafise Sultan'dan ikiz çocukları dünyaya gelmiş ve birincisi 6 aylıkken, ikincisi ise 10 aylıkken hayatlarını kaybetmişlerdir.

Tahta geçer geçmez görülmemiş bir enerjiyle çalışmaya başlayan II. Mustafa, bu seferlerden başarıyla dönünce çevresinin de telkiniyle kendisinin büyük bir cihangir olduğu duygusuna sürüklenmiş ve hakkında yapılan bir incelemeye göre Narsisizme kapılmıştır.[10] Bu bilgi bize Fatih, Yavuz ve Kanuni gibi muzaffer padişahların zaferlerle mağrurlaşan nefislerine nasıl (ve kimlere) ütü yaptırdıkları sorusunu sorduruyor. Bu büyük başarıları kaldıracak psikolojik olgunluğa erişilmesi de elbette ayrı bir zafer sayılmalıdır.

10 Bir padişahın psikolojisiyle ilgili nadir rastlanan bilimsel bir inceleme Rifa'at Ali Aboul Hajj tarafından yapılmıştır: "The Narcissism of Mustafa II (1695-1703): A Psychohistorical study", *Studia Islamica*, XXXIX, 1974, s. 115-131.

Kadın elişlerine meraklı padişah: III. Ahmed

(1703-1730)

> Üçüncü Ahmed devrinde kır ve eğlence âlemleri o derece umumileşmişti ki, İstanbul'un en lâtif noktaları zarif köşkler, göz ve gönül çekici bahçelerle tezyin edilmişti.
>
> **Ahmed Refik Altınay**

Karlofça Barış Antlaşması'ndan ağır toprak kayıplarıyla çıkan Osmanlı Devleti'nin bundan sonraki stratejisi, ittifak ettiklerinde mağlup edemediği Venedik, Avusturya ve Rusya ile teker teker hesaplaşmak için fırsat kollamaktı. İşte III. Ahmed'in saltanatının ilk dönemini ikinci döneminden bir bıçak gibi ayıran 1718 Pasarofça Antlaşması bu stratejinin bir parçası olarak Osmanlı Devleti'ni batı cephesinde bir barış dönemine sokuyordu ama Doğu'dan yeni bir tehlikeli rakip yükseliyordu: Afşarlı Nadir Han. Nitekim I. Mahmud döneminde bu strateji batıda başarıyla yürütülecek ve 1739'da imzalanan

Belgrad Antlaşması ile Mora yarımadası gibi kayıp topraklar geri alınacaktı.

1703 Edirne ayaklanması ile İstanbul'da oturacağına yemin ederek tahta geçen Sultan III. Ahmed'in 27 yıl sonra bir başka ayaklanmayla, Patrona Halil isyanı sonunda tahtını terk etmek zorunda kalması, bu kırılgan siyasî ortamda gerçekleşmiş bulunuyordu. Bu yüzden kitaplarımızda bir barış ve hedonizm (zevkçilik) dönemi olarak sunulan Lale Devri'ni daha çok bu istikrarsızlıklar içindeki nispî bir istikrar dönemi olarak görmek gerekir.

20. yüzyıl başından itibaren "Lale Devri padişahı" olarak tarihlere geçecek olan III. Ahmed uzunca boylu, uzun simalı, zayıf, esmerce, tatlı bakışlı ve güler yüzlüydü. Nazik ve çelebi bir insandı. Bilgece bir hâle sahipti.

Tam bir su tutkunuydu. İstanbul'a su bentleri, çeşmeler, sebiller ve çağlayanlar kazandırmıştır. Topkapı Sarayı'nın önündeki çeşme ile Üsküdar Meydanı'ndaki çeşme, Osmanlı meydan çeşmelerinin seçkin örnekleri arasındadır.

Seyyid Vehbi tarafından yazılan Sultanahmet Çeşmesi üzerindeki manzumenin tarih mısrası da olan *"Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmed'e eyle dua"* kısmı kendisine aittir. Ancak ilk halinde bu mısra, *"Han Ahmed'e eyle dua aç besmeleyle iç suyu"* şeklindeydi. Padişah devrin şairlerinden bu mısranın arkasını getirmeleri istemişti ama ortaya bir türlü istenen güzellikte bir şiir çıkmamıştı. Şair Seyyid Vehbi bu mısranın ikinci kısmını başa alarak "dua" gibi kafiye bakımından zengin bir kelime elde etmiş ve en güzel kasideyi yazmayı başarmıştır. Üsküdar'da Valide Camii duvarındaki mermer çeşme de bıçak batırılmış kavunu ile Lale Devri'nin gerçekçi mermer süsleme üslubunun çarpıcı örneklerinden biridir ve III. Ahmed dönemine aittir.

Güzel sanatlara karşı büyük sevgisi ve kabiliyeti olan III. Ahmed, aynı zamanda musikişinasları ve diğer sanatkârları himaye ederdi.

Tahtında oturan III. Ahmed'i silahşor ağalarıyla birlikte gösteren minyatür, onun fiziki özellikleri hakkında olduğu kadar giyim kuşam şekli hakkında da fikir vermektedir.

Şair, münşi (usta bir yazar) ve çok iyi bir hattat olarak kabul edilir. Şiirlerinde "Necib" (veya Necibî) ve "Ahmed Han" (veya "Ahmedî") mahlaslarını kullanmıştır. Üstad Ali Emiri Efendi tarafından mühim bir kısmı toplanan bu şiirlerin elde bulunanları toplam 300 beyit civarındadır. Şiirleri daha çok tasavvufî nitelikte olup bir kısmı hece vezniyle yazılmıştır. Sadettin Nüzhet Ergun, bu şiirlerin mühim bir kısmının bestelenmiş olduğunu bildirmektedir.[1]

Naklederler ki, Sultan Ahmed-i Sâlis bir gün hasbahçede dolaşırken üzerinde yavrularla dolu bir bülbül yuvası bulunan ağaca bir yılanın çıkmakta olduğunu görmüş, hemen adamlarına emir verip yılanı öldürtmüş ve o sırada ağzından,

Tırmanıp çıktı dıraht-i ömrüne mâr-ı ecel[2]

mısrası dökülmüş. Gelin görün ki, ilham perisi orada susmuş ve arkasını ne yaptıysa getirmemiş. Bunun üzerine Şair Nâbî'yi saraya çağırmışlar apar topar. Yolda şairimize olay anlatılmış ve zihnen hazırlanması sağlanmış. Huzura çıkınca padişahın ağzından tamamlanması istenen mısrayı dinler dinlemez Nâbî'nin ağzından hemen,

Âşiyân-ı tende yatur bülbül-i cân bîhaber[3]

kelimeleri dökülmüş ve maksad hasıl olmuş. Padişah da, sıkıntı içindeki etrafı da pek sevinmişler.

III. Ahmed Osmanlı hanedanının yetiştirdiği en önde gelen hattatlardan biridir. Meşhur Hafız Osman'dan altı çeşit yazıyı *(aklâm-ı sitte'yi)*[4] öğrenmiş, daha sonra Yedikuleli Seyid

1 İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", s. 87-88.

2 Açıklama: Ömür ağacına ecel yılanı tırmanıp çıktı.

3 Açıklama: Can bülbülü ten yuvasında yatar habersiz.

4 Rahmetli Profesör Münir Aktepe, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisindeki* "Ahmed III" maddesinde onun Hafız Osman'dan sülüs ve nesih yazılarını öğrendiğini kaydeder (cilt 2, İstanbul 1989, s. 37).

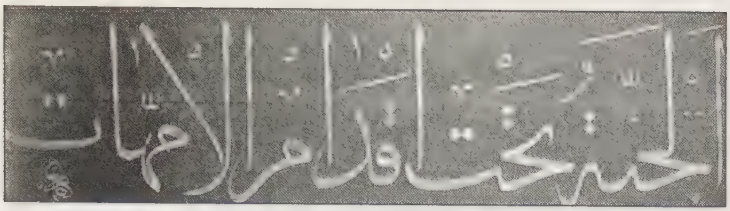

III. Ahmed'in yazdığı "Cennet anaların ayağı altındadır" hadis-i şerifi. Üsküdar'da annesi Rabia Gülnuş Sultan adına yaptırdığı camide asılıdır.

Abdullah Efendi'den ders almış,[5] Şeyhülislam Veliyüddin Efendi'den ise talik yazıyı öğrenmiş ve icazetname almıştır.

Yazdığı levhaları camilere astırır, Kur'an yazdığı zaman da yine camilere ve şeyhlere hediye ederdi. Yazdığı iki adet mushaf Medine'deki Peygamber Efendimiz'in kabrine hediye olarak gönderilmiştir. Eyüp Sultan türbesinde ilginç bir levhası vardır. Tuğrasının yanı sıra Mekke ve Medine resimlerini de içeren tablodan başka Topkapı Sarayı Arz Odası kapısı üzerindeki Besmele ile Topkapı Sarayı'nın girişindeki kendi adıyla anılan çeşmenin tarih yazısı ve Üsküdar'da annesi Hatice Gülnûş Sultan adına yaptırdığı Yeni Valide Camii'nde iki celi sülüs levha onun elinden çıkmıştır.[6] Bu iki levhanın benzerleri Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde sergilenmektedir.[7] Üsküdar Ayazma Camii'nde küçük boy bir levhası göze çarpar. Ayasofya Camii'nde "Hikmetin başı Allah korkusudur" mealindeki hadisi yazdığı levha hâlâ sergilenmektedir. Ayrıca devrin hat-

5 Enver Behnan Şapolyo, *Osmanlı Sultanları Tarihi,* İstanbul 1961, Rafet Zaimler Yayınevi, s. 300.

6 Necdet Sakaoğlu, "Ahmed III", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1993, s. 114. Bunlardan birisi, annesi anısına yaptırdığı camide anlamlı bir levha olan "Cennet anaların ayağı altındadır" hadis-i şerifi, öbürü ise "Hikmetin başı Allah korkusudur" hadis-i şerifidir. Bkz. Bektaşoğlu, agy, s. 293-294. Bu levhaların tezhiplerini ise Tozkondurmaz Mustafa Ağa'ya yaptırmıştır. Bkz. Ali Rıza Özcan, agy, s. 98.

7 Özsayıner, agy, s. 81.

tatlarının beğenisine sunduğu ve onay aldığı 14 sayfalık celi sülüs murakka'ı elimizdedir.

El yazısının da güzel olduğunu, "nâme-i hümayun"lara yazdığı derkenarlarından anlıyoruz.

III. Ahmed'in çok sanatkârca tuğralar çektiğini biliyoruz ki, yazı yazan pek çok padişah olduğu halde tuğra çeken tek padişah olarak tarihe geçmiştir.

Kütüphaneciliğimizin de III. Ahmed döneminde ciddi bir atılım yaptığı biliniyor. Topkapı Sarayı'nda dağınık halde bulunan değerli kitapları toplatarak saray içinde bağımsız bir kütüphane binası yaptırmıştır. Ayrıca nadir el yazmalarının yurt dışına çıkarılmasını yasaklayarak bu millî servetin Osmanlı ülkesinden kaçırılmasını engellemeye çalışmıştır.

Lale Devri padişahının harem hayatını ve eğlenceyi sevmesinden daha tabii ne olabilir? Ancak yine de onun tek eğlencesinin bu olmadığını hatırlamamız gerekir.

Peki neleri merak etmiştir bu Lale Devri hükümdarı?

Mesela hanedan mensupları arasında bir istisna olarak küçüklüğünden beri 'kadın işleri'ne merak salmış, tahta çıktıktan sonra dahi bu merakını devam etmiştir. Üsküdar'daki Fatma Sultan Sarayı'na giderek Marmara Denizi'ne bakan bir pencerenin önüne oturup kadınlarla birlikte nakış ve gergef işlediği rivayet edilir. Törenlerde yeşil kürk giydiği bilinir.

Aynı zamanda onun saltanatının son 13 yılında çiçek ve özellikle de lale zevki alabildiğine gelişmiştir. Bu konuda öncülüğü Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa yapmaktaysa da, Padişah da verdiği ödüllerle çiçekçiliğin gelişmesinde hatırı sayılır bir pay sahibi olmuştur.[8] Yalnız zannedildiğinin

8 Bu dönem hakkında farklı bir bakışla yapılan bir yorum için bkz. Mustafa Armağan, "Lâle Devri'nin siyah-beyaz fotoğrafı", *Osmanlı'nın Kayıp Atlası*, İstanbul 2008, Ufuk Çizgisi Yayınları, s. 171-194; Caroline Finkel, *Rüyadan*

III. Ahmed'i yaşlı bir ilim adamı karşısında ayağa kalkmış görmek şaşırtıcı olmamalı, zira bu sahne, Osmanlı yöneticilerinin sadece âlimlere mahsus olan büyük saygılarının bir nûmunesidir.

tersine müsrif değildi, hatta tam tersine hasisliği, yani cimriliğiyle tanınırdı.

İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğunun Öyküsü, 1300-1923, İstanbul 2007, Timaş Yayınları, s. 308-309.

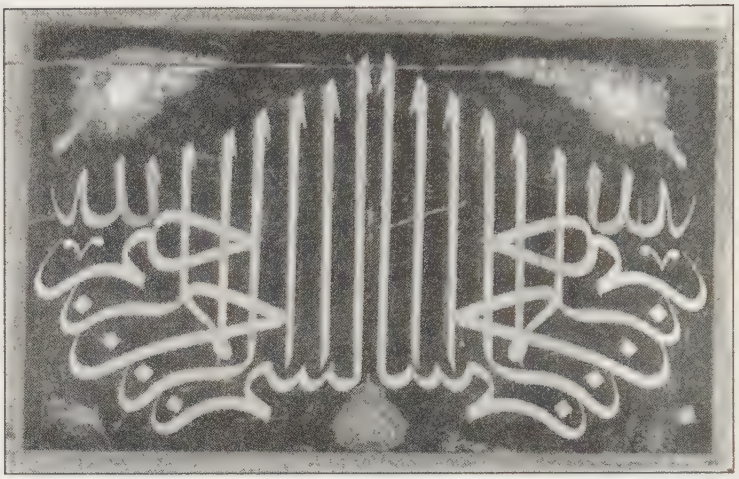

III. Ahmed'in tahta üzerine yaldızla yazdığı müsennâ (aynalı) besmele-i şerif. Levhanın dört köşesinde yer alan gül ve yaprak resimleri ve itinalı imzası dikkat çekiyor. Günümüz grafikerlerine taş çıkartacak bir örnek. Cavit Avcı, "Türk sanatında aynalı yazılar", *Kültür ve Sanat*, Ocak 1977, s. 22 ve 27.

III. Ahmed'in tahta üzerine yaldızla yazdığı müsennâ (aynalı) besmele-i şerif. Levhanın dört köşesinde yer alan gül ve yaprak resimleri ve itinalı imzası dikkat çekiyor. Günümüz grafikerlerine taş çıkartacak bir örnek. Cavit Avcı, "Türk sanatında aynalı yazılar", *Kültür ve Sanat,* Ocak 1977, s. 22 ve 27.

Kitaplarda birinci sınıf bir nişancı olup bir keresinde 85 adım uzaklıktaki bir altın dinarı tüfekle ortasından vurup deldiği yazılıdır.[9] Topkapı Sarayı Eski Hazine Dairesi üzerinde bulunan bir kitabede ise tüfekle uzak bir mesafeden bir yumurtayı vurduğundan bahsedilmektedir.[10]

Av eğlencelerinden pek hoşlanmazdı ama okçu padişahlar arasında mutlaka III. Ahmed'i de saymamız gerekir, zira 900

9 Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Fatih'in kurduğu Okmeydanı ve 'Okçular Tekkesi'", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 26, Mart 1966, s. 2172.

10 İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat,* s. 67.

geze (arşın) ok atıp Okmeydanı'nda adına taş diktirdiği bilinmektedir.

16 şehzadesi ve 26 kızı dünyaya gelen III. Ahmed'e 'ikizler sultanı' denilse sezadır. Zira Osmanlı hanedanında ikiz çocuk babası olarak ulaşılması güç bir rekorun sahibidir. Tam 3 defa ikiz çocukları doğmuştur. Ümmügülsüm ve Zeynep (ilki 25 yaşında, ikincisi 11 aylıkken öldü); Abdülmecid ve Abdülmelik (ilki 4 aylıkken, ikincisi 14 aylıkken öldü), Selim ve Saliha (ilki 3 yaşında, ikincisi ise 63 yaşında öldü)

"İlahi ihsanlar yanında benimki nedir ki?"

Yahya Kemal'in "yedi yüz yıllık hikâyemizi" ihtiyar çınarlardan dinlediğini söylediği Türk musikisinin üstadlarından Itrî, "Na't-ı Mevlânâ" adlı muhteşem eserini bestelediği zaman Sultan III. Ahmed kendisini saraya davet etti ve şerefine görkemli bir şölen verdi. Sofracıbaşı, elinde altın kapaklı bir sahanı kendi önüne koydu fakat III. Ahmed,

- Bu yemeği özel olarak üstad için hazırlatmıştım, onun önüne koyun

emrini verdi ve sanatkâra sahanın kapağını açmasını rica etti. Itrî kapağı açınca gözleri kamaştı, çünkü sahanın içi zümrüt, elmas, yakut ve zebercet gibi değerli taşlarla doluydu. Bu zarif iltifat karşısında Itrî" heyecanlandı ve

- Padişahım, fakir böyle iltifatlara layık değildir

diyerek yere kapandı. Bunun üzerine III. Ahmed içini çekti ve şunları söyledi:

- Bu mücevherlerin sizin eserlerinizin yanında ne kadar değersiz olduğunu bilmez değilim. Bir padişah olarak bundan değerlisi bende yok. Sizler Allah'ın en sevgili kullarısınız ki, eserleriniz dünya durdukça payidar olacaktır. Sizlere o ilahi ihsanların yanında ne verilirse cüce kalır.

Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz*, İstanbul 1974, s. 120.

Osmanlı'da kütüphane aydınlığı: I. Mahmud

(1730-1754)

Yirmi beş sene saltanat ile altmış yaşında mürg-i revân-ı hümâyûnu, hümâ gibi a'lâ-yi illiyyin canibine pervâz eyledi. Bahtı âli padişah idi.

Şemdanizade Süleyman Efendi[1]

III. Ahmed'in yeğeni olan Sultan I. Mahmud çeyrek asra yaklaşan hükümdarlığıyla isyanların kıskacında yalpalayan imparatorluğu bir istikrar zeminine taşımayı başarmış, dışarıda da üç devlete karşı başarıyla mücadele veren ve mücadelesinden muzaffer çıkan bir hükümdar olarak tarihe geçmiştir. Bu nefes alma döneminin Osmanlı kültür, sanat ve edebiyatına bir 'nesim-i nevbahar' olarak yansımasında padişahın dingin ve olgun kişiliğinin olumlu katkısı olduğunu görüyoruz.

1 *Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi: Mür'i't-Tevârih*, I, Hazırlayan: M. Münir Aktepe, İstanbul 1976, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 178.

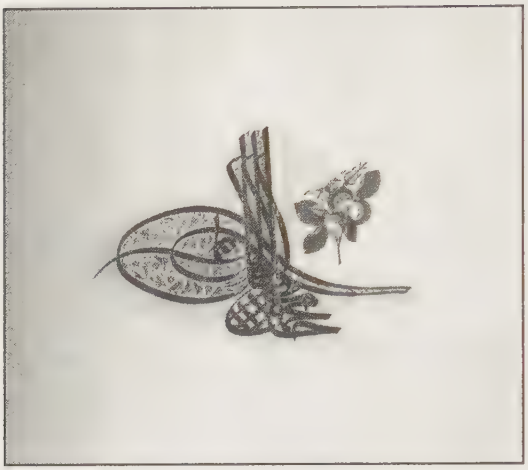

Sultan I. Mahmud'un çiçekli bir tuğrası.

I. Mahmud kaynaklarda kısa boylu, zayıf ve yumuşak huylu birisi olarak anlatılır. Yeniliğe açık olduğu kadar geleneklerine bağlı ve dindardı.

Padişahların birer meslekleri olduğundan söz etmiştik. I. Mahmud'un ise tek bir mesleği yoktu, meslekleri vardı. Meslek zenginiydi bir başka deyişle. Şöyle bir göz gezdirince eminim siz de şaşıracaksınız bu meslek bolluğuna:

Hilalci, mühür kazıcısı ve kuyumcuydu. Vakti müsait olduğunda kantaşı üzerine mühür kazırdı. Kazdığı mühürleri çarşıda sattırır, eline geçen paralarla sadakalarını dağıttırarak sevap kazanmaya çalışır, diğer kısmıyla ise ufak tefek ihtiyaçlarını karşılar, bundan da büyük bir haz alırdı. Bir gün vezirlerinden birisi kendisine, "Şevketlim, milletin hazinesi sizin demektir. Niçin böyle uğraşıp zahmet edersiniz?" deyince, padişahtan "Milletin hazinesini millete sarf etmek gerek. Saniyen, insanın çalışıp alın teri dökerek kazandığı paranın zevki başkadır" cevabını almıştır.

Ayrıca abanoz ve fildişinden kürdanlar (hilaller) yapardı.[2] Bir başka kaynağa göre mücevher işlemekte en yüksek üstadlık mertebesine erişmiştir.[3] Oymacılıkla meşgul olduğuna dair de bir rivayet vardır.[4]

Lale Devri'nin etkisinden olacak lale yetiştirmeye ve satranç oynamaya meraklıydı. Boğaz'da gezmeyi sever, özellikle mehtap seyrinden hoşlanırdı. Lakin yakınlarına sık sık dertlenir, "Dünyada iki şeyden kâm alamadım, biri evlad (hiç çocuğu olmamıştı), biri mehtap" dermiş.[5]

Hakkındaki bilgilerden su zevkine sahip bir padişah olduğunu anlıyoruz Sultan Mahmud-ı Evvel'in. Beykoz'da çıkan Karakulak suyu ilk olarak onun zamanında Osmanlı sarayına girmiş ve Halife Abdülmecid'e kadar bütün padişah ve halifeler, bu lezzetli suyu içmişlerdir. Su, gümüş kaplarda ağızları mühürlü olarak saraya getirilirdi.[6] İstanbul'a bentlerden su getirtmiş olup bugün Taksim Meydanı'nda bulunan ve semte ismini veren şirin maksem binası ve çeşme onun hayır eseridir. Şiirle de meşgul olmuştu ve şiirlerinde kullandığı mahlası "Sebkatî" idi. Hanedanda pek fazla örneğine rastlamadığımız Arapça şiirler yazdığı bilinmektedir.[7] Güzel bir Türkçe kıt'ası aşağıdadır:

Varalım kûy-i dilârâya gönül hû diyerek
Kokalım güllerini gonca-i hoşbû diyerek

2 *Tarihi Hakikatler. Tarihten Hakikatler ve İbretli Sayfalar 1,* İstanbul 2007, Çamlıca Basım Yayın, s. 117.

3 Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Devleti'nde pâdişah 3: Padişah bütün hükümdarlardan üstündü", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 3, Mart 1976, s. 15.

4 Aksun, *age*, s. 145.

5 Be.-Se., "Diri diri gömülen bir padişah", *Tarih Dergisi,* Sayı: 1, 15 Nisan 1950, s. 10.

6 İbrahim Hakkı Konyalı, "Osmanlı padişahlarının içtiği şifalı su: Karakulak", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 39, Nisan 1967, s. 3146.

7 Necdet Sakaoğlu, "Mahmud I", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* cilt 2, s. 57.

Şerbet-i la'l-i hayâli bizi öldürdü meded
Gidelim kûyine yârin bir içim sû diyerek.

I. Mahmud'u musiki sahasında da ileri mertebelerde görmemiz şaşırtmıyor bizi. Çünkü ne de olsa bir Lale Devri çocuğudur o. Bazı besteleri zamanımıza kadar gelmiştir. Uzmanlara göre tanburî bir sazendedir.[8] Diğerlerine göre ise musikide üstad derecesindedir.[9] Hatta yetiştirdiği cariyeler arasında da bestekârlar çıkmıştır. Şemdanizade'nin *Mür'i't-Tevârih*'teki bir kaydına bakılacak olursa bestelerinin güftelerini de kendisi yazardı.

Sultan I. Mahmud'u, kitaplara ve kütüphane yaptırmaya en fazla önem veren, hatta Osmanlı'da bir 'kitap rönesansı' başlatan hükümdar olarak nitelendirebiliriz. Bazı araştırmacılar onun dönemini kütüphaneciliğimizin 'altın çağı' olarak kabul etmektedirler.[10]

Ayasofya, Fatih ve Süleymaniye camileriyle Galata Sarayı'nda kütüphaneler yaptırarak kütüphanecilik tarihimizde ayrıcalıklı bir konum elde eden I. Mahmud, yalnız Ayasofya Kütüphanesi'ne 4 bin cilt kitap vakfetmiş, kütüphanelere gelir temini için Vidin ve Semendire'de köyler bağışlamış, taşradan toplattığı değerli yazmalarla sarayda âtıl vaziyette duran eserleri buralarda toplamıştır. Belgrad'da bir kütüphane vücuda getirmiş ve İstanbul'dan değerli kitaplar göndermiştir. Galata Sarayı ocağında yaptırmış olduğu kütüphaneye saraydan da kitaplar göndermiş, açılış töreninde kütüphanenin iki tarafına yaptırılmış olan çeşmelerin haznelerine şekerli şerbet koydurup halka içirmiştir.[11] (Ne yalan söylemeli, bizimki gibi az okuyan bir toplum için faydalı bir yöntem gibi görünüyor.)

8 Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 27, Ankara 2003, s. 351.

9 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt IV, s. 335.

10 İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 279.

11 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt IV, s. 328.

Osmanlılar kâğıdı elde yaparlardı. İlk olarak bir kâğıt fabrikası, I. Mahmud döneminde, Hekimoğlu Ali Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında açıldı. Polonya'dan kâğıt ustaları getirilerek Yalova'da açılan fabrika 1746'da faaliyete geçti.[12]

I. Mahmud ara sıra Ayasofya ve Fatih camilerine giderek mevlüd okutur, meşhur dinî eserleri hocalara açıklattırarak dinlerdi. Bugün Eyüp Sultan Türbesi'nde gördüğümüz Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ayak izini o koydurmuş ve üzerine manzum bir kitabe yazdırmıştır.

Buhârî-i Şerif, İmam Buhârî'nin hadis derlemesi olup en muteber iki hadis kitabından biri olduğu için (diğeri Müslim'in *Sahîh'idir)* "Buhârî hatmi" yapılırdı. Sultan I. Mahmud da Buhârî hatmi'ne büyük önem veren ve Fatih Camii'nin kıble tarafında yaptırdığı bir kütüphanede 10 kişilik bir "Bûharîhân" kadrosu tayin etmiş ve bu uygulamanın uzun yıllar devamını sağlamak için gelir temin etmişti. Ayasofya Camii bitişiğinde yaptırdığı kütüphanede de "Buhârî hatmi"ne yer vermiş, 10 kişilik Buhârîhâne grubu her gün kuşluk vaktinde Buhârî-i Şerif okuyacaklar, her ay da hatim indireceklerdir. Bazı hatimlerde I. Mahmud'un da hazır bulunması, Buhârî'ye ve hâdis-i Nebevî'ye verdiği önemin göstergesidir.[13]

I. Mahmud'un cirit, at yarışları ve yüzme sporlarından hoşlandığını da biliyoruz. Son bir not:

Osmanlı Devleti'nde ilk madalyanın I. Mahmud zamanında çıkarıldığını biliyor muydunuz? Bu madalya dikdörtgen şeklinde altından dökülme olup üzerinde tarih bulunmamaktadır. Bir yüzünde tuğra, öbür yüzünde "Fe-li'llahi hayrun hafizen ve huve erhamü'r-râhimîn" (Yusuf suresi, 64: "Allah en iyi koruyucu ve rahmet edenlerin en merhametlisidir") ayeti işlenmiştir.[14]

12 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* Cilt: IV/2, s. 519.

13 Nesimi Yazıcı, "Osmanlı dinî hayatından bir kesit: Buhârî hatmi", *Türk Yurdu,* Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 351-352.

14 Ahmed Rasim, *age*, s. 37.

Diri diri mi gömüldü?

Bir de I. Mahmud'un diri diri gömüldüğüne dair kulaktan kulağa dolaşan bir rivayet vardır.[1] Bazılarına inandırıcı görünen bu hikâyenin doğruluğu hakkında bilgi vermekte fayda var.

Güya Sultan I. Mahmud'un türbedarı, cenaze gömüldükten sonra mezardan boğuk feryatlar işitmeye başlamış. Koşup saraya haber vermiş ama yeni padişah III. Osman, tahtı tehlikeye düşecek korkusuyla türbedarı hemen susturmuş, yani öldürtmüş, böylece haberin yayılmasını önlemiş. Velhasıl, saraydan sızan haberler kulaktan kulağa yayılıp bugüne kadar gelmiş.

Böyle bir söylentiye herhalde ihtimal verilemez. Bir padişahın ölümü önemli bir olaydır, özellikle de yeni padişaha cenazenin yüzünü açıp göstermek bir saray adetidir. Yani apar topar gömülmesi diye bir şey söz konusu olamaz.

Olsa olsa bir Cuma selamlığından dönüşte fenalaşan I. Mahmud atı üzerine yığılarak aniden vefat etmiş olabilir ki, bu durum, bu türden dedikoduların çıkmasına sebebiyet vermiş olmalıdır.

1 Mesela biri yarım asrın ötesinden, diğeri bugünden seslenen iki örneği zikredelim: Be Se, "Diri diri gömülen bir padişah", *Tarih Dünyası*, Sayı: 1, 15 Nisan 1950; Avni Özgürel, "Ölmeden gömülen sultan", *Radikal*, 7 Temmuz 2002.

Yangınlar padişahı: III. Osman
(1754-1757)

Tebdil-i kıyafetle gezerken çarşıda satılan gözleme, kebap, leblebi, muhallebi gibi şeyleri satın alır ve açıkta yerdi.

Vâsıf Tarihi

Şahsiyeti ve özellikleri en fazla karanlıkta kalmış padişahlardan biri de "Sultan Osmân-ı Sâlis"dir. 7 yaşından itibaren, 50 yıla yakın bir süre Şimşirlik Kasrı'nda kafes arkasında ömür geçirmiş, bu da onun ruhî dengesini olumsuz yönde etkilemişti. Saltanatı süresince bazı tabii afetlerin vukuu, tarihçileri onun devrini uğursuz saymaya sevk etmiş olmalıdır. Bu yüzden hakkındaki bilgiler tam manasıyla kırıntı kabilinden şeylerdir. Yine de bazılarını toplamaya değer. Bulabildiklerimiz şunlar:

Osmanlı padişahlarının en şişmanı *(mülahham)* olarak bilinen III. Osman, "mütenâsibü'l-endâm" değilmiş, yani beden yapısı orantıdan mahrummuş. Sinirli ve taşkın karakterli olup

III. Osman'ın giysilerinden biri.

kimseye güvenmez, şüpheciliği devlet başkanlığının esası kabul edermiş. Bu şüphesi sebebiyle her şeye karışır, her ayrıntıyı bilmek istermiş.

III. Osman'ın boş zamanlarında marangozlukla iştigal ettiğini biliyoruz ki, sonradan Abdülmecid ve oğlu II. Abdülhamid'de yeniden canlanacak olan bu meslekî ilginin tohumlarını onda bulmamız dikkate değer bir husustur.

Ağabeyi I. Mahmud gibi nesih yazısıyla bizzat kaleme aldığı hatt-ı hümayunları güzel ve okunaklı idi.[1] Bu da hat sanatıyla ilgilendiğini gösteren önemli bir noktadır.

1 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* Cilt: IV/2, s. 553.

Yabancı bir ressama göre III. Osman.

III. Osman'ın kıskançlığa varan tam bir kitap tutkunu olduğunu biliyoruz. Öyle ki, selefi olan I. Mahmud'un kütüphanesindeki kitaplarda onun mührünün üzerini kâğıtla kapatıp kendi mührünü basardı. Topladığı değerli yazmalar, Revan Köşkü kitap koleksiyonunun hatırı sayılır bir kısmını oluşturmaktadır.

Üç yılı bile bulmayan (2 yıl, 10 ay, 18 gün) saltanatına, birisi kılıç kuşanma töreni gecesinde olmak üzere 7 büyük İstanbul yangınını sığdıran III. Osman şehri kasıp kavuran bu yangınlara izafeten "Yangınlar padişahı" diye anılmıştır.[2] Yine onun

2 Cemal Kutay, "Yangın külleri içinde yerden fışkıran şehir", *Bilinmeyen Tarihimiz 1*, İstanbul 1974, s. 420-431.

zamanında İstanbul'da veba salgını olmuş ve denizi donduracak kadar sert bir kış yaşanmıştır.

Kadınlardan hiç mi hiç hoşlanmayışıyla meşhur olan III. Osman, özel olarak altı gümüş kabaralı bir ayakkabı yaptırmıştı kendisine. Öyle ki, hareme girdiğinde kadın yüzü görmemek için taşlarda sesler çıkaran bu ayakkabıyı giyer ve sesleri işiten saray kadınlarının birer köşeye kaçıp saklanmalarını emreder, karşısına çıkanlar cezalandırılırdı. Hiç çocuğu olmamasına şaşmalı mıyız?

III. Osman'ın ilginç özelliklerinden birisi de sık sık halkın arasına çıkmasıdır. Kıyafetini ve görünümünü değiştirerek halkın arasına girip onların dertlerini dinlemiş, hatta bir kahveyi mekân tutmuş ve orada kendisini 'filan yerli Osman Ağa' diye tanıtmış ve insanlarla samimi olarak onların ağzından halk arasındaki söylentileri öğrenmiştir.

Elinin gayet sıkı olduğunu biliyoruz. İstanbul'da meyhaneleri kapattırmış, şeriata aykırı hususları ve kadınların açık saçık kıyafetlerle dolaşmasını yasaklatmıştır.

Saraydan musikişinasları çıkartmış olması da bunlara eklenince bir padişah portresi için biraz garip bir manzara ortaya çıkıyor. Fakat bunu hemen bağnazlık veya kadın ve sanat düşmanlığıyla açıklama aculluğuna düşmeyelim. Bu tedbirler muhtemelen o sırada vuku bulan veba veya yangın gibi afetler karşısında halk arasında 'Biz burada perişan olurken sarayda sazlı sözlü alemler yapıyorlar' dedikodusunun önünü kesmek içindir.[3]

3 Aksun, *age* , s. 148.

Padişahsız türbe!

Sultan I. Mahmud, inşasını başlattığı ve sonradan biraderi III. Osman tarafından tamamlanarak Nur-ı Osmaniye (Osman'ın Nuru) adı verilen külliyede cami, medrese ve kütüphanenin yanı sıra kendisi için bir türbe yaptırmıştı.

Ancak garip huyları olan III. Osman türbeyi kendisine saklayarak, ağabeyi I. Mahmud'u Yenicami'deki türbeye gömdürmüştür.

Ne var ki, talih ona da gülmemiş, bu defa III. Mustafa tahta çıkınca III. Osman'ı o çok sevdiği camisinin yanındaki türbeye gömdürmemiş, kendisi de Laleli'de yaptırdığı caminin yanındaki türbesine gömülmüştür.

Böylece Nuruosmaniye Camii'nin yanı başındaki bu türbeye gömülmek hiçbir padişaha nasip olmamış, sonunda buraya bir Valide Sultan, III. Osman'ın dindarlığıyla temayüz etmiş olan annesi Şehsüvar Kadınefendi defnedilmiştir. (O Şehsüvar Kadınefendi ki, kayıkla Kızkulesi'ne idama gönderilmekte olan Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'yı, yalvararak oğluna affettiren kadındır.)

Kime niyet, kime kısmet diye buna denir herhalde.

Yıldızlardan medet uman gözler: III. Mustafa

(1757-1774)

Voltaire'in tarif ettiği gibi kaba bir adam değildi; tutumlu, mülahazaları ve şan hırsı olan, hatta vukuf ve bilgi sahibi biriydi.

Albert Sorel

Lale Devri'nden itibaren Osmanlı padişahlarının yönetim anlayışlarında belirgin bir değişimin başladığını fark etmişsinizdir. III. Ahmed'de olsun, I. Mahmud'da olsun yenilikçi damarın yükselişine tanık olduk. III. Osman'daki kısa bir duraklamadan sonra, özellikle III. Mustafa ile birlikte bu damarın azalarak veya artarak devletin yıkılışına kadar kendisini belli edeceğini göreceğiz. Bu bakımdan okuyacağımız bölüm, Osmanlı tarihinin kenarının kıvrılacağı sayfalardandır.

Sultan III. Mustafa'yı kaynaklar orta boylu, kısa bacaklı, soluk yüzlü, dar ve yassı alınlı, iri gözlü, iri ve yassı burunlu, kara

III. Mustafa'yı tahtta otururken gösteren bir tablosu.

sakallı olarak tasvir ederler. Heybetli ve kuvvetli bir vücuda sahipmiş. Yalnız gözlerinin pek iyi görmediğini biliyoruz.

III. Mustafa meslek olarak sikkezenliği seçmişti, yani para basma işine meraklıydı. Mükemmel bir atölyesi vardı. Bu atölyede emrindeki işçilerle beraber saatlerce çalışır, ince elişi yaparlardı.[1]

1 *Tarihi Hakikatler* 1, s. 117.

Reisülküttab Ömer Vahid Efendi'den naklen bir Fransız diplomatın, (Comte de Vergennes), aktardığına göre mutaassıp denilecek derecede dindar birisiydi.[2]

Güzel konuşmasıyla tanınırdı. Tıp ilmine, yani tababete meraklı olduğu kaynaklarda yazılıdır.[3] Vücut hareketlerine, yani jimnastiğe de ilgi duyuyordu.[4]

İyi bir hattat olduğu bilinir. Nitekim Kâtibzade Mehmed Refî Efendi'den, özellikle talik olmak üzere Sadr-ı Rûm Ekşiaşzade Veli Efendi'den de hat meşk etmiştir. Hatt-ı hümayunlarında "ta'lik kırması" denilen yazıyı kullanırdı ve yazısı güzeldi.[5]

"İlm-i nücûm"a, yani astrolojiye düşkündü; o kadar ki, sarayda dünyanın muhtelif yerlerinden gelme sihirbaz ve kâhinler bulundurur, eşref saatsiz, yani uğurlu vakti ayarlamadan iş görmezdi. Fransa'dan astronomiye dair bazı kitaplar istetmiş ve kendisine 18. asrın meşhur bilginlerinden Lalande'ın eseriyle diğer bazı eserler gönderilmiştir.[6]

Talihe fazlasıyla inanırdı. Bu yüzden vezirlerini yıldızı yüksek olduğuna inandıkları arasından seçerdi. Hakkında anlatılan Prusya Kralı Frederick'ten müneccim istettiği bilgisi yeniden araştırılmaya muhtaçtır. Mason olan ve III. Mustafa gibi astrolojiye meraklı bulunan Prusya Kralı Büyük Frederick ile iyi ilişkiler kurmak üzere bir jest olarak kendisinden kâhin istediği yorumu akla daha yakın gelmektedir.[7]

Tarihe özel bir merakı olduğu bilinen III. Mustafa, adına "Huzur dersleri" denilen, din alimlerinin Ramazan ayında padişahların huzurunda verdikleri bilimsel tebliğlere ve tar-

2 Aktaran: Cemal Kutay, *Sohbetler,* Ekim-Aralık 1971, İstanbul, s. 187.

3 İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", s. 88.

4 Kocatürk, *age*, s. 288.

5 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* Cilt: IV/2, s. 553.

6 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* Cilt: IV/2, s. 534.

7 Aksun, *age*, s. 151.

Sultan III. Mustafa ile Şehzade Selim'i çocukken gösteren bu resim, Saray Ressamı Refail'e atfedilir (yaklaşık 1757-1788).

tışmalara büyük önem vermiş, adet haline getirterek devletin ömrünün sonuna kadar yaşamasına giden yolu açmıştır. Ayrıca Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) türbesine konulmak üzere 40 kıratlık değerli bir zümrüt göndermiştir.[8]

Şehirde ağır tahribata sebep olan 1776 depreminden sonra İstanbul'un yeniden imarına önem verdi, böylece Fatih ve Eyüp

8 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişahlarmm Haremeyn Hizmetleri*, s .58.

camileri gibi devasa mimari eserlerin yeni şekliyle de olsa bugüne ulaşmasında önemli bir paya sahip oldu.

Pek çok borçlu kimsenin yüz binleri bulan borçlarını kendi cebinden ödemiş, bu yüzden halk arasında merhameti ve yardımseverliğiyle tanınmıştır.[9]

III. Mustafa'nın ilginç, hatta 'çılgın' denilebilecek projelerinden birisi, IV. Mehmed döneminde girişilmiş fakat sonuçsuz kalmış bulunan Sakarya nehrini Sapanca gölüne, Sapanca gölünü de İzmit körfezine bağlamak üzere kanallar açmaktı. Aynı şekilde Baron de Tott'un söylediklerine inanmamız gerekirse Süveyş Kanalı'nın açılması fikrini de neredeyse bir asır öncesinden geliştirmiş ve faaliyetlere girişmiş olduğunu görüyoruz. Ancak bu projeler Osmanlı Devleti için yıkımı başlatan Rusya ile olan uzun savaş yüzünden akim kalmıştır.

Talihsiz bir padişah desek yakışık alır mı III. Mustafa için? Zira yaptırdığı üç büyük caminin hiçbiri kendi adıyla anılmaz. Nitekim kendisi de zaman zaman bundan dert yanar ve 'Üç cami yaptırdım. Birini (bugünkü Fatih Camii'ni) atam, yani Fatih Sultan Mehmed, birini (Laleli Camii'ni) meczub (Laleli Baba), birini (Üsküdar'daki Ayazma Camii'ni) de su aldı' dermiş.

Türk edebiyatına hakkıyla vakıftı. Şiirlerinde "Cihângîr" mahlasını kullanırdı. İnce ve dindar bir ruhun, devlet işlerinin bozukluğundan doğan derin bir ıstırabı terennüm ettiği görülür. Şiirleri toplanmamış olup bazı mecmularda dağınık olarak bulunur.[10] Yetişmiş ve kaliteli adam sıkıntısı çektiğinden ve devlet işlerinin ehil olmayan ellerde kaldığından şikayette bulunduğu bir kıtası meşhurdur:

Yıkılıpdur bu cihân sanma ki bizde düzele
Devleti, çarh-ı denî verdi kamu mübtezele
Şimdi erbâb-ı saâdetle gezen hep hezele
İşimiz kaldı hemân merhamet-i lemyezele.

9 Ahmet Lütfi, *Osmanlı Adalet Düzeni,* Hazırlayan: Erdinç Beylem, İstanbul 1979, s. 87 (kitabın asıl ismi *Mir'ât-ı Adâlet'tir).*

10 İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", s. 87.

Sultan III. Mustafa İsveç Elçisi Ulric Celsing'i huzura kabul ediyor. Yanında iki küçük Şehzadesi.

Bu kıtasına Sadrazam Koca Ragıb Paşa ve Şeyhülislam İsmail Âsım Efendi tarafından nazireler yazılmıştır.[11]

Kara ve Deniz Mühendislik Okulu gibi ilk modern eğitim kurumlarının altında ve bazı iktisadî yenilik girişimlerinin başında da görmekteyiz III. Mustafa'yı. İstanbul'daki bütün cam ve şişe imalathanelerini Ayvansaray'daki Tekfur Sarayı civarına toplamış, burayı camcılığımızın merkezi haline getirmiş ve kiraya verilen dükkânların gelirleri padişahın hayratına sarf edilmiştir.[12] Ayrıca dokuma sanayisinin gelişmesi için çalışmış, "dibâ-yı Rûmî" denilen artık imalattan kalkmış olan değerli kumaşın yeniden üretilmesi için gayret göstermiştir.

11 Ata Bey, *Enderun Tarihi*, cilt 4, s. 67.

12 Erdem Yücel, "Türk sanatında cam işleri", *Türkiyemiz*, Sayı: 12, Şubat 1974, s. 26.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in verdiği bilgilere göre Ramazanlarda iftar ve sahur vakitlerini top atarak bildirme geleneğini III. Mustafa'ya borçluyuz.[13]

Son olarak biraz da giyim kuşamından söz edelim. III. Mustafa kendisinden önceki padişahlardan farklı bir giyim tarzı ve başlık formu benimseyerek törenlerde ulema örfünü andıran kavuğuna, pırlantalı bir tuğ ile süslü uzun bir sorguç takarmış.

Nihayet Cerrahiye tarikatına girdiğini ve aşağıdaki şiiri yazdığını belirterek bahsi noktalayalım:

Yârâb beni bu mesned-i vâlâya getirdin
Envâ-ı inâyetini kıldın bana ihsân
Ol şâh-ı Rûsûl fahri-i cihân aşkına Yârâb
Nimetlerinin şükrüne de kıl beni şâyân
Ettin fukarâ kullarını bana emânet
Bu hizmetin ikmâlini kıl bendene ihsân
Ahkâm-ı hilâfette beni eyle muvaffâk
Şer' üzre metânetle fâik-i akrân
Dergah-i mu'allâna budur arz-ı niyâzım
Makbûl-i dua kıl beni ey hâlik-i ekvân.

Bu şiirin günümüz Türkçesiyle yaklaşık olarak anlamı şöyledir:

"Yarabbi, beni bu yüksek makama getirdin ve çok sayıda iyiliğini bana ihsan ettin.

O peygamberler şahı, dünyanın övündüğü [Peygamber Efendimiz] aşkına Yarab, beni de nimetlerine şükredenlerden eyle.

Fakir kullarını bana emanet ettin, bu kölene bu hizmeti hakkıyla tamamlamayı da nasip eyle.

Hilafeti yönetmekte beni başarılı, şeriat (kanun) üzere metanetle çalışmakta beni akranlarıma üstün kıl.

Yüce kapından dileğim şudur ki, ey kâinatı yaratan, duamı kabul eyle."

13 Aktaran: Server R. İskit, "Tanzimat devrinde İstanbul Ramazanları", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 24, Ocak 1966, s. 1944.

Huzur Dersleri ne demektir?

Huzur Dersleri, Ramazan ayının ilk gününden başlamak üzere ve toplam sekiz derste sona ermek üzere sarayda padişahın huzurunda "mukarrir" adı verilen zamanın tanınmış âlimleri tarafından verilen derslere verilen addır. Bunlara "Huzur-ı Hümayun Dersleri" de denirdi. Tümüyle tefsirden oluşan bu derslerin kökeninin Osman Gazi'ye kadar uzandığı ve Osmanlı imparatorluğunun yıkılışına kadar sürdürüldüğü görülmektedir. Dersler saray salonlarından birinde öğle ile ikindi arasında gerçekleştirildi. Huzur Dersleri son dönemlerde sekiz dersten oluşuyordu ve Ramazan'ın ilk on gününde tamamlanıyordu. Her ders bir mukarrir ve on beş muhataptan oluşurdu. Dersler genellikle iki saat kadar sürerdi. Mukarrirlerin cüppeleri siyah, muhatapların mavi renkte olurdu. Mukarrir dersini bitirdikten sonra muhataplardan rütbesi en yüksek olandan başlamak üzere kendisine sorular sorulurdu. Bu sorular, konuşulan konuya ilişkin olur ve mukarriri zor duruma düşürecek cinsten konu dışı sorular olmazdı. Daha sonra mukarririn duasıyla derslere son verilirdi. Dersler bittikten sonra mukarrirlere bir miktar atiyye (hediye, bahşiş) ile birer bohça verilirdi. Bohçalar mukarrirlerin rütbelerine göre olmayıp, herkese aynı ölçüde verilirdi. Muhataplara ise yalnızca bir miktar atiyye verilirdi.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 708-709.

Evliya Padişah: I. Abdülhamid

(1774-1789)

Cennet-mekân Bâyezid Han nasıl ki herkesin gözünde ermiş sayılıp Sultan Bayezid-i Velî diye ün salmış ise, Abdülhamid Han için de pek çok kimseler ermiş diye söz ederler ve böyle kerametlerine dair birçok hikâyeler o vakte yetişmiş ihtiyarların dilindedir. Aslında çok temiz yürekli bir padişah idi. Merhameti alışkanlığı idi.

Ahmed Cevdet Paşa[1]

Osmanlı tarihinde salt 'Abdülhamid' denilince II. Abdülhamid gelir akla. İkincisi olduğuna göre bunun bir de birincisi olması gerekmez mi? Ama nedense ikincisinin bize yakınlığı ve büyüklüğü, aynı adı taşıdığı ecdadını biraz gölgede bırakmış görünüyor.

Peki kimdir I. Abdülhamid?

Ağabeyi III. Mustafa'nın vefatı üzerine 49 yaşında iken padişah olan Sultan I. Abdülhamid, devletin gövdesinden ilk ko-

1 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet: Osmanlı Tarihi*, cilt 2, Hazırlayan: Mümin Çevik, İstanbul 1994, Üçdal Neşriyat, s. 1061.

pan Müslüman toprağı Kırım'ın kaybının ardından "taht-ı Osmâniye câlis" oluyordu. Kritik bir dönemde yaşamış bu içli padişah, yine bir kalenin[2], Ruslara kaybedildiği ve kaledeki 25 bin Müslüman'ın kılıçtan geçirildiği haberi saraya geldikten kısa bir müddet sonra vuku bulan inme (nüzul) sonucunda hayata gözlerini yumacaktır.

Kayıtlara göre uzun boylu, uzun yüzlü, esmer tenli ve kuru vücutlu olan I. Abdülhamid'in konuşması, davranışları zarif ve nazikti. Sık sık tebdil-i kıyafet ile şehirde gezer ve karşılaştığı uygunsuz işler olursa sadrazamlarını uyarırdı.

Şehzadeliğinde zamanını güzel yazı *(hüsn-i hat)* ile meşgul olmak, Kur'an-ı Kerimler yazmak, ok ve yay üzerine tezyinî motifler işlemekle değerlendirmiştir.

I. Abdülhamid hem okçuydu (kemankeş), hem de pek güzel yay imal ederdi. Bu becerisini de uzun yıllar süren kafes hayatında geliştirmişti.

Ravza-i Mutahhara'ya, yani Peygamber Efendimiz'in kabr-i şerifine konulmak üzere Arapça yazdığı "Kaside-i Hucriyye" (Hücre Kasidesi) onun Resulullah aşkını bugün dahi gören gözlere ayan etmektedir. Baş ve sonundan bazı beyitlerin tercümesini aşağıya alıyorum:

Efendim! Ey Allah'ın Resûlü! Tutuver elimden! Senden başka hiçbir şeyim yok. Hiç kimseye de sığmamam.

Sen bütün kâinatta hidayet nurusun. Sen cömertliğin sırrısın. Ey en hayırlı güvencem.

(...)

2 Bu kalenin Özi mi yoksa Anapa mı olduğu tarihçiler tarafından tartışılmaktadır. Bazı kaynaklar (örneğin Uzunçarşılı) Özi derken, *Câbi Tarihinde* Anapa denilmektedir. Doğrusu şöyle olmalıdır: 17 Aralık 1788'de Özi'nin düştüğü haberlerine çok üzülen padişah, hastalanmış, ancak Anapa'nın işgal edildiği haberi üzerine kederinden felç olmuştur. Bkz. Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001,Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, s. 35. Ancak bu haber doğru olmayıp Anapa kalesi Rusların eline daha sonraki yıllarda düşecektir.

J. B. Hilair'in fırçasından I. Abdülhamid.
Boyunun uzunluğu dikkat çekiyor.

Onu övmek ömür boyu benim işim olsun. Onu sevmek Arş'ın sahibi katında benim güvencemdir.

En güzel salât ve selâmlar ebediyen ona olsun, sınırsız ve sayısız selamlarla birlikte,

Ve şeref sahibi, cömertlik denizi, sehavet erbabı bütün âl ve ashâbına olsun.[3]

3 Hazırlayanlar: Ziya Demirel ve Avni Arslan, *Osmanlı'da Peygamber Sevgisi*, Ankara 2007, Akçağ Yayınları, s. 95-96.

Beylerbeyi Camii'ni yaptırma hikâyesi dikkat çekicidir. I. Ahmed vaktiyle bu caminin yerinde bulunan İstavroz Sarayı'na (ki İstanbul'dan Mekke'ye gönderilen ilk Kâbe örtüsü burada dikilmiştir) yazları kalmaya gider, Hırka-i Saadet'i de yanında götürürmüş. Zamanla özel bir daire dahi yaptırmış ona. Gelin görün ki, I. Ahmed'in İstavroz Sarayı'nda yaptırdığı Hırka-i Saadet Dairesi gün gelmiş terk edilip yıkılmış. Ne var ki, kalbi Peygamber aşkıyla yanıp tutuşan Sultan I. Abdülhamid, bu mekânda başka bir eser yapılıp da sevgili Peygamberi'ne herhangi bir hürmetsizlikte bulunulmasın diye vaktiyle Hırka-i Saadet Dairesi'nin yapılı olduğu yere Beylerbeyi Camii'ni inşa ettirmiştir. Dahası yaptırdığı Beylerbeyi ve Emirgân camilerine kendi elinden çıkma hat eserlerini astırarak sevgisini sanat eserleriyle görünür hale getirmiştir.[4]

Sık sık mesirelere gitmesinin gayesi, halkla karşılaşmak ve onlara yanlarında olduğu mesajını vermekti. Bu aynı zamanda dindar bir padişah imajını beslemekteydi:

> Padişah dindardı; bu gezilerinde öğle ve ikindi namazlarını, semtin camisinde halkla kılıyor, bu suretle halkın teveccüh ve sevgisini kazanıyordu. Padişahın sık sık camilere gitmesi, namaz kılmasıdır ki halk nazarında azizler derecesine çıkmasına, hakkında [evliya diye] birçok menkıbeler söylenmesine sebep olmuştur. Cevdet Paşa da, tarihinde, bu hususiyeti üzerinde durmakta ve halkın görüş ve inanışlarını müdafaa etmektedir.[5]

I. Abdülhamid'in ilim ve sanata düşkün olduğunu görüyoruz. İbrahim Müteferrika iflas edince matbaası I. Mahmud zamanında kapanmıştı. Türkçe kitap basan bir matbaa ancak I. Abdülhamid döneminde yeniden açılabilmiştir. Ayrıca Medine şehrine bir medrese yaptırmış, yazma eserlerden oluşan

4 Erdem Yücel, "Sultan Birinci Abdülhamid", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 57, Ekim 1968, s. 3916.

5 M. Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, 2. baskı, İstanbul 2001, Ufuk Kitapları, s. 125.

büyük bir kütüphane kurdurmuş, kitaplar göndermiştir. Çoğu Osmanlı padişahı gibi tarih kitapları okumaktan hoşlanırdı.

Osmanlı padişahları arasında en fazla hayır eseri yaptıranlardan biri de I. Abdülhamid'dir. Dedesi Fatih Sultan Mehmed'in vaktiyle Unkapanı'ndaki Şebsefa Hatun Camii civarında yaptırdığı Pehlivanlar Tekkesi'ni ihya eden, yani kapısına kilit vurulmuş bir spor kulübünü dirilten padişah da odur.

Pek fazla bilinmeyen bir tarafı da, Osmanlı Devleti'nde yerli malı kullanma mecburiyetinin ilk defa I. Abdülhamid devrinde getirilmiş olmasıdır. Bundan amaç, yerli sanayinin korunmasıdır. Demek ki, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın başlattığı bir tür merkantilist politika, sonradan Osmanlı yöneticilerinin derin gündemini oluşturmuş, sanayi çağında yerli üretimi koruma çabalarının önemi kısa sürede kavranmıştır.

Zamanında sürekli yangınlar çıkan Sultan I. Abdülhamid, özellikle 1782 Ağustos'unda çıkan büyük İstanbul yangında adeta ateşle dans etmiş ve İstanbul'un sokaklarında ateşle kovalamaca oynamışlardır.[6]

Kendisinin spor yaptığından bahsedilmemekle birlikte spor ve oyunları sevdiğini, sır kâtibinin yazdığı *Rûznâme*'den öğrenebiliyoruz. Gittiği yerlerde Enderun ağalarını ok atma yarışmasına sokuyor, kılıç ve mızrak oyunları talim ettiriyor, cirit oynatıyor, pehlivan güreşleri ve cambaz oyunları yaptırıyordu. Birinci gelenleri ihsan-ı şahaneye gark ediyor, sporcuları ödüllendiriyordu. Bir de Levent Kışlası'nda top atışı yaptırmak suretiyle halkın ilgisini çekmeyi başardığını görüyoruz.

Ayrıca Topkapı Sarayı'nda bazen çavuşlara, bazen sazendelere saz çaldırarak ve hanendelere şarkılar söyleterek musiki gece-

6 Beşir Ayvazoğlu, "Ateş denizinde üç gün", Hazırlayan: Mustafa Armağan, *İstanbul Armağanı 3: Gündelik Hayatın Renkleri*, İstanbul 1997, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 168.

leri tertip ettiriyordu; hatta bazı geceler de Karagöz oynattırarak seyrediyor, eğleniyordu.

İnce ruhlu, içli bir padişah olduğundan söz etmiştik I. Abdülhamid'in. Nitekim Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde Ruhşah isimli bir cariyesine yazdığı bazı aşk mektupları bulunmuştur. Bu mektuplardan birinde cariyesinin hırçınlıklarıyla kendisini üzdüğü anlaşılmaktadır. Aşağıda göreceğimiz bir cariyeye yalvaran padişah imajı Philip Mansel gibi yabancı hanedan tarihçilerini bile şaşırtmışa benziyor:[7]

> Ruhşahım, Hamid'in sana kurban ola. Cenab-ı Hallâk-ı âlem mahlukatın hâlikıdır. Bir kusur ile azab eylemez. Efendim, sana bend olmuş bir kulunum, ister beni darb eyle, ister öldür. Sana teslimüm. Bu gice gel, niyazumdur, billahi sebeb-i illetüm ve belki mevtüm (hastalık ve belki de ölüm sebebim) olursun. Ayağın altına yüzüm gözüm sürerek rica ederüm. Kendümi zaptedemiyorum, billahi'l-azîm.[8]

7 Philip Mansel, *Constantinople: City of the World's Desire, 1453-1924*, Londra 1995, John Murray, s. 226.

8 Aynı cariyeye yazılmış diğer mektuplarla birlikte bu mektubu bulabileceğiniz kaynak, M. Çağatay Uluçay'ın *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*'dır (s. 121-134).

Hedefi 12'den vuran atıcı: III. Selim

(1789-1807)

Millet ü devlete lâyık mı bu vaz'-ı nâ-saz
Bunun encâmını tefhime Selim mecburuz.

İlhâmı (III. Selim)

Amcası I. Abdülhamid'in vefatı üzerine tahta oturan III. Selim bu sırada henüz 25 yaşındaydı ve herkes kendisine büyük ümitler bağlamıştı. Nitekim genç padişah da iddialıydı. Ancak üç cephede peş peşe gelen yenilgiler ve 1792'de Yaş Antlaşması'yla Ruslara kaptırılan topraklar, topyekün bir toparlanmanın zorunlu olduğunu göstermişti ona.

İşte III. Selim'in 'ıslahatçı' tarafını bu arka planla birlikte değerlendirmek icap eder. Yani I. Abdülhamid'in muhafaza etmeye çalıştığı eski sistemin sağlığından duyulan şüphe ile adım atılacak yeni sistem karşısında duyulan tereddütlerin onun ve döneminin karakterini çizdiğini söyleyebiliriz.

Sultan Selim-i Sâlis, kaynaklara bakılırsa orta boylu, uzunca simalı, koyu kumral sakallıydı; sakin ve zarif hareketleri vardı. Okumaya karşı aşırı ilgisi sebebiyle henüz 5 yaşındayken, 24 Ekim 1766'da İncili Köşk'te "bed-i besmele", yani eğitime başlama töreniyle derslere besmele çekmiştir. İlk dersini Şeyhülislam Dürrizade Mustafa Efendi'nin verdiğini biliyoruz.

Meslek olarak seçtiği nakkaşlıkta, desen yapmakta ve ipekli kumaşları boyamakta ustaydı III. Selim. Mücevherlere, özellikle de elmaslara meraklıydı. Topkapı Sarayı'ndaki İran hükümdarı Nadir Şah'ın hazinesinden getirilen Nurulayn (Göz Nuru) elması, onun özel gayretleriyle hazineye kazandırılmıştır.[1]

III. Selim Osmanoğullarının yetiştirdiği en büyük, hatta deha çapında bestekâr olarak tanınır. Şöyle bir söz vardır: "Bestekârlıkta dahi sayılmazsa da, dehanın sihirli perdesine değmiş fakat bu perdeyi geçememiştir."[2] İkisi de ayrı ayrı uzmanlık gerektiren tanburî ve neyzenlikte üstad mevkiindeydi. Tamburda hocası, adı kitaplarda genellikle Tamburi İzak olarak geçen Musevi bestekâr ve "geleneksel tambur üslubunun en büyük birkaç üstadından biri" olan Fresko Romano'dur.[3]

Öldürüleceği zaman elindeki ney ile kendisini isyancılara karşı savunması, gerçekten de tragedyalara konu olacak bir sahnedir.

III. Selim ayrıca devrindeki musikişinasları koruyup desteklemiş ve böylece Türk musikisinin 19. yüzyıldaki muhteşem parlayışını tetiklemiştir. "III. Selim'in mûsikişinaslara

1 Mithat Sertoğlu, "Üçüncü Selim'e verilen elmasların meraklı macerası", *Tarih Dünyası*, Sayı: 37, 26 Ocak 1953, s. 1506-1507; ayrıca bkz. Ziya Erkins, "Osmanlılarla İranlılar arasında heyecanlı elmas pazarlığı", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2529-2531.

2 Tahsin Tunalı, "Bestekâr padişah III. Selim", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 1, Şubat 1965, s. 48.

3 Bülent Aksoy, "Bir üst-kültür olarak geleneksel Türk musikisinin alt-kültür musiki görenekleriyle ilişkisi üzerine", *Birikim*, Sayı: 71-72, Mart-Nisan 1995, s. 210-211.

karşı büyük teveccüh göstermesi ve onları himaye etmesi, bu sanatın ülke dahilinde yükselmesinde büyük bir amil olmuştur."

Dahi bestekâr Hamamizade İsmail Dede Efendi'yi destekleyip sarayına alması ve üstelik "Musâhib-i Şehriyârî" (Padişahın Özel Danışmanı) unvanıyla ödüllendirmesi de unutulmayacak hizmetlerinden biridir.[4] Abdülbaki Dede'ye ebced harfleriyle yeni bir nota sistemi yaptırıp Türk musikisi parçalarının notaya aktarılması için gayret gösteren kişi de III. Selim'den başkası değildir.

Türk musikisinin son büyük güneşlerinden olan Rauf Yekta Bey'in III. Selim'in musikişinaslığı hakkındaki değerlendirmesi şöyledir:

> Selîm-i Sâlis mûsikişinas sıfatıyla milli musikimiz tarihinde haiz olduğu mevki'i ta'yin etmek lazım gelse, fikr-i acizanemizce, müşarileyhi; Itrî, Dede Efendi gibi en büyük bestekârlarımız derecesine çıkarmak doğru olmamakla beraber herhalde Tab'î, Sadullah Ağa, Dellalzade derecesindeki esâtize-i meşhure [ünlü üstadlar] ile iktidar addeylemek lazıme-i kıymetşinasidir.[5]

Musiki sahasında diğer bir merakı da karma (mürekkep) makamlar yapmaktı. Tam 14 mürekkep makam terkip etmiştir ve bunlar icrası çok müşkil makamlardır.

Bestelerinden 62 parça notaları ile birlikte elimizdedir. En çok Suzidilara makamı ve Mevlevi ayini ile tanınmıştır.[6]

4 Bkz. Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003, Simurg Yayınları, s. 379 ve 384.

5 Rauf Yektâ'nın *Yeni Mecmua'da* çıkan "Selim-i Sâlis musikişinas" adlı makalesinden aktaran: Süleyman Erguner, "Mahlası İlhâmî, kendi padişah", *Sanat Dünyamız*, Sayı 73, 1999, s. 168. Rauf Yekta'nın bu makalesi sonradan Latin harflerine aktarılmıştır. Bkz. "Selîm-i Sâlis musikişinâs", *Musiki Mecmuası*, Sayı: 465, 1999, s. 48-51.

6 Yılmaz Öztuna, *Türk Bestecileri Ansiklopedisi*, s. 54. (*Hayat* dergisinin 29 Mayıs 1969 tarihli 23. sayısının ilavesi.)

Bazıları müziğe hayatında fazla yer ayırdığından III. Selim için "Part-time padişahlık yapar, asıl müzisyendir" derlermiş.[7]

Bir de öldürülmeden bir gece önce bestelediği söylenen bir şarkının güftesi elimizdedir ve İngilizce bir kaynakta zikredilmektedir (güftenin aslı British Library'de bulunuyormuş). Bu güfte ile Dede Efendi'nin bestelediği bayatî makamında ve şarkı formundaki eserin güftesi arasında bazı benzerlikler göze çarpmaktadır.[8] Hattatlığı da zikredilmesi gereken özellikleri arasındadır. Yazısı güzeldi. Hatt-ı hümayunlarını güzel talik kırmasıyla yazardı.[9] Bazı hat levhaları, mesela müsenna besmelesi gibi örnekler elimizdedir. Şehzadeliğinde Fransız veliahdı (sonradan Kral XVI.) Louis ile mektuplaşmıştır.[10]

Çok yönlü bir sanatçı olan III. Selim musikişinaslığı kadar olmasa da orta dereceli bir şairdi. "İlhâmî" mahlasıyla yazdığı şiirlerinden en azından sevimli bir samimiyet sızdığı görülür. Şiirlerinde ince bir serzeniş ve mahzun bir eda sezilmektedir. Fikirlerini basit ama samimi bir söyleyişle dile getirmiştir.[11] Divan edebiyatımızın son büyük zirvesi kabul elden Mevlevi Şeyh Galib'in yakın dostu olduğunu söylemek şiir ve tasavvufa olan eğilimini belirtmek için yeterli olacaktır. Ancak şairliği, bestekârlığının yanında sönük kalır.

Aynı zamanda Karagöz oynatanları destekleyerek bu sanatın bugüne gelmesini sağlayan bir sanat hamisiydi. Karagözcülük sanatının en büyük ustalarından biri olan Hayalî Hafız Bey, III. Selim'in sarayında özel gösteriler düzenler ve padişahtan iltifat görürdü.

7 İlber Ortaylı, "Yakın çağın muhasebesi", *Milliyet,* 4 Mayıs 2003.

8 Bülent Aksoy, "Sultan III. Selim'in öldürülmeden bir gece önce bestelediği şarkı", *Türklük Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 8, İstanbul 1997, s. 31-34.

9 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* Cilt: IV/2, s. 553.

10 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün veliaht iken Fransa Kralı Louis XVI ile muhabereleri," *Belleten,* Sayı: 5-6, Ocak-Nisan 1938, s. 191-246.

11 İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", s. 88.

III. Selim bir bayramlaşma sırasında tebrikleri kabul ediyor (1789). Ressam: Konsantin Kapıdağlı.

Türkiye'de ilk bale, sarayda onun huzurunda oynanmıştır. Sicilyateyn Sefiri'nin ve Fransa'nın İzmir Konsolosu'nun kızlarının gösterisinden çok memnun olan padişah ve kızkardeşi Hatice Sultan bunun saraydaki cariyelere de öğretilmesini sağlamışlar, böylece bale sanatı ilk olarak saray yoluyla girmiştir ülkemize. [12]

12 Nurullah Tilgen, "Türkiye'de ritmik danslar ve bale" *Aylık Ansiklopedi,* No. 50, Haziran 1948, s. 1453.

Osmanlı padişahlarının en sanatkâr ruhlusu bile kılıç ile neyi aynı elde tutabilmiştir. Nitekim musikişinas III. Selim aynı zamanda mahir bir silah ustasıydı. Müzelerde gördüğümüz kaval tüfeklerinin gez ve arpacıklarını o kadar ince hesaplarla imal edermiş ki, onun yaptığı tüfeklerle atılan kurşunlar hedefi tam 12'den vururmuş.

Rahatlamak için burna çekilen bir ot olan enfiyenin tiryakisiydi.[13]

Okçuluğu da meşhurdu. Bir kaynakta okunu 732 metreye düşürdüğü ve Osmanlı ordusunda okunu onun attığı uzaklığa düşürebilen sadece iki kişi olduğu yazmaktadır.[14] Topkapı Sarayı Eski Hazine Dairesi önünde bulunan bir nişan taşının üzerindeki kitabede III. Selim'in Levent Çiftliği'nde uzaktan yaptığı ve tam isabet kaydettiği bir tüfek atışından söz edilmektedir.

En iyisi bu hicranlı bahsi III. Selim'in Peygamber Efendimiz'e yazdığı nefis bir "na't-ı şerif"le sonlandırmak:

N'ola fahr etse yazarken hâme na't u midhatun
Ol Resûl-i Kibriyâ'mn vasf-ı zât-ı devletin
Bî-nazîr mahbûb-i Hakkdır görmemiş mislin felek
Nûrdan bir serve benzemiş görenler kâmetin
Hilkat-i dünyâya bâis zât-i pâkindir senin
'Arşdan a'lâ yâ Resûlallâh kadr ü rifatin
Hamd ola Hakka bizi çün ümmetinden eyledi
Şükrün etmek nice mümkindir bu uzmâ ni'metin
Da'vi-i küfr ü cehâlet etseler bed-meşrebân
Geldiler imâna gördükde zuhûr-i şevketin
Cevher-i hâk-i kudûmü tûtiyâdır çeşmime

13 "Osmanlı tarihinden ibretli fıkralar", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 4, Nisan 1950, s. 139.

14 Sir Ralph Payne-Gallwey, The *Projectile: Throwing Engines of The Ancients*, with a new introduction by E.G. Heath, 1973, Rowman and Littlefield, Totowa, New Jersey, s. 22-23.

Belki mahşerde olur tahlîse elde hüccetin
İki âlem âfitâbı sensin ey fahr-i rusûl
Pertev-i mühr-i nübüvvet iledir hatmiyyetin
Eylemezsen ben kulundan lutf u ihsânın dirığ
Ey şehenşâh-ı dü-âlem var kemâl-i refetin
Ey kerem kânı zulâm-ı gamdan azâd et beni
Mazhar-ı feyz-i şefâat kıl bu nâçâr ümmetin
Şem'-i şevkin pertevi her dem derûnumda niyâz
Bâis-i zevk u ferahdur sînede germiyyetin
Nüh feleklerde melekler ins ü cins hep bendedir
On sekiz bin âlemi doldurdu şân u şöhretin
Dâimâ zikr-i salâtın ola evrâdım benim
Olur ise ey şeh-i taht-ı risâlet himmetin
Mülhem oldun yazmağa bu nüsha-i vassâfı çün
Tâ şefâat eyleye bu na't-ı pâke hizmetin
Bin salat ile selâm eyler revân-ı pâkine
Eyler İlhâmî ricâ nakd-i şefâat ruhsatın
Koyma yâ Rabbi dili tâb u teb-i isyânda
Ebr-i lûtfundan bana neşr eyle âb-ı rahmetin.

Tarihin sildiği gizemli yüz: IV. Mustafa

(1807-1808)

Zayıf karakteri ile I. Mustafa'ya benzer.

Cavid Baysun

I. Abdülhamid'in oğlu olan Sultan IV. Mustafa tahta geçtiğinde 28 yaşındaydı ve devletin içinde yenilikçi-muhafazakâr çekişmesi, neredeyse bir satranç oyununa dönmüş bulunuyordu. III. Selim'in kararlı bir duruş sergilemediği için kısa zamanda engellenen yenilik hamleleri devam mı edecek yoksa bir kenara mı bırakılacaktı? İşte IV. Mustafa bu çetin çekişmenin ortasına düşmüştü.

Sultan Mustafa-yı Râbi, uzun ömürlü Osmanlı hanedanı tarihinin en kısa süren iktidarlarından birinde kendisini göstermeye yeterince fırsat bulamadan yeni bir isyan sonucunda tahttan indirilmiş ve Ocaklı ağalarının teşebbüsüyle yeniden tahta çıkarılmayı beklediği bir sırada karşı darbe girişimine kurban gitmiş, yenilikçi kesimin padişahı II. Mahmud'un emriyle öldürülmüştür.

Sadece bir yıl, iki ay kadar bir padişahlığı bulunan Sultan IV. Mustafa'nın kaynaklardan herhangi bir şahsî hususiyeti tespit olunamamıştır. Ancak İsmail Hami Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* başta olmak üzere pek çok kaynakta kendisine "mürteci padişah" damgası vurulması herhalde sorgulanmalıdır.

Danişmend onun 'çok kurnaz' ve 'hâris' (hırslı) olduğunu ama zekâca zayıf bulunduğunu kaydeder ki, taraf tuttuğunun bir kanıtı olarak değerlendirilmelidir bu üzücü sözler.[1] Siyasette hırsın aşağılandığı nerede görülmüştür?

O dönemi çok ayrıntılı olarak anlatan ve padişahlar hakkındaki saygısını eleştirse dahi elden bırakmayan mesela *Târih-i Cevdet* gibi eserlerde de ona neredeyse yokmuş gibi davranılmış olması ilginçtir. IV. Mustafa'nın tahta çıkmasını sağlayan Kabakçı İsyanı'nı alkışlamış bulunan Ebubekir Efendi bile onun şahsi özelliklerinden bahsetmekten özenle kaçınmıştır. Sadece tahta çıkışını anlatırken "nazlı cennet tavusu gibi" *(mânend-i tâvûs-i cinân-ı nâzân)* gibi yürüdüğünü[2] söylüyor ki, bu da edebî bir söyleyiş kalıbından ileri gitmiyor ne yazık ki.

Yalnız IV. Mustafa'nın hediyelerle birlikte kutsal topraklara gönderdiği tek Sürre Alayının yolda bedevilerin hücumuna uğraması karşısında hüzünlendiğine ve şu mısraların dilinden döküldüğüne dair bir rivayet mevcuttur:

> Niyet ettik Beytullah'a gitmeğe
> Hacerü'l-Esved'e yüzler sürmeğe
> Arafat'ta hem vakfeye durmağa
> Takdir her tedbiri bozar dediler.[3]

1 İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Krolonojisi*, Cilt 4, İstanbul 1961, Türkiye Yayınevi, s. 88.

2 Ubeydullah Kuşmânî ve Ebubekir Efendi, Hazırlayan: Aysel Danacı Yıldız, *Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi*, İstanbul 2007, Kitap Yayınevi, s. 120.

3 Demirel ve Arslan, *age*, s. 99.

Sedefkâr, hattat, sporcu: II. Mahmud

(1808-1839)

II. Mahmud'un, kızı Atiyye Sultan'a subay üniforması giydirip saçlarını fes altında toplatarak pantolonla ve erkek kıyafetinde, yanına büyük ağabeyi Abdülmecid'i verip askerî birliklere, seraskerlik makamına... göndermesi muhafazakârları artık iyiden iyiye çileden çıkarmıştı.

Yılmaz Öztuna

Ağabeyi IV. Mustafa'nın bir karşı isyan sonucunda tahttan indirilmesiyle yerine geçen II. Mahmud bu sırada 24 yaşında bulunuyordu. III. Selim'in ıslahat girişimleri yarıda kalmış, Cevdet Paşa'nın dediği gibi IV. Mustafa'nın saltanatında İstanbul'un eyalet ve vilayetlerle irtibatı neredeyse kesilmiş, bir anlamda yeni sultan taşraya emirlerini dinletemez olmuştu. Böylece sanki düzmece bir padişah görüntüsü verdiğini söyleyebileceğimiz IV. Mustafa döneminde devlet aygıtı felç olmuş ve halk da sorunları çözülmeyince sıkıntıya düşmüştür.

II. Mahmud'un imzasını da taşıyan ve Resulullah'tan şefaat dileyen güzel bir sülüs levhası.

Anlaşılan bir meşruiyet sorunu yaşanmaktadır. Sadece İstanbul'da tahta oturmanın yetmeyeceği, yeni uzlaşmaların gerektiği karmaşık bir dönemi yaşanmaktadır.

İşte ölmeden önce III. Selim'in de kendisine çokça umut bağladığı II. Mahmud devletin varlık-yokluk sorununu yaşadığı bu kritik ortamda tahta çıkmıştı.

I. Mahmud'un tipini kitaplar orta boylu, vücudunun belden yukarısı uzunca, geniş omuzlu olarak tarif ediyor. Kumral sakalı ömrünün sonuna doğru bembeyaz olmuştu. Zarif ve sevimli bir yüzü, çok güzel, manalı lacivert gözleri vardı.

I. Selim'in, iyi yetişmesine önem verdiği Şehzade Mahmud nispeten serbest bir ortamda din, edebiyat, müzik, yazı ve topçuluk alanlarında eğitim almıştır.

Mahmud-i Sânî hemen hemen III. Selim'e yakın seviyede büyük bir bestekârdır. Günümüze 26 adet bestesi ulaşmış bulunuyor. Bestelerinden Hicaz Divanı meşhurdur.[1]

1 Necdet Sakaoğlu, "Mahmud II", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 62.

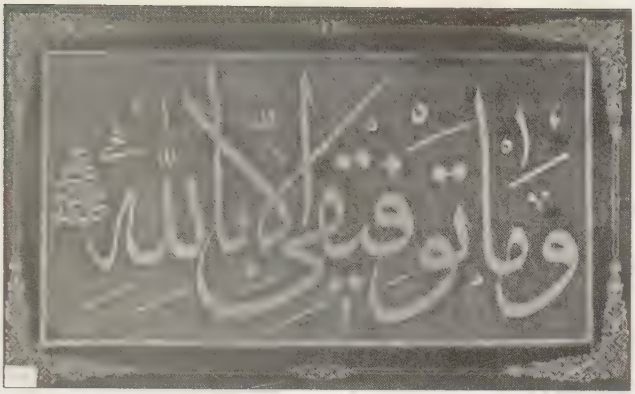

Sultan II. Mahmud'un "Muhakkak" adlı yazı türünde bir eseri. Anlamı: "Benim başarım ancak Allah'ın yardımıyladır."

Tambur çalıyor ve ney üflüyordu. Ayrıca sarayda düzenlettiği 'küme fasılları'na devrin musikişinas şeyhlerini ve dervişlerini, özellikle de Mevlevîleri davet ettirir ve onları yanında görmekten büyük mutluluk duyardı.[2]

Dellalzade, Müezzinbaşı Şakir Ağa ve özellikle Hamamizade İsmail Dede Efendi gibi klasik musikimizin şöhret yıldızlarının yanmaya devam etmesi, onun himayesi sayesindedir. Semai kahvelerinin çoğalmasıyla İstanbul'a akın eden halk ozanlarını bir düzene sokmak için "Âşıklar Kethüdalığı"nı kurmak suretiyle halk şiirimizin gelişmesine de hizmet ettiğini söylememiz gerekir.[3]

Ayrıca ender rastlanan hanendelerden olduğu söylenir. Davudî sesiyle okuduğu besteler sarayda ayrı bir zevkle dinlenirmiş. Ziya Şakir'in deyişiyle, "Bilhassa gazel okuduğu zaman etrafındaki kadın hanende ve sazendeleri dizlerine kapandıracak derecede vecde getirirdi."[4]

2 Sezai Küçük, *age*, s. 379.

3 M. Nazmi Özalp, "Osmanlı döneminde Türk musikisi", *Türk Yurdu (700. Yılında Osmanlı* özel sayısı), Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 334.

4 Ziya Şakir, *age*, 1953, s. 2052.

II. Mahmud'un "Adlî" mahlasıyla kaleme aldığı şiirleri vardır. Orta derecede bir şairdi. Peygamber Efendimiz'in kabrinin bulunduğu yer olan Ravza-i Mutahhara'ya gönderdiği bir altın şamdan münasebetiyle şu na'tı yazmıştır:

Şamdan eyledim ihdâya cür'et ya Resûlallah
Muradım dergeh-i a'lâya hizmet ya Resûlallah
Değildir ravzana şayeste dest-âviz-i nâçizim
Kabulünle kıl ihsan u inayet ya Resûlallah
Kimim var hazretinden gayri halim eyliyem ilam
Cenâbındandır ihsân u mürüvvet ya Resûlallah
Dahilek el-amân sâd el-amân dergâhına düşdüm
Terahhum kıl bana eyle şefâat ya Resûlallah
Dü âlemde kıl istishâb Han Mahmûd-i Adlî'yi
Senindir evvel ü âharda devlet ya Resûlallah.

Ayrıca edebiyatçıları himaye etmesiyle tanınırdı.

II. Mahmud'un yazıya merakı daha şehzadeliği döneminde başlamış ve iyi bir hattat olarak yetiştirilmişti. Saray-ı Hümayun'un hat hocalarından Kebecizade Mehmed Vasfî Efendi'den "mektuplaşmak suretiyle" sülüs ve nesih meşk etmiş, şehzadeliğinin son yıllarında bir hilye yazarak icazet almaya hak kazanmıştır (1807). Aynı tarihlerde 2 adet Kur'an-ı Kerim de yazmıştır.

Padişah olduktan sonra da hatla meşgul olmaya devam etmiş, hat sanatının zirvelerinden Mustafa Rakım Efendi'den feyz almış, celi sülüs yazı meşk etmiştir. Hatta zor bir yazı olan celî'de ilerleyerek hocasına yaklaşmıştır derler.

Topkapı Sarayı Arz Odası'nın son kapısı üzerindeki celi yazı, onun eseridir. Bursa Ulu Camii'nde, babası I. Abdülhamid'in türbesinde[5] ve Konya'da Mevlâna Türbesi'nde, Aksaray Valide Camii'nde vs. birer hat levhası bugün dahi görülebilmektedir.[6]

5 Kemal Beydilli, "Mahmud II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 27, Ankara 2003, s. 356.

6 Ayrıca bkz. Bektaşoğlu, agy, s. 292; Ali Rıza Özcan, agy, s. 99.

60'tan fazla celi levhası elimizdedir. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde 8 adet eseri görülebilir. Yazılarını varak altınla siyah, neftî, mavi veya fes rengi gibi koyu zeminlere malakârî denilen teknikle kabartma olarak yaptırır ve çeşitli abidelere, camilere, mekânlara astırırdı.[7]

II. Mahmud resmi halka sevdirmek ve resim konusundaki direnişi kırmak amacıyla Kayserili Ermeni asıllı ressam Rupen Manas'a portresini yaptırarak devlet dairelerine astırmış, hatta kendisini tenkit etmek isteyen Şeyhülislam'a da bir tane yaptırıp hediye etmiştir.[8]

Sultan II. Mahmud aynı zamanda usta bir sedefkârdı. Boş zamanlarında Şam'dan özel olarak getirttiği Hamdan Usta adlı sanatçıyla baş başa sedef işlemeciliği yaparlardı.

Hareketsizliğe tahammülü yoktu II. Mahmud'un. Ava ve spora meraklıydı. Hatta Osmanlı padişahlarından spora en çok önem verenlerinden biriydi.

Ok ve tüfek atmada da mahareti vardı.[9] Hafız Efendi adlı ustadan 6 ay ders görüp kabza almaya hak kazandığı günde okunu tam 1221 gez (1 gez 66 cm olduğuna göre tam 805 metre) uzağa düşürmeyi başarmıştı.[10]

Ayrıca 810,48 metrelik bir rekorun da sahibiydi. Bu rekoru padişaha yapılan bir iltimas zannetmek II. Mahmud'a iftira olur.

7 Ali Alparslan, "Mahmud II-Hattatlığı", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* cilt 2, s. 62; Uğur Derman, "Sultan II. Mahmud'un hattatlığı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri,* İstanbul 1990, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 37-47.

8 Ayla Ersoy, "Padişahlar ve resim sanatı", *Antik & Dekor,* Sayı: 50, Ocak 1999, s. 74.

9 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Sultan İkinci Mahmud'un ölümü", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2821.

10 Kabza alma merasiminin ayrıntıları ve zamanın Amerikan elçisinin bu atışa tanıklığı için bkz. Atıf Kahramanoğlu, "Sultan II. Mahmud'un sporculuğu", *Türk Kültürü,* Sayı: 118, Ağustos 1972, s. 1068-1072; ayrıca bkz. Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Fatih'in kurduğu Okmeydanı ve 'Okçular Tekkesi'", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 26, Mart 1966, s. 2172.

II. Mahmud'u kıyafet inkılabını yaptıktan sonraki üniformalı görüntüsüyle tespit eden bir gravür.

Zira bu konularda çok hassastı. Hatta bir ara attığı oku, daha uzağa düşmüş gibi gösteren iki görevliyi işten attırmıştı.[11]

Mustafa Kâni Efendi'ye okçuluk hakkında bir risale olan *Telhis-i Resâil-i Rûmâtı* kaleme aldırdıktan sonra devrin en büyük hattatlarından Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye yazdırarak ölümsüzleştirdi.

II. Mahmud okçuluktan başka güreş, binicilik ve tomak oyunu gibi sporlarla da yakından ilgilenmiştir. Kaynaklarda onun

11 Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara 1999'dan aktaran: Murat Özveri, "Osmanlı'da okçuluk", *Toplumsal Tarih*, sayı: 137, Mayıs 2005, s. 70 ve 75, dipnot 21.

padişahlığı süresinde Enderun'un bir spor ve müzik merkezi haline geldiği kayıtlıdır. Ayrıca iyi bir cirit oyuncusu olmasına rağmen Osmanlı ülkelerinde cirit oyununu yasaklamış olması gariptir.[12]

Letâif-i Enderun'dan öğrendiğimiz kadarıyla kışın kar yağdığında Topkapı Sarayı'nın Şimşirlik Meydanı'na Üç Odalı Ağaları getirtir ve onların kartopu oynamalarını seyretmekten zevk alırmış.[13] Osmanlı devrinde İstanbul'a ilk zürafanın onun devrinde geldiğini de yine aynı kaynaktan biliyoruz.

Bazı sultan düğünlerinde ve yabancı prenslerin ziyaretlerinde alafranga büfeler kuracak kadar Avrupalı yemek adetlerine eğilim gösteren II. Mahmud, aynı zamanda kendisine çatal bıçak takımı hediye edilen ilk padişahtır. İşin garibi, hediye eden de tutucu diye tanınan ve reformlardan pek hoşlanmadığı için modern tarihlerimizde eleştirilen bir Sadrazamdır: Hüsrev Paşa. Ancak çatalı yemekte kullanıp kullanmadığını bilmiyoruz.[14]

Memurlara fes giyme mecburiyeti getirmesi gibi radikal kararları yüzünden adı halk arasında "Gâvur padişah"a çıkmış olan II. Mahmud, özellikle dinî önemi bulunan makam ve kabirlerin onarımı ve ihyası yolunda programlı bir harekete girişmişti. İstanbul'da bulunan sahabi kabirlerinin ihyası onun gayretiyledir.

Aynı zamanda Mekke ve Medine'de çok sayıda hayır eseri yaptırmıştır. Mesela Hz. Hatice'nin evini yeni baştan inşa ettirmiş, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) doğduğu eve ve namaz

12 Selim Somçağ, "İstanbul'da hayvanlar", Hazırlayan: Mustafa Armağan, *İstanbul Armağanı 3: Gündelik Hayatın Renkleri,* İstanbul 1997, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 168.

13 Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun-Letaif-i Enderun, 1812-1830,* Hazırlayan: Cahit Kayra, İstanbul 1987, Güneş Yayıncılık.

14 Sabahattin Türkoğlu, "Osmanlı sarayında mutfak hizmetlileri ve sofra gelenekleri", *Hünkâr Beğendi: 700 Yıllık Mutfak Kültürü,* Ankara 2000, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 51.

kıldıkları yerlere birer mescid yaptırarak veya varsa ve bakımsızsa tamir ettirerek o kutlu hatıraların yeniden canlanması için uğraşmıştır.[15] Peygamber Efendimiz'in medfun bulunduğu "hücre-i saadet"in kubbesini yeniden yaptırmış ve yeşile boyatmıştır. Bugün "Kubbetü'l-hadrâ", yani "Yeşil kubbe" adıyla meşhur oluşu, II. Mahmud zamanındaki bu renk değiştirme operasyonunun eseridir.[16]

Cerrâhî tarikatına müntesiptir. Ancak Mevlevihanelere, özellikle Ali Nutkî Dede'nin postnişini olduğu Yenikapı Mevlevihanesi'ne sık sık giderdi. Aşağıda bu gidiş gelişleri sırasında yaşanan ilginç bir olayı okuyabilirsiniz.

Son olarak şunu belirtelim: Mahmud ve Mehmed adlarını taşıyan ikiz çocuklarından birincisi 7 yaşında, ikincisi ise 7 aylıkken ölmüştür.

15 Geniş bilgi için bkz. Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 60-66.

16 Nebi Başkurt-Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 29, İstanbul 2004, s. 284.

Tekkede Sultan Mahmud mu makbul yoksa Derviş Mahmud mu?

Babam Yenikapı Mevlevihanesi son şeyhi Abdülbaki Efendi'den dinlemiştim.

İkinci Sultan Mahmud'un ilk devirleri. Yenikapı Mevlevihanesi'nde Ali Nutki Dede Efendi şeyh. Sözü sohbeti dinlenir, hakikaten içi ve dışı temiz bir zat. Meşhur şairimiz Şeyh Galib'in müşarünileyhin [bu kişinin] dervişi olduğunu söylemek, kendisi hakkında fazla söz söylemeye lüzum bırakmaz, sanırım.

Sultan Mahmud ikide bir tekkeye gelmekte, ayinde bulunduktan sonra da dervişlere ihsanlar vermekteydi.

Şeyh Efendi Padişah'ın bu hareketini doğru bulmuyor fakat durup dururken de:

Dervişlere para vermeyin, ihsanda bulunmayın, diyemiyor. O zamanın terbiye ve adabına aykırı.

Bir taraftan da dervişlerin Padişah ihsanına alışmamalarını istiyor.

Bir gün Sultan Mahmud yine dergâha geliyor ve ayini müteakip şeyhin odasında Ali Nutki Dede ile konuşmaya koyuluyor. Bir aralık:

Şeyhim, diyor, benden bir şey emretmez misiniz?

Dede Efendi:

Estağfurullah, yok, diyor.

Padişah ısrar ediyor:

Canım, bir şey emredin de yapayım.

Koca dede artık dayanamıyor:

Var amma yapamazsınız.

Bu cevap, bilhassa Sultan Mahmud gibi mağrur bir padişahın garibine gidiyor ve asabiyetini belli eder bir şekilde:

Nasıl olur, diyor, söyleyin de yapayım.

O zaman Şeyh Efendi şöyle bir doğrularak cevap veriyor:

Öyleyse bir daha bu tekkeye gelmeyin!

Padişah şaşırmış bir halde soruyor:

Beni evliyaullah kapısından kovuyor musunuz?

Dedenin cevabına bakın:

Buraya "Mahmud efendi" olarak gelirseniz gelin, yoksa "Sultan Mahmud" olarak gelip dervişlere ihsanlarda bulunarak onların kalbini Allah'tan sizin kesenize çevirecekseniz gelmeyin.

Resuhi Baykara, "5 padişaha dair bilinmeyen fıkralar", *Yeni Tarih Dünyası*, Sayı: 1, 17 Eylül 1953, s. 43.

Dede Efendi ile Johann Straus'un ortak hamileri: Sultan Abdülmecid

(1839-1861)

> Abdülmecid yakışıklı bir delikanlıdır, ancak 17 yaşında olmasına rağmen, zarif, biraz da solgun çehresini muhteşem bir siyah sakal ile süslüyor; padişah hastalıklıdan ziyade ince yapılı görünmekte; elmas iğneli kırmızı fesi ve geniş lacivert harmaniyesiyle tıpkı babasının kıyafetinde; fakat bana Sultan Mahmud'dan daha sükûtî ve daha asık yüzlü göründü.
>
> **Moltke**

Babasının ölümü üzerine çocuk denilecek bir çağda, henüz 17 yaşında tahta çıkan Sultan Abdülmecid ile birlikte Tanzimat padişahları dönemi başlamaktadır. Bundan sonra Abdülaziz'in son dönemi ve II. Abdülhamid'in kısmî revizyonu haricinde Tanzimat çizgisindeki yenilikçi-"Frengi" hareket Osmanlı yönetimini belirleyici motif olacaktır.

Abdülmecid, resimlerinden de görüleceği üzere narin yapılı, sarışın, mavi gözlü, solgun benizli, teni hafif çiçek bozuğu rengindeydi. Yüzü güzel olmamakla beraber sevimliydi. Yüzünde çiçek hastalığından kalma izler bulunuyordu. Hareketleri nazikti. Çok terbiyeli ve kibardı.

Osmanlı padişahları arasında 4 oğlu birden tahta çıkmış tek padişah olan Sultan Abdülmecid (bunlar V. Murad, II. Abdülhamid, V. Mehmed Reşad ve Vahdettin'dir), boş zamanlarında ok ve yay imal etmekle meşgul olurdu.

Osmanlı şehzadeleri tahsil çağına gelince "bed'-i besmele-i şerife" tabir edilen bir törenle derse (mektebe) başlardı. Düğünü andıran bir törenle mektebe başlayan talebe, hocanın önüne geldiğinde muallim ilk önce "besmele" çektirdiği için bu tabir mektebe başlamanın simgesi olmuştur.

Şehzade Abdülmecid'in "bed'-i besmele" töreni debdebeli bir alayla icra olunmuştur. Bu tören oldukça ayrıntılı bir şekilde kayda geçirilmiştir:

> 1247 senesi rebiyülâhirinin on yedinci günü şehzade Sultan Abdülmecid Han'ın bed'-i besmele-i şerife merasimi icra edilmiştir. Bu münesebetle Üsküdar'da İbrahim Ağa çayırındaki kasr-ı hümayun önünde vâkı sahraya on sekiz direkli gayet zarif ve müeyyen otağ ve diğer sâyebanlar ve erkân-ı devlet, ulema, asâkir [askerler], etfâl-i mekâtib [okul çocukları], züvvâr [ziyaretçiler] ve misafirin için de diğer çadırlar kuruldu. Bu çadırlarda ziyafet verildi. Bed' resimlerinde tarik-i ilmi ashabından şeyhülislam efendiyle sadreyn ve nakibü'l-eşraftan maadası [başkası] bulunmaması âdet-i kadime [eski bir adet] olduğu halde bu cemiyette İstanbul payesine kadar mensup ve mazul mecmu ulema davet olunmuşlardır.[1]

1 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt 1, İstanbul 1946, Milli Eğitim Basımevi, s. 193.

Abdülmecid'in bir Fransız firması tarafından özel olarak yaptırılan altın, çift kapaklı cep saati. Arka kapakta müzik enstrümanları dikkat çekiyor. (Topkapı Sarayı Müzesi)

Babası gibi musiki ile de ilgilenmiş olan Sultan Abdülmecid, sarayda Batılı anlamda müzik dersi almışlığı olan ilk padişahtır. Piyano çalar, Batı müziğini en az alaturka musiki kadar korurdu.[2]

İsmail Dede Efendi'ye karşı sevgi besliyor ve onu dinliyordu. Ancak III. Selim ve babası II. Mahmud gibi bizzat klasik Türk musikisiyle ilgilenmeyişi, ilgilendiği musikinin de alafranga oluşu ve sadece 'dinleyici' olarak kalması, Dede Efendi'yi üzmüş ve saraydan ayağını kesmesine sebep olmuştu. Hatta ümitsizliğini "Artık bu oyunun tadı kaçtı" sözleriyle dışa vurduğu ve sonunda koleraya yakalanarak öleceği Hac

2 Vedat Kosal, "Önce müzik hayatı batılılaştı", *Gösteri*, Sayı: 212, Temmuz-Ağustos 1999, s. 63.

yolculuğuna çıkmaya da bu yüzden niyetlendiği söylenmiştir. Keza büyük hattat ve musikişinas Tosyalı Kazasker Mustafa İzzet Efendi'yi Hidayet Camii'nde ezan okurken keşfedip saraya aldırması, müzikten anlayan kaliteli bir kulağa sahip olduğunu gösterir.

Sadece bizim bestekârlar değil, Batılı bestekârlar da onun musiki zevkini duymuşlar ve kendisine eser bestelemek için fırsat kollamışlardır. Nitekim ünlü Avusturyalı besteci Johann Strauss, yaptığı bazı besteleri Abdülmecid'e sunmuş ve karşılığında ona yüklü bir miktar para gönderilmişti. Johann Strauss'un onun adına bir "Türk Marşı" bestelediğini biliyoruz.[3] Sarayında İtalya'dan gelme alafranga müzik üstadları ve muzika takımı, hatta küçük bir tiyatro ve operet teşekkülü de bulunuyordu.[4]

İlk telgraf denemesi Prof. J. Lawrence Smith tarafından Beylerbeyi Sarayı'nda Sultan Abdülmecid'in huzurunda gerçekleştirilmiş, başarılması üzerine telgrafın mucidi Morse'a verilmek üzere bir ödül (nişan) hediye etmişti.[5]

Abdülmecid, devrin büyük hat üstadlarından Mahmud Celaleddin'in en iyi çırağı olan Tahir Efendi'den sülüs, celi sülüs ve nesih yazılarında ders almıştı. Sonradan Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den de icazetname alan Sultan Abdülmecid'in çeşitli hat eserleri günümüze kadar ulaşmıştır. Hatta bugün elimizde en çok yazı ve levhaları bulunan Padişah odur diyebiliriz.

Mesela Kılıç Ali Paşa, Ortaköy ve Dolmabahçe camilerindeki dört halifenin isimlerini taşıyan levhalar onun eserleridir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde de bir levhası vardır.

3 *Musiki Mecmuası,* Sayı: 474, Mart 2006.

4 Kocatürk, *age*, s. 340.

5 Cyrus Hamlin, *Among the Turks*, New York, 1878, Robert Carter and Brothers, s. 185-194. Prof. Morse'a mükafat verilmesi hakkındaki belge (BOA İ.HR 153/8120) için bkz. Sinan Tunç, "Telgrafın mucidine, Osmanlı'dan madalya", *Yedıkıta,* Sayı: 1, Eylül 2008, s. 16-20.

Hırka-i Şerif Camii'ndeki ayet levhaları ile Yakacık Camii'ndeki İsm-i Celâl, İsm-i Nebi, Dört Halife ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin yazıları onun eserleridir.[6]

Cumhuriyet devrinde bazı işgüzarlar tarafından Bursa Ulu Camii'ne hediye ettiği Abdülfettah Efendi'nin muhteşem bir müsenna (aynalı) "Hu Allah" levhasının imza kısmının, padişaha teşekkür içerdiği için kapatıldığı anlaşılmış ve yapılan bir restorasyon çalışmasında imzası tekrar ortaya çıkarılmıştır.

Yalnız Abdülmecid'in babası ile hat sanatında yolları ayrılmış, II. Mahmud Hattat Râkım Efendi yolundan yürümesine rağmen, kendisi Mahmud Celâleddin Efendi yolunda sülüs, nesih ve rik'a yazmıştı. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde toplam 5 adet hat eseri bulunmaktadır. Genellikle yazdığı levhaları tezhip ettirip vezirlerine hediye ederdi.[7]

Resim sanatına da meraklıydı. İbrahim Efendi (sonra Ferik İbrahim Paşa) adlı ressama poz vererek bir portresini yaptırdığı gibi ondan resim dersleri de almıştır. Resimle bilfiil iştigal eden ilk padişah Abdülmecid'dir.[8] Saray dekoratörü Charles Sechan'ın verdiği bilgilere göre, dekorasyan ve resimlerde kırmızı rengi tercih eder, sarıdan da mümkün mertebe kaçınırmış.[9]

Medine'de, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) türbesini tamir ettirince mimar, türbe duvarına Abdülmecid'in tuğrasını asmış. Bunu duyan padişah çok kızmış ve ille asacaklarsa tuğrayı Pey-

6 "Abdülmecid" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 189.

7 Ali Alparslan, "Abdülmecid (Hattatlığı)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* cilt 1, s. 66.

8 İlk Osmanlı Türk ressamı olarak bilinen İbrahim Paşa hakkında bilgi için bkz. Fahrettin Öztoprak, "Ressam Ferik İbrahim Paşa", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* Sayı: 265, Ocak 2009, s. 41-47.

9 Frederic Hitzel, "Charles Sechan (1803-1874): Sultan Abdülmecit'in hizmetinde bir dekoratör", Editör: Kemal Kahraman, *150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu: Bildiriler,* Cilt: 1, İstanbul 2007, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, s. 82.

gamber Efendimiz'in ayak ucuna asmalarını istemiştir. "Benim adımın orada işi ne? Eğer ille yazacak idiysen 'günahkâr Abdülmecid' yazmalıydın" dediği rivayet edilir.

Mescid-i Nebevi'nin tamirine 750 bin Osmanlı lirası sarf edilmiştir ki, bu adeta yeniden yaptığı anlamına gelir. Keza Mekke'de de pek çok hayır eserleri bırakmıştır. Mescid-i Kuba'nın son büyük tamiri onun saltanatında gerçekleşmiştir.[10] Ancak bu mescidin şimdi yıkılmış olan binasının giriş kapısına konulmuş olan altlı üstü çift tuğra özellikle dikkati çekerdi. Bir kitabenin üzerinde yer alan tuğraya dikkatli bakıldığında görünüm olarak tuğra şeklinde olsa da, bunun Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ismi olduğu anlaşılır. Asıl tuğra, edebe aykırı olmasın diye bir istisna olmak üzere kitabenin altına konulmuştur ki, Osmanlı padişahlarının Peygamber sevgisini ortaya koyan çarpıcı örneklerden birisi olarak hatırlanmaya değer.[11] Osmanlı hanedanı içinde Fransızcaya vukufiyeti bulunan ilk padişahlardan biri olan Abdülmecid aynı zamanda padişahlar arasında en çok saray ve köşk yaptıranlardan da biriydi.

Aynı zamanda bir yabancı devletten nişan kab eden ilk padişahtır. Kırım Savaşı sırasında dostluk ilişkilerimizin yoğunlaştığı Fransa'nın verdiği *Legion d'honneur* nişanını kabul etmekte tereddüt göstermemiştir (1856). Ardından İngiltere Kraliçesi Victoria da Abdülmecid'e İngilizlerin meşhur "dizbağı" nişanını hediye etmiştir.[12]

Avlanmaya meraklı olduğu bazı tarihlerde kayıtlıdır. Kardeşi Abdülmecid'in saatçiliğe meraklı olduğu, bu alanda Batı'da

10 Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Padişahlarının Haremeyn Hizmetleri*, s. 66-71.

11 Uğur Derman, "Kubâ Mescidi kitâbesi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Sayı: 100, Ekim 1996, s. 66-70.

12 Hayreddin Bey (Hayreddin Nedim Göçen), *Vesâik-i Tarihiyye ve Siyasiyye Tetebbuatı: Belgelerin Dilinden Osmanlı ve Avrupa*, Hazırlayanlar: İshak Keskin ve Ali Ahmetbeyoğlu, İstanbul 2008, Selis Kitaplar, s. 25-26.

meydana gelen yenilikleri yakından takip ettiği ve Türk saat ustalarının yetişmesine önem verdiği bilinmektedir.[13]

Ünlü Fransız edibi Alphonse de Lamartine'in ziyaret ettiği sırada gördüğü haliyle tasvir ettiği Abdülmecid'in kıyafetleri şöyledir:

> Kıyafeti sade, tek renkti, sanki matemdeymiş gibiydi: koyu renk kumaştan yapılmış ceketi dizine kadar iniyordu, boynu açıktı, keten pantolonunun aşağısında geniş bir kıvrım vardı. Potinleri siyahtı, kılıcının kabzasında hiçbir süs yoktu.

Alman seyyah Jakob Philip Fallmerayer'in tasviri ise çok daha renklidir:

> Abdülmecit orta boydan biraz uzun, geniş omuzlu ve vücudu çok mütenasip bir yapıdadır. Erken yaşta hükümdarlığa başlamasına ve çok çalışmasına rağmen, dinç ve genç, gelişkin yapısı her yerde kendisini gösteriyor, bu endam üzerinde Asya tipi gözleri büyük bir neşe içinde parlıyordu. Türk boyunun normal gelişkin vücut ölçüsüne Majesteleri tam uymuyor.

Fallmerayer Abdülmecid'in Haydarpaşa çayırındaki şenlikte üzerinde ne olduğunu da şöyle anlatıyor:

> Zarif kesimli, vücuda oturan, kenarlarında ve dikişlerinde zengin sırma işlemeli, beyaz pantolonla lacivert ceket ve rugan ayakkabılar sayesinde vücut yapısının doğal avantajları çok güzel bir şekilde ortaya çıkıyor. Alnı yüksek duruyor, gözleri büyük, kaşlar yay gibi çekilmiş, ağzı küçük, çenesi yuvarlak ve burnu antik biçimde düz, uygun oturmuş. Her ne kadar çiçek hastalığının izleri görünse ve cilt rengi biraz özel olsa da, erkek olarak yakışıklıdır. (...) Sonuç olarak imparatorun fizyonomisi bütünüyle hoş bir izlenim vermektedir.

13 *Milli Saraylar Saat Koleksiyonu/ Clock in the National Palaces*, İstanbul 1997, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, s. 16.

Nihayet Alman seyyah, ondan, çağımızın en iyiliksever ve en insan dostu hükümdarlarından biri olarak söz eder.[14] Hususi doktoru Avusturyalı Spitzer'e bir defasında şöyle demiştir:

> Bende iyi niyet vardır. Kandan ve kinden nefret ederim. Milletim fakir ve iptidaidir. Tebamın daima iyiliğini istedim. Allah bana elbette yardım edecektir.[15]

Modern hemşireliğin kurucusu Florence Nightingale onun zamanında Üsküdar'a gelmiş ve İngiliz hastanelerinde görev yapmış, evrensel şöhretini bu sayede kazanmıştı. Abdülmecid savaştan sonra bu hizmetlerine bir cemile olmak üzere Florence Nightingale'e özel olarak yaptırılan değerli bir bilezik hediye etmiştir.[16]

Sultan Abdülmecid, bir baloya gitmiş olan ilk padişahtır. Ancak İngiliz Sefarethanesi'nde gerçekleşen bu balo, bir tür resepsiyon halinde geçmiş ve zannedildiği gibi padişah-halife herhangi bir kadınla dans etmemiştir. Etmez de zaten. Dans eden çiftleri bir süre seyretmekle yetinmiş ve onlara kısaca iltifat ettikten sonra sefarethaneden ayrılmıştır.[17]

El işlerine yatkınlığı vardı. Bunu görmek için 24 Şubat 2003 tarihli *Hürriyet* gazetesinde çıkan Abdülmecid ile ilgili ilginç haberi beraberce okuyalım:

> Eskidji Müzayade Evi'nin düzenlediği geleneksel "Celebrity" müzayadesi, 23 Şubat 2003 Pazar günü, Rahmi M. Koç Müzesi'nde yapılacak. Müzayedede, Abdülmecid tuğralı ve kendisi tarafından yapılmış Edirnekârî işçiliğinin en önemli

14 Jakob Philip Fallmerayer, *Doğu'dan Fragmanlar,* Çeviren: Hüseyin Salihoğlu, Ankara 2002, İmge Kitabevi, s. 502-503.

15 "Hususi doktoru Spitzer Tanzimat padişahını, Saray'ı ve 1840-1860 hâdiselerini anlatıyor..", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 12, Ocak 1965, s. 968.

16 Nuran Yıldırım, "Nightingale, Florence", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 6, İstanbul 1994, s. 73.

17 Bu konuda geniş bilgi için bkz. benim *Büyük Osmanlı Projesi* adlı kitabımda yer alan "Padişah baloda dans etti mi?" başlıklı bölüm (İstanbul 2008, Timaş Yayınları, s. 152-159).

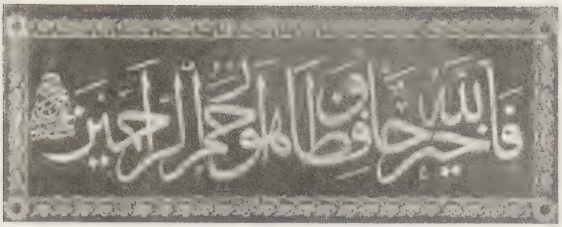

Abdülmecid'in yazdığı ve imzasının bulunduğu bir hat levhası.

örneklerinden olan tuğralı sehpa 41 bin dolardan satışa sunulacak.[18]

Torunu Ayşe Osmanoğlu'nun *Babam Abdülhamid* adıyla basılan hatıralarından öğrendiğimize göre marangozhanede yanında Halil Efendi adında bir sanatkâr bulunurmuş.

Abdülmecid'in iki defa ikiz çocuğu dünyaya gelmiştir. İlkinde Hatice adlı kızı aynı yıl ölürken, bir türlü mutluluğunu tadamayan Refia Sultan 38 yaşına kadar yaşamıştır[19]. Mehmed Nizameddin ve Mehmed Vamık adlarını taşıyan diğer ikiz çocuklarından birincisi 3 yaşında, ikincisi ise henüz 5 aylıkken ölmüştür.

Ecdadından Yavuz Sultan Selim'i çok severdi. Bunun için son uykusunu onun yanı başında uyumak istemiş, türbesini onunkinin yanına yaptırmıştır.

18 Nuran Yıldırım, "Nightingale, Florence", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul 1994, s. 73.

19 Refia Sultan hakkında ayrıntılı bir biyografiye sahip olduğumuz için şanslı sayılırız. Bkz. Ali Akyıldız, *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı: Refia Sultan*, 3. baskı, İstanbul 2003 [1998], Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

"Göl şairi" Lamartine'in gözüyle Sultan Abdülmecid

Köşke girerken gözlerim Padişah'ı aradı. Ayaktaydı, pencere ile kapı arasındaki gölgede, odanın en az aydınlık köşesinde bulunduğundan iyi görülemiyordu. Sultan Abdülmecid 26-27 yaşlarında bir genç, yaşından biraz daha büyük görünüyor. Uzun boylu, zarif, ince. Başının duruşundaki yumuşak zarafet ve asalet, genç İskender'i temsil eden Yunan büstündeki boynun uzunluğunu andırıyor. Yüz hatları muntazam; alnı yüksek, gözleri mavi, kaşları Kafkas ırkında olduğu gibi kavisli, burnu düzgün, dudakları biçimli ve aralık; çenesi, yüzün insan karakterini en iyi belirten bu kısmı, sağlam ve kararlı; bütünüyle azametli değil, insanı cezbeden bir hali var; kendisinden korkulmasını istemiyor, daha ziyade sevilmek özleminde olduğu seziliyor: bakışında tevazu ve çekingenlik, dudaklarında bir hüzün, duruşunda erken gelmiş bir yorgunluk var; görülüyor ki, bu genç insan vaktinden evvel düşünmüş ve ızdırap çekmiş. Fakat asıl göze çarpan ciddi ve düşünceli bir hassasiyet.

İnsan kendi kendine şöyle diyor: "Bu adam zihninde bir millet gibi ağır ve kudsî bir yük taşıyor; yükünün ağırlığını ve kudsîyetini hissediyor."

İfadesinde gençlik yok, hafiflik yok; genç bir hükümdardan ziyade, genç bir din adamına benziyor. Bu yüz insanın

kalbinde bir şefkat uyandırıyor. İnsan farkında olmadan şöyle düşünüyor: "İşte kendini en yüksek iktidara hasretmiş bir adam; genç, güzel, kudretli, şüphesiz büyük bir insan olacak. Fakat hiçbir zaman hür olmayacak, kaygısız olmayacak, mutlu olmayacak. İnsan ona acıyor, onu seviyor, çünkü bu büyüklüğü içinde, sorumluluğunu hissettiği belli oluyor. İmparatorluğun içinde herkesin mutlu olmasına müsaade vardır, yalnız onun yoktur. Taht onu doğuştan eline geçirmiştir.

(...)

Ben konuşurken, dayandığı kılıcın kabzasındaki topuzu birkaç kere avucunun içinde çevirdi. Kızardı, kendi faziletlerinden mahcub olmuş gibi yere baktı.

Buradan ayrılırken arkadaşlarıma şöyle diyordum:

"Gördüğünüz bu genç adam, bir halkın yeniden kalkındırılması görevini yüklenmiştir; onun kaderinin bir benzeri belki tarihte yoktur! Böylece vazifesine hasrettiği günlerin akşamlarında, bütün lisanlarda, kendisi için nice nice dualar yükseliyor!"

Alphonse de Lamartine, "Hükümdarlığın şartları", Çeviren: Nesrin Morali, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 9, Eylül 1975, s. 30. Aynı metnin başka bir çevirisi için bkz. *Alphonse de Lamartine ve İstanbul Yazıları*, Çeviren: Nurullah Berk, İstanbul 1971, İstanbul Kitaplığı Yayınları, s. 165 vd.

Kuba Mescidi'ndeki çift tuğranın sırrı

Osmanlı kitâbelerinde XVIII. yüzyıldan bu yana alışılagelmiş olan tertip, kitâbenin üst ortasına beyzî bir sâha içinde devrin padişahının tuğrasının yerleştirilmesidir. Lâkin, Kubâ Mescidi'nin bizzat İslam Peygamberi tarafından kurulmuş olduğu düşünülerek, bunun kitâbesinde Osmanlı'ya has bir İslâmî incelik gösterilmiştir. Zaman sanki asr-ı saâdet, yâni Hz. Peygamber'in devri imiş ve mescid de aynen o ilk mescidmiş gibi, üstüne İslâm Peygamberi adına tuğra konulmuş ve Osmanlı pâdişahının tuğrasına, Peygamber'e hürmeten ancak kitâbenin altında yer verilmiştir.

Uğur Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, 3. baskı, İstanbul, 2013, Kubbealtı Neşriyat, s. 275-279.

Avrupa'ya zemzem götüren Sultan: Abdülaziz

(1861-1876)

Askerlere ve zabıtlara karşı daima büyük bir muhabbet beslerdi. Kışlalara gittikçe, tenezzühlerinde neferlere rastladıkça ikişer, üçer ve bazen beşer adet yüzlük altın ihsan ederdi.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu

31 yaşında Osmanlı tahtına oturan Sultan Abdülaziz, değirmi çehreli, kumral çember sakallı, geniş omuzlu, iri yarı ve çok kuvvetliydi.

İbnülemin Mahmud Kemal Bey'e göre "Gayet fatîn (açık zihinli), kuvve-i nuthiyesi (konuşma yeteneği) mükemmel ve hazır cevap idi." [1]

Atlara, yemeğe, silahlara, okçuluğa [2], deve, koç ve horoz dövüştürmeye, orta oyununa ve pehlivanlığa, "huzur güreşi"

1 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar,* 4. Kitap, İstanbul 1965.

2 Turgay Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Silah Seksiyonu", *Kültür ve Sanat,* Sayı: 4, Haziran 1976, s. 107.

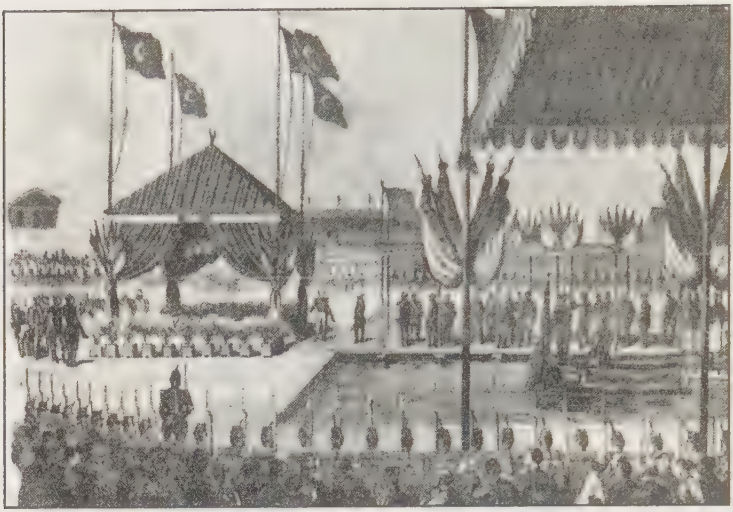

Sultan Abdülaziz'in Fransa'da imparator III. Napolyon tarafından karşılanmasını tasvir eden bu resimde bir şey dikkat çekiyor: Padişah için hazırlanan protokol çadırının 4 köşesinde dalgalanan ay yıldızlı bayrağımız.

yaptırmaya, yüzücülüğe ve biniciliğe, jimnastiğe (özellikle gençliğinde), kürek çekmeye, cirit oyununa, nişan talimine, yani atıcılığa ve ava meraklıydı. Valilerden bölgelerindeki pehlivanları saraya göndermelerini istediği ve onlarla güreştiği yaygın olarak söylenirse de, buna ilişkin somut bir kanıt mevcut değildir.[3]

Abdülaziz'in kuvvetli bir vücuda malik olduğu konusunda mutabakat vardır. Bir rivayete göre Ihlamur Köşkü'nün yağmurdan şişmiş kapısını maiyet pehlivanları dahi açamayınca, köşkün kalın pencerelerini padişah çatır çatır sökerek açmıştır.[4]

3 Murat Sertoğlu, "Sultan Aziz güreşti mi, güreşmedi mi?", *Yıllarboyu Tarih*, Sayı: 1, Ocak 1980, s. 12-13.

4 Eşref Şefik, "Sorulara cevaplar", *Yeni Gazete*, 9 Eylül 1966.

Meyvelerden tatlı limonu severdi.[5] Tütünden nefret ederdi ve hatta sigara (ve içki) aleyhine bir makale yazdığı biliniyor.[6] Ayrıca satranç ve dama oynamayı da sevdiğini ve sarayda bir "damacıbaşı" bulundurduğunu biliyoruz[7]. Oğlu Şehzade Seyfeddin Efendi'nin, bestekârlığı yanında hanedan tarihinde eşine pek rastlanmayan bir mesleği seçtiği ve usta bir "mahyacı" olduğunu görüyoruz.[8]

Ağabeyi Abdülmecid gibi saatlere meraklı olduğunu bildiğimiz Abdülaziz zamanında dönemin saray saatçisi olarak bilinen Süleyman Leziz, Enderun'dan yetişmiş olup çağının ünlü saatçilerinden biridir.[9]

Pürüzsüz ney üflediğini İbnülemin Mahmud Kemal İnal *Hoş Sadâ* adlı eserinde zikreder.[10] Babası gibi Mevleviliğe muhabbeti vardı: ney üflemeyi Yusuf Paşa'dan öğrenmiştir. Ayrıca iyi saz çalarmış. Hem Şark, Hem de Garp müziği enstrüman ve formlarına hakim, virtüöz derecesinde bestekâr bir padişahtı. Ayrıca Batı müziği tarzında eser besteleyen ilk padişahtır.

Piyano ve lavta çaldığı biliniyor. Yayımlanmış 4 kısa piyano parçası, 3 güzel alaturka bestesi vardır. "Valse Davet" ve "Gondol Şarkısı", orkestrasyonu yapılıp keyifle dinlenen eserleridir. "Hicazkâr ve şehnaz makamlarını sevdiği için zamanındaki birçok şarkı ve marşın bu makamlarda bestelendiği bilinmektedir.

5 Süleyman Kâni İrtem, *Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilali,* Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2004, Temel Yayınları, s. 9.

6 Öztuna, *Tarih Sohbetleri* I, s. 295.

7 Kumbaracılar, agm.

8 İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek,* İstanbul 2006, Timaş Yayınları, s. 114. Seyfeddin Efendi babasından, biraz sonra göreceğimiz denizcilik merakını devralmış, hatta bizzat gemi inşa etmeye kadar vardırmıştı. Bkz. Süleyman Kâni İrtem, *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu,* Hazırlayan: O. S. Kocahanoğlu, İstanbul 2003, Temel Yayınları, s. 379-380.

9 *Milli Saraylar Saat Koleksiyonu/ Clock in the National Palaces,* İstanbul 1997, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, s. 17.

10 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Hoş Sadâ, Son Asır Türk Musikişinasları,* İstanbul 1958, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 19-21.

Eserlerinden bir Hicaz sirto ile Şevkefza ve Muhayyer iki şarkısı günümüze kadar ulaşmıştır."[11]

Batı müziği tarzında bestelediği eserler, Londra'yı ziyaretinde Kraliyet Orkestrası tarafından defalarca çalınmıştır. Ayrıca şöhretli Alman besteci Richard Wagner'e Almanya'da Bayreuth Opera Binası'nı tamamlayabilmesi için para yardımında bulunmuştu.

Geçtiğimiz yıllarda çıkan bir gazete haberine göre Sultan Abdülaziz'in "muhteşem" bir kaynak olan bazı besteleri çöpe atılmış ve sanatçı-araştırmacı Zeki Kuşoğlu tarafından çöpçülerden satın alınmıştır.

Güçlü bir hattat olduğu kadar çok iyi bir desenci olarak da bilinirdi. Hammer'in Türkçeye *Osmanlı Devleti Tarihi* adıyla Ata Bey tarafından tercüme edilen kitabının cilt kapaklarındaki desen, Sultan Abdülaziz'e aittir.[12] Hat sanatımızın doruklarından olduğu kadar şair ve musikişinas da olan Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den ders gördüğünü biliyoruz. Gerek şehzadeliği, gerekse padişahlığı sırasında bazı levhalar yazmıştır. Aksaray'da annesinin yaptırdığı camiye, yani Bezmialem Valide Sultan Camii'ne başarılı bir hat eserini hediye etmiştir.

Gerçek anlamda resim çizen ilk Osmanlı Sultanı Abdülaziz'dir. Boş zamanlarında resim yapardı. Zamanın İngiliz sanat dergilerinde Abdülaziz'in yeteneğini öven bazı yazılar çıkmış, çizgileri serbest, rahat, hareketli ve akıcı bulunmuştur. Desenlerinden 68 tanesi Polonya'daki müzelerde bulunmaktadır.

Aynı zamanda kendisini tasvir eden ilk atlı heykeli, C. F. Fuller adlı bir heykeltıraşa yaptıran kişidir Abdülaziz (1872). "Tahtta

11 Cevdet Küçük, "Abdülaziz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1988, s. 183.

12 Fethi Tevetoğlu, "Yûsuf bin Hammer", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 12, Aralık 1975, s. 12.

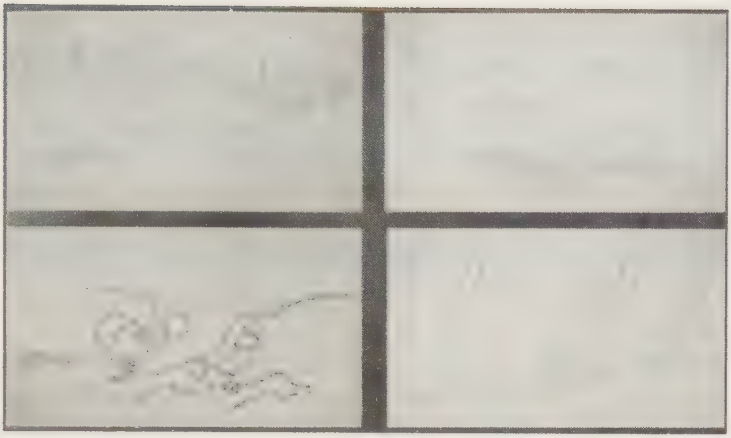

Abdülaziz'in çizgileri sanat otoriteleri tarafından 'serbest, rahat, hareketli ve akıcı' bulunurdu.

kaldığı dönemde Türk resim tarihi açısından birçok önemli olayın gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur."[13] Yalnız bu heykel masaya konulmak üzere yaptırılmış olup oldukça küçük boyutlardadır.

Saray ressamlığına tayin ettiği Polonyalı sanat otoriteleri tarafından Stanislaw Chlebowski'ye (1835-1883) Osmanlı tarihini konu alan tablolar yaptırdı (mesela Kanuni ve IV. Murad'ı savaş meydanlarında mağrur ve güçlü gösteren resimler). Ünlü Rus ressamı Ayvazovski'nin bugün çok değerli hale gelen İstanbul tablolarının yapılacağı yerleri bizzat tarif etmiştir. Yabancı ressamlara bazı tarihî tabloları ısmarlarken heyecanlanarak taslaklarını kendisi çizerdi. Hatta savaşta yerde yatan şehit ve yaralı Türk askerlerine tahammül edemez ve çoğu zaman bu kısımları ressamlardan rica ederek sildirirdi.

Aynı zamanda resim sanatımızın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş, ilk ressamlarımızdan Şeker Ahmed Paşa ile

13 Ersoy, agy, s. 76.

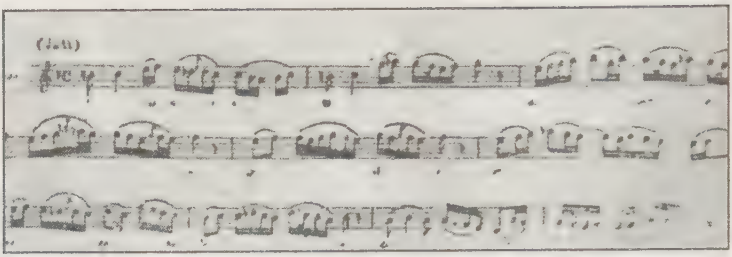

Sultan Abdülaziz'in Şevkefza makamında
yaptığı bestenin notaları.

Süleyman Seyyid Bey'i Avrupa'ya göndererek orada tahsil görmelerini ve yetişmelerini sağlamıştır.[14]

Ayrıca resim koleksiyonuna da önem verirdi. Bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Avrupalı ressamların tablolarını, Avrupa gezisi sırasında bizzat satın aldırmıştı.

İstanbul'a son büyük ölçekli anıtsal camiyi (tamamlanabilseydi Aziziye Camii adını alacak ve 4 minareli olacaktı) yaptırma girişimi onunkidir ama ne yazık ki, tamamlanamamıştır. (Bugün Maçka civarında Taşlık olarak bilinen semtin ismi, caminin temellerindeki taşlardan gelir.)[15] Yapımına Abdülmecid zamanında başlanan Dolmabahçe Sarayı da onun zamanında tamamlanmıştır.

Akşehirli Kezubî Hasan Fehmi Efendi'den Arapça kavaid ve edebiyat dersleri ile dinî dersler görmüş olup kitabeti, yani yazı yazması oldukça kuvvetliydi. Ayrıca Farsça öğrendiği de biliniyor.

Bir de cins ve vahşi kuşlara meraklıydı. Bir tür hayvanat bahçesi olarak değerlendirilebilecek Arslanhanesinde "Beşir"

14 "Abdülaziz" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 104.

15 Kasım Hızlı-Selman Kılınç, "Boğaziçi'nin incisi olacaktı: Aziziye Camii", *Yedi Kıta*, Sayı: 48, Ağustos 2012, s. 20-28.

adlı bir arslan beslendiğini biliyoruz.[16] "Karabulut" adlı siyah atını çok seviyordu. Avrupa gezisi sırasında Avusturya İmparatoru kendisine, Karabulut'a eş olmak üzere beyaz bir at hediye etmişti.[17]

Bol kesimli giysileri tercih ederdi. Batı ve Doğu giyim tarzlarının bir karışımı olan bu biçim, "Aziziye" denilen bir modaya öncülük etmiştir. Tipine uygun 'tabla fes'e de o zamanlar "Aziziye" veya "Azizî fes" denilmiştir.[18]

Sırf gezi maksadıyla yurt dışına çıkan ilk padişah Abdülaziz'dir. Bu gezisinde Avrupa'nın çeşitli başkentlerini (Paris, Londra Berlin, Viyana) gezmiş ve gezdiği yerlerde yer yerinden oynamıştı. Bu gezide Avrupa'nın teknik ve sanat üstünlüğünü yerinde müşahede etmiştir. 1867 yılının Haziran'ı ile Ağustos'u arasında cereyan eden geziye oğlu Yusuf İzzeddin Efendi, yeğenleri Şehzade V. Murad ile Şehzade Abdülhamid ve kalabalık bir rical heyeti katılmıştır.

Bu gezisi sırasında Paris'te Dünya Sergisi'nin şeref misafiri olmuştu.[19] İngiltere'de Buckingham Sarayı'nın büyük salonunda Kraliçe Victoria tarafından karşılandı. Şerefine gösteriler düzenlendi. En ilginci de, Londra'dan ayrılmadan önce Belediye Başkanı'na şehirdeki yoksullara dağıtılmak üzere 2 bin İngiliz altını bağışta bulunmuş olmasıdır.[20]

Abdülaziz Avrupaî tiyatroyu sevmezdi. Bu tarafı, devrindeki kimi aydınlarca eleştirilmiştir. Hayal ve orta oyununun

16 Deniz Esemenli, "Osmanlı sarayında kuş sevgisi ve kuşluklar", *Milli Saraylar*, 1993, s. 100.

17 Ali Kemali Aksüt, "Sultan Aziz'in Avrupa seyahati", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 4, Nisan 1950, s. 130.

18 Necdet Sakaoğlu, "Abdülaziz", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 38.

19 Bu gezi hakkında geniş bilgi için bkz. Cemal Kutay, *Avrupa'da Sultan Aziz*, İstanbul 1970, Geçmişten Günümüze Türk Kitaplığı.

20 Metin And, "Sultan Aziz'in Londra seyahati", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 10, Kasım 1967, s. 19.

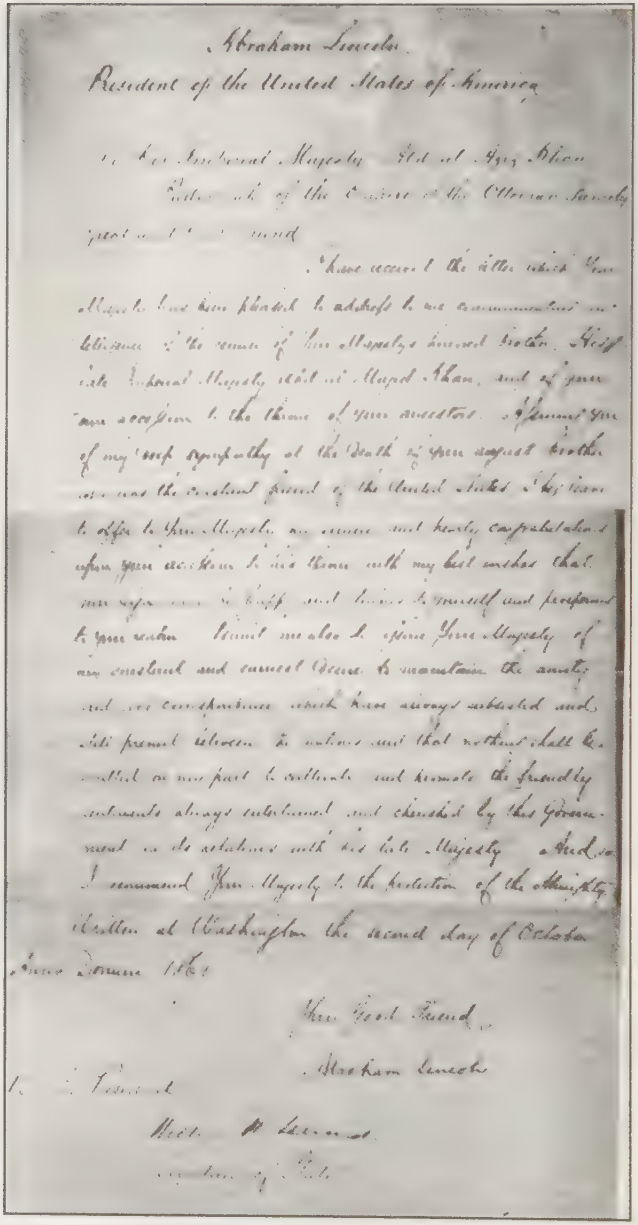

Abraham Lincoln

President of the United States of America

[illegible] Imperial Majesty Abd al Aziz Khan

[illegible] of the Empire of the Ottoman Family

[illegible] Friend

I have received the letter which Your Majesty has been pleased to address to me communicating intelligence of the [illegible] of Your Majesty's honored brother, His late Imperial Majesty Abd al Majid Khan, and of your own accession to the throne of your ancestors. Assuming you of my deep sympathy at the death of your august brother who was the constant friend of the United States I beg leave to offer to Your Majesty my sincere and hearty congratulations upon your accession to his throne with my best wishes that your reign [illegible] happy and [illegible] to yourself and prosperous to your realm. Permit me also to assure Your Majesty of my constant and earnest desire to maintain the amity and [illegible] correspondence which have always subsisted and still prevail between the nations and that nothing shall be omitted on my part to cultivate and promote the friendly sentiments always entertained and cherished by this Government in its relations with his late Majesty. And so I recommend Your Majesty to the protection of the Almighty.

Written at Washington the second day of October Anno Domini 1861

Your Good Friend,

Abraham Lincoln

[illegible] President

[illegible]

[illegible] of State

ABD Başkanı Abraham Lincoln tarafından
Sultan Abdülaziz'e yazılan mektup.

Aynı zamanda padişahın resim hocası olan Polonyalı Ressam Chlebowski'nin Abdülaziz'in cülus törenini gösteren nadir bulunan resmi.

altın çağını Abdülaziz devrinde yaşadığı bilinir. Rıza Efendi'yi Karagözcübaşı yapmış, hayal ve orta oyununu teşvik etmiştir.[21]

Cemal Kutay'ın Salih Fuad Keçeci'den naklettiğine göre ölüm yılı olan 1876 başında Dolmabahçe Sarayı'ndaki yatak odasını harem dairesinden sonraları Atatürk'ün öleceği odaya nakletmişti. Burası sarayın en geniş cihannüması bulunan salonuydu.[22] Her ne kadar o odada ölmemişse de, saraydan çıkarılmadan önce Atatürk ile aynı odayı tercih etmiş olmaları ilginçtir.

Siyah mürekkeple yazılı hiçbir şeye bakmaz ve bu mürekkeple yazılı hiçbir şeyi imzalamak istemezdi. Bunun için siyah

21 Necdet Sakaoğlu, "Abdülaziz", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 26.

22 Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz*, İstanbul 1974, s. 250.

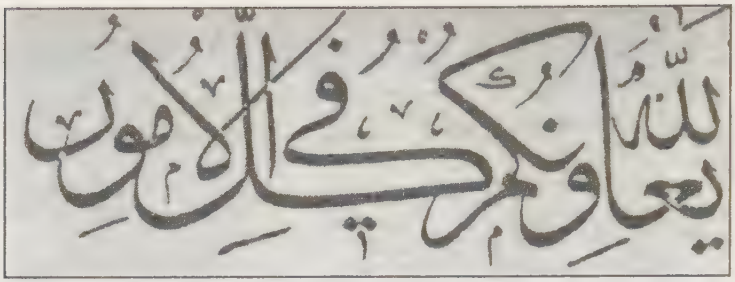

Abdülaziz'in hat levhalarından biri.

mürekkeple yazılması gereken maruzat kendisine arz olunmadan önce suretleri kırmızı mürekkeple çıkarılır ve padişaha öyle takdim edilirdi.

Ömrü boyunca namazını terk etmemiş bulunan Abdülaziz daima zemzem suyu içmiş, Avrupa seyahatinde bile Frenklere güvenmediğinden abdest suyunu dahi İstanbul'dan beraberinde götürmüştür.[23]

Denizciliğe tutku derecesine varan merakıyla diğer padişahlardan ayrılan Abdülaziz, büyük kısmı dış borçla finanse edilen savaş gemileri yaptırarak o devrin en güçlü üçüncü donanmasını meydana getirmişti. Ancak bu donanmayı yüzdürecek mali imkan olmadığı için Abdülhamid döneminde bu denizcilik politikası terk edilecek ve demiryollarına ağırlık verilecekti.

23 Kadir Mısıroğlu, *Osmanoğulları'nın Dramı*, İstanbul 1973, Sebil Yayınevi, s. 50, dipnot 31.

Gemi mühendisi padişah

Buhar kuvveti keşfolunup zırhlı gemiler yapılınca Abdülaziz, Fatih'e halef oldu. Sultan Abdülaziz, bizzat bir "inşâiye-i bahriye" mühendisi idi. Tersanede Mesudiye'nin plânları yapılıp İngiltere'de Taymis (Thames) inşâiye tezgâhına sipariş edilmek üzere arz olunduğunda, Sultan Abdülaziz mutadı olduğu üzere kalemini ve "Tir-ligne"ini surh (lâ'l) mürekkebe batırıp bazı ilâveler yaptı. Plânlar İngiltere tezgâhlarına gidip tedkik olununca İngiliz inşaiyecileri hayretlere gark oldular. "Bu ilâveler ile "Mesudiye" inşa olunursa, bizim başvekilimizin namına müzaf olan [adını taşıyan] Clarendon zırhlımız kuvvetinde bir zırhlı olur" dediler. ilâvelerin kimin tarafından yapıldığını, İstanbul sefaretinden sordular. "Bunları bizzat Türk padişahı çizmiştir" cevabını aldılar (Ruznâme-i Ceride-i Havâdis).

Türk inşaiyecisi Abdülaziz'in inşaiye mühendisliğine bir delil daha vardır: Tersanede yapılmış bir gemi denize indirilince burnu eğri olduğu görüldü. Sultan Aziz gemiyi tekrar havuza sokturdu. Muayene edip baş tarafından bir iki metre ilerisine siyah bir boya çizgi çektirdi. Geminin baş tarafı kesilip tekrar denize indirildiğinde istikamet düzelmiş bulundu (Ruznâme-i Ceride-i Havâdis veya Terakki).

Abdurrahman Âdil Eren, "Atak mayın gemimiz", *Yarım Ay*, Sayı: 77, 15 Nisan 1938, s. 1.

93 günlük çıldırma nöbeti: V. Murad

(Haziran-Ağustos 1876)[1]

> Bahtsız dedem Çırağan'da 28 sene mahpus olarak hayatını bin türlü sıkıntı ve keder içinde geçirdi. Kendisi alafranga müziğe meraklı olduğundan ve bizzat piyano ve keman çalıp pek çok eserler kompoze ettiğinden birçok senelerini müzik âleminde geçirdi. Bu kendilerini avutuyordu.[2]
>
> **Ali Vâsıb Efendi (torunu)**

Osmanlı hanedanı içinde en kısa süreli taht sahipliğini yapmış olan Sultan V. Murad, tahta çıktığı sırada 36 yaşında bulunuyordu. 93 gün padişahlık yapmasına rağmen bu sürenin büyük bir kısmını *tecennün* halinde, yani cinnet geçirmiş olarak yaşamış ve Osmanlı tarihine önemli bir etkisi görülmemiştir. Ölümü üzerine onun hakkında söylenmiş olan şu beyit meşhurdur:

1 "Adı Mehmed olup, mahlası Murad'dır." Atalar, agy, s. 455.

2 Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtırâtı: Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim,* Hazırlayan: Osman Selaheddin Osmanoğlu, 2. baskı, İstanbul 2005, Yapı Kredi Yayınları, s. 26.

Doksan üçde doksan üç gün padişah-ı dehr olup
Göçdü uzletgâhına Sultan Murâd-ı nâ-murâd.

Anlamı: 93 yılında, yani Rumi 1293'te tahta çıkan ve 93 gün padişahlık yapan Sultan Murad, yalnızlık makamına (mezarına) "murad"ını alamadan göçtü.

V. Murad kumral, koyu lacivert gözlü, yakışıklı ve sevimli bir insandı. Nezaket ve kibarlığına diyecek yoktu.

Diğer şehzadelerden farklı olarak Abdülaziz tarafından özenle yetiştirildi. Ferid Efendi'den Osmanlı lisanı, Şeyh Hafız Efendi'den hadis, Gerdankıran Ömer Hulusi Efendi'den Buhari-i Şerif, Mösyö Gardet'ten Fransızca, Guatelli Paşa ve Lombardi'den piyano dersleri aldı. Çok güzel Fransızca bilir ve konuşurdu. Küçük yaşlarda İstanbul'da yaşayan Capucin rahiplerinden Per Jozef'ten de ders almıştı.

V. Murad musikiye, özellikle de piyano ve keman çalmaya çok düşkündü. Osmanlı hanedanı içinde en çok beste yapan padişah olup 3 cilt dolusu[3] alafranga bestesi günümüze ulaşmış durumdadır. Bunlar A3 boyutunda 1134 sayfada toplanmış solo piyano eserleridir. Hocaları Donizetti Paşa ile Lombardi Bey'dir. Ayrıca müzik tarihimizde bir halk türküsünü piyano için seslendiren ilk besteci, muhtemelen V. Murad'dır (hem de Cemal Reşit Rey'in çok sesli hale getirdiği Sarı Zeybek'ten tam 40 yıl önce!). En büyük zaafının içkiye düşkünlüğü ve müsrifliği olduğu biliniyor.

Bu arada bir rivayete göre Abdülaziz'in Mısır seyahatinde, diğer bir rivayete göre ise İstanbul'da I. Proodos Locası üyelerinden Louis Amiable'ın evinde Masonluğa girdiğini, yani tekris edildiğini zikredelim. Tarih 20 Ekim 1872'dir.[4] Ve Şehzade Murad'ın tahta çıkmasına dört yıldan az bir zaman vardır.

3 Vedat Kosal, "Önce müzik hayatı Batılılaştı" başlıklı makalesinde V. Murad'ın bestelerinin "5 dev cilt"te toplandığından söz eder (s. 63).

4 Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, Çeviren. Ali Berktay, 2. baskı, İstanbul 2007, Yapı Kredi Yayınları, s. 32 ve 34.

V. Murad'ın küçük kardeşi II. Abdülhamid kadar olmasa da, babasının etkisiyle olsa gerek marangozlukla belli bir derecede ilgilendiğini biliyoruz. Pek rastlanmayan bir ilgi olarak mimarlığa meraklıydı, hatta şehzadeliğinde kendisine Kadıköy Kurbağalıdere'de bir av köşkü yaptırmıştı.[5]

Resim sanatına da meraklı olduğu bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Eskizler, krokiler çizdiğine dair kayıtlar bunu göstermektedir. Kitap okumaya meraklı olduğunu bildiğimiz V. Murad tarih ve felsefeye de ilgi duymuştur. Zamanın edebiyatçılarıyla ve Yeni Osmanlılarla yakın dostluğu vardı. Mesela en yakın dostlarından birisi Namık Kemal'di.

5 Şehsuvaroğlu, *Sultan Aziz*, s. 51.

Ağacın dilini okuyan zekâ: II. Abdülhamid

(1876-1909)

Saraya gelmişti. Aziz babası cennet-mekân Abdülmecid Han'ın güzel bir âdetine uyarak Hırka-i Şerife dairesine kapanıp muazzam İslam ve Osmanlı milletinin güvenlik ve mutluluğu hususunda başarılı kılması için Cenab-ı Peygamber Efendimiz'in mübarek ruhaniyetlerinden yardım istemekle meşguldü.

Ahmed Midhat Efendi

Osmanlı tarihinin kırılma noktalarından birisi olan Tanzimat, bir yerde devlet gemisini deniz üzerinde seferdeyken yenileme girişimiydi, ancak geleneksel kaynaklar yerine modern eğitim kurumlarının yetiştirdiği bürokrasiye bel bağlayan ve onların hukukî, siyasî ve toplumsal yapıları hızla modernize etmesine prim veren Tanzimat rejiminin halk ile arasındaki mesafe giderek açılıyor ve bu defa devleti düzeltelim derken toplumu kaybetme tehlikesine yelken açıyorlardı. İşte Sultan II. Abdülhamid'in devleti yeniden fetih stratejisi bu noktada

Sultan Abdülhamid tarafından yapılmış bir rahle
(Vakıf Hat Sanatları Müzesi).

devreye girmiş ve onun döneminde halkla birlikte modernleşme yoluna girilmişti.

Kaynaklar onu uzun boylu, hafif kambur, kuru ve esmer tenli, koyu kumral sakallı olarak anlatır. Parlak ve karşısındakini etkileyen canlı gözleri vardı. Lüksten hoşlanmaz, son derece mütevazi bir hayat yaşardı. İktisatlı bir hayat sürmesinden dolayı lakabı onu sevmeyenler tarafından "Pinti Hamid"e çıkarılmıştı.

Şehzadeliğinde Abdülmecid'in bütün çocukları gibi piyano ve Batı müziği dersleri aldı. Keman çaldı. Yine şehzadeliğinde Batı tarzında besteler yaptığı söylenir. Türk musikisine tamamen ilgisiz kalmamakla birlikte (mesela bütün kaprislerine

rağmen Hacı Arif Bey'in gönlünü alarak yeniden saray muhitine kazandıran odur[1]) Batı müziği alanında önceki sultanlar kadar himayede bulunmadı. Yıldız Sarayı'ndaki tiyatroda opera temsilleri, konserler düzenletti.[2]

Çocukları içinde Zekiye Sultan gibi piyano çalanlar ve Şehzade Burhaneddin Efendi gibi kuvvetli musikişinaslar çıkmıştır.

> II. Abdülhamid'in at binme, yüzme, atıcılık gibi merakları vardı. Hayvanlara, özellikle de atlara, hastalık derecesinde sporculuğa meraklıydı. Eski ABD Başkanı Grant kendisini ziyarete gelince "Leopard" ("Leopar": safkan Arap) ve "Linden Tree" ("Ihlamur Ağacı": safkan Mağrip) isimli iki cins atını hediye etmiş, bu atlar Amerika'da gösterilere çıkarılmış, büyük hayranlıkla karşılanmış ve katıldıkları yarışlarda birinci olmuşlardı.[3]

Atlara o kadar meraklıydı ki, bir Arap aşiret reisinin, yaralı sahibini savaş meydanından uzaklaştıran "Ferhan" isimli atını elde etmek için aracılar yollamış ve ne yapıp edip kendisine hediye ettirmişti. Bu at, Abdülhamid üzerine bineceği zaman hafifçe eğilirdi. Tabii 31 Mart'ın ardından tahtan indirilmesinden sonra gözü gibi baktığı cins atlardan birisinin İttihatçılar tarafından Bulgar eşkıyası Sandanski'ye, üstelik Meşrutiyete yaptığı hizmetlere teşekkür maksadıyla hediye edilmiş olması hazindir.[4]

Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi* adını taşıyan hatıralarında onun hayvan merakını biraz da garipseyerek şöyle anlatır:

1 Abdülaziz devrinde haremdeki bir aşk macerası yüzünden saraydan uzaklaştırılan Hacı Arif Bey, Abdülhamid zamanında Kolağası rütbesiyle Muzika-yı Hümayun'un Türk musikisi kısmına hoca olarak tekrar saraya alındı. Bkz. Yılmaz Öztuna, "Büyük bestekâr Hacı Ârif Bey", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 6, Temmuz 1966, s. 23.

2 Kosal, agy, s. 63.

3 Kansu Şarman, "General Grant İstanbul'da", *Popüler Tarih*, Sayı: 46, Haziran 2004, s. 28.

4 Bkz. Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çeviren: İhsan Catay, İstanbul 2008, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 300.

> Abdülhamid'in başlıca meraklarından birini hayvanlar teşkil ederdi. Atlardan sonra gelenler köpekler idi. Bunlardan ne kadar ve kaç çeşit vardı? Bunu tahmin etmek mümkün değil; herhalde en iyi ve nadir cinslerden seçilmiş olacak. Nitekim papağanlar, kanaryalar, dudular, kumrular. Hele güvercinler de öyle idi. Saray hazine-i hassaya geçmeden evvel bunlar hükümet tarafından galiba sattırılmış ve dağılmış idi.

Biz bunlara mahsus daireleri gezerken hususiyle renk renk papağanlara hayran olmuştuk, tavuk kümesleri de öyle idi. Kendisine inziva hayatında mümkün mertebe vakit geçirtecek vesile arayan Abdülhamit, Beyoğlu'nun Avrupa ile münasebette bulunan müesseseleri vasıtasiyle daima köpek, kuş, kümes hayvanları getirtmiş, bunlarla sarayının etrafını doldurmuştu. Bittabi bunların o nisbette bakıcıları da vardı. En bakımsız kalan ve yavaş yavaş, cinsleri, aykırı çiftleşmeler neticesiyle bozulan güvercinler idi. İlk önce hemen bütün diğer hanedan âzası gibi güvercinlere pek merak saran Abdülhamid, gittikçe üreyen ve adetleri binlerce çifte varan bu güzel kuşları idare edebilmekten âciz kalarak kendi hallerine bırakmış ve böylelikle türlü fedakârlıklar yaparak tedarik olunan nadir cinsler hep bozulmuştu.[5]

Yıldız Sarayı'nın bahçesinde, tıpkı diğer Osmanlı saray bahçelerinde olduğu gibi çeşitli cins hayvanlar ve nadide kuşlardan oluşan bir hayvanat bahçesi vardı. Abdülhamid zaman zaman bu bahçeyi ziyaret ederek dinlenirdi. Bu değerli hayvanlar, 1909 Yıldız yağmasından sonra kapanın elinde kalmış, çoğu da telef olmuştur. Selanik'teki sürgününe sadece papağanını götürmesine izin verilmiştir. Ayrıca kuşların öldükten sonra tahnit edilip de muhafaza olunuşuna, yani içlerinin doldurulup sergilenmesine merakı vardı.[6] Türkiye'de tavukçuluk üze-

5 Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1965, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s. 311-312.

6 Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Abdülhamid'in Yıldız'daki Hususi Dairesi ve oradaki yaşayış tarzı", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 22, Ekim 1951, s. 1009. Ayrıca

II. Abdülhamid bir Cuma Selamlığı'na giderken.

rine ilk eseri Abdülhamid'in yazdırdığı biliniyor.[7] Yıldız Sarayı'nda Böcek Müzesi bile mevcut bulunuyordu.[8]

Çok sevdiği bir papağanı ve Selanik sürgününe giderken yanında götürdüğü bilinen bir Ankara kedisi vardı.[9] Ayşe Osmanoğlu'na göre bu kedinin adı Pamuk'tur.[10]

bkz. Eser Tutel, "Abdülhamid'in hayvanları", *Popüler Tarih*, Sayı: 48, Ağustos 2004, s. 60-63.

7 "Türkiye'de ilk tavukçuluk eserini Abdülhamid yazdırdı", *Türkiye'de Hayvan ve Hayvancılık*, Cilt: 1, Sayı: 3, Kasım 1963, s. 19.

8 Ömer Faruk Yılmaz, *Sultan Abdülhamid Han'ın Harem Hayatı*, İstanbul 2005, Çatı Kitapları, s. 46.

9 Mary Mills Patrick, *Son Sultanların İstanbul'u*, Çeviren: Ayşe Aksu, İstanbul 2009, Dergâh Yayınları, s. 219.

10 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, s. 165, Selçuk Yay., Ankara 1984.

Sütü gayet bol olan Kırım ineklerinden satın alıp sarayında bu cinsi geliştirmek istediğini, musahibi zenci Nadir Ağa anlatır.[11]

Daha şehzadeliğinde Maslak Köşkü'nde yaşarken Avrupa'dan çeşitli çiçekler ve gül fidanları getirterek bahçenin bir kısmını çiçek bahçesi haline getiren Abdülhamid,[12] bilimsel yöntemlerle modern bahçe bakımına özel bir ilgi göstermişti.

Maslak Köşkleri'ndeki Mabeyn-i Hümayun'un bir uzantısı olan görkemli serasında seçkin ağaçlar, ender bulunur çiçekler yetiştirir ve sık sık bu seraya gelip dinlenirdi. Yine Maslak'taki Kasr-ı Hümayun'un ilginç limonluğunda Fransa'dan getirttiği kamelya ağaçları yetiştirmiştir. Bahçede ayrıca üzeri çeşitli çiçeklerle kaplı *grotto* ve asırlık *cycas* ağaçları bulunmaktadır.[13] Yıldız Sarayı'nda bir botanik bahçesi vardı. Burada bulunan nadide Sekoye ağaçları bugün dahi yaşamaktadır.[14]

Yumrulu süs bitkilerinin en güzel renkli ve gösterişlisi olan Yıldız çiçeğine, Türkiye'de ilk kez 1885 yılında, Sultan II. Abdülhamid zamanında ve Yıldız Sarayı'nın bahçesinde yetiştirildiği için bu isim verilmiştir. Yıldız çiçeğinin ana yurdu Meksika'dır. Aztekler 14. yüzyılda bu çiçeği bahçelerinde yetiştiriyorlardı. İspanya Kralı II. Filip bilginlerden birini, sömürgesi olan Meksika'nın bitki örtüsünü incelemek üzere gönderdi. İlk Yıldız çiçeği cinslerinin İspanya üzerinden Avrupa'ya, özellikle Fransa'ya yayıldığını biliyoruz.

Bu çiçeğin Türkiye serüvenini eski Park ve Bahçeler Müdürü Necmettin Kasımoğlu'nun bir yazısından takip edelim:

11 "Abdülhamid'i avucunda tutan zenci: Nadir Ağa", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Sayı: 7, Temmuz 1981, s. 46.

12 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, İstanbul 1960, Güven Yayınevi, s. 27-28.

13 *Maslak Kasırları*, İstanbul 1994, TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı Yayını, s. 14 ve 16.

14 Celil Ender, "Bazı sandukalara takılan Osmanlı nişan ve madalyaları", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 173, Mayıs 1998, s. 27.

II. Abdülhamid, boş vakitlerinde Yıldız Sarayı bahçelerinde dolaşır ve değişik çiçeklerin Türkçe isimlerini sorardı. Yeni gördüğü bir çiçeğin "Dahlia" adı altında getirildiğini söylediler. Şekillerini pek beğenmişti. İlk yetiştirildiği Yıldız Sarayı'na izafeten ve daha çok gökten alınan, bayrağımıza sembol olan Yıldız'a benzediği için, Saray Bahçıvanına dönerek, bu çiçeğin adının "Yıldız" olmasını ferman buyurdu.

O tarihlerde memleketimizde 5-6 çeşidi mevcuttu. Sonraları Yıldız, Saray bahçelerinden konak bahçelerine geçmiştir. İsim halk tarafından benimsenmiş ve çok sevilen bu çiçek memleketimizde "Yıldız" adı ile yayılmıştır.[15]

Keza Beylerbeyi Sarayı'nın bahçesinde halen görülebilen bambular Japonya'dan hediye gelmiş ve Abdülhamid tarafından buraya diktirilmişti. Ayrıca Washington Sefiri Mavroyeni Bey vasıtasıyla ABD'den Şili Arakoryası (Maymun Ağacı) getirilmiş, Bahçıvan Romeo vasıtasıyla kamelyalar getirilerek Maslak Kasrı'nın bahçesine dikilmiştir.[16]

Abdülhamid-i Sâni, silah kullanmakta pek mahirdi. Nişan alarak ismini yazar, havaya attığı madalyaları ortasından delerdi.

Yıldız Sarayı'nda değerli silahlardan oluşan bir silah müzesi bile kurmuştu.

Sedef ve fildişi kakma, oyma ve süsleme işlerindeki maharetinin yanında usta bir marangozdu da. Sarayında özel marangozluk aletleri vardı. Marangozluğa Avusturyalı Karl Jansen adlı bir sanatkârın teşvikiyle başlamıştır. İş tulumunu giyer ve Tophane fabrikası ustalarından Yüzbaşı Mehmed Efendi

15 Bkz. Necmettin Kasımoğlu'nun 1971 yılında maalesef ismini tespit edemediğim bir dergide çıkan "II. Abdülhamid'in isim verdiği çiçek: Yıldız" başlıklı makalesi (s. 20). Makalenin basılı nüshası kesik olarak elimde olmasına rağmen nerede ve ne zaman yayınlandığı kaydedilmediği için tam künyesini maalesef veremiyorum.

16 Refik Fidan, "Saray bahçelerinde kullanılan ağaç türleri", *Milli Saraylar,* Sayı: 1, 1987/1, s. 68-71.

ile girdiği atölyesinde saatlerce kendini kaybeder, yazıhane, konsol, sehpa, masa vs. yapardı. Eyüp Sultan türbesinin yakınlarda restore edilen sedefli kapısının ve Yıldız Camii'ndeki çifte hünkâr mahfillerini ayıran gül ağacından mamul kafesli cumbaların onun elinden çıktığını biliyoruz.[17]

Kendi elleriyle imal ettiği masalardan birisi, Cevdet Sunay'ın görev süresi dolduğunda (1973) Çankaya Köşkü'nde mevcuttu. Cevdet Sunay görevini henüz Cumhurbaşkanı olan vekili Tekin Arıburun'a, II. Abdülhamid'in el yapımı olan masanın başında devretmiştir. (Şimdi hâlâ yerinde midir, bilmiyorum.)

Abdülhamid'in eseri olan parçalar nadiren de olsa müzayedelere çıkmaktadır.[18] Bir zamanlar Ethem Özarslan adlı emekli bir subayın evinde bulunan Abdülhamid'in marangozhanesinden çıkma bir mobilya takımı 1966 yılında basına tanıtılmıştı. Bu röportajda Abdülhamid'in marangozhanesinde çalışmış bir usta ile yapılan bir konuşmaya da yer verilmiştir.[19]

İlber Ortaylı onun marangozluk eserlerinin asıl önemli cephesinin tasarımları olduğunu vurgulamıştır:

İkinci Abdülhamid ise padişah olmayıp marangozluk ve mobilyacılığıyla kalsa dahi çok zengin olurdu. Onun tersimi yani dizaynı kadar yüksek nitelik ve yaratıcılık sergileyeni az bulunur. İstanbul Müftülüğü, Şer'iye Sicilleri arşivinde sicillerin saklandığı dolaplar onun eseridir ve bu tip özgün tarihi evrakı

17 Necdet Sakaoğlu, "Abdülhamid II", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s. 42.

18 Mesela 15 Mayıs 2005 günü Arts & Antiques şirketinin İstanbul The Ritz Carlton Oteli'nde düzenlediği müzayedede Sultan II. Abdülhamid tarafından yapılıp bir yabancı kraliyet ailesine hediye edilmiş, içinden rahle çıkan nefis bir çekmeceli yazı kutusu 7.000 Euro'dan satışa sunulmuştu. Resim ve açıklama için bkz. *Sultan Abdülhamid Koleksiyonu: Müzayede Katalogu*, İstanbul 2005, s. 68-69.

19 Bkz. Turgut Etingü, "Sultan Hamid'in mobilyası", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 3, Nisan 1966, s. 77-79 (4 adet fotoğrafla birlikte).

muhafaza edebilecek böyle yüksek nitelikte bir tersim tasavvur edilemez.

Said Nahum Duhani'nin naklettiğine göre, Abdülhamid, Japonya'dan özel olarak "Japon" ya da "Japonez" adı verilen bir el testeresi getirtmiş, bu aleti Türkiye'ye ilk olarak o sokmuş ve Almanya'da bundan çok sayıda yaptırarak İstanbul piyasasında bol bulunan bir alet haline gelmesini sağlamıştır.[20] Ayrıca antika eşyayı sever ve satın alarak koleksiyonuna eklemeye önem verirdi.

Marangozhanesinde iki Rum çalıştırırdı. İsimleri Mihail Raftakis ve Stamatis Vulgaris olan bu Rumlar, saraydan ayrıldıktan sonra İstanbul'da dükkân açmışlar ve çıraklarına sık sık vaktiyle kendilerine bu mesleği öğretmiş olan Sultan Abdülhamid'i anlatmışlardır.[21]

Abdülaziz zamanında bir ara Tarabya Köşkü'nde ikamet eden Abdülhamid'in burada kotra merakına düşüp yelken kullanmaya başladığını kızı Ayşe Osmanoğlu'nun ağzından öğreniyoruz. Şehzade Abdülhamid'in her gün yelkenlisiyle denizde dolaştığını haber verdikleri Abdülaziz bundan pek hoşlanmamış olacak ki, Maslak Köşkü'nde oturmasını irade buyurmuş. Ancak yelken işinde kendisini yönlendiren Turhan Bey'i padişah olduktan sonra unutmamış ve Yıldız Sarayı'na aldırarak sarayın havuzları ile kayıkları ve filikalarına bakmaya memur etmiştir.[22]

Padişahın bir başka merakı da polisiye roman okumak, daha doğrusu okutmaktı. Sırf kendi kütüphanesinde 600 adet el yazması polisiye roman koleksiyonu olduğu biliniyor.[23] Ünlü

20 Aktaran: Feryal İrez, "Tamirhâne-i Hümayun ya da Abdülhamid'in marangozluğu", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 34, Ekim 1986, s. 203.

21 Önder Küçükerman, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 'mobilya'-I", *Tombak*, Sayı: 21, 1998, s. 27.

22 Ayşe Osmanoğlu, *age*, s. 27-28.

23 Musa Güner, "(Erol Üyepazarcı'yla söyleşi) II. Abdülhamid'in el yazması 600 adet polisiye romanı vardı", *Zaman-Pazar Keyfi*, 20 Ocak 2008.

polisiye roman dizisi *Sherlock Holmes*'un yazarı Sir Arthur Conan Doyle'un hayranlarındandı, hatta İngiltere'ye gidenlerle kendisine selam yolladığı bile söylenir.

Ayrıca nadide eserlerden oluşturduğu 10 bin ciltlik mükemmel kütüphanesiyle iftihar eder, ziyaretine gelen yabancılara (mesela Oryantalist Bayan Max Müller'e) kitaplarını göstermekten büyük zevk alırdı. Abdülhamid'e pek de hayırhah nazarlarla bakmamış olan Osman Nuri Ergin, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı* adlı kitabında Sultan'ın her öğle yemeğinden sonra kütüphanesini düzenli olarak ziyaret etmeyi alışkanlık haline getirdiğini belirtmektedir.

Hatta Alman İmparatoru II. Wilhelm kendisinden, tek nüshası kütüphanelerimizde bulunan göz hastalıklarına dair bir yazma kitabı istemiş, Abdülhamid ise kitabın aslını vermemiş, eseri bir hattata kopya ettirerek tercümesini yaptırmış, resimlerinin de birer kopyasını çıkarttırarak İmparatora hediye etmişti. Böylece yazma kitapların korunmasına verdiği önemi göstermiş oluyordu.[24]

Cinai romanlardan başka seyahatnamelere meraklıydı. Mesela kâşif Nansen'in kuzey kutbuna yaptığı keşif yolculuklarına dair kitaplar temin ettirip okumuştur. Yıldız Kütüphanesi'nde yüzlerce yazma seyahatname bulunmaktadır. Seyahat edemediği için olacak, bütün dünyaya ait seyahatnameleri tercüme ettirir ve bunları okuturdu. "Abdülhamid, hemen hemen bütün dünya coğrafyasını ve beşerî tarihi bilirdi."[25]

Yıldız Sarayı'nda yaptırdığı tiyatroda çeşitli oyun ve operaları hususi olarak getirtir ve ailesiyle birlikte seyrederdi. Mesela 1896 yılı başlarında İstanbul'a gelen Fransız sahnelerinin ünlü oyuncusu Madam Judic, Yıldız Sarayı Tiyatrosu'na da-

24 Sedat Kumbaracılar, "31 Mart Vak'ası ve Yıldız Sarayı yağması", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 4, Mayıs 1972, s. 76-77.

25 Niyazi Ahmet Banoğlu, "Abdülhamid'in bilinmeyen tarafları", *20. Asır*, 27 Ma- yıs-2 Haziran 1950? (tam tarih tespit edilemedi) , s. 12.

vet edilmiş ve II. Abdülhamid'in huzurunda sahne almıştır.[26] Ayrıca İtalya'nın en önemli oyuncularından Ernesto Rissi (1827-1896) 12 Mart 1889'da İstanbul'a gelmiş, Yıldız Sarayı Tiyatrosu'nda padişahın huzurunda Shakespeare'in *Othello* ile *Venedik Taciri* adlı eserlerini oynamış; oyunlardan hoşlanan Abdülhamid, Rossi ve arkadaşlarına nişanlar dağıtmıştır. Yine bir İtalyan tiyatro sanatçısı Ermeto Novelli de Abdülhamid'in huzurunda *Venedik Taciri* oyununu oynayanlardan biridir.[27] En sevdiği piyeslerden birisi, ünlü Alman şairi Friedrich Schiller'in (ölümü: 1805) *Haydutlar* adlı eseriydi.

Sarayı yakından tanıyan Aziz Esenbel, onun tiyatroya duyduğu ilgiyi şöyle anlatmaktadır:

Yıldız Sarayı'nın sevimli küçük sahnesinde güzel operalar vasat bir derecede oynanmakta idi. Orkestranın başında ise dünyaca tanınmış Aranda Paşa gibi bir sanatkâr bulunuyordu. Bu zat İkinci Abdülhamid'in piyano muallimi idi... Bundan başka sarayda meşhur komik Abdi'nin riyasetinde bir tuluât tiyatrosu da vardı. Meddah Salih'in oynattığı eşsiz Karagöz de mevcuttu.[28]

Sultan II. Abdülhamid Orta Oyunu'nun büyük sahne sanatçısı Abdi'yi 1898'de Muzıka-i Hümayun'una dahil ettirerek himayesine almıştır.[29]

Gençliğinde resme meraklı olan Abdülhamid, Beylerbeyi Sarayı'nda göz altında iken kendisiyle mülakat yapan Vasıf Bey'e şunları söylemiştir:

Benim eh işte şöyle böyle bir parça ressamlığım vardır. Birkaç defa oraların [Selanik'i kastediyor- M.A.] resmini almak istedim. Fakat pozisyon iyi gelmiyordu. Bir fotoğraf makinem

26 Metin And, "İstanbul'dan geçen kadın yıldızlar", *Skylife*, Şubat 2006, s. 84.

27 Metin And, "Eski İstanbul'da ünlü tiyatro oyuncuları", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 11, Aralık 1967, s. 14-18.

28 Aziz Esenbel, "İkinci Abdülhamit'in saltanatı", *Hafta*, Sayı: 124, 1951, s. 25.

29 Server İskit, "Abdi, Abdürrezzak", *Aylık Ansiklopedi*, No. 26, Haziran 1946, s. 951.

II. Abdülhamid'in ender bulunan hat levhalarından biri: "Ah yâ Vedûd".

olsaydı evvelâ fotoğrafı alıp, bilâhare kâğıda nakledebilirdim. Bu daha kolay olurdu. Fakat bulunmadığı için yapamadım.[30]

Saray ressamı İtalyan Fausto Zonaro'ya tarihî tabloların yanı sıra özellikle İstanbul'un fethinin, bugün de kullandığımız nefis tablolarını yaptırmıştır. 1891 yılında İstanbul'a gelen ve 1896 yılında II. Abdülhamid tarafından saray ressamı olarak görevlendirilen Zonaro, padişahın tahttan indirilmesinden sonra yeni hükümetin verdiği kararla bu unvanını kaybetmişti. Zonaro aynı yıl büyük bir hayal kırıklığıyla ülkesine dönmüştü.

30 Vasıf Bey, "Sultan Hamid'le mülâkatım", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 1, Şubat 1967, s. 31.

Yine bir İtalyan ressam olan Luigi Acquarone de Abdülhamid'in saray ressamlığında bulunmuştur.[31] Abdülmecid ve Abdülaziz zamanlarında saraya davet edilen Rus ressam Ayvazovski'nin Abdülhamid döneminde de (1880) saraya kabul edildiğini, takdir gördüğünü ve birinci dereceden Mecidî Nişanı ile ödüllendirildiğini biliyoruz.[32]

30 bin karelik fotoğraf albümü, onun fotoğrafçılığa merakını olduğu kadar Türk fotoğrafçılığının gelişmesinde oynadığı rolünü de yeterince belgelemektedir. Bu fotoğraf albümü hâlâ Osmanlı şehirleri ve toplumu hakkında en değerli görsel kaynaklardan biri olma vasfını korumaktadır. İşin garibi şu ki, kendisi fotoğraflarının çekilmesinden pek hoşlanmazdı.

Cemal Kutay bir yerde onun saat tamirciliğinde mahir olduğunu kaynak belirtmeksizin kaydeder. Bir başka yerde ise özellikle Beylerbeyi Sarayı'ndaki sürgün günlerinde saat tamiriyle uğraştığından bahsedilmiştir. Almanya'dan getirilerek Sarayın saatçibaşılığına atanan Johann Meyer, kendi işlerinin yanı sıra Yıldız Sarayı'ndaki saatlerin bakımını da yapardı.[33] Padişahın saatlere duyduğu ilgi, Yıldız Sarayı'nda zengin bir saat koleksiyonu oluşmasını sağlamıştır.[34]

Halen Türkiye sınırları dahilinde ve haricinde yapılmış saat kulelerinin çok büyük kısmı, Abdülhamid'in 25. cülus yıldönümü vesilesiyle valilerine gönderdiği emirler üzerine yapılmıştır. Mesela bugün İzmir'in simgesi olan Konak Meydanı'ndaki saat kulesi, 1 Eylül 1901'de açılmıştır. Malesef 1928'den

31 Fausto Zonaro ve Sultan Abdülhamid ilişkisi hakkında Petek Kurtböke, "Akaretler, No: 50", *İstanbul,* Sayı: 6, Temmuz 1993, s. 107-109. Sema Öner, "Sultan II. Abdülhamid'in saray ressamları: Luigi Acquarone ve Fausto Zonaro", *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu: Ankara,* 25-27 Kasım 1998, Ankara 2000, s. 186-191.

32 Sema Öner, "İvan Konstantinoviç Ayvazovski (1817-1900) ve Osmanlı sarayı", *Milli Saraylar 1993,* s. 112-113.

33 Göktaş, agy, s. 7.

34 *Milli Saraylar Saat Koleksiyonu/ Clock in the National Palaces,* İstanbul 1997, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, s. 17.

II. Abdülhamid'in Sami Efendi tarafından çekilen tuğrası (1312/1896 tarihli).

sonra, saatlerin altında bulunan Abdülhamid'in iki tuğrası ile diğer iki yüzde bulunan Osmanlı devlet armaları kazıtılarak veya kaldırılarak yerlerine mevcut zevksiz ve ilkel ay yıldız motifleri konulmuştur.[35]

Sultan Abdülhamid'in yeterince bilinmeyen taraflarından birisi de hattatlığıdır. Yeşil zemin üzerine altın yaldızla yazılmış "Âh yâ Vedûd" levhası hat eserlerinin en bilinenidir.[36]

Yıldız Sarayı'nda bir demirhanesi ve bir porselen imalathanesi vardı. Çiniciliğe meraklı olduğunu ve Yıldız Çini Fabrikası'nı

35 Necmi Ülker, "İzmir Saat Kulesi", *Lâle*, Sayı: 7, Aralık 1990, s. 13. Ayrıca bu saat kulesinin mimarı ve eserleri hakkında bkz. Cenk Berkant, "İzmir'e atılan imza: Raymond Charles Pere", *Skylife*, Şubat 2006, s. 65-76.

36 Kemal Çığ, "Hattat padişahlar...", *Tarih Dünyası*, Sayı: 5, 15 Haziran 1950, s. 197.

kurdurduğunu biliyoruz. Abdülhamid çini fabrikasıyla Türk zevkine ve sanat tarihimize büyük bir hizmette bulunmuş, "Eser-i İstanbul", "Çeşm-i Bülbül", "Beykoz" gibi İstanbul güzel sanat işçiliğini daha gelişmiş bir şekilde devam ettirmiştir. Yıldız porselenleri, onun ismini bir sanat hamisi olarak ebedileştirmiş bulunmaktadır.[37]

Fransızcayı anlar ve biraz zorlanarak da olsa konuşabilirdi. Ayrıca kimyagerliğe ve tıbbî konulara meraklı olduğuna dair bilgiler mevcuttur.[38]

Özenli ama sade giyindiğini bildiğimiz Abdülhamid, pantolonu namaz kılarken kırıştığı için günde iki üç defa elbise değiştirirdi. İnsanların karşısına temiz, muntazam ve iyi bir kıyafetle çıkardı. Dış giyiminde Hereke kumaşlarını tercih ederdi. Daima ceket giyer ve ceketlerin düğmelerini daima boynuna kadar ilikli tutardı. Ölüm döşeğinde bile ceketini çıkarmamış, kimsenin karşısına gömleğiyle çıkmamıştır.[39] Ceketinin mendil cebine incecik bir kordonla saatini koyar, mendilini daima sol kolunun içine sıkıştırırdı. Kravatlarının çoraplarının rengine uygun olmasına özen gösterirdi. İçine mutlaka beyaz gömlek giyerdi.[40]

Bazı arşiv belgelerinden Paris Sefiri Salih Münir Paşa'ya Fransa'dan giyim eşyaları ve çamaşır sipariş ettirdiğini öğreniyoruz.[41] Hususi terzisi Hollandalı Jean Botter idi ki, Atatürk'ün de terziliğini yapmıştır.[42] Abdülhamid'in saray

37 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Sultan İkinci Abdülhamit", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 61, Ocak 1955, s. 3631.

38 Mesela kimyagerliğe merakı hakkında bkz. Ahmet Reşat, "Abdülhamid ve kadınlar", *Tarih Dünyası*, Sayı: 11, 15 Eylül 1950, s. 444.

39 Ziya Şakir, *Sultan Hamid'in Son Günleri*, İstanbul 1943, s. 261.

40 Semih Mümtaz S., *Evvel Zaman İçinde*, İstanbul 1946.

41 Niyazi Ahmet Banoğlu, "Sultan Hamid, giyeceklerini ve bir kısım yiyeceklerini Avrupa'dan nasıl getirtiyordu?", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2595-2598.

42 Afife Batur, "Botter Apartmanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1993, s. 312-314.

Sultan II. Abdülhamid çok az fotoğraf çektirmesine rağmen eldeki resimleriyle Avrupa basınının sık sık kapak yaptığı 'star'lardan biriydi. Yukarıda *Le Petit Journal* adlı Fransız dergisinin 21 Şubat 1897 tarihli sayısının kapağı görülüyor.

dişçisi Sami Günzberg aynı şekilde Atatürk'ün de dişçiliğini yapmıştır.[43]

II. Abdülhamid'in ilginç bir tarafı da yemek merakıydı. Ancak pek az yerdi. Az yemesi sayesinde formunu ölünceye kadar korumasını bilmiştir.[44]

> Sabah kahvaltısını yağda pişmiş iki yumurta ve iki fincan kahve ile yapar, basit bir öğle yemeği ve hafif bir akşam yemeği yer, yemeklerde sebze ve böreği tercih eder, ete pek fazla itibar etmez, genellikle sade bir hayat yaşardı.
>
> Tarçını pek sever, yediği yemeklerin hepsine tarçın ekerdi. Hatta "Eğer yakışık alsaydı, suyun üzerine de tarçın ekerek öyle içerdim" dediği meşhurdu.[45] Kızı Ayşe Osmanoğlu hatıralarında naneli limonatayı sevdiğini söyler. Beykoz'daki Karakulak suyunu severdi ama hangi suyu içtiği belli olmasın diye Büyük Çamlıca suyunu da saraya getirtirdi.[46]

Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hatice, Hz. Fatma, Hz. Hamza, Hz. Abbas, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) amca kızı Ümmühanî, amca oğlu Süfyan vd. saadethanelerini ve Bilal-i Habeşi'nin ilk ezan okuduğu mescidi tamir ettirdi. Taif'te medfun Abdullah b. Abbas ve Hz. Ali'nin üçüncü oğlu Muhammed ibnü'l- Hanefiye hazretlerinin türbe ve makamları onun emriyle mükemmel surette tamir edilip örtü ve perdelerini hediye olarak gönderdi.

Hz. Âmine'nin Peygamber Efendimiz'in dünyaya teşrif ettiği evini yeniden yaptırdı. Hz. Hatice ve Hz. Âmine'nin türbeleri

43 Rıfat N. Bali, *Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sami Günzberg,* İstanbul 2007, Kitabevi.

44 Yılmaz Öztuna, *Tarih Sohbetleri 1,* İstanbul 1998, Ötüken Neşriyat, s. 295.

45 Tarçının yorgunluğu ve stresi gidermek, kan şekerini düşürmek, gerginliği almak gibi faydaları yanında mide dostu ve bağışıklık sistemini güçlendirici özellikleri tespit olunmuştur. Bilgi için bkz. Adnan Saraçoğlu, *Bitkisel Kürler Rehberi,* İstanbul 2005, s. 183-184.

46 Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, "Osmanlı saray hayatında kadınlar-IX", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası,* Sayı: 9, Eylül 1981, s. 72.

ihya edildi. Kutsal topraklarda daha pek çok hayratı bulunmaktadır.[47]

Yıldız Sarayı'nı yakından tanıyan Aziz Esenbel'in verdiği bilgilere göre Sultan II. Abdülhamid'in önem verdiği hususlardan biri de, İstanbul'da meydana gelen günlük doğum vakalarıydı. Abdülhamid, yeni doğum yaptığını haber aldığı fakir kadınlara derhal para, erzak, elbise ve çamaşır göndertirdi.[48]

Ahmed Nureddin ve Mehmed Bedreddin adlarını taşıyan ikiz çocuklarından birincisi 43 yaşında Paris'te sürgünde iken, ikincisi ise 2,5 yaşında bir hastalıktan ölmüştür. Doğum tarihleri, 22 Haziran 1901'dir.[49]

Bir meclis kararıyla tahttan indirilen ilk padişahtır (27 Nisan 1909). Kendisinden sonraki kardeşleri olan iki padişahtan Sultan Reşad tahttayken vefat etmiş, Sultah Vahidüddin ise tahttayken saltanat kaldırılmıştır (1 Kasım 1922).

47 Daha geniş bilgi için bkz. Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişâhlarının Haremeyn Hizmetleri,* s. 19-33.

48 Esenbel, agy, s. 25.

49 Alderson, *age,* s. 168; Ahmed Nureddin'in ve dul kalan eşinin hayatı ve miras mücadelesi için bkz. Ömer Faruk Yılmaz, *Sultan Abdülhamid Han'ın Harem Hayatı,* s. 117-119.

Çanakkale'nin hem şairi, hem sultanı: V. Mehmed Reşad

(1909-1918)

Şuuru yerinde ve hafızası metin idi. Kalbi selim ve tab'ı halim (yaratılış olarak yumuşak) olup kimseyi incitmezdi.

Ali Fuad Türkgeldi

Yeşilköy'de toplanan Meclis-i Umumî tarafından tahta çıkarılan ilk padişah, V. Mehmed Reşad'dır. 31 Mart'ın ardından padişah seçilen Sultan Reşad'a "Mehmed" unvanı İttihatçılar tarafından verilmişti, çünkü Fatih Sultan Mehmed gibi uğurlu bir başlangıç yapmak istiyorlardı. Tam bir Meşrutiyet padişahı olan Sultan Reşad, siyasete fazla karışmamıştı; karışmasını isteyenlere de "O zaman ağabeyimin suçu neydi de tahttan indirdiniz?" diye çıkışırdı.

Sultan Reşad orta boylu, şişman, sarışın, mavi gözlü, yuvarlak çehreliydi. Saf, iyi kalpli ve derviş tabiatlı biriydi.

Sultan Reşad'ı Eyüp Sultan Türbesi'ne kılıç kuşanmak üzere giderken gösteren bir resim.

Veliahdlığı yaklaşık 33 yıl sürmüş olan Sultan Reşad, padişah olduğunda 65 yaşının içinde bulunuyordu. En genç padişah olan ise 7 yaşında tahta çıkan IV. "Avcı" Mehmed'dir.

Sultan Reşad, saray mensuplarının maaşlarını kendi eliyle dağıtacak kadar tutumluydu.[1]

Mevlevi tarikatına müntesipti. Bu yüzden Mevlevilere ve genel olarak tarikat erbabına karşı pek ziyade saygı gösterir ve onlara bu vesileyle iltifat ederdi. 3 Kasım 1910 günü Eyüp'te, Bahariye'de yeni inşa edilen Mevlevi dergâhının açılış törenine katılmıştı.[2]

1 Azmi Nihad Erman, "Padişah hazretleri maaş dağıtıyor!", *Yıllarboyu Tarih*, Sayı: 2, Şubat 1980, s. 34-35. Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 349-352.

2 Lütfi Simavi, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, İstanbul 2006, Pegasus Yayınları, s. 116.

Sultan Reşad'ın Çanakkale Zaferi hakkında yazdığı meşhur şiir.

Dinî kitaplar okur, Doğu edebiyatıyla yakından meşgul olurdu. Kazaya bırakılmış namazı olmadığı için çok bahtiyar bir kul olduğunu söylerdi. Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Saadet'i ziyaretinde fenalaştıktan 9 gün sonra vefat etmiştir.

Kaynakların temiz kalpli olduğu noktasında birleştiği Sultan Reşad aşırı derecede nazikti ve kimseyi incitmek istemezdi.[3] Birisine kızacak olursa kalbini kırmamak için hemen namaza durur, namaz bitene kadar da hiddeti geçerdi.[4] *Delâil* ve *Muhammediye* gibi kitapları okumayı tercih ederdi.

İyi Farsça bilirdi. Edebiyatı sever ve şiir yazardı. 1915 yılında kazanılan Çanakkale zaferi hakkında o zamanlar meşhur olan ve Yahya Kemal tarafından tanzir edilen meşhur bir şiiri vardır.

Yukarıya padişahın el yazısıyla yazdığı nüshayı ve aşağıya Latin harflerine çevrilmiş halini koyuyoruz:

Savlet etmişdi Çanakkale'ye bahr ü berrden
Ehl-i Islamın iki hasm-ı kavîsi birden
Lâkin imdâd-ı ilâhi yetişip ordumuza
Oldu her bir neferi kal'a-i pûlâd-beden
Asker evlâdlarımın pîş-geh-i azminde
Aczini eyledi idrâk nihâyet düşmen
Kadr ü haysiyyeti pâ-mâl olarak etti firâr
Kalb-i İslâm'a nüfûz eylemeye gelmişken
Kapanıp secde-i şükrâna Reşâd, eyle duâ
Mülk-i Islâmı Hudâ eyleye dâim me'men.

(Bu şiirin Çanakkale zaferini kendi lehlerine kullanmak isteyen İttihatçılar tarafından devrin bir edebıyatçısına yazdırılıp altına Sultan'ın imzasının atıldığı yolundaki dedikodu, 90 küsur yıldan beri sürüp gelmektedir. Nitekim Falih Rıfkı Atay gazelin Abdülhak Hamid (Tarhan) veya Faik Ali (Ozansoy)

3 Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 349-352.

4 Münir Sirer, "V. Mehmed Reşad", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 8, Ağustos 1976, s. 19.

tarafından yazılarak Sultan Reşad'ın imzasıyla gazetelerde yayınlandığını iddia etmiştir.[5])

Sultan Reşad boş vakitlerinde tarih okumayı severdi. En çok sevdiği eserler olan Mahmud Celâleddin Paşa'nın *Mir'ât-ı Hakikatini*, Cevdet Paşa'nın *Ma'rûzâtını* ve Mustafa Nuri Paşa'nın *Netâyicü'l- Vukû'ât* ını okutur ve dinlerdi.

Şehzadeliğinde ata binmek, ava gitmek ve tenezzühlere çıkmakla meşgul olmuştur.[6] Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*'nde güvercin merakından ve Dolmabahçe Sarayı'nda çoğu zamanını güvercinlikte geçirdiğinden söz eder. Hatta Uşaklıgil'in güvercin merakından haberdar olan Sultan Reşad, kuşçubaşısına emir vererek yazarın oturduğu Nişantaşı'ndaki konağa bir güvercinlik yaptırmış ve buraya en seçmelerinden yirmi otuz çift güvercin göndermiştir.[7] Mabeyn Kâtibi Ali Fuad Türkgeldi'nin de notlarına göre yegâne zevki güvercinleriydi. Avrupa'dan yeni cins güvercinler getirterek ve yerli cinslerle çiftleştirerek güzel güvercinler yetiştirtirdi. Dolmabahçe Sarayı'nın arkasındaki bahçede çeşitli kuşluklar ve bir odalı bir köşk yaptırarak sokağa çıkmadığı günler akşamüzerleri oraya giderek güvercinleri seyrederdi.[8]

Sultan Reşad özellikle Ihlamur Kasrı'nı ve bahçesini çok sever, Cuma selamlıklarından sonra genellikle orada dinlenirdi. Gül mevsiminde bahçesindeki güllerden birer tane koparıp haremdeki kadınlara hediye götürürdü. Fakat nedense iki tane kopartmaya da kıyamazdı.[9]

Halit Ziya'nın anlattığına göre çiçeklerden Sarı Şakayık'ı severmiş. Almanya'ya giderken uğradığı Sultan kendisine, "Bana

5 Falih Rıfkı Atay, "Kırılan kanatlar", *Dünya*, 13 Mayıs 1963.

6 Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Beşinci Sultan Mehmet Reşat", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 13, Ocak 1951, s. 524-527.

7 Uşaklıgil, *age*, s. 312.

8 Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 3. baskı, Ankara 1984, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 269-270.

9 Türkgeldi, *age*, s. 265-266.

Almanya'dan sarı şakayık bulabilirseniz getirmenizi rica ederim" demişti. Halit Ziya şakayıkları getirdi getirmesine ama bu sırada Sultan artık vefat etmişti.

V. Mehmed yemekten çok anlar fakat çok az yer ve "Hiçbir zaman sofradan karnım tam doyarak kalkmadım" derdi. Bunun Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) sünneti ve tavsiyesi olduğunu biliyoruz.

Gelenekçi bir padişah olduğunu bildiğimiz Sultan Reşad, törenlere askerî üniforma ile çıkardı. Ancak İttihatçılar ordu üniformasından fesi çıkarıp kalpağı getirmişlerdi. Buna rağmen kendisi müşir (mareşal) üniformasının üzerine fes giymeye devam etmiştir.[10]

Osmanlı padişahları içinde tahtta bulunduğu sırada ameliyat edilen ilk ve tek padişah Sultan Mehmed Reşad'dır. 24 Haziran 1915 günü Yıldız Sarayı'nda yapılan ameliyatla böbreklerinden taş alınmıştır. Bu ameliyatı yapması için Almanya'dan James Israel adlı bir profesör getirtilmiş ve ameliyatı başarıyla gerçekleştirdiği için kendisine birinci rütbeden Osmanlı Nişân-ı Âlisi takdim edilmişti.[11]

Sultan Reşad'ın bir başka özelliği ise İstanbul'da ölen ve İstanbul'a gömülen son padişah olmasıdır. Daha önce gördüğümüz gibi İstanbul'da doğup ölen ilk padişah ise II. Selim'di. Ayrıca tahtta iken eceliyle vefat eden son Osmanlı hükümdarıdır. Bilindiği gibi kendisinden sonraki padişah olan Vahdettin, San Remo sürgününde ölmüş ve cenazesi Şam'da defnedilmiştir.

10 Nahid Sırrı Örik, "Yakın tarihten saray hikâyeleri", *Tarih Coğrafya Dünyası*, Sayı: 1, 15 Nisan 1959, s. 22.

11 Ayten Altıntaş ve Neriman Sınar, "Tıp tarihimizden bir pasaj: Sultan Reşad'ın ameliyatı", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 34, Ocak 1997, s. 50-53.

Enver Paşa nasıl yemek yerdi?

Çanakkale zaferinden sonra hükümet üyelerinin ileri gelenlerine Balmumcu Çiftliği'nde bir ziyafet vermiş ve kendisi de misafirleriyle birlikte sofraya oturmuştu. Sadrazam Said Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Dahiliye Nazırı Talat Bey de sofradaydı. Yemekten sonra Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad [Türkgeldi] Bey ile konuşurken Çanakkale hakkında yazdığı manzumeyi vermiş ve yemek yiyen Enver Paşa'dan şöyle bahsetmişti:

- Bu adam yemek yemesini bilmiyor. Bamya ile su içiyor! Bamya ile su içilir mi?

Ali Fuad Türkgeldi (Mabeyn Başkâtibi)

Görüp İşittiklerim, 3. baskı, Ankara 1984, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 268.

"Bu bir felaket": VI. Mehmed Vahdettin (1918-1922)

Dairesinde ne kadar nazik ise hariçte de
o kadar bârid (soğuk) idi.

Ali Fuad Türkgeldi

"Hain mi yoksa kahraman mı?" diye hâlâ tartıştığımız Sultan Vahîdüddin (yaygın söylenişiyle Vahdettin) devletin en zor zamanında padişah olmuştu. Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Türkgeldi'nin anlattığına göre cülus törenine giderken bastonunu Çengelköy'deki köşkünde unuttuğunu anlayınca "Bu bir felaket!" demiştir. Sonradan Topkapı Sarayı'na adım atarken söylediği bu ilk söz yüzünden saltanatı da felaketle geçti, yorumu yapılmıştır.[1]

Uzun boylu, esmer ve kuru tenli, hafif kamburca idi. Yavuz Sultan Selim gibi sakalsızdı. Gözlük kullanan ilk ve tek Os-

1 Türkgeldi, *age* , s. 138.

Son Sultan Vahdettin, arabasıyla bir törene gitmek üzere.
Yanındaki kişi Damat Mehmed Ali Bey'dir.

manlı padişahıdır. Ali Fuad Türkgeldi gibi kendisini yakından tanıyanların tanıklıklarına göre "cin fikirli" ve "seriü'l-intikâl", yani bir meseleye intikali hızlıydı.

Genellikle askerî üniforma giyer, burnunun üzerine tutturulmuş çerçevesiz gözlük takardı.

Kızı Sabiha Sultan'ın hatıralarından öğrendiğimize göre kendi kendini yetiştirmiş, hatta kimliğini gizlemek suretiyle Fatih Medresesi'nde ilm-i kelâm (teoloji), fıkıh, tefsir-i Kur'an ve hadis-i Nebevî tahsil etmiştir. Ali Fuad Türkgeldi de onun Sultan Reşad kadar Arapça ve Farsçaya vakıf olmamakla birlikte fıkıh ilmine (İslam hukukuna) intisabı olduğundan bahseder.

Ağabeyi Mehmed Reşad gibi Necib Paşa'dan klasik Batı müziği dersleri almıştı. Piyano çalmayı öğrendi. Ancak Alaturka musikiye çok meraklıydı ve iyi denilebilecek derecede bir

Vahdettin'in cülus merasimi Topkapı Sarayı'ndan icra ediliyor. Tarihî bir gün. Sağ tarafta Enver, Cemal ve Talat paşalar ile Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi görülüyor (1918).

bestekârdı. Hicaz sirtosu bugün dahi beğenilecek bir eserdir. Toplam 63 eseri tespit edilmiş olup 41'inin notaları elimizdedir.[2]

Okuduğunu iyi anlarmış. Yazılarını kurşun kalemle yazmayı tercih edermiş.

Kaynakların bildirdiğine göre Arapçayı bütün kurallarıyla bilir ama konuşamazdı. Farsçayı da ona yakın derecede bilirdi.

Sultan Vahdettin'in iyi denecek derecede hattatlığa vukufu vardı. "Özellikle rik'a hattı mükemmeldi." Hatta hanedan mensupları içinde yazısı en iyi olanlardan, en hatasız yazanlardan biriydi.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal onun musiki cephesi hakkında şunları söyler:

2 Murat Bardakçı, *Sultanî Besteler,* İstanbul 1997, Pan Yayıncılık. Vedat Kosal ise "70'ten fazla eser bıraktı" demektedir (agy, s. 63).

Eserleri üstadane idi; Saray'da haftada bir fasıl yapan Muzıka-i Hümayûn hey'etine kendi beste ve şarkılarının notasını göndererek 'Eski kalfalarımızdan birinindir; işe yarar bir şey ise, çalsınlar, okusunlar, değilse bıraksınlar' dedirtmiş; onlar da, notaları çalıb okudukça, eski câriyenin, böyle metin ve dilnişîn eserler ibda' etmesine hayret ederlermiş; bilâhare Pâdişah'ın âsârı [eserleri] olduğunu anlamışlar...[3]

Yine İbnülemin, bir gün hazinedarlarından bir hanımla konuşurken, Pâdişah'ın hangi sazı çaldığını sordum, 'Eline hangi sazı alsa, bilerek çalardı; çaldığı saz yoktu' cevabını verdi' demektedir. Bir nota koleksiyonu olduğu biliniyor.

İyi ve kaliteli giyinmesiyle tanınmıştı. Yine kızının anlattığı kadarıyla biliyoruz ki, Sultan Vahdettin iyi ata biner, [4] iyi silah kullanırdı ve ayrıca usta bir avcıydı.[5]

Mabeyn kâtiplerinden Halit Ziya Uşaklıgil'e göre, Osmanlı hanedanında "güvercin merakını en ziyade ileriye götüren ve en iyi cinslere malik olduğundan bahsedilen" kişi Vahdettin'di.

O sıralarda çıkmakta olan *Harp Mecmuası,* Vahdettin'in cülus törenini haber verirken, şu trajik satırları not düşmüştü sayfalarına:

> Temmuz'un dördüncü günü idi. Topkapı Sarayı'nda fevka'l-mu'tâd [alışılmışın dışında] hazırlıklar görünüyordu. Bâbüssade'nin önü halılarla döşenmişti... Parlak zümrütlerle müzeyyen altın taht, Bâbüssaade'nin mermer sütunları altında, kapının geniş, müzeyyen ve oymalı saçakları altında parlıyordu. [Vahdettin] ecdâdının parlak ve muhteşem tahtına burada cülûs edecekti. (...) Hemen herkes, yeni padişa-

3 Aktaran: Aksun, *age,* s. 213.

4 Mithat Sertoğlu, *Tarihten Sohbetler,* s. 181, dipnot 32.

5 Murat Bardakçı, *Şahbaba: Osmanoğulları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları,* 8. baskı, İstanbul 2002, Pan Yayıncılık, s. 492-495.

hın cülûsuyla Osmanlı vatanında yeni bir hayat, bir yümn ü saadet [uğur ve mutluluk], bir feyz ü bereket husûli [doğacağı] ümidindeydi.[6]

Bu defa Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi tarafından saltanatın lağvıyla tahtını kaybeden Sultan Vahdettin, bu karardan 17 gün sonra ülkesini terk ederken -genellikle iddia edildiği gibi- sultan değildi, üzerinde sadece Halife-i Müslimin unvanı bulunuyordu. Padişahken ülkeyi terk etmemiş, sadece bir vatandaş olarak can ve namusunu, hatat hanedanın izzet ve itibarını kurtarmak için Malta'ya, oradan da İtalya'nın San Remo kasabasına iltica etmiştir.

6 "Topkapı Sarayında Cülûs-i Hümâyûn", Sayı: 27, s. 418; *Harp Mecmuası*, Hazırlayanlar: Ali Fuat Bilkan ve Ömer Çakır, İstanbul 2004, Kaynak Kitaplığı, s. 296.

Resmin taçsız sultanı: Halife Abdülmecid

(1922-1924)

Bazen büyük şairimiz Abdülhak Hamid'in Sıraselviler'deki evine giderek kendisiyle uzun uzun görüşürlerdi. (...) Ressamlarımızdan Çallı İbrahim, Feyhaman, Şevket, Hikmet, Binbaşı Sami ve Namık İsmail gibi sanatkârlarımız Şehzadenin çok sevdiği arkadaşları idi.

İsmail Baykal

Padişah olmayıp Halife unvanını uhdesinde sadece 16 ay kadar bulunduran Abdülmecid Efendi, tabloları sanat piyasasında ve müzayedelerde bugün dahi ilgi uyandırmaya devam eden başarılı bir ressamdır. Şehzadelik döneminde Polonyalı ressam Petroveski'den birkaç ay resim dersi almış olup onun Rusya'ya dönüşünden sonra ressam Sami Paşa, uzunca bir zaman kendisiyle beraber resim yapmış, böylece yeteneğinin gelişmesini temin etmiştir.[1] Ayrıca Abdülhamid döneminde

1 Sudi Yağız, "Son Halife Abdülmecit Efendi", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 14, Şubat 1951, s. 598-600.

Halife Abdülmecid'in fırçasından oğlu Ömer Faruk Efendi.

saraya gelmiş olan Zonaro'dan da ders aldığını biliyoruz. 1924 yılında yurt dışına çıkarılışından 1944'teki vefatına kadar geçen 20 yıl boyunca, damatlarının desteği haricinde, yaptığı tabloları satarak geçimini sağlamıştır. 200'den fazla tablosu olduğu tahmin edilmektedir.

Abdülmecid Efendi, sanata ve sanatçıya her zaman destek olmuş, edebiyat, sanat ve siyaset çevrelerinin yanı sıra devrinin önde gelen yerli ve Avrupalı aydınları ile samimi dostluklar kurmuştu.[2]

Bir İngiliz istihbarat notunda "hayli asabi ve fevri bir mizaca sahip" olduğu yazılan Halife Abdülmecid'in resim yapmak yanında ressamları ve resim sanatını teşvik ve himaye ettiğine ilişkin bilgileri ise araştırmacı Ahmet Kâmil Gören şu şekilde özetliyor:

Türk resim sanatıyla ilgilenenler için Abdülmecid Efendi'nin vazgeçilmez bir yeri vardır. Şehzadelik döneminden veliahtlık ve halifelik dönemine kadar sanat dünyasında adıyla karşılaşmadığımız hemen hemen hiçbir etkinlik yok gibidir.

Hanedan üyesi olarak Abdülmecid Efendi devlet görevleri yanında, ressamlığı ve sanatsal olaylara verdiği maddi, manevi destekle öne çıkmıştır: Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin gazete çıkarma girişimleri, Galatasaray Sergileri, basılan sergi katalogları, Şişli Atölyesi, Viyana Sergisi, Avni Lifij'in Paris'te burslu olarak okutulması ilk akla gelenlerdir.[3]

Veliahdlık döneminde Çarşamba günlerini resme ayıran ve bu yüzden o gün kimseyi kabul etmeyen[4] Halife Abdülmecid'in çeşitli koleksiyonlardan toplanabilen tabloları, 1986 yılında İstanbul'da Bağlarbaşı'ndaki kendi adıyla anılan köşkte sergilenmiştir. Balkan Savaşı'ndan ilham alarak çizdiği "Tarih Dersi" adlı tablosu, felakete uğramış insanları başarılı bir şekilde canlandırmaktadır.

2 Akile Çelik, "Dolmabahçe'nin saklı incisi: Abdülmecid Efendi Kütüphanesi", *Skylife,* Sayı: 321, Nisan 2010, s. 122-129.

3 Ahmet Kâmil Gören, "Yeni bilgiler ışığında Şehzade, Veliaht, Halife Abdülmecid Efendi'nin (1868-1944) yapıtlarını yeniden değerlendirmek", *Sanat Dünyamız,* Sayı: 93, Güz 2004.

4 İsmail Baykal, "Son Osmanlı veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm", *Tarih Dünyası,* Sayı: 17, 15 Aralık 1950, s. 709.

Bazı tabloları 1918 yılında Viyana Sergisi'nde yer almıştır. Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişini resmettiği ünlü tablo, tanıklara başvurularak hazırlandığı için o anı oldukça gerçekçi bir fotoğraf olarak tespit etmeye çalışmıştır. Hatta olayın aktör ve tanıklarını yanına alarak bizzat hal'in Abdülhamid'e tebliğ edildiği mekânda mizansen yaptırdığı biliniyor.

Resminde sağlam bir desen anlayışı ön plandadır. 1909 yılında kurulan ve yurdumuzda ilk sanatçı birliği olarak kabul edilen Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin ilk fahri (onursal) başkanlığını üstlenmiştir.[5]

Halife Abdülmecid, Recaizade Ekrem ve Abdülhak Hamid gibi çağdaşı olan edebiyatçıların tablolarını yapmıştır. Bu arada belirtelim ki, resme meraklı bir hanedan üyesinin, bir veliahdın kendi resmini yaptırmasının örneğine çokça rastlıyoruz ama Halife Abdülmecid gibi çağdaşı şairlerin portrelerini yapmaya tenezzül edenini bilmiyoruz.[6] Hele hele Tevfik Fikret'in "Sis" adlı şiirinin tablolaştırılması, onun sanatkâr ruhunu yansıtan başarılı bir örnek olarak Tevfik Fikret Müzesi'nin salonlarını süslemektedir. Ayrıca Beethoven, Chopin, Wagner, Mozart ve Liszt gibi ünlü bestecilerin portrelerini de yapmıştır.

Abdülmecid Efendi, ayrıca hat sanatında da başarılı bir sanatçı olarak kabul edilmektedir.[7] Hatta Nice'deyken 1 metre boyunda bir "Allah" yazısı yazmıştı.[8]

Doğu ve Batı musikilerini iyi bilirdi. Ney üflemiş, keman, klavsen ve lavta da çalmıştır. Gayet iyi piyano ve viyolonsel

5 Sema Öner, "Dolmabahçe Sarayı resim koleksiyonundaki yapıtlarıyla Halife Abdülmecid Efendi", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi, 17-18 Aralık 1992*, Hazırlayan: Zeynep Rona, İstanbul 1993, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 83-97.

6 Orhan Okay, *Silik Fotoğraflar,* İstanbul 2001, Ötüken Neşriyat, s. 196.

7 "Abdülmecid Efendi" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 201.

8 Ferit Kerimoğlu, "Son Halifenin son günleri", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 61, Ocak 1955, s. 3605.

At resimleri çizmek sanıldığından daha zordur. Baş ve gövde orantısını tutturmak için atları yakından tanımak gerekiyordu. Abdülmecid Efendi ecdadından miras aldığı at merakı sayesinde bu zorluğu yenebilmişti. Bir İngiliz raporunda "Veliahd, sanatsal kusurlarının birçoğunu doğuştan gelen yetenekleri ile kapatmayı başarmıştır." denilmektedir.

Bkz. Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920*, İstanbul 2010, Tarihçi Kitabevi, s. 151.

çalar, piyano için besteler yapardı. "Haremde Beethoven" adlı yağlı boya tablosunda keman, viyolonsel, piyano triosu bir Beethoven büstüyle birlikte resmedilmiştir. Itrî'nin "Tekbir"ini çok sesli hale getirdiği rivayet edilmektedir.[9] Enderunlu İsmail Baykal, Halife Abdülmecid Efendi'nin haremdeki kadınlardan oluşturduğu bir "orkestra" hakkında ilginç bilgiler vermektedir:

9 Etem Ruhi Üngör, "Osmanlı ailesinde Musikîşinas-bestekâr şehzâde ve sultanlar", s. 48.

Kendisi viyolen ve keman, büyük hanım keman çalarlardı. İkinci hanım (Hayrünnisa Hanım) viyolonsel, Ofelya Kalfa piyano, Firuze Kalfa kontrbas çalmak suretiyle dairelerinde kendileri yetiştirdikleri bir orkestra heyeti meydana gelmişti. Bazı akşam yemeklerinden sonra orkestra faaliyette bulunurdu.

Bir gece bizler için bir konser tertip etmişler, davet ettiler. Köşkün salonuna girdik. Piyano odası önünde paravan konulmuş, içeride orkestra çalmıştı. Ara sıra elinde viyolonla gelen Mecid Efendi bizim yanımızda da çalmışlar, bizler de alkışlamıştık.[10]

Tarihçi İlber Ortaylı'nın onun ressamlık ve musikişinaslığı hakkındaki kanaati ise şöyledir:

> Sultan Abdülaziz'in oğlu olan son halife Abdülmecid, ressamlığı ile bilinir; bazı resimleri ustaca ürünlerdir, bazıları öyle değildir. Nitekim, geçtiğimiz Pazartesi günü Dolmabahçe'de açılan sergideki eserlerinden oğlu şehzade Ömer Faruk Efendi'nin portresi, kızı Dürrü Şehvar Sultan'ın portesinden çok daha başarılıdır. Halife atları resmetmeyi biliyor; insan figürlerinin aynı mazhariyete ulaştığı söylenemez. Ama eskizlerden anlaşılıyor ki, sebatlı bir ressamdır. Gerçi Abdülmecid'in asıl ustalığının musiki alanında olduğu açıktır. Bu yaz Arkeoloji Müzesi'nde, Emre Aracı'nın armonize ettiği ve onun bestelediği bir elegy yani "ağıt", dinleyenleri büyüledi denebilir.

Besteci Beethoven'a tutku derecesinde bağlı olduğunu biliyoruz.[11] Sultan Abdülmecid devrinde İstanbul'a gelen ve padişahtan bir nişan alan besteci Liszt'in öğrencisi piyano virtüözü Mösyö Hegge'den piyano dersleri almıştır (ondan ders alanlar arasında Abdülhamid'in kızı Şadiye Sultan ile Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan da vardır).[12]

10 İsmail Baykal, "Son Osmanlı veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm", s. 824.

11 Emre Aracı, "Beethoven tutkunu bir Halife", *Hanedandan Bir Ressam: Abdülmecid Efendi*, İstanbul 2004, Yapı Kredi Yayınları, s. 113-122.

12 Taha Toros, *O Güzel İnsanlar*, İstanbul 2000, Aksoy Yayıncılık, s. 397-398.

Halife Abdülmecid Efendi Paris'te sürgün günlerinde de namazlarını aksatmamış, her Cuma Müslümanlarla beraber olmuştu. İşte onu Paris Camii'nden çıkarken gösteren bir fotoğraf. Son yılları olmalı, çünkü sakalı bembeyaz olmuş.

Halife Abdülmecid'in ayrıca gençliğinde spor yaptığını, güreştiğini, 100 kilodan ağır insanları tek koluyla kaldırabildiğini, bir Avusturyalı subaydan eskrim öğrendiğini ve eskrim yaptığını, iyi ata bindiğini ve son sürat at sürerken ateş edip hedefi vurabildiğim bizzat kendisi, hizmetinde bulunan son Enderun mensuplarından İsmail Baykal'a anlatmıştır. Ayrıca denizde yüzmeyi de severdi.

Nitekim Halife Abdülmecid'in Cuma selamlıklarında bindiği ve özel olarak yumurta ve kuru üzümle beslenen "Hayyam" adlı cins kır Arap atı, daha sonra Halkalı Ziraat Mektebi'ne verilmişti. Bugün Trakya'da koşular kazanan bütün taylar hemen tamamen Hayyam'ın dölünden gelmektedir[13] Bu merakı yüzünden resim sanatının en zor figürleri olan atları çalışması dikkat çeker.

Esvabcıbaşı İsmail Bey'e [Baykal] yazdırdığı notlara göre Şehzadeler Mektebi'nden fırsat buldukça avla meşgul olurmuş.[14]

Fransızca, Almanca, Farsça ve Arapçayı öğrenmiştir. Bildiğimiz kadarıyla Almanca öğrenmiş olan tek Halife odur. Ayrıca tahsil için oğlu Ömer Faruk Efendi'yi Avrupa'ya gönderen ilk Osmanlı Şehzadesi de Abdülmecid'dir.[15]

Son derece zengin ve nitelikli, önemli bir kısmı da Fransızca kitaplarla dolu olan kütüphanesi bugün Dolmabahçe Sarayı'nda muhafaza edilmektedir. Bu kitaplardan, sarayda kaldığı sıralarda Atatürk'ün de yararlandığını biliyoruz.

Bir hatırat yazdığı bilinmekle beraber (1924-1944 yıllarını kapsadığını, hususi kâtibi Salih Keramet Nigâr anlatır) bugüne kadar bulunamamıştır.[16]

Beş vakit namazını hiç kaçırmadan kılar, hatta her Cuma günü başka başka camilere giderek namazını halk arasında eda ederdi ki, bu durum, hanedan üyeleri için bir ilk sayılıyordu.[17]

13 "Yumurta ve kuru üzümle beslenen meşhur at: Hayyam", *Tarih Dünyası,* Sayı: 1, 15 Nisan 1950, s. 31.

14 İsmail Baykal, "Son Osmanlı veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm", *Tarih Dünyası,* Sayı: 19, 15 Ocak 1951, s. 822.

15 Nahid Sırrı Örik, "Son Veliaht ve Halife Abdülmecit Efendi", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 39, Mart 1953, s. 2092.

16 Mehmed C. Çiftçigüzeli, "Osmanlılardan kalanlar (Salih Keramet Nigâr'la söyleşi)", Sebil, Sayı: 3, 16 Ocak 1976, s. 8-9.

17 İsmail Baykal, "Son Osmanlı veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm", *Tarih Dünyası,* Sayı: 17, 15 Aralık 1950, s. 709.

Namazlarını yurt dışında da kaçırmamış, Paris'te iken her Cuma günü Faslı ve Cezayirli Müslümanlarla beraber namaz kılmıştır. Aynı günlerde kütüphane, müze ve konserlere devam eder, boş durmazdı.

Abdülmecid Efendi'nin ilginç taraflarından birisi de trafik cezası kesilen tek Halife olmasıdır. İşgal yıllarında otomobiliyle Galata Köprüsü'nden geçerken İngiliz işgal kuvvetlerinden kendini bilmez bir subay arabasını durdurarak ona sıradan bir vatandaşa keser gibi para cezası kesmekten çekinmemişti.[18]

Halife Abdülmecid'in Paris'teki sürgün günleriyle ilgili şu bilgiler aydınlatıcıdır:

> Paris'te bir yandan resim yaparak, şiirler yazarak oyalanırken, umumi kütüphanelerle müzeleri geziyor ve belli başlı sanatkârların verdikleri konserleri hiç kaçırmıyordu. Esasen, Batı musikisine öteden beri düşkündü. Şark musikisine ise, notalar yapacak derece vukufu vardı.
>
> (...) A. Mecid'in resmi gibi eski yazısı (hattı) da pek güzeldi. Hattâ Nis'te iken bir metre boyunda bir "Allah" [yazısı] yazmıştı.
>
> (...) İsviçre'den getirttiği büyük Sen Bernar köpekleriyle de okşaya seve, oyalanırdı. İçki ve sigara içmezdi. Kahve ile başı hoş değildi. her Cuma namazını, gider Paris'teki camide kılardı.[19]

Son olarak şunu hatırlatalım: 3 Mart 1924 günü hilafet TBMM tarafından kaldırılınca İngilizler Abdülmecid'e, Mısır'a yerleşme ve oradan kendisine Sultan Hüseyin Sarayı'nı tahsis etme teklifinde bulundular. Böylece Mısır'dan İslâm âlemi üzerinde hilafeti devam edebilecekti. Ancak Abdülmecid şahsı ve hanedanına maddi açıdan çok daha rahat ettirebilecek bu cazip

18 Necdet Sakaoğlu, "Abdülmecid (Halife)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 68.

19 Ferit Kerimoğlu, "Son Halifenin son günleri", s. 3605.

teklifi reddedip tarafsız bir ülke olan İsviçre'ye gitmeyi tercih etmiştir.[20]

Cenazesi 10 yıl kadar müdavimi olduğu Paris Camii'nin bir odasında bekletildikten sonra Medine'ye götürülerek toprağa verilmiştir. Mezarı belli değildir. Osmanoğullarının saltanatı 1922'de kaldırılmış, Halifelik de Abdülmecid Efendi'yle birlikte tarihe karışmıştır. Bu "tarihe karışma"yı Abdülmecid Efendi'nin mezarının kaybolmasından daha iyi bir metaforla anlatmak mümkün olmazdı sanıyorum.

Meclis kararıyla Halife tayin edilen Abdülmecid Efendi, yine Meclis kararıyla Hilafetin kaldırılması üzerine "Son Halife" olarak tarihe geçmiştir

20 Zamanın Emniyet Genel Müdürü Muhittin (Üstündağ) Bey'in bizzat Abdülmecid'den naklettiği hatıraları için bkz. Cemal Kutay, "İngilizler ve Halife Abdülmecid Efendi'nin Mısır'a yerleşme teklifi", *Tarih Konuşuyor*, Sayı: 32, Eylül 1966, s. 2669-2673.

Nazilere rağmen kendine sığınanı teslim etmeyen Halife!

Halife Abdülmecid'in Paris'teki sürgün günlerinde yaşadığı bir olay, onun Osmanlı hanedanının değişmez vasıflarından birine, üstelik makamını kaybettikten sonra da sahip çıktığını gösterir nitelikte olduğu için aşağıya alıyorum:

Abdülmecid Efendi, İkinci Dünya Harbi'ni Fransız devlet merkezinde (Paris'te) geçirdi. İşgal senelerinin sonlarına doğru artan Fransız mukavemeti sırasında ve 1943 senesi Haziran ayında, kimlikleri tespit edilip, Alman Gestaposu tarafından yakalanmak üzere olan yedi Fransız vatanseveri, tam ele geçecekleri zaman, sâbık Halifenin evine sığınmışlardı.

Abdülmecid Efendi, semt Alman askerî makamının talebine rağmen, bu iltica eden Fransızları teslim etmedi. Her şeyin karne ile dağıtıldığı o günlerde, kendi yiyecekleri ile mültecileri besledi ve Paris mıntıkası işgal kumandanını bizzat ziyaret ederek yeni bir faaliyete bulunmamaları şartı ile sığınmış olanların kendisine emanet edilmesini, Almanya ile birlikte bir evvelki harbde savaşmış Osmanlı İmparatorluğu'nun yaş ve makam bakımından en selâhiyetli insanı olarak talep etti. Alman generali, Berlin'in mütalâasını aldıktan sonra bu teklifi kabul etmişti.

[Cemal Kutay], "Halife Abdülmecid Efendi'ye İngiliz ve Fransızların gizli teklifleri", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 1, Şubat 1964, s. 65.

Kaynaklar

Abdurrahman Şeref, *Osmanlt Devleti Tarihi,* Hazırlayan: Musa Duman, İstanbul 2005, Gökkubbe Yayınları.

"Abdülaziz" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 88-111.

"Abdülhamid'i avucunda tutan zenci: Nadir Ağa", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası,Sayı:* 7, Temmuz 1982, s. 42-46.

"Abdülmecid" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 181-194.

"Abdülmecid Efendi" maddesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1982, Tercüman Kültür Yayınları, s. 196-201.

Rifa'at Ali Aboul Hajj, "The Narcissism of Mustafa II (1695-1703): A Psychohistorical study", *Studia Islamica,* XXXIX, 1974, s. 115-131.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet: Osmanlı Tarihi,* cilt 2, Hazırlayan: Mümin Çevik, İstanbul 1994, Üçdal Neşriyat.

Ahmed Lütfi, *Osmanlı Adalet Düzeni* (orijinal adı: *Mir'ât-ı Adâlet),* Hazırlayan: Erdinç Beylem, İstanbul 1979.

Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi: Seçmeler,* Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1968, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Târih-i Osmânî,* İstanbul 1288 (1871).

Coşkun Ak, *Muhibbî'nin Farsça Divanı,* Bursa 1995.

Coşkun Ak, *Muhibbî Divanı,* Ankara 1987.

Bülent Aksoy, "Bir üst-kültür olarak geleneksel Türk musikisinin alt-kültür musiki görenekleriyle ilişkisi üzerine", *Birikim,* Sayı: 71-72, Mart- Nisan 1995, s. 209-216.

Bülent Aksoy, "Sultan III. Selim'in öldürülmeden bir gece önce bestelediği şarkı", *Türklük Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 8, İstanbul 1997, s. 31-34.

Ziya Nur Aksun, *Gayr-ı Resmî Tarihimiz: Osmanlı Padişahları,* İstanbul 1997, Marifet Yayınları.

Ali Kemali Aksüt, "Sultan Aziz'in Avrupa seyahati", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 4, Nisan 1950, s. 125-127 ve 130.

Münir Aktepe, "Ahmed III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 2, İstanbul 1989, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 34-38.

Dündar Akünal, *Osmanlı Devlet Protokolü ve Törenler: İmparatorluk Seremonisi,* İstanbul 2004, Tarih Düşünce Kitapları.

Ali Akyıldız, *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı: Refia Sultan,* 3. baskı, İstanbul 2003 [1998], Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Bekri Alaaddin, *Bir Çağın Öncüsü: Abdulgânî Nablûsî: Hayatı ve Fikirleri,* Çeviren: Veysel Uysal, İstanbul 1995, İnsan Yayınları.

Hasan Alakese, *Türk Tarihinde Mutasavvıf Hükümdarlar,* İstanbul 2004, Okul Yayınları.

A. D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı,* Çeviren: Şefaettin Severcan, İstanbul 1998, İz Yayıncılık.

Ali Alparslan, "Mahmud II-Hattatlığı", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* cilt 2, s. 62.

Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtırâtı: Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim,* Hazırlayan: Osman Selaheddin Osmanoğlu, 2. baskı, İstanbul 2005, Yapı Kredi Yayınları, s. 26

Ahmed Refik Altınay, "Osmanlı imparatorluğunu idare edenler", *Yedigün,* Sayı: 106, 20 Mart 1935, s. 4-5.

Ahmet Refik [Altınay], "Fatih hazretleri ne yerdi?", *Aylık Ansiklopedi,* Sayı 5, Kasım 1949, s. 70-71.

Şinasi Altundağ, "Selim, Yavuz Sultan", *Aylık Ansiklopedi,* No. 31, Kasım 1946, s. 941-945.

Ayten Altıntaş ve Neriman Sınar, "Tıp tarihimizden bir pasaj: Sultan Reşad'ın ameliyatı", *Tarih ve Medeniyet,* Sayı: 34, Ocak 1997, s. 50-53.

Nigâr Anafarta, "Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi ve bir vasiyetnamesi", *Türk Yurdu,* Cilt. 5, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 33.

Nigâr Anafarta, "Kanunî Süleyman'ın bilinmeyen bir gazeli", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 4, Mayıs 1968, s. 11-12.

Metin And, "Sultan Aziz'in Londra seyahati", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 10, Kasım 1967, s. 14-19.

Metin And, "Eski İstanbul'da ünlü tiyatro oyuncuları", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 11, Aralık 1967, s. 14-18.

Metin And, "Eski Türklerde at", *Skylife,* Ekim 2003, s. 112-120.

Metin And, "XVI. yüzyılda spor, eğlence, oyun", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 2, Mart 1970, s. 5-8.

Metin And, "Eski Türk sporları", *Skylife,* Ocak 2004, s. 122-124.

Metin And, "İstanbul'dan geçen kadın yıldızlar", *Skylife,* Şubat 2006, s. 78-86.

Emre Aracı, "Beethoven tutkunu bir Halife", *Hanedandan Bir Ressam: Abdülmecid Efendi,* İstanbul 2004, Yapı Kredi Yayınları, s. 113-122.

Mustafa Armağan, *Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler,* İstanbul 2005, Timaş Yayınları.

Mustafa Armağan, "Lâle Devri'nin siyah-beyaz fotoğrafı", *Osmanlı'nın Kayıp Atlası,* İstanbul 2008, Ufuk Çizgisi Yayınları, s. 171-194.

Mustafa Armağan, "Padişah baloda dans etti mi?", *Büyük Osmanlı Projesi,* İstanbul 2008, Timaş Yayınları, s. 152-159.

İbrahim Artuk, "Cedid Eşrefi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* cilt 7, İstanbul 1993, s. 210-211.

Âşık ve Şair Padişahlar (Tarih Dünyası Özel Sayı), İstanbul 1950.

Âşıkpaşaoğlu Tarihi, Hazırlayan: [Nihal] Atsız, İstanbul 1970, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.

Ata Bey, *Enderun Tarihi,* cilt 4, İstanbul 1876, s. 67.

Cem Atabeyoğlu, "Okçuluk", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 6, İstanbul 1994, s. 125.

Münir Atalar, "Osmanlı padişahları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı: XXIV, 1981, s. 425-459.

Falih Rıfkı Atay, "Kırılan kanatlar", *Dünya,* 13 Mayıs 1963.

Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman,* Ankara 2001, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Cavit Avcı, "Türk sanatında aynalı yazılar", *Kültür ve Sanat,* Ocak 1977, s. 20-33.

Hidayet Aydar, "Osmanlı dönemi Türkçe Kur'an tercüme ve tefsirleri", *Kur'ani Hayat,* Sayı: 13, Temmuz- Ağustos 2010, s. 40-56.

Hilmi Aydın, "Topkapı Sara-yı'ndaki padişah kılıçları", *El Sanatları,* Sayı: 4, 2007, s. 28-37.

Beşir Ayvazoğlu, "Ateş denizinde üç gün", Hazırlayan: Mustafa Armağan, *İstanbul Armağanı 3: Gündelik Hayatın Renkleri,* İstanbul 1997, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 171-184.

"Bahtî, I. Ahmed", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,* cilt I, İstanbul 1977, Dergâh Yayınları, s. 298.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, "Osmanlı saray hayatında kadınlar-IX", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası,* Sayı: 9, Eylül 1981, s. 72.

Rıfat N. Bali, *Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sami Günzberg,* İstanbul 2007, Kitabevi.

Niyazi Ahmet Banoğlu, "Sultan Hamid, giyeceklerini ve bir kısım yiyeceklerini Avrupa'dan nasıl getirtiyordu?", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2595-2598.

Niyazi Ahmet Banoğlu, "Abdülhamid'in bilinmiyen tarafları", *20. Asır,* 27 Mayıs-2 Haziran 19? , s. 12.

Murat Bardakçı, *Sultanî Besteler,* İstanbul 1997, Pan Yayıncılık

Murat Bardakçı, *Şahbaba: Osmanoğulları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayalı, Hatıraları ve Özel Mektupları,* 8. baskı, İstanbul 2002, Pan Yayıncılık.

Afife Batur, "Botter Apartmanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 2, İstanbul 1993, s. 312-314.

İsmail Baykal, "Son Osmanlı veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in sarayında neler gördüm", *Tarih Dünyası,* Sayı: 17, 15 Aralık 1950, s. 707-710.

Yahya Başkan, "Orhan Bey'in Bizans İmparatoru Kantakuzeneos'un kızı Theodora ile evliliği", Tarih Dergisi, Sayı 66 (2017 / 2), İstanbul 2017, s. 47-61.

İsmail Baykal, "Son Osmanlı Veliahdı ve Halifesi Abdülmecidin sarayında neler gördüm?", *Tarih Dünyası,* Sayı: 19, 15 Ocak 1951, s. 822-824 ve 827.

Rasuhi Baykara, "5 padişaha dair bilinmeyen fıkralar", *Yeni Tarih Dünyası,* Sayı: 1, 17 Eylül 1953, s. 43.

Sadi Bayram, "Türkler'de esnaf teşkilatı: Ahilik ve loncalar", *Millî Kültür,* Sayı: 7, Temmuz 1977, s. 48-53.

M. Cavid Baysun, "Mehmed IV", *İslam Ansiklopedisi,* cilt VII, İstanbul 1997, s. 556.

Be.-Se., "Diri diri gömülen bir padişah", *Tarih Dergisi,* Sayı: 1, 15 Nisan 1950, s. 10.

Mustafa Bektaşoğlu, "Osmanlılarda hat sanatı", *Diyanet İlmî Dergi,* Cilt: 35, Sayı: 1, Ocak-Mart 1999, s. 291-294.

Cenk Berkant, "İzmir'e atılan imza: Raymond Charles Pere", *Skylife*, Şubat 2006, s. 65-76.

Ali Himmet Berki, *Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatihi Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı,* İstanbul 1953.

Yahyâ Kemâl [Beyatlı], *Eski Şiirin Rüzgârıyle,* 2. baskı, İstanbul 1974, Yahya Kemal Enstitüsü Yayımları.

Kemal Beydilli, "Mahmud II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 27, Ankara 2003, s. 356.

Kemal Beydilli, "Mustafa III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 31, İstanbul 2006, s. 282-283.

Ali Fuat Bilkan, "Osmanlı hanedanının sanat tarihçesi", *Akademik Araştırmalar Dergisi,* Sayı: 4-5, 2000, s. 331-352.

Bostanzade Yahya Efendi, *Duru Tarih (Tarih-i Sâf/Tuhfetu'l-Ahbab),* Hazırlayan: Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1978, Milliyet Yayınları.

Günhan Börekçi, "İnkırâzın eşiğinde bir hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. yüzyıl Osmanlı siyasî krizi", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi,* Sayı: 26, 2009/1, s. 45-96.

Âdem Ceyhan, *Bedr-i Dilşad'ın Murâdnâmesi,* 2 cilt, İstanbul 1997, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Andre Clot, *Muhteşem Süleyman,* Çeviren: Turhan Ilgaz, İstanbul 1994, Milliyet Yayınları.

Müjgân Cumbur, "Fuzûlî: Hayatı ve eserleri", *Tarih ve Coğrafya Dünyası,* Sayı: 3, 1 Haziran 1959, s. 168.

Vahid Çabuk, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi,* cilt 5, İstanbul 1999, Emre Yayınları, s. 369.

Amil Çelebioğlu, *Kanûnî Sultan Süleymân Devri Türk Edebiyatı* , İstanbul 1994, MEB Yayınları.

Akile Çelik, "Dolmabahçe'nin saklı incisi: Abdülmecid Efendi Kütüphanesi", *Skylife,* Sayı: 321, Nisan 2010, s. 122-129.

Kemal Çığ, "Osmanlı-Türk hattatları", *Tarih Dergisi,* Sayı: 4, 1 Haziran 1950, s. 168-169 ve 174.

Kemal Çığ, "Hattat padişahlar...", *Tarih Dünyası,* Sayı: 5, 15 Haziran 1950, s. 196-197. (Aynı başlıklı yazı, aynı adlı derginin 26 Eylül 1952 tarihli 33. sayısında da yayınlanmıştır: s. 181-182.)

Kemal Çığ, "Sultan IV'üncü Murad'ın bir Kur'anı Kerimine ve bir sözüne 1000 er altun verdiği hattât", *Tarih Dünyası,* Sayı: 23, 15 Nisan 1951, s. 982.

Mehmed C. Çiftçigüzeli, "Osmanlılardan kalanlar (salih Keramet Nigâr'la söyleşi)", *Sebil,* Sayı: 3, 16 Ocak 1976, s. 8-9.

İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Krolonojisi,* Cilt 4, İstanbul 1961, Türkiye Yayınevi.

İsmail Hami Danişmend, "Kanunî kimdir?", *Türk Yurdu,* Cilt: 5, Sayı: 8, Ağustos 1966, s. 11-12.

İsmail Hâmi Danişmend, *Tarihî Hakikatler,* cilt I, İstanbul 1979, Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, s. 269-270; cilt II, s. 77-78 ("kirişçi" unvanı hakkında).

Ziya Demirel ve Avni Arslan (Hazırlayanlar), *Osmanlıda Peygamber Sevgisi,* Ankara 2007, Akçağ Yayınları.

Uğur Derman, "Ölümünün 30. yıldönümünde Reîsü'l-hattatîn Kâmil Akdik", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 7, Ağustos 1971, s. 38.

Uğur Derman, "Sultan II. Mahmud'un hattatlığı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri,* İstanbul 1990, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 37-47.

Uğur Derman, "Kubâ Mescidi kitâbesi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası,* Sayı: 100, Ekim 1996, s. 66-70.

M. Uğur Derman, Ömrümün Bereketi: 1, 3. baskı, İstanbul, 2013, Kubbealtı Neşriyat, s. 275-279.

Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk,* Çeviren: Ali Berktay, İstanbul 2007, Yapı Kredi Yayınları.

Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim,* İstanbul 2010, Yitik Hazine Yayınları.

Celil Ender, "Bazı sandukalara takılan Osmanlı nişan ve madalyaları", *Tarih ve Toplum,* Sayı: 173, Mayıs 1998.

Uğur Erdener, "Geleneksel bir Türk sporu: Okçuluk", *Sky!ife,* Mayıs 1999.

Abdurrahman Adil Eren, "Atak mayın gemimiz", *Yarım Ay,* Sayı: 77, 15 Nisan 1938, s. 1.

Süleyman Erguner, "Mahlası İlhâmî, kendi padişah", *Sanat Dünyamız,* sayı 73, 1999.

Mehmet Ergün, "Osmanlı padişahları ve 'kitapları'", *VatanKitap,* Sayı: 18, 14 Eylül 2005, s. 42-44.

Ziya Erkins, "Abdülhamid'in karakteri ve hususî hayatı", *Tarih Dünyası,* Sayı: 24, 1 Eylül 1951, s. 1026-1028.

Ziya Erkins, "Topkapı Sarayı Müzesindeki çini koleksiyonu ve değeri", *Tarih Dünyası,* Sayı: 25, 15 Eylül 1951, s. 1043-1045.

Ziya Erkins, "Fatih ve Avcı Sultan Mehmedin sevdikleri yemekler", *Yeni Tarih Dergisi,* Sayı: 4, 29 Ekim 1953, s. 171-172.

Ziya Erkins, "Topkapı Sarayında şehzadeler okulu", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 25, Şubat 1966, s. 2058-2059.

Ziya Erkins, "Osmanlılarla İranlılar arasında heyecanlı elmas pazarlığı", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2529-2531.

Azmi Nihad Erman, "Padişah maaş dağıtıyor!", *Yıllarboyu Tarih,* Sayı: 2, Şubat 1980, s. 34-35.

Ayla Ersoy, "Padişahlar ve resim sanatı", *Antik & Dekor,* Sayı: 50, Ocak 1999, s. 72-78.

Ertuğ, Selânikî, I, s. 98'den aktaran: Zeynep Tarım Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri,* Ankara 1999, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 132.

İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri,* Ankara 1988, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Aziz Esenbel, "İkinci Abdülhamit'in saltanatı", *Hafta,* Sayı: 124, 1951, s. 25.

Turgut Etingü, "Sultan Hamid'in mobilyası", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 3, Nisan 1966, s. 77-79

Jakob Philip Fallmerayer, *Doğu'dan Fragmanlar*, Çeviren: Hüseyin Salihoğlu, Ankara 2002, İmge Kitabevi.

Refik Fidan, "Saray bahçelerinde kullanılan ağaç türleri", *Milli Saraylar,* Sayı: 1, 1987/1, s. 68-71.

Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğunun Öyküsü, 1300-1923,* İstanbul 2007, Timaş Yayınları.

Antonie Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673),* Hazırlayan: Charles Scheffer, cilt 1, Çeviren: Nahid Sırrı Örik, 2. baskı, Ankara 1987, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Thomas D. Goodrich, *The Ottoman Turks and The New World*, Wiesbaden 1990, Otto Harrasowitz.

M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1967, cilt IX, s. 152.

Uğur Göktaş, "Eski İstanbul'da saatçilik", *İlgi.*, Sayı: 103, Kış 2002, s. 3-8.

Ahmet Kâmil Gören, "Yeni bilgiler ışığında Şehzade, Veliaht, Halife Abdülmecid Efendi'nin (1868-1944) yapıtlarını yeniden değerlendirmek", *Sanat Dünyamız,* Sayı: 93, Güz 2004.

Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti hakkında", *Cogito,* Osmanlılar Özel Sayısı, Sayı: 19, 1999, s. 86-92.

Musa Güner, "(Erol Üyepazarcı'yla söyleşi) II. Abdülhamid'in el yazması 600 adet polisiye romanı vardı", *Zaman-Pazar Keyfi*, 20 Ocak 2008.

İrfan Gündüz, İrfan Gündüz, "Osmanlılarda devlet-tekke münasebetleri", *Osmanlı,* cilt 4, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 474.

Özbay Güven, "Osmanlı spor geleneğinde spor ahlâkı ve sporda kural ihlallerine karşı alınan yasal önlemler", *Türk Yurdu,* Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 356-374.

Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çeviren: İhsan Catay, İstanbul 2008, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun-Letaif-i Enderun, 1812-1830*, Hazırlayan: Cahit Kayra, İstanbul 1987, Güneş Yayıncılık.

Cyrus Hamlin, *Among the Turks*, N.Y. 1878, Robert Carter and Brothers.

Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi,* cilt 1, İstanbul 1989, Üçdal Neşriyat.

Hayreddin Bey (Hayreddin Nedim Göçen), *Vesâik-i Tarihiyye ve Siyasiyye Tetebbuatı: Belgelerin Dilinden Osmanlı ve Avrupa,* Hazırlayanlar: İshak Keskin ve Ali Ahmetbeyoğlu, İstanbul 2008, Selis Kitaplar.

Hayrullah Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi,* cilt 3, Hazırlayan: Zuhuri Danışman, İstanbul 1971, Son Havadis Yayınları, s. 193.

Kasım Hızlı-Selman Kılınç, "Boğaziçi'nin incisi olacaktı: Aziziye Camii", *Yedi Kıta,* Sayı: 48, Ağustos 2012, s. 20-28.

Philip K. Hitti, Aktaran: Philip K. Hittli, *Siyâsi ve Kültürel İslam Tarihi,* cilt 4, Çeviren: Salih Tuğ, İstanbul 1981, Boğaziçi Yayınları, s. 1966.

Frederic Hitzel (Editör), *Enfants de langue et Dragomens/Dil Oğlanları ve Tercümanlar,* İstanbul 1995, Yapı Kredi Yayınları, s. 17.

Frederic Hitzel, "Charles Sechan (18031874): Sultan Abdülmecit'in hizmetinde bir dekoratör", Editör: Kemal Kahraman, *150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu: Bildiriler,* Cilt: 1, İstanbul 2007, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih,* cilt 1-5, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ekmeleddin İhsanoğlu, "İslam bilim geleneği zirveye çıktı", *Gösteri,* Sayı: 212, Temmuz-Ağustos 1999, s. 34-37.

Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 2, İstanbul 1989, s. 30-33.

Mücteba İlgürel, "Ahmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 2, İstanbul 1989, s. 33-34.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Hoş Sadâ: Son Asır Türk Musikişinasları,* İstanbul 1958, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar,* 4. Kitap, İstanbul 1965.

Halil İnalcık, "The rise of Ottoman historiography", Editörler: Bernard Lewis ve P. M. Holt, *Historians of the Middle East*, London 1962, Oxford University Press, s. 152-167.

Halil İnalcık, "'Osmanlı medeniyeti' ve saray patronajı", Editörler: Halil İnalcık ve Günsel Renda, *Osmanlı Uygarlığı,* cilt 1, İstanbul 2003, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 23.

Halil İnalcık, "Murad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 31, İstanbul 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 156-164.

Halil İnalcık, "Murad II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 31, İstanbul 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 170.

Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481),* İstanbul 2010, İSAM Yayınları.

Feryal İrez, "Tamirhâne-i Hümayun ya da Abdülhamid'in marangozluğu", *Tarih ve Toplum,* Sayı: 34, Ekim 1986, s. 201-204. İrfem 199.

Süleyman Kâni İrtem, *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu,* Hazırlayan: O. S. Kocahanoğlu, İstanbul 2003, Temel Yayınları.

Süleyman Kâni İrtem, *Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli,* İstanbul 2004, Temel Yayınları.

Mustafa İsen - Ali Fuat Bilkan, *Sultan Şairler,* Ankara 1996, Akçağ Yayınları.

Mustafa İsen, "Osmanlı hanedanının şairliği ve Fatih", *Tarih ve Medeniyet,* Sayı: 40, Temmuz 1997, s. 8-10.

Mustafa İsen, "Osmanlı hanedanının şairlik yönü", *Türkiye Günlüğü,* Sayı: 58, Kasım-Aralık 1999, s. 81-94.

S[erver] İ[skit], "Abdi, Abdürrezzak", *Aylık Ansiklopedi,* No. 26, Haziran 1946, s. 951.

Server R. İskit, "Tanzimat devrinde İstanbul Ramazanları", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 24, Ocak 1966, s. 1991-1944.

Tülây İşbil, "Türklerin millî sporu ok ve okçuluk", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası,* Sayı: 3, Mart 1981, s. 81-85.

İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah,* Ankara 1973, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

Atıf Kahramanoğlu, "Sultan II. Mahmud'un sporculuğu", *Türk Kültürü,* Sayı: 118, ağustos 1972, s. 1068-1072.

Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi,* 1, Çeviren: Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1979, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 43.

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* cilt III, Ankara 1988, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 112 (Abdülaziz hakkında).

Necmettin Kasımoğlu, "II. Abdülhamid'in isim verdiği çiçek: Yıldız", 1971 yılında maalesef ismini tespit edemediğim bir dergide çıkan başlıklı makalesi.)

İsa Kayaalp, *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili,* İstanbul 1999, Kitabevi Yayınları.

Ferit Kerimoğlu, "Son Halifenin son günleri", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 61, Ocak 1955, s. 3603-3606.

Esra Keskinkılıç, *Sultan II. Osman,* İstanbul 1999, Şule Yayınları.

H. Ahmet Kırkkılıç, *Sultan III. Murad,* İstanbul 1988, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Dimitri Kitsikis, *L'Empire ottoman,* PUF, Paris, 1985.

Vasfi Mahir Kocatürk, *Osmanlı Padişahları,* 6. baskı, Ankara 1968, Edebiyat Yayınevi.

Reşat Ekrem Koçu, *Osman Gazi'den Atatürk'e: 600 Yılın Tarih Panoraması, Cumhuriyet* gazetesinin özel eki (1950'ler).

İbrahim Hakkı Konyalı, "Sultan İbrahim ve İftariye Köşkü", *Tarih Dünyası,* Sayı: 4, 1 Haziran 1950, s. 139-141.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Yavuz Sultan Selimin kazandırdığı eserler", *Tarih Dünyası,* Sayı: 5, 15 Haziran 1950, s. 204-206.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Nuh'un gemisi Cudî dağına mı, Ağrı dağına mı inmişti?", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 16, Mayıs 1965, s. 1309-1311.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Vakfiyeler ve Pehlivanlar Tekkesi", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 34, Kasım 1966, s. 2849-2854.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Sultan İkinci Murad'ın vasiyeti", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 36, Ocak 1967, s. 2967.

İbrahim Hakkı Konyalı, "Osmanlı padişahlarının içtiği şifalı su: Karakulak", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 39, Nisan 1967, s. 314-3146.

Vedat Kosal, "Önce müzik hayatı batılılaştı", *Gösteri,* Sayı: 212, Temmuz- Ağustos 1999, s. 62-63.

Vedat Kosal, "Osmanlı İmparatorluğunda klâsik Batı müziği", *Osmanlı,* cilt 10, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 639-652.

Doğan Kuban, *Turkish Culture & Arts,* İstanbul 1986, Anadolu Bankası Yayınları.

Sedat Kumbaracılar, "Türkiye'de eski oyunlar 2", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 1, Şubat 1972.

Sedat Kumbaracılar, "31 Mart Vak'ası ve Yıldız Sarayı yağması", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 4, Mayıs 1972, s. 70-77.

Metin Kunt, "Sultan Süleyman ve nikris", Hazırlayan: Özlem Kumrular, *Muhteşem Süleyman,* İstanbul 2007, Kitap Yayınevi, s. 93-99.

Petek Kurtböke, "Akaretler, No: 50", *İstanbul,* Sayı: 6, Temmuz 1993, s. 107-109.

[Cemal Kutay], "Halife Abdülmecid Efendiye İngiliz ve Fransızların gizli teklifleri", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 1, Şubat 1964, s. 61-65.

Cemal Kutay, "Hususi doktoru Spitzer Tanzimat padişahını, Saray'ı ve 1840-1860 hâdiselerini anlatıyor..", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 12, Ocak 1965, s. 967-973.

Cemal Kutay, "İstanbul'un gördüğü en kanlı yasak nasıl tatbik edildi?", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 18, Temmuz 1965, s. 1473-1476.

Cemal Kutay, *Avrupa'da Sultan Aziz,* İstanbul 1970, Geçmişten Günümüze Türk Kitaplığı.

Cemal Kutay, *Sohbetler,* İstanbul, Ekim- Aralık 1971.

Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz,* İstanbul 1974.

Cemal Kutay, "Yangın külleri içinde yerden fışkıran şehir", *Bilinmeyen Tarihimiz 1,* İstanbul 1974, s. 420431.

Cemal Kutay, *Yüz Kırk Üç Yılın Perde Arkası: Anayasa Kavgası,* İstanbul 1982, Cem Ofset.

Cevdet Küçük, "Abdülaziz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1988, s. 179-185.

Cevdet Küçük, "Murad V", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 31, İstanbul 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 185.

Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı,* İstanbul 2003, Simurg Yayınları.

Önder Küçükerman, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 'mobilya'-I", *Tombak,* Sayı: 21, 1998, s. 22-30.

Bekir Kütükoğlu, "Murad III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 31, İstanbul 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 175-176.

Alphonse de Lamartine, "Hükümdarlığın şartları", Çeviren: Nesrin Moralı, *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 9, Eylül 1975, s. 28-30.

Latifî Tezkiresi, Hazırlayan: Mustafa İsen, Ankara 1999, Akçağ Yayınları.

Gerald MacLean, "Introduction: Re-Orienting the Renaissance", Editör: Gerald MacLean, *Re-Orienting the Renaissance: Cultural Exchanges with the East,* New York 2005, Palgrave-McMillan, s. 16-17.

Philip Mansel, "Fausto Zonaro: Court painter of Sultan Abdul Hamid II", *Apollo,* No. 309, November 1987, s. 334-336.

Philip Mansel, *Constantinople: City of the World's Desire, 1453-1924,* Londra 1995,

John Murray. *Maslak Kasırları,* İstanbul 1994, Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı Yayını.

Stanley Mayes, *Sultan'ın Orgu,* Çeviren: M. Halim Spatar, İstanbul 2000, İletişim Yayınları. (Kitabın bir özet değerlendirmesi için bkz. Mustafa Armağan, *Osmanlı: İnsanlığın Son Adası,* İstanbul 2003, Ufuk Kitapları, s. 256-258.)

Kadir Mısıroğlu, *Osmanoğulları'nın Dramı,* İstanbul 1973, Sebil Yayınevi,

Muhammed el-Emin el-Mekkî, *Osmanlı Pâdişâhlarının Haremeyn Hizmetleri,* Hazırlayan: İbrahim Coşkun, İstanbul 2008, Çamlıca Basım Yayın.

Milli Saraylar Saat Koleksiyonu/ Clock in the National Palaces, İstanbul 1997, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.

Musiki Mecmuası, Sayı: 474, Mart 2006.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi (Sahaif-ül- Ahbar fi Vekayi-ül-Asar),* 2 cilt, Çeviren: İsmail Erünsal, İstanbul, tarihsiz, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi.

Doktor Rıza Nur, *Siyasî Risaleler,* Hazırlayan: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2005, Şehir Yayınları.

Ziya Nuri, "Sultan İbrahim muamması", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 57, Ekim 1968, s. 3935-3938.

Orhan Okay, *Silik Fotoğraflar,* İstanbul 2001, Ötüken Neşriyat.

İlber Ortaylı, "Yakın çağın muhasebesi", *Milliyet Pazar,* 4 Mayıs 2003.

İlber Ortaylı, "Son Halife Abdülmecid'in sergisine gidin", *Milliyet Pazar,* 4 Şubat 2004.

İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek,* İstanbul 2006, Timaş Yayınları.

İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, İstanbul 2008, Yitik Hazine Yayınları.

"Osmanlı tarihinden ibretli fıkralar", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 4, Nisan 1950, s. 139.

Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, İstanbul 1960, Güven Yayınevi.

Sema Öner, "Dolmabahçe Sarayı resim koleksiyonundaki yapıtlarıyla Halife Abdülmecid Efendi", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi, 17-18 Aralık 1992*, Hazırlayan: Zeynep Rona, İstanbul 1993, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 83-97.

Sema Öner, "İvan Konstantinoviç Ayvazovski (1817-1900) ve Osmanlı sarayı", *Milli Saraylar 1993*, s. 106-119.

Sema Öner, "Sultan II. Abdülhamid'in saray ressamları: Luigi Acquarone ve Fausto Zonaro", *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu: Ankara, 25-27 Kasım 1998*, Ankara 2000, s. 186-191.

Reşat Öngören, "Osmanlı padişahları ve tasavvuf", *Osmanlı*, cilt 4, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 486-494.

Nahid Sırrı Örik, "Yakın tarihten saray hikâyeleri", *Tarih Coğrafya Dünyası*, Sayı: 1, 15 Nisan 1959, s. 21-23.

M. Nazmi Özalp, "Osmanlı döneminde Türk musikisi", *Türk Yurdu* (*700. Yılında Osmanlı* özel sayısı), Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 329-334.

Abdülkadir Özcan, "Alâeddin Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1989, s. 320.

Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 27, Ankara 2003, s. 351.

Abdülkadir Özcan, "Mustafa II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, Ankara 2006, s. 279.

Ali Rıza Özcan, "Hattat padişahlar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 5, İstanbul 1993, Ağaç Yayıncılık, s. 98-99.

Nuri Özcan, "Murad IV-Mûsiki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, Ankara 2006, s. 183.

Avni Özgürel, "Ölmeden gömülen sultan", *Radikal*, 7 Temmuz 2002.

Osman Nuri Özpekel, "Şâir ve bestekâr Osmanlı padişahları", *Osmanlı*, cilt 10, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 607-627.

Zübeyde Cihan Özsayıner, "Hattat Osmanlı padişahları", *Antik & Dekor*, Sayı: 50, Ocak 1999, s. 80-82.

Fahrettin Öztoprak, "Ressam Ferik İbrahim Paşa", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* Sayı: 265, Ocak 2009, s. 41-47.

Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi,* İstanbul 1984, Ötüken Neşriyat.

Yılmaz Öztuna, "Büyük bestekâr Hacı Ârif Bey", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 6, Temmuz 1966, s. 20-26.

Yılmaz Öztuna, *Türk Bestecileri Ansiklopedisi, Hayat* dergisinin ilavesi (1969).

Yılmaz Öztuna, "Padişahların yiyip içmesi", *Tarih Sohbetleri 1,* İstanbul 1998, Ötüken Neşriyat, s. 295.

Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Devletinde pâdişah 3: Padişah bütün hükümdarlardan üstündü", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 3, Mart 1976, s. 15.

Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Devletinde pâdişah 4: Türklerde ve Avrupa'da pâdişahlık telâkkisi", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 4, Nisan 1976, s. 4-11.

Murat Özveri, "Osmanlı'da okçuluk", *Toplumsal Tarih,* Sayı: 137, Mayıs 2005, s. 68-75.

Mehmed Zeki Pakalın, "Cem, Sultan", *Aylık Ansiklopedi,* Sayı: 21, Ocak 1946, s. 645-649.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Terimleri Sözlüğü,* Cilt I-III, İstanbul 1946, Milli Eğitim Basımevi.

İskender Pala, "Sözün sultanları", *Antik & Dekor,* Sayı: 50, Ocak 1999, s. 66-71.

Nejla Paşaoğlu, "At sevgisi Sultan Genç Osman'a saray içinde mezar yaptırmıştı", *Kültür,* Sayı: 7, Yaz 2007, s. 122-124.

Mary Mills Patrick, *Son Sultanların İstanbul'u,* Çeviren: Ayşe Aksu, İstanbul 2009, Dergâh Yayınları.

Sir Ralph Payne-Gallwey, The *Projectile: Throwing Engines of The Ancients,* with a new introduction by E.G. Heath, 1973, Rowman and Littlefield, Totowa, New Jersey.

Ahmet Reşat, "Abdülhamid ve kadınlar", *Tarih Dünyası,* Sayı: 11, 15 Eylül 1950, s. 444.

Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Fatih'in kurduğu Okmeydanı ve 'Okçular Tekkesi'", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 26, Mart 1966, s. 2169-2172.

Mehmed Reşid, "Osmanlı hanedanı ve güzel sanatlar", *Hürriyet,* 25 Mart 1950.

Semih Mümtaz S., *Evvel Zaman İçinde,* İstanbul 1946.

Necdet Sakaoğlu, "Abdülaziz", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1993, s. 22-26.

Necdet Sakaoğlu, "Abdülaziz", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* cilt 1, s. 38.

Necdet Sakaoğlu, "Abdülhamid II", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1993, s. 38-42.

Necdet Sakaoğlu, "Abdülmecid", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1993, s. 48.

Necdet Sakaoğlu, "Ahmed I", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1993, s. 109-110.

Necdet Sakaoğlu, "Ahmed II", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1993, s. 110.

Necdet Sakaoğlu, "Ahmed III", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 1, İstanbul 1993, s. 110-114.

Necdet Sakaoğlu, "Mehmed I (Çelebi)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* cilt 2, İstanbul 2008, Yapı Kredi Yayınları, s. 82.

Necdet Sakaoğlu, "Selim I", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 6, İstanbul 1994, s. 500.

Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920,* İstanbul 2010, Tarihçi Kitabevi.

Nihad S. Sayâr, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Siyasî, Askerî, İdarî ve Malî Olayları,* İstanbul 1977, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Nihad Sayâr Vakfı Yayınları.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî,* cilt 1, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, Ankara 1999, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mithat Sertoğlu, "Osmanlı hükümdarlarının kıyafetleri", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 34, Ekim 1952, s. 1774-1778.

Mithat Sertoğlu, "Üçüncü Selime verilen elmasların meraklı macerası", *Tarih Dünyası,* Sayı: 37, 26 Ocak 1953, s. 1506-1507.

Mithat Sertoğlu, "Mohaç Meydan Muharebesi", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2854-2859.

Mithat Sertoğlu, "Türklerde spor", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 58, Mayıs 1954, s. 3096-3100.

Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı,* 2. baskı, İstanbul 1986, Enderun Kitabevi.

Midhat Sertoğlu, "Kanûnî devrinin perde arkası", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 1, Ocak 1976, s. 20.

Mithat Sertoğlu, "Osmanlı Sarayı'nda ne yenilip ne içilirdi?", *Tarihten Sohbetler*, Ankara 1994, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 131-137.

Murat Sertoğlu, "Sultan Aziz güreşti mi, güreşmedi mi?", *Yıllarboyu Tarih*, Sayı: 1, Ocak 1980, s. 12-13.

Nazmi Sevgen, "Tahta çıktıktan sonra sünnet olan hükümdar: Birinci Ahmed", *Tarih Dünyası*, Sayı: 14, Kasım 1950, s. 600-601.

Erdoğan Sevgin, "Topkapı Sarayı Porselen Dairesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 7, Ağustos 1965, s. 37-38.

Silâhdar Mehmet Ağa, *Silâhdar Tarih: On Yedinci Asır Saray Hayatı*, Hazırlayan: Mustafa Nihat Özön, İstanbul 1947, Akba Kitabevi.

Lütfi Simavi, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, İstanbul 2006, Pegasus Yayınları.

Münir Sirer, "Osmanlı padişahlarının hususiyetleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 63, Mart 1955, s. 3711-3719.

Münir Sirer, "IV. Sultan Murad ve Avrupa devletleri", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 12, Aralık 1975, s. 33-41.

Münir Sirer, "III. Sultan Murad'ın kadın ibtilâsı ve ilk rüşvet", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 1, Ocak 1976, s. 30-37.

Münir Sirer, "V. Mehmed Reşad", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 8, Ağustos 1976, s. 10-19.

Solak-zâde Tarihi, 2 cilt, Hazırlayan: Vahid Çabuk, Ankara 1989, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Selim Somçağ, "İstanbul'da hayvanlar", Hazırlayan: Mustafa Armağan, *İstanbul Armağanı 3: Gündelik Hayatın Renkleri*, İstanbul 1997, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 168.

Sultan Abdulhamid Koleksiyonu: Müzayede Katalogu, Arts & Antiques, İstanbul 2005.

Faruk Sümer, "Osmanlı Türklerinde spor", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 39, Mart 1953, s. 2102-2107.

Faruk Sümer, "Osmanlı padişahlarının mizaç ve karakterleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 8, Ağustos 1956, s. 482-485.

Ziya Şakir, *Sultan Hamid'in Son Günleri*, İstanbul 1943.

Ziya Şakir, "Sanatkâr padişahlar", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 38, Şubat 1953, s. 2051-2052 ve 2055.

Ziya Şakir, "Sultan İkinci Mahmud'un ölümü", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2821-2824.

Enver Behnan Şapolyo, *Osmanlı Sultanları Tarihi,* İstanbul 1961, Rafet Zaimler Yayınevi.

Kansu Şarman, "General Grant İstanbul'da", *Popüler Tarih,* Sayı: 46, Haziran 2004, s. 24-28.

Eşref Şefik, "Sorulara cevaplar", *Yeni Gazete,* 9 Eylül 1966.

Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının âkibetleri ve ölüm sebepleri hakkında tıp tarihi açısından bir inceleme", *V. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 12-17 Nisan 156), Kongreye Sunulan Tebliğler,* Ankara 1960, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 392-410.

Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* Sayı: 4, Ocak 1968, s. 63-65.

Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri ve ölümleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* Sayı: 5, Şubat 1968, s. 46-48.

Bedi Şehsuvaroğlu, "Osmanlı padişahlarının son günleri ve ölümleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* Sayı: 6, Mart 1968, s. 79-81.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Sultan Aziz: Hususî, Siyasî Hayat, Devri ve Ölümü,* İstanbul 1949.

Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Beşinci Sultan Mehmet Reşat", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 13, Ocak 1951, s. 524-527.

Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Abdülhamid'in Yıldız'daki Hususi Dairesi ve oradaki yaşayış tarzı", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 22, Ekim 1951, s. 1005-1009.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Sultan İkinci Mahmud'un ölümü", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 49, Ocak 1954, s. 2820-2824.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Sultan İkinci Abdülhamit", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 61, Ocak 1955, s. 3628-3633.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu "Bir kararsız ve âciz padişah: İkinci Sultan Ahmet", *Yeni Tarih Dergisi,* Sayı: 3, Mart 1957, s. 70-75.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî,* İstanbul 1978, Çağrı Yayınları (Dersaadet, 1317 baskısının tıpkıbasımı).

Şeyh Kadızâde Mehemmed, *Kitab-ı Makbul: Atalarımızın Gözüyle At,* Hazırlayan: Tahir Galip Ser'atlı, İstanbul tarihsiz.

Şeyh Mekki Efendi ve Ahmed Neylî Efendi, *İbn Arabi Müdafaası,* Hazırlayan: Halil Baltacı, İstanbul 2004, Gelenek Yayıncılık.

Ahmet Şimşirgil, "Ordu-yu hûmayûn Bağdat önlerinde...: Ölmek bu gün içindir!", *Tarih ve Medeniyet,* Sayı: 48, Mart 1998, s. 25.

Aydın Taneri, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilâtı,* Ankara 1978, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir,* İstanbul 1988, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Cinuçen Tanrıkorur, "Osmanlı mûsikîsi", Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi,* cilt 2, İstanbul 1999, *Zaman*, s. 493-530.

Samih Nafiz Tansu, "Süleyman, Kanuni", *Aylık Ansiklopedi,* No. 17, Eylül 1945, s. 544.

Tarihi Hakikatler: Tarihten Hakikatler ve İbretli Sayfalar 1, İstanbul 2007, Çamlıca Basım Yayın.

Fethi Tevetoğlu, "Yûsuf bin Hammer", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 12, Aralık 1975, s. 12-14.

Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste ve Tevfik Fikret'in Bütün Diğer Eserleri,* Hazırlayan: Fahri Uzun, İstanbul 1973, İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

Turgay Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Silah Seksiyonu", *Kültür ve Sanat*, Sayı: 4, Haziran 1976, s. 102-107.

"Topkapı Sarayın Cülûs-i Hümâyûn", Sayı: 27, s. 418; *Harp Mecmuası,* Hazırlayanlar: Ali Fuat Bilkan ve Ömer Çakır, İstanbul 2004, Kaynak Kitaplığı, s. 294-7.

Taha Toros, *O Güzel İnsanlar,* İstanbul 2000, Aksoy Yayıncılık.

Tahsin Tunalı, "Bestekâr padişah III. Selim", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 1, Şubat 1965, s. 48-49

Sinan Tunç, "Telgrafın mucidine, Osmanlı'dan madalya", *Yedikıta,* Sayı: 1, Eylül 2008, s. 16-20.

Eser Tutel, "Abdülhamid'in hayvanları", *Popüler Tarih,* Sayı: 48, Ağustos 2004, s. 60-63.

Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim,* 3. baskı, Ankara 1984, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

"Türkiye'de ilk tavukçuluk eserini Abdülhamid yazdırdı", *Türkiye'de Hayvan ve Hayvancılık,* Cilt: 1, Sayı: 3, Kasım 1963, s. 19.

Sabahattin Türkoğlu, "Marangoz padişah Sultan II. Abdülhamid", *Antik & Dekor,* Sayı: 50, Ocak 1999, s. 84-90.

Sabahattin Türkoğlu, "Osmanlı sarayında mutfak hizmetlileri ve sofra gelenekleri", *Hünkâr Beğendi: 700 Yıllık Mutfak Kültürü*, Ankara 2000, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 51-59.

Ubeydullah Kuşmânî ve Ebubekir Efendi, Hazırlayan: Aysel Danacı Yıldız, *Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi,* İstanbul 2007, Kitap Yayınevi.

M. Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları,* 2. baskı, İstanbul 2001, Ufuk Kitapları.

Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi,* İstanbul 1965, İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "*Gazi Orhan Bey Vakfiyesi*- 724 Rebiülevvel -1324 Mart", *Belleten,* cilt V, sayı 19, Ankara. 1941, s. 277-288.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* cilt 1, Ankara 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 496-499.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* cilt III/2, Ankara 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 559.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* cilt IV, Ankara 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 45-46.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılar zamanında saraylarda musiki hayatı", *Belleten,* cilt XLI, Sayı: 6, Ocak 1977, s. 79-114.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları,* Ankara 1988, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 147.

Necmi Ülker, "İzmir Saat Kulesi", *Lâle,* Sayı: 7, Aralık 1990, s. 13.

Tahsin Ünal, "Osmanlı tarihinden ibretli fıkralar", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 5, Mayıs 1950, s. 165.

Etem Ruhi Üngör, "Sultan II. Bâyezid bestekârdır", *Musiki Mecmuası,* Sayı: 465, 1999, s. 22-23.

Ethem Ruhi Üngör, "Osmanlı ailesinde musikîşinas-bestekâr şehzâde ve sultanlar", *Musiki Mecmuası,* Sayı: 465, 1999, s. 48.

A. Süheyl Ünver, "Türkiye'de kahvenin 400'üncü yıldönümü", *Tarih Dünyası,* Sayı: 10, 1 Eylül 1950, s. 419-423.

A. Süheyl Ünver, "Fatih Sultan Mehmed'in coğrafya merakı", *Coğrafya Dünyası,* Sayı: 1, 15 Ekim 1950, s. 46-49.

A[hmet] Süheyl Ünver, "Fatih Sultan Mehmed ve Devri Âlimlerinin İlmî Varlıklarına Kısa Bir Bakış", *İstanbul Risaleleri 1,* Hazırlayan: İsmail Kara, İstanbul 1995, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 347-495.

[Vasıf Bey,] "Sultan Hamid'le mülâkatım", *Hayat Tarih Mecmuası,* Sayı: 1, Şubat 1967, s. 28-32.

Oscar Wilde, *Dorian Gray'in Portresi,* Çeviren: Selâhattin Hilâv, İstanbul, Varlık Yayınları.

Sudi Yağız, "Son Halife Abdülmecit Efendi", *Resimli Tarih Mecmuası,* Sayı: 14, Şubat 1951, s. 598-600.

"Yavuz'un Nil'de timsah kesişi...", *Tarih Dünyası,* Sayı: 3, 15 Mayıs 1950, s. 103104.

Yavuz Sultan Selim Divanı, Çeviren: Ali Nihad Tarlan, İstanbul 1946.

Nesimi Yazıcı, "Osmanlı dinî hayatından bir kesit: Buhârî hatmi", *Türk Yurdu,* Sayı: 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 347-356.

Rauf Yekta, "Selîm-i Sâlis musikişinâs", *Musiki Mecmuası,* Sayı: 465, 1999, s. 48-51.

Nuran Yıldırım, "Nightingale, Florence", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* cilt 6, İstanbul 1994, s. 73.

Ömer Faruk Yılmaz, *Sultan Abdülhamid Han'ın Harem Hayatı,* İstanbul 2005, Çatı Kitapları.

Ziya Yılmazer, "Murad IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* cilt 31, İstanbul 2006, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 182-183.

Ali Canip Yöntem, "Bibliomanie", *Hayat,* Sayı: 131, 30 Mayıs 1929.

"Yumurta ve kuru üzümle beslenen meşhur at: Hayyam", *Tarih Dünyası,* Sayı: 1, 15 Nisan 1950, s. 31.

Erdem Yücel, "Hattat padişahlar", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2532-2536.

Erdem Yücel, "Sultan Birinci Abdülhamid", *Tarih Konuşuyor,* Sayı: 57, Ekim 1968, s. 3914-3918.

Erdem Yücel, "Türk sanatında cam işleri", *Türkiyemiz,* Sayı: 12, Şubat 1974, s. 21-29.

Yaşar Yücel ve Ali Sevim, *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Padişahı: Fatih, Yavuz, Kanuni,* Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Za'îfî, *Gülşen-i Mülûk,* Hazırlayan: Abdulhakim Koçin, Ankara 2005, Akçağ Yayınları.

OSMANLI'NIN MAHREM TARİHİ

MUSTAFA ARMAĞAN

Farklı tarih okumalarıyla tanınan Mustafa Armağan bu kez özgün bir eserle çıkıyor karşınıza. Sizi sarayın mahrem dünyasına götürüyor. Bütün kapılar kapandığında kendisiyle baş başa kalan padişahların kişisel dünyalarını açıyor önünüze.

- Padişahlığı sırasında İstanbul'a adım atmayan sultan...
- Kendi eliyle kazıdığı mühürleri çarşıda sattırıp parasını fakirlere dağıtan padişah...
- II. Abdülhamid'in en sevdiği atı bir Bulgar eşkıyasına ödül olarak kimler vermişti?
- Sigara aleyhine makale yazan padişah...
- Annesinin ismi bilinmeyen Osmanlı padişahı...
- Hangi padişahlar spor kulübü kurmuşlardı?
- Vahdettin tahta çıkarken hangi uğursuz sözü söyledi?
- Peygamber Efendimizin ayak izini başında taşıyan padişah kimdi?
- Kuyumculuk, marangozluk, urgancılık yapan padişahlar...
- Divan edebiyatının gazel rekortmeninin bir padişah olduğunu biliyor muydunuz?
- Annesinin adına cami yaptırıp içine kendi eliyle "Cennet anaların ayakları altındadır" hadisi hangi padişaha aitti?

Osmanlı'nın Mahrem Tarihi, görünen tarihin görünmeyen yüzünü aralayan ufuk açıcı bir çalışma. Zevkli üslubu, yüzlerce kaynaktan süzülmüş bilgileri, çarpıcı dikkatleriyle bitirmeden elinizden bırakamayacağınız bir eser.

KİTAP NO	DİZİ ADI	
138	TARİH	32 TL

KDV'den muaftır

KETEBE

OSMANLI'NIN MAHREM TARİHİ
MUSTAFA ARMAĞAN

9 789752 482234